

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Ročník VII.

Číslo 3/2012

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume VII

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Ročník VII.

Číslo 3/2012

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume VII

Redakcia:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava

Tel.: 00421 2 624 11 856

E-mail: skvrnda@dec.euba.sk

Hlavný redaktor:

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Redakčná rada:

prof. Ing. Vítázoslav Balhar, CSc.

prof. Kiyoshi Kasahara

doc. Milan Kurucz, CSc.

prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.

doc. PhDr. Ján Lidák, CSc.

Dr.h.c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Ing. Ladislav Lysák, DrSc.

prof. PhDr. Ľudmila Malíková, CSc.

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

doc. PhDr. René Pawera, CSc.

doc. PhDr. Dalibor Vlček, CSc.

Výkonný redaktor:

PhDr. Lucia Milošovičová

Vydavateľ:

Vydavateľstvo EKONÓM

ISSN 1337-0715

Za obsahovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

Príspevky neprešli jazykovou úpravou.

Články prechádzajú recenzným konaním.

Registračné číslo: 3622/20

OBSAH

State:

RUDOLF KUCHARČÍK	5
MOCENSKÉ ZMENY VO FRANCÚZSKU VO VOLEBNOM ROKU 2012	
BEATA LIPKOVÁ	31
MODEL EURÓPSKEJ MENOVEJ ÚNIE A RIEŠENIE DLHOVEJ KRÍZY	
PETER RUSIŇÁK	58
O CHARAKTERE DIPLOMACIE AKO VEDECKEJ DISCIPLÍNY	

Diskusia:

MIKULÁŠ ČERNOTA	85
POSTAVENIE ENVIRONMENTÁLNYCH MIGRANTOV V SÚČASNÝCH GEOPOLITICKÝCH A PRÁVNÝCH RÁMCOCH	
SIMONA CHUGURYAN	99
ÚSTAVNÝ VÝVOJ FÍNSKA A JEHO SNAHY O INTEGRÁCIU DO EURÓPSKYCH A TRANSATLANTICKÝCH ŠTRUKTÚR	
RADOSLAV IVANČÍK	120
MIEROVÉ OPERÁCIE OSN – NÁSTROJ MEDZINÁRODNÉHO KRÍZOVÉHO MANAŽMENTU NA ZAISTENIE MEDZINÁRODNEJ BEZPEČNOSTI A MIERU VO SVETE	
STANISLAV MRÁZ	138
VOJNOVÉ TRESTNÉ ČINY	

Informácie:

ĽUDMILA LIPKOVÁ	152
INOVAČNÁ POLITIKA EURÓPSKEJ ÚNIE	
MILAN LUKÁČ	166
ANALÝZA SLOVENSKEHO AUTOMOBILOVÉHO PRIEMYSLU V KONTEXTE VÝVOJA PRODUKTIVITY PRÁCE NA SLOVENSKU	
LEONID RANETA	183
KOMPARATÍVNA ANALÝZA EKONOMIKY MOLDAVSKEJ REPUBLIKY (VÝBRANÉ EKONOMICKÉ UKAZOVATELE)	
MARTIN ŠÁLEK	192
IZRAELSKÉ PARLAMENTNÉ VOĽBY 2013	

Mocenské zmeny vo Francúzsku vo volebnom roku 2012¹

Rudolf Kucharčík

Abstrakt

Francúzske prezidentské a parlamentné voľby 2012 zmenili politickú mapu v krajine. Nicolas Sarkozy sa stal len druhým francúzskym prezidentom piatej republiky, ktorému sa nepodarilo obhájiť mandát a podobne ako Valéry Giscard d'Estaing v roku 1981 aj on stratil mandát v prospech kandidáta ľavice. Tým bol tentoraz François Hollande. Zmena sa dotkla aj Národného zhromaždenia, v ktorom Socialistická strana získala oproti predchádzajúcemu obdobiu o približne sto kresiel viac. Pred Françoisom Hollandom stojí množstvo úloh. Tie sú spojené najmä s finančnou a ekonomickou krízou. V zahraničnej politike sa výrazné zmeny neočakávajú. Naopak, predpokladá sa kontinuita s predchádzajúcim obdobím, hoci francúzsko-nemecké vzťahy pravdepodobne nebudú aspoň na začiatku také srdečné ako v minulosti.

Kľúčové slová: François Hollande, Nicolas Sarkozy, prezidentské voľby 2012, parlamentné voľby 2012.

Abstract

Presidential and parliamentary elections in France changed political map in France. Nicolas Sarkozy became only the second president of the fifth republic that lost his mandate during re-elections and as it was case of Valéry Giscard d'Estaing also Nicolas Sarkozy lost to socialist candidate – this time the winner was François Hollande. There is also evident change in the composition of National Assembly after elections in 2012. Socialist party gained about new 100 constituencies. There is lot of tasks to solve for François Hollande. They are connected to economic and financial crisis especially. Foreign policy priorities will stay probably the same as those in the past, although French-German relations will not be as cordial as in the past.

¹ Príspevok je súčasťou vedeckovýskumnej úlohy VEGA 1/0827/12 Vytváranie multipolarity v medzinárodných vzťahoch.

Key words: François Hollande, Nicolas Sarkozy, presidential elections 2012, parliamentary elections 2012

JEL Klasifikácia: F5, H7, N4

Úvod

Rok 2012 sa vo Francúzsku niesol v znamení výrazných politických zmien a definitívne potvrdil nástup ľavice na čele so Socialistickou stranou (PS). Francúzskym socialistom sa opätovne podarilo obsadiť post prezidenta v krajine (zatiaľ jediným socialistickým prezidentom piatej republiky bol François Mitterand) a zároveň sa stali najsilnejšou politickou stranou v rozhodujúcej komore francúzskeho parlamentu v Národnom zhromaždení, ktorú od roku 2002 ovládala neogaullistická Únia za ľudové hnutie (UMP) prezidentov Jacquesa Chiraca a Nicolasa Sarkozyho a ich pravicoví spojenci.

Práve spomínaný post prezidenta je najvýznamnejšou funkciou vo francúzskom politickom systéme (politológ Maurice Duverger dokonca hovoril o republikánskom monarchovi). Formu vlády v krajine označujeme prívlastkom poloprezidentská a skutočná sila prezidenta závisí najmä od sily osobnosti, príp. od faktu, či krajina nečelí prípadu tzv. kohabitácie, ako tomu

bolo naposledy medzi rokmi 1997-2002,² keď boli nútení kooperovať neogaullista – prezident Jacques Chirac a socialistický premiér Lionel Jospin. Do volebnej kampane 2012 o post francúzskeho prezidenta sa nakoniec zapojilo 10 kandidátov a favoritmi boli od začiatku úradujúci prezident Nicolas Sarkozy prezentujúci sa sloganom „Silné Francúzsko“ a socialista François Hollande, ktorého slogan bol „Čas na zmenu práve nastal“.³

² Situácii kohabitácie čelilo Francúzsko zatiaľ trikrát: Dvakrát počas prezidentúry François Mitteranda (v rokoch 1986-1988 bol premiérom neogaullista Jacques Chirac a v rokoch 1993-1995 Édouard Balladur) a raz počas prezidentúry Jacquesa Chiraca (v rokoch 1997-2002 bol premiérom socialista Lionel Jospin).

³ Pre programy kandidátov pozri napr.:

Comparer. Les candidats. (2012).

<http://elections.lefigaro.fr/comparateur-programmes/>.

Comparez les programmes des candidats. (2012). http://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2012/visuel/2012/03/20/comparez-les-programmes-des-candidats-a-la-presidentielle-2012_1672519_1471069.html.

Debats 2012. (2012). <http://www.debats2012.fr/presidentielles/presidentielle-2012-j-2-comparez-les-programmes-des-candidats/>.

Présidentielle : les programmes des candidats, thème par thème. (2012).

<http://www.rue89.com/rue89-presidentielle/2012/03/04/candidats-demandez-le-programme-229563>.

Charakteristika prezidentských kandidátov pre prezidentské voľby 2012

Nicolas Sarkozy⁴, šiesty prezident piatej republiky, sa ujal funkcie prezidenta v roku 2007, keď v nej nahradil Jacquesa Chiraca. Paradoxne, hoci oboch spájala príslušnosť k jednej politickej strane – UMP, nespájalo ich politické spojenectvo a priateľstvo, skôr ich rozdeľovala vnútrostranícka rivalita. Nicolas Sarkozy nebol Jacquesom Chiracom určený prirodzený nástupca v strane. Pozíciu lídra strany si vybojoval sám a samotný Jacques Chirac mu otvorenú podporu nevyslovil ani v kampani pred nadchádzajúcimi prezidentskými voľbami a za „skutočného štátnika“ označil jeho rivala François Hollanda⁵. Podporu Sarkozymu nevyjadril ani bývalý premiér a člen UMP Dominique de Villepin.

Nicolas Sarkozy sa stal prezidentom v zložitom období, tesne pred vypuknutím globálnej finančnej krízy. Jeho prezidentúra tak bola poznačená bojom o zotavenie francúzskej a európskej ekonomiky. Logicky sa preto nemohol vyhnúť riešeniu takých otázok, ako sú nezamestnanosť, reforma dôchodkového systému, uplatnenie absolventov na trhu práce, postavenie imigrantov vo Francúzsku. Všetky tieto témy rezonujú v súčasnom Francúzsku dodnes a krajina sa, podobne ako celá Európa zatiaľ neúspešne pokúša nájsť recept na ich riešenie.⁶ Politológ Dominique Moïsi po zvolení Nicolasa Sarkozyho v tejto súvislosti zdôraznil výzvy, pred ktorými Francúzi stáli: globalizácia, unipolarita, rozširovanie Európskej únie o krajiny východnej Európy a nakoniec „ekonomické, spoločenské, politické, morálne a kultúrne nedostatky Francúzska.“⁷

Nicolas Sarkozy sa v priebehu rokov 2007-2012 bezpochyby vyprofiloval ako jeden z dvojice najvýraznejších európskych lídrov (spoločne s nemeckou kancelárkou Angelou Merkelovou). Práve tzv. duo Merkozy udávalo tón európskej agende počas posledných piatich rokov a národné predsedníctva v Únii zohrávali skôr formálnu rolu. Profesor Zaki Laïdi hodnotí spojenectvo Nicolasa Sarkozyho a Angely Merkelovej takto: „*Tandem so Sarkozym bol pre Nemcov veľmi užitočný pri presadzovaní ich názorov, zatiaľ čo Sarkozy svoju úlohu v due „Merkozy“ prijal preto, aby zachoval kľúčovú úlohu Francúzska pri*

⁴ Program pozri aj:

Union pour un mouvement populaire.

<http://www.u-m-p.org/nos-idees>

⁵ France election 2012. (2012):.

<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-13710626>.

⁶ Kritickú ekonomickú situáciu v krajine navyše v Sarkozyho neprospech podčiarkla vo volebnom roku 2012 aj ratingová agentúra Standard&Poor's, keď v januári 2012 znížila rating Francúzska z úrovne AAA na AA+.

⁷ Tulments, E. (2010): Vracia sa Francúzsko na medzinárodnú scénu?

<http://www.zahranicnapolitika.sk/?id=1041&id=989>.

*krízovom riadení Európy. Ak sa na to pozrieme z formálneho hľadiska, Nemecko sa ako tradičný zástanca federalizmu priklonilo k dlhodobému naliehaniu Francúzska na Európu národných vlád. Z vecného hľadiska – úspory verus naliehavo potrebný hospodársky rast ale Francúzsko prehralo.*⁸

Samotná nemecká kresťanskodemokratická kancelárka sa neskôr netradične do francúzskej predvolebnej kampane aj zapojila a otvorene podporila aktuálneho prezidenta Nicolasa Sarkozyho.

Zo zahraničnopolitickej agendy⁹ v čase Sarkozyho prezidentúry za zmienku stojí aj jeho angažovanie sa pri riešení rusko-gruzínskeho konfliktu v lete 2008, počas tzv. plynovej krízy na začiatku roka 2009 a jednoznačný postoj k udalostiam tzv. arabskej jari vrátane podpory zásahu NATO v Líbyi, kde koordinoval postup s britským premiérom Davidom Cameronom. Ku kritikom tohto postupu patril napr. František Škvrnda, ktorý tvrdil: *„Francúzsky prezident N. Sarkozy sa zrejme začal cítiť Napolenom 21. storočia a chce zopakovať jeho egyptskú vojnu v Líbyi (tu len možno parafrázovať myšlienku Marxa, že historické udalosti sa dejú dvakrát – prvýkrát ako dráma a pri opakovaní sa z nich stáva fraška). Pozabudol aj na špecifickú tradíciu gaullizmu, ktorá sa rešpektovala už vyše polstoročia – nemiešať sa do regionálnych konfliktov, ktoré môžu poškodiť prestíž Francúzska.*¹⁰ Zároveň jedným dychom dodáva: *„V podmienkach líbyjskej vojny sa definitívne stratila stará francúzsko-britská nevraživosť, o čom svedčí aj to, že N. Sarkozymu v líbyjskom ťažení mimoriadne ochotne sekunduje britský premiér D. Cameron. Francúzsko a Veľká Británia vojnou v Líbyi akoby chceli ukázať nostalgiu za zašlými časmi svojho veľmocenského pôsobenia. Vo vojne, do ktorej sa obe krajiny pustili individuálne, cítiť imperiálne ambície bez ohľadu na potrebu európskej integrácie a stability v takom pre EÚ významnom regióne ako je Stredomorie.*¹¹

Charakteristickým znakom zahraničnopolitickej agendy Nicolasa Sarkozy boli aj relatívne dobré vzťahy s USA, k čiastočnému vyostreniu vzťahov ktorých došlo po intervencií

⁸ Laïdi, Z. (2012): Hollande or Insurrection?

<<http://www.project-syndicate.org/commentary/hollande-or-insurrection>>.

⁹ Pozri aj:

Kucharčík, R. (2012): Východiská zahraničnej bezpečnostnej politiky Francúzska po nástupe Nicolasa Sarkozyho do prezidentského úradu, s. 130-148

¹⁰ Škvrnda, F. (2011): Tragickosť a iracionálna krutosť líbyjskej vojny (historicko-sociologický náčrt).

<http://publica.cz/index.php/pdfpublica/pro-a-proti/440-tragickos-a-iracionalna-krutos-libyjskej-vojny-historicko-sociologicky-nart.html>

¹¹ Tamtiež.

USA a ich spojencov do Iraku v roku 2003, t.j. v období, keď sa v zahraničnej politike nie príliš úspešný Jacques Chirac preslávil aj v strednej Európe odkazom lídrom tzv. Vilniuskej desiatky, ktorí podľa jeho slov premeškali „šancu byť ticho“.

K náprave vzťahov medzi Francúzskom a USA došlo hneď po zvolení Nicolasa Sarkozyho za prezidenta. Ten bol ešte počas volebnej kampane v roku 2007 obviňovaný z toho, že opúšťa gaullizmus a presadzuje tzv. atlantizmus. Slovom Immanuela Wallersteina: „Zvolenie Nicolasa Sarkozyho bolo v USA prijaté ako voľba najprijateľnejšieho francúzskeho prezidenta v histórii piatej republiky.“¹² Nicolas Sarkozy nenechal v otázke svojej zahraničnopolitickej orientácie nikoho na pochybách, keď vyhlásil, že: „*Aliancia s USA a Európou nespochybňuje nezávislosť našej krajiny*“. Na strane druhej by bolo nespravodlivé Nicolasa Sarkozyho obviňovať z bezbrehého atlantizmu. Dôkazom je nasledujúci výrok: „*Som priateľom USA, ale želám si nezávislú obranu EÚ, nakoľko ak nie sme schopní sa obrániť, nebudeme schopní brániť našu nezávislosť.*“¹³

Francúzsko sa navyše práve pod Sarkozyho vedením vrátilo v roku 2009 po 33 rokoch do veliteľských štruktúr NATO. Jedným z hlavných dôvodov bol argument, že „*vojenská sebestačnosť nie je v období globálnych hrozieb možná a úsilie Európskej únie o obrannú politiku môže mať eventuálne regionálny ale nie globálny dosah.*“¹⁴ Sarkozyho iniciatíva návratu krajiny do veliteľskej štruktúry NATO sa v krajine nestretla s jednoznačným pochopením a objavili sa kritické hlasy, podľa ktorých sa Nicolas Sarkozy „*rozhodol vyrovnáť de Gaullovi tým, že bude postupovať opačným smerom ako on v roku 1966.*“¹⁵ Ústredným mottom Nicolasa Sarkozyho tak bolo „*vrátiť Francúzsko tam, kde je historicky v očiach Francúzov jej miesto,*“¹⁶ .. nakoľko aj podľa neho (pozn. RK)...., *malo vystupovanie Francúzska v medzinárodných vzťahoch v minulých desaťročiach limitovaný charakter v tom zmysle, že krajina hrala určitú úlohu len v oblastiach, kde ju kľúčoví hráči...konzekventne*

¹² Mrázek, F. (2009): Složitý vztah Francie k Severoatlantické aliancii, s. 32.

¹³ Holm, U. (2009): *Sarkozysm: New European - and Foreign Policy into Old French Bottles?*
<http://www.uaces.org/pdf/papers/0901/holm.pdf>

¹⁴ Pozri: Livre blanc sur la défense et la sécurité nationale. (2008).

<http://www.defense.gouv.fr/portail-defense/enjeux2/politique-de-defense/livre-blanc>

Livre blanc sur la politique étrangère et européenne de la France.(2008).

http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/2LIVREBLANC_DEF.pdf

¹⁵ Mrázek, F. (2009): Složitý vztah Francie k Severoatlantické aliancii, s. 32.

¹⁶ Ludvík, Z. (2012): Nicolas Sarkozy a globální dimenze francouzské zahraniční politiky. Geopolitika jako nástroj k velmocenskému postavení v mezinárodních vztazích, s. 38.

rešpektovali (ignorovali). V zásade išlo o regióny postkoloniálnych krajín bývalej francúzskej Afriky, mimofrancúzske zámorské teritória a o vplyv na európsku integráciu.“¹⁷

Nicolas Sarkozy mal pred sebou vo volebnej kampani v roku 2012 náročnú úlohu - musel presvedčiť väčšinu Francúzov, že si ich dôveru opätovne zaslúži a že krajinu vyvedie z ekonomickej krízy a zároveň upevní jej pozíciu na medzinárodnej scéne. Nicolas Sarkozy sa okrem toho tvrdsími vyjadreniami snažil o oslovenie tradičných voličov Národného frontu (FN) a logicky sa preto nemohol vyhnúť ani protiimigrantskej rétorike (navrhol dokonca zníženie prílevu legálnych imigrantov do krajiny o 50% a neodmietol ani prípadné vystúpenie Francúzska zo Schengenskej zóny). V tejto súvislosti sľúbil Francúzom, že „zachová náš spôsob života“¹⁸ a vyjadril názor, že v prípade Schengenu je nevyhnutná politická správa tak, ako je to už teraz v prípade eura. Krajina, ktorá pravidlá nedodržiava, resp. ich nie je schopná dodržať by mala byť zo Schengenu vylúčená, resp. jej členstvo v tomto priestore by malo byť pozastavené.¹⁹

Nicolas Sarkozy si však uvedomoval, že jeho poslanstvo voličom musí byť jasne odlíšiteľné od kandidátky FN a to z toho dôvodu, aby mal v druhom kole priestor na oslovenie voličov politického streda. Otázne je, či sa mu to skutočne podarilo.

Podľa Zdeňka Müllera sa Nicolas Sarkozy „stal prezidentom so sľubom zjednať nápravu a odstrániť prežitú pravidlá...Má to stále viditeľnejšiu chybu. Bremeno zmien dopadá len na jednu stranu. Na občanov. Verejnosť si to tak prekladá po svojom. Elita nám síce poklepáva po ramene a láskavo nám ďakuje, ale neprestáva sa správať podľa hesla „Štát sme my.““²⁰

Cesta François Hollanda²¹ k nominácii na post francúzskeho prezidenta francúzskymi socialistami bola náročná a hlavne časovo dlhá a pravdepodobne ani François Hollande ešte pred dvomi rokmi neočakával svoje víťazstvo v strane.²²

¹⁷ Tamže.

¹⁸ Schain, M., A. (2012): Hollande Is Half the Story.

<http://www.foreignaffairs.com/articles/137613/martin-a-schain/hollande-is-half-the-story>.

¹⁹ Pozri napr.:

Deloy, C. (2012): Le président sortant Nicolas Sarkozy et le socialiste François Hollande sont au coude-à-coude pour le premier tour de l'élection présidentielle française.

<http://www.robert-schuman.eu/doc/oeo/oeo-762-fr.pdf>.

²⁰ Müller, Z. (2010): Bezúhonná republika, s. 27

²¹ Program pozri aj:

Hollande, F. (2012): Le changement c'est maintenant.

<http://www.parti-socialiste.fr/articles/francois-hollande-le-changement-cest-maintenant>

²² Favoritom strany bol pôvodne Dominique Strauss-Kahn. Séria škandálov však jeho politickú kariéru rýchlo nateraz ukončila. François Hollande patrí k dlhoročným funkcionárom PS. Od roku 1997 do roku 2008 bol jej prvým tajomníkom. Strana však v tomto období nezaznamenávala výraznejšie úspechy. Skôr bola v tieni

François Hollande napokon stranícku nomináciu získal na jeseň v roku 2011 v otvorených straníckych primárnych voľbách.²³ Hollandova kampaň sa od počiatku viedla v ľavicovom duchu – navrhol vyššie zdanenie bohatších (75% daň z príjmu na príjmy nad milión euro a 45% daň z príjmu na príjmy nad 150 000 euro ročne), zníženie odchodu veku do dôchodku (návrat na vek 60 rokov z dovtedajších 62, čo v roku 2010 presadila francúzska pravicová vláda a prezident Nicolas Sarkozy), sľúbil zachovanie súčasného pracovného času v krajine a vytvorenie nových 150 000 pracovných miest, ako aj nových 60 000 miest pre učiteľov. Vo svojej kampani nenechal nikoho na pochybách, kde vidí zdroj súčasných problémov, keď sa vyjadril: „*Môj skutočný nepriateľ nemá meno, nemá tvár, nemá stranu. Nikdy neohlásil svoju kandidatúru a predsa vládne. Týmto nepriateľom je finančný svet.*“²⁴

V zahraničnopolitickej oblasti mala Hollandova kampaň antimilitaristický nádych a navrhol okamžité sťahovanie francúzskych vojakov z Afganistanu (do konca roka 2012, čo nakoniec aj zrealizoval). Čo sa týka jeho postoja k Európskej únii svoju dezilúziu pomenoval ešte v roku 2010: „*Starý model povojnovej éry sa zrútil bez toho, aby bola Európa schopná prísť s novým. Európa určite nie je sociálnodemokratická, ale Európa nie je ani trhovo-liberálna... problém je, že nie už viac nie je ničím. Už viac nič nereprezentuje. Už viac nič netvorí.*“²⁵ Európa sa podľa neho vracia „*k svojím démonom: národnému partikularizmu. Neviňme z toho nikoho konkrétneho, štát ani jednotlivca, je to dôsledok toho, že každý sa vždy spokojne vráti domov s pocitom vlastnej dôležitosti.*“²⁶ Fiškálnu zmluvu v rámci eurozóny bol ochotný podporiť, len ak bude zároveň zabezpečená podpora hospodárskeho rastu. Tento postoj si zachoval aj napriek odporu nemeckej kancelárky Angely Merkelovej, ktorá presadzovala reštriktívnejší prístup. Profesorka Bridgitte Granville v spojení s ekonomickou krízou a súčasným francúzsko-nemeckým vzťahom ale Hollandov prístup kritizuje: „*Kombinácia gradualizmu (pri jeho najväčšej interpretácii) v oblasti domácich*

pravicových neogaullistov. Straníckym nominantom pre prezidentské voľby v roku 2002 sa stal premiér Lionel Jospin. O päť rokov neskôr to bola vtedajšia Hollandova partnerka Ségolène Royalová.

²³ V primárnych voľbách sa o nomináciu francúzskych socialistov okrem François Hollanda uchádzali Martine Aubry, Ségolène Royalová, Manuel Valls, Arnaud Montebourg a Jean-Michel Baylet.

Pozri: Deloy, C. (2012): Le président sortant Nicolas Sarkozy et le socialiste François Hollande sont au coude-à-coude pour le premier tour de l'élection présidentielle française.

<http://www.robert-schuman.eu/doc/oe/oe-762-fr.pdf>.

²⁴ Pozri: Deloy, C. (2012): Le président sortant Nicolas Sarkozy et le socialiste François Hollande sont au coude-à-coude pour le premier tour de l'élection présidentielle française.

<http://www.robert-schuman.eu/doc/oe/oe-762-fr.pdf>.

²⁵ Francúzsko: V druhom kole Hollande a Sarkozy. (2012).

<http://www.euractiv.sk/volby-v-eu/clanok/francuzsko-v-druhom-kole-hollande-a-sarkozy-019105>.

²⁶ Francúzsko: V druhom kole Hollande a Sarkozy. (2012).

<http://www.euractiv.sk/volby-v-eu/clanok/francuzsko-v-druhom-kole-hollande-a-sarkozy-019105>.

hospodárskych reforiem a paralyzujúceho účinku krízy v eurozóne povedie k mohutnému šoku. Zotrvanie v menovej únii po boku oveľa konkurencieschopnejšieho Nemecka si vyžiada bolestné a rýchle reformy, na ktoré Hollandov vlašný prístup...Francúzov nepripraví. Výsledkom bude ešte väčšia podpora extrémistických politických strán, ktoré odmietajú Európu aj konkurenčný trhový kapitalizmus....“²⁷

Okrem neogaullistu Nicolasa Sarkozyho a socialistu Françoisu Hollanda mali francúzske prezidentské voľby ešte troch relatívne silných kandidátov. Predsedníčku krajne pravicového Národného frontu Marine Le Pen, ktorá na čele strany nahradila svojho otca Jeana-Marie Le Pena. Kandidáta Ľavicového frontu (jeho súčasťou sa stala Komunistická strana Francúzska a Ľavicová strana) Jeana-Luca Mélenchona²⁸ a centristu Françoisu Bayroua, nominanta Demokratického hnutia, ktoré François Bayrou založil po úspešných prezidentských voľbách v roku 2007 na troskách bývalej centristickej strany Zväz za francúzsku demokraciu prvého neogaullistického prezidenta piatej republiky Valéry Giscarda d'Estaing (hoci François Bayrou do druhého kola v roku 2007 nepostúpil, získal v prvom kole viac ako 18% hlasov a stal sa tretím najúspešnejším kandidátom).

Marine Le Pen²⁹ sa v kampani čiastočne dištancovala od rétoriky svojho otca, vyzdvihovala francúzsky nacionalizmus, navrhla opustenia eura, či potrebu obmedzenia imigrácie (navrhovala zníženie prílevu legálnych imigrantov zo súčasného počtu 200 000 na 10 000), vystúpenie z NATO, Schengenu, navrhovala aj revíziu zmlúv o EÚ s cieľom preniesť opäť väčší podiel suverenity na národné štáty, vytvorenie superministerstva vnútra, imigrácie a sekularizmu a striktne požadovala rešpektovanie zásad laického štátu a oddelenia náboženstva a politiky.³⁰

Spomínaným prekvapením kampane bol Jean-Luc Mélenchon³¹ – ľavicový kandidát s podporou francúzskych komunistov. Jeho kampaň bola štandardne ľavicová a osobitne možno uviesť jeho návrh na 100% zdanenie všetkých príjmov nad 360 000 euro, požiadavku

²⁷ Granville, B. (2012): François Hollande's Wrong Idea of France

<http://www.project-syndicate.org/commentary/fran-ois-hollande-s-wrong-idea-of-france-by-brigitte-granville>.

²⁸ Francúzsku komunisti prvýkrát od volieb v roku 1974 nenominovali do prvého kola vlastného kandidáta, ale spoločne s niekoľkými ďalšími politickými stranami nominovali práve Jeana-Luca Mélenchona.

²⁹ Program pozri aj:

Marine Le Pen. (2012). [Online.]. [Citované 12.10.2012.] Dostupné na internete:

<http://www.marinelepen2012.fr/le-projet>.

³⁰ Pozri aj:

Profiles: 2012 French presidential election candidates. (2012). In: *BBC News Europe*. [Online.]. [Citované 12.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16730494>>.

³¹ Program pozri aj:

Le blog de Jean –Luc Mélenchon. (2012). <http://www.jean-luc-melenchon.fr>.

na zachovanie 35 hodinového pracovného týždňa, ako aj odchod do dôchodku vo veku 60 rokov a návrh povinnej školskej (predškolskej) dochádzky od 3 do 18 rokov. Jean-Luc Mélenchon bol zástancom tzv. „občianskej revolúcie“, súčasťou ktorej má byť aj znárodnenie priemyslu a následne vznik Šiestej republiky.³² Podporu získal najmä medzi tými ľavicovými príslušníkmi nižšej strednej vrstvy, pre ktorých bol Hollandov prejav príliš akademický a nepresvedčivý.

Ani François Bayrou³³ neodmietol zvýšenie dane z príjmu. Jeho návrh predpokladal 45 % daň z príjmu na príjmy nad 150 000 euro ročne a 50% daň z príjmu na príjmy nad 250 000 euro ročne. Zároveň sa v kampani profiloval aj ako výrazný proeurópsky politik, keď sa vyjadril sa prehlbenie európskej integrácie a priamu voľbu prezidenta EÚ.

Okrem spomínanej päťice výrazných kandidátov sa v prezidentskej kampani objavilo päť ďalších uchádzačov bez výraznejšej šance na úspech. Boli nimi zástupkyňa krajne ľavicového trockistického Robotníckeho boja Nathalie Arthaudová (tá v kampani nahradila dlhoročnú líderku strany Arlette Laguillerovú, ktorá sa o post francúzskeho prezidenta usilovala rekordných šesť krát v rokoch 1974, 1981, 1988, 1995, 2002 a 2007), ku gaullistickej tradícii sa hlásiaci Nicolas Dupont–Aignan, ekoložka Eva Joly, Philippe Poutou – člen Novej antikapitalistickej strany a nezávislý, na pravo-ľavej osi ťažko zaraditeľný Jacques Cheminade, zastupujúci stranu Solidarita a pokrok hlásiacu sa k myšlienkam hnutia LaRouche.

Zaujímavosťou kampane bolo aj to, že obaja hlavní kandidáti viedli zároveň historicky najdrahšiu prezidentskú kampaň vo Francúzsku, keď náklady každého z nich presiahli sumu 20 000 000³⁴ euro - v prípade François Hollanda to bolo 21 769 895 a u Nicolasa Sarkozyho 21 339 664 euro. Jean-Luc Mélenchon vynaložil na kampaň oficiálne 9 514 317 euro, Marine Le Pen 9 095 908 euro a François Bayrou 7 042 962 euro. Ostatní kandidáti minuli počas kampane každý menej ako 2 000 000 euro.

³² Profiles: 2012 French presidential election candidates. (2012). In: *BBC News Europe*. [Online.]. [Citované 12.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16730494>>.

³³ La France solidaire: le programme. (2012). <http://www.bayrou.fr/programme>.

³⁴ Le candidat le plus dépensier est... Hollande. (2012). <http://www.lejdd.fr/Politique/Actualite/Francois-Hollande-a-depense-plus-d-argent-que-Nicolas-Sakozy-lors-de-la-presidentielle-537322>.

Výsledky prezidentských volieb 2012

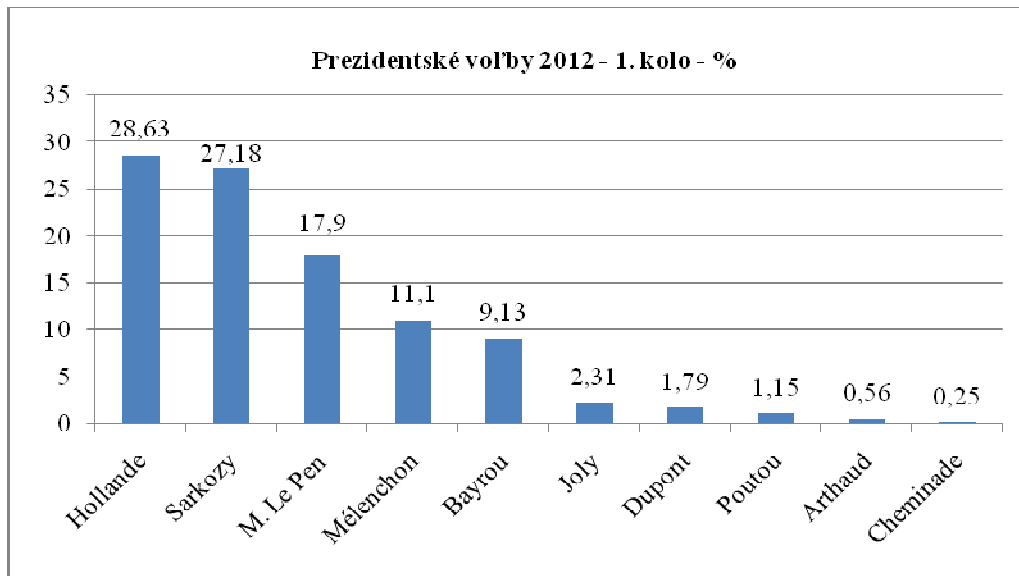
Prvé kolo francúzskych prezidentských volieb prebehlo v nedeľu 22. apríla, druhé o dva týždne neskôr 6. mája. Výsledky prvého kola prezidentských volieb zobrazujeme v grafoch 1 a 2. Nicolas Sarkozy sa stal prvým úradujúcim prezidentom piatej republiky, ktorý vo Francúzsku pri obhajobe prezidentského mandátu „nevyhral“ v prvom kole volieb, aj keď v absolútnych číslach jeho zisk za neúspech označiť nemôžeme.

Pozoruhodným je i úspech kandidátky FN Marine Le Pen, ktorá síce nepostúpila do druhého kola volieb, ako jej otec v roku 2002, avšak už v prvom kole volieb v roku 2012 získala viac hlasov, ako jej otec vo volebnom finále v roku 2002 (porovnaj graf 3). K tomuto výsledku sa vyjadrila aj nemecká kancelárka Angela Merkelová a označila ho za „alarmujúci.“³⁵ Neúspešne voľby skončili pre centristu François Bayrou, ktorý na svoj zisk z roku 2007 nedokázal nadviazať.

V grafoch 4 a 5 znázorňujeme výsledky druhého kola prezidentských volieb vo Francúzsku v roku 2012. Tieto výsledky ukazujú, že hoci sa François Hollande stal ich víťazom a zároveň francúzskym prezidentom, francúzska spoločnosť ostala pri podpore hlavných kandidátov jasne rozštiepená, keďže rozdiel medzi víťazom a porazeným tesne presahuje len hranicu 3%. Svojou volebnou porážkou sa Nicolas Sarkozy stal po prvom negaullistickom prezidentovi Valéry Giscardovi d'Estaing len druhým prezidentom piatej republiky, ktorý neobhájil prezidentský mandát. Oboch porazil práve socialistický rival. Zatiaľ čo Nicolasa Sarkozy v roku 2012 François Hollande, Valéryho Giscarda d'Estaing v roku 1981 zatiaľ najdlhšie slúžiaci prezident piatej republiky François Mitterand (1981-1995).

³⁵ France election 2012: Nicolas Sarkozy says far-Right vote cannot be ignored. (2012). <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/9219926/France-election-2012-Nicolas-Sarkozy-says-far-Right-vote-cannot-be-ignored.html>.

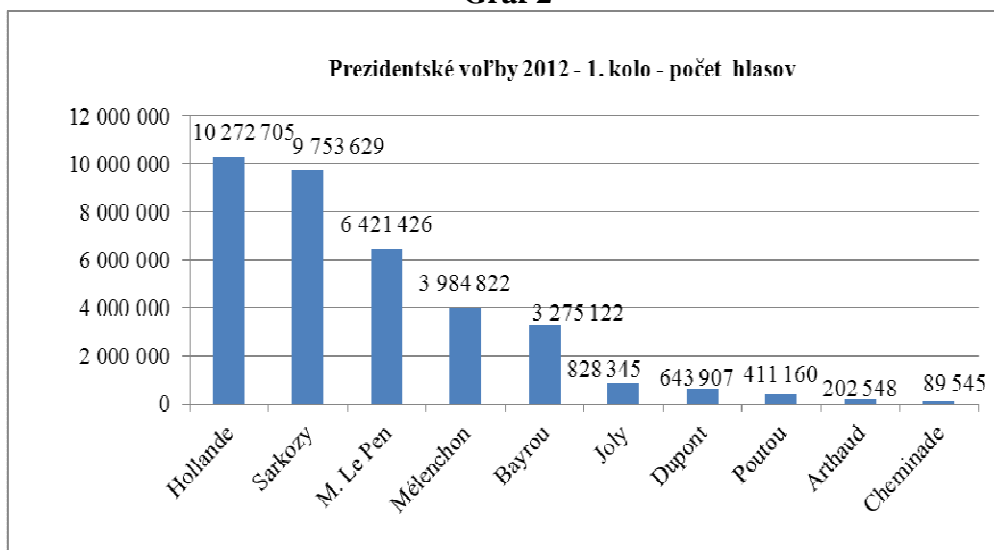
Graf 1

Zdroj: Résultats de l'élection présidentielle 2012. (2012).

http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Presidentielles/elecresult__PR2012/%28path%29/PR2012/FE.html

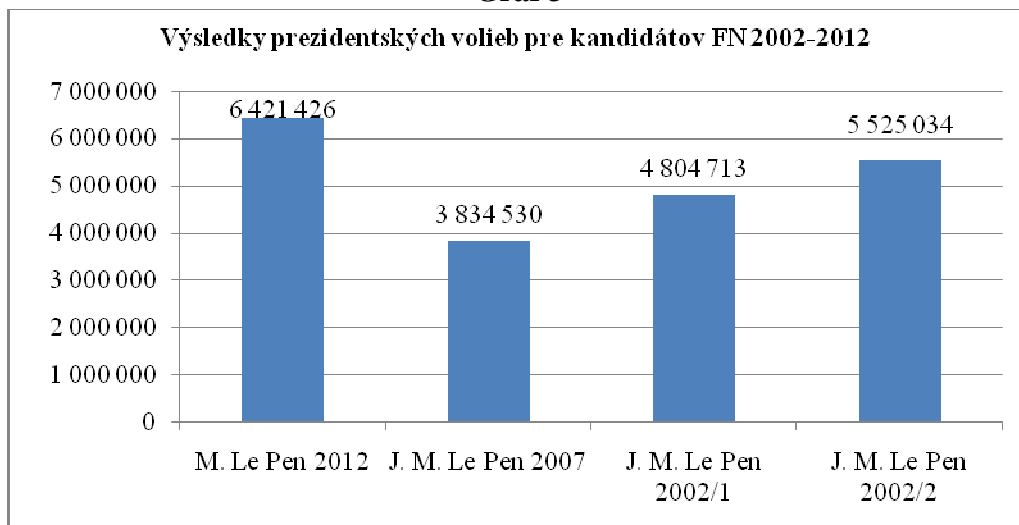
Graf 2

Zdroj: Résultats de l'élection présidentielle 2012. (2012).

http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Presidentielles/elecresult__PR2012/%28path%29/PR2012/FE.html

Graf 3

Zdroje: Résultats de l'élection présidentielle 2012. (2012).

http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Presidentielles/elecresult__PR2012/%28path%29/PR2012/FE.html.

Résultats de l'élection présidentielle 2007. (2012) http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle_2007/%28path%29/presidentielle_2007/index.html.

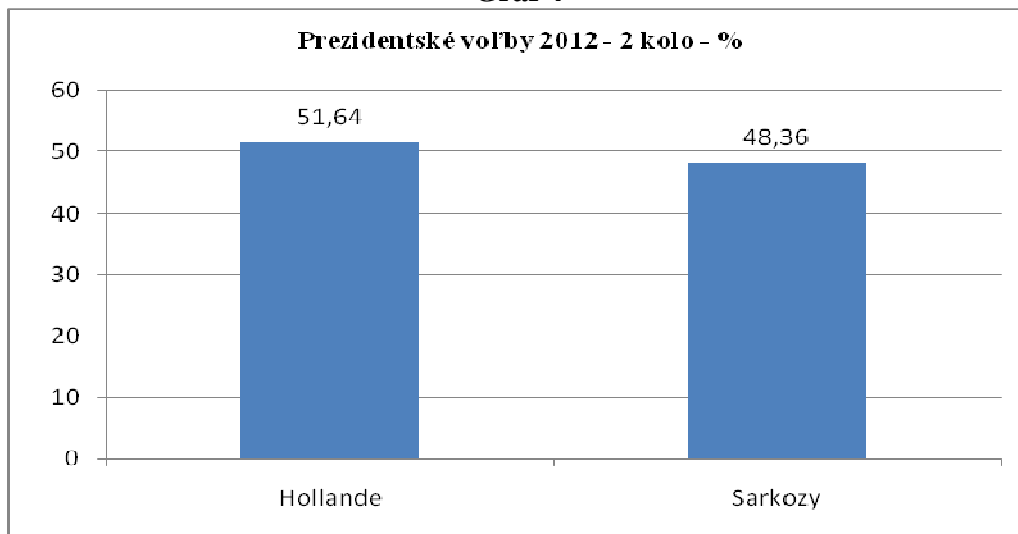
Résultats de l'élection présidentielle 2002. (2012). http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle_2002/%28path%29/presidentielle_2002/index.html.

François Hollande sa stal súčasne prvým ľavicovým kandidátom, ktorý v histórii priamej voľby dokázal uspieť už pri svojej prvej kandidatúre. V minulosti sa to nepodarilo Françoisovi Mitterandovi (kandidoval v rokoch 1965, 1974, 1981 a 1988 – uspel až v roku 1981)³⁶, Lionelovi Jospinovi (ten neuspel v žiadnej zo svojich kandidatúr v roku 1995 a 2002) a ani Ségolène Royalová, ktorú v roku 2007 porazil Nicolas Sarkozy. Popri Françoisovi Mitterandovi a Lionelovi Jospinovi patrí François Hollande k tým kandidátom socialistov, ktorým sa podarilo uspieť aj v prvom kole volieb. François Mitterand zvíťazil v prvom kole v roku 1974 a 1988, Lionel Jospin zase v roku 1995.

³⁶ Volebný výsledky pozri napr.:

Ministère de l'Intérieur: <http://www.interieur.gouv.fr/> alebo Perottino, F. (2005).: *Francoúzsky politický systém*.

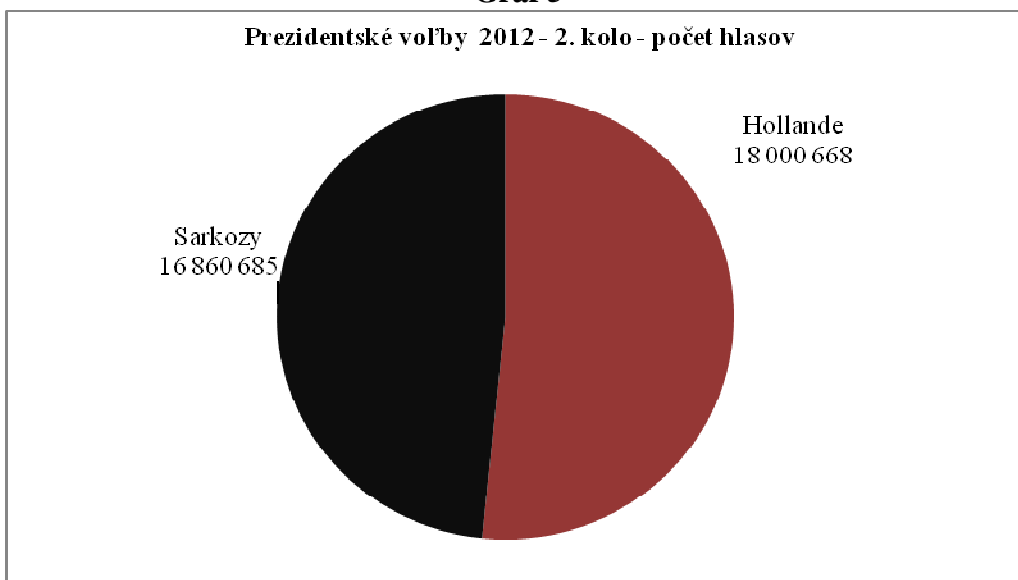
Graf 4

Zdroj: Résultats de l'élection présidentielle 2012. (2012).

http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Presidentielles/elecresult__PR2012/%28path%29/PR2012/FE.html.

Graf 5

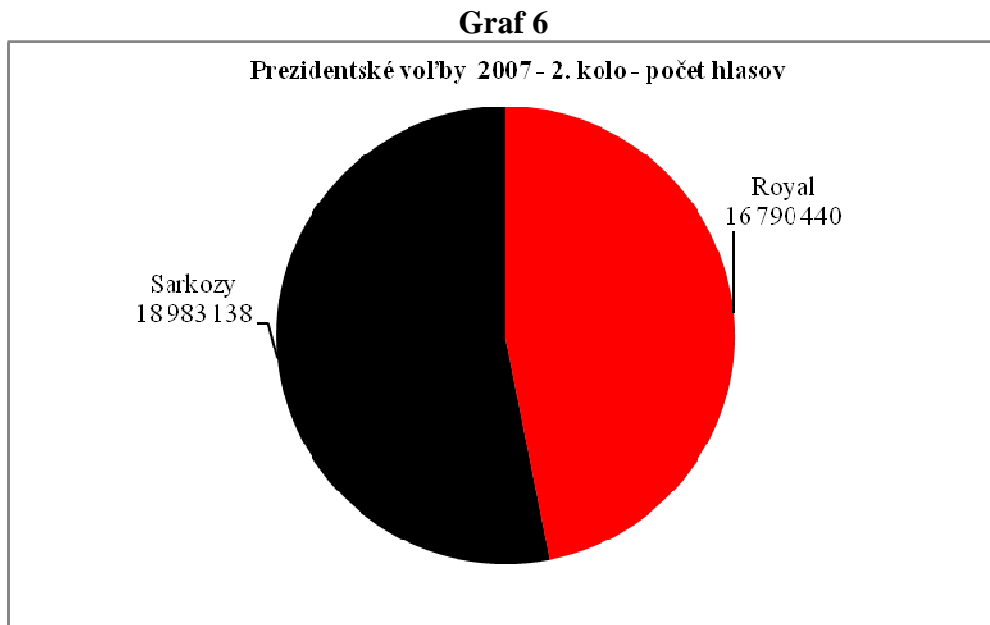
Zdroj: Résultats de l'élection présidentielle 2012. (2012).

http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Presidentielles/elecresult__PR2012/%28path%29/PR2012/FE.html.

Čo sa týka prehry Nicolasa Sarkozyho, tú bývalý francúzsky premiér Michel Rocard vysvetľuje takto: „*Bola to vec štýlu. Medzi Francúzmi pretrváva istý typ rojalizmu a naša ústava má množstvo znakov volenej monarchie. Svojou familiárnosťou, jednoduchosťou a občasnou vulgaritou Sarkozy podkopával dôstojnosť jeho posvätnej funkcie. Na to sa*

*nezabudlo a bolo to hodnotené oveľa prísnejšie ako iné jeho nedostatky, ktoré neboli vôbec väčšie ako nedostatky jeho predchodcov.*³⁷

Na grafoch 6, 7 a 8 vidíme jasný úbytok voličov Nicolasa Sarkozyho. Ten v priebehu posledných piatich rokov presiahol v druhom kole volieb číslo 2 milióny. Paradoxne, Nicolasovi Sarkozymu by stačilo na pohodlné víťazstvo práve udržanie si voličskej základne z roku 2007.

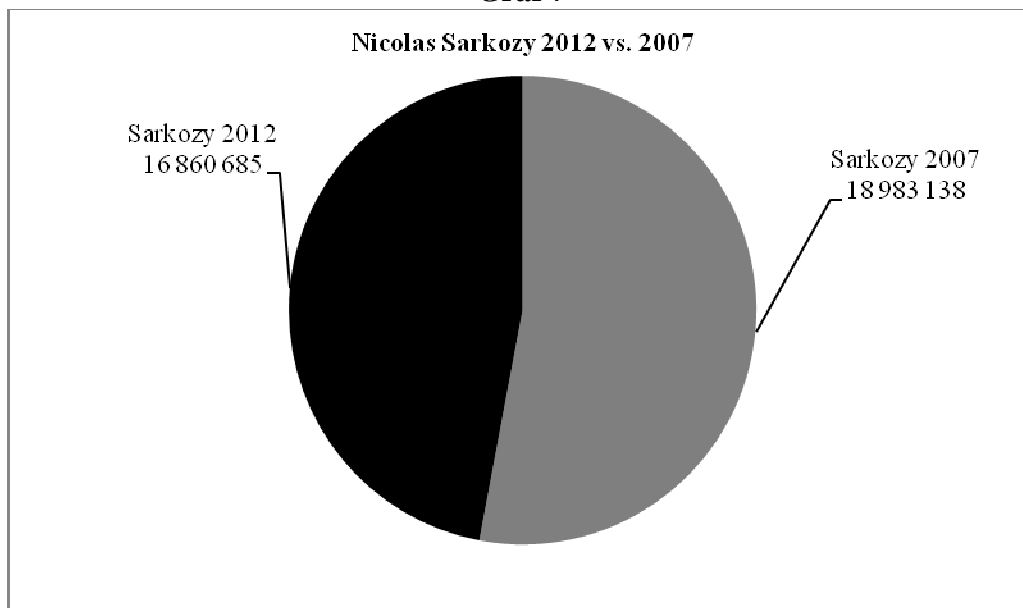
Zdroj: Résultats de l'élection présidentielle 2007.(2012)

http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle_2007/%28path%29/presidentielle_2007/index.html

³⁷ Rocard, M. (2012): France Goes to Hollande.

<http://www.project-syndicate.org/commentary/france-goes-to-hollande#GRD3si8YRmDjyfk.99>

Graf 7

Zdroje: Résultats de l'élection présidentielle 2012. (2012).

http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Presidentielles/elecresult__PR2012/%28path%29/PR2012/FE.html.

Résultats de l'élection présidentielle 2007.(2012) http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle_2007/%28path%29/presidentielle_2007/index.html.

Okrem vyššie uvedeného môžeme v súvislosti s francúzskymi prezidentskými voľbami spomenúť nasledovné³⁸:

- Väčšina voličov, ktorí v prvom kole podporili tretieho kandidáta a v druhom kole volili Françoisu Hollanda alebo Nicolasa Sarkozyho odôvodnili svoju voľbu v druhom kole tým, že ich motiváciou je zabrániť druhému z kandidátov získať prezidentskú funkciu. V prípade Françoisu Hollanda je tento fakt podčiarknutý podobnou otázkou pred prvým kolom, keď až 38% jeho voličov uviedlo, že mu dalo hlas len z dôvodu, aby ho nezískal iný kandidát (získal tak dokonca viac protestných hlasov ako Marine Le Pen – v jej prípade sa takto vyslovilo 35% jej voličov).
- 80% podporovateľov Jeana-Luca Mélenchona podporilo v druhom kole Françoisu Hollanda.

³⁸ Bližšie pozri:

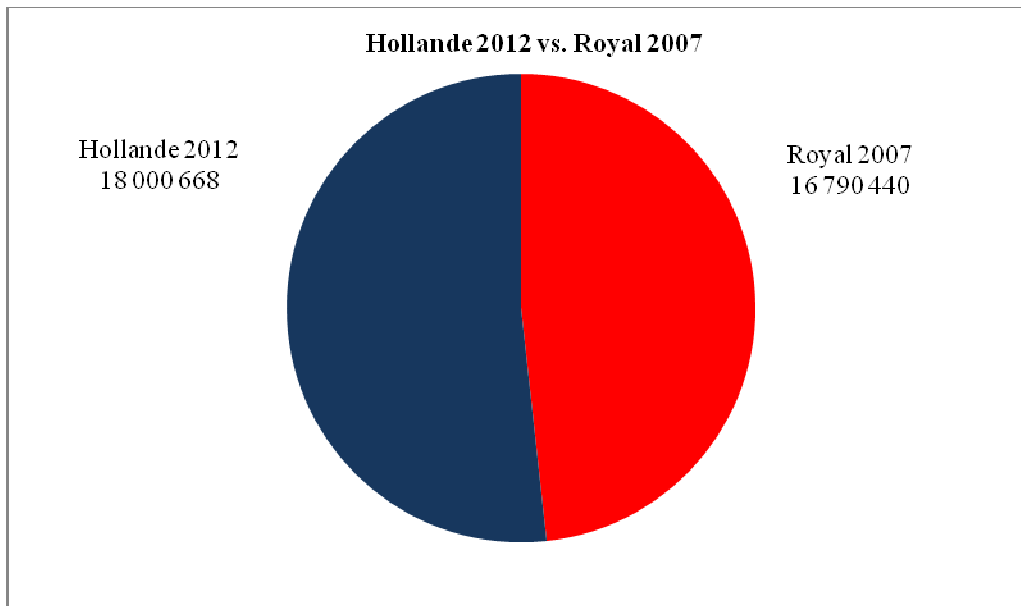
1er tour présidentielle 2012. Comprendre le vote des Français. (2012).

<http://www.scribd.com/doc/90659847/1er-tour-Présidentielle-2012-Comprendre-le-vote-des-Français>.

2nd tour présidentielle 2012. Comprendre le vote des Français. (2012).

<http://www.scribd.com/doc/92606132/Second-tour-de-l-election-Présidentielle-2012-Comprendre-le-vote-des-Français>.

- Stúpenci François Bayrou sa v druhom kole v rozhodujúcej miere nepridali na stranu ani jedného z kandidátov – 27% z nich podporilo François Hollanda a 40% Nicolasa Sarkozyho.
- Len 50% stúpencov Marine Le Pen podporilo v druhom kole Nicolasa Sarkozyho. 24% jej voličov z prvého kola nebola v druhom kole vôbec voliť a 13% odovzdalo neplatný hlas, resp. prázdnu obálku.
- Podľa kritéria veku Nicolas Sarkozy výraznejšie uspel len medzi voličmi nad 60 rokov (59%).
- 65% voličov volilo François Hollanda aj z dôvodu, že reprezentuje zmenu v politike. Pre 81% voličov Nicolas Sarkozy „vyzeral“ (fyzicky) ako prezident. Týmto spôsobom sa vyjadrilo o Françoisovi Hollandovi len 17% jeho voličov.
- Relatívne nízke percento voličov uviedlo, že kandidát pre ktorého sa v druhom kole rozhodli má blízko k Francúzom (9% Sarkozy, 29% Hollande). Najviac pozitívnych odpovedí na túto otázku získali kandidáti z prvého kola Jean-Luc Mélenchon a Marine Le Pen – zhodne po 32%.
- François Bayrou podporilo v prvom kole len 39% z tých voličov, ktorí ho v podporili v roku 2007. V prípade Nicolasa Sarkozyho to bolo 73% a v prípade Marine Le Pen 75% z tých, ktorí v roku 2007 podporili jej otca. François Hollande získal podporu 71% tých voličov, ktorí v roku 2007 podporili Ségolène Royalovú.
- Viac ako 70% podporovateľov Nicolasa Sarkozyho a François Hollanda sa rozhodlo pre svojho kandidáta už niekoľko mesiacov pred voľbami.
- Zatiaľ čo témy ako ekonomická, resp. finančná kríza boli dôležité pre všetkých voličov, téma imigrantov patrila medzi rozhodujúce len pre voličov Marine Le Pen (62%) a Nicolasa Sarkozyho (35%). V prípade voličov François Hollanda bola táto téma medzi tromi najdôležitejšími len u 4% jeho voličov.
- Napriek relatívne stabilnej pozícii Zelených vo Francúzsku boli ekologické témy (vrátane budúcnosti jadrovej energie) dôležité len pre voličov kandidátky Zelených Evy Joly.

Graf 8

Zdroje: Résultats de l'élection présidentielle 2012. (2012).

http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Presidentielles/elecresult__PR2012/%28path%29/PR2012/FE.html.

Résultats de l'élection présidentielle 2007. (2012) http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle_2007/%28path%29/presidentielle_2007/index.html.

Parlamentné voľby 2012

Nástup francúzskych socialistov ako víťaznej politickej sily vo Francúzsku definitívne potvrdili aj júnové voľby do dolnej komory parlamentu – Národného zhromaždenia.³⁹ Výsledky volieb do Národného zhromaždenia uvádzame v grafe 9.

³⁹ Voľby do dolnej komory francúzskeho parlamentu sú špecifické v tom, že prebiehajú väčšinovým systémom a to zvyčajne v dvoch kolách. V prvom kole sa víťazom v niektorom z 577 jednomandátových obvodoch môže stať len ten z uchádzačov, ktorý získa nadpolovičnú väčšinu hlasov pri aspoň 25% volebnej účasti v danom obvode. Ak niektorá z týchto podmienok nie je splnená, do druhého kola postúpi každý z kandidátov v prvom kole, ktorý získal aspoň 12, 5% hlasov (ak by takýto výsledok nedosiahol žiaden z uchádzačov, tak sa táto hranica znižuje). Tento volebný systém je preto nevýhodný pre malé strany, resp. kandidátov radikálnych strán, ktorí zvyčajne v druhom kole prehrajú v prospech umiernenějšího kandidáta, resp. kandidáta silnej strany alebo volebnej koalície.

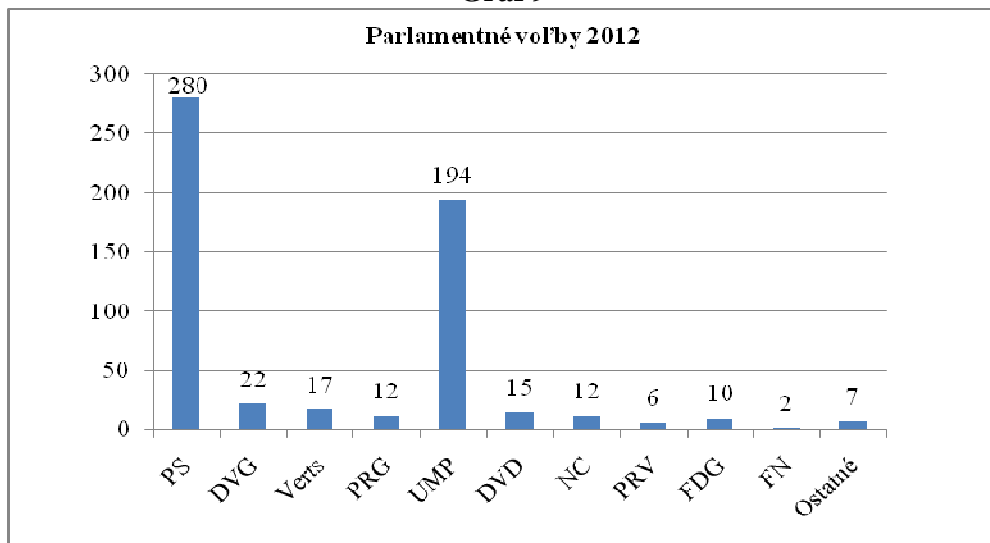
V júnových parlamentných voľbách sa o post poslanca dolnej komory parlamentu uchádzalo 6611 kandidátov.

Pozri aj:

Elections 2012. (2012).

<http://www.cevipof.com/fr/elections-2012/les-resultats-et-analyses/les-analyses-du-second-tour>.

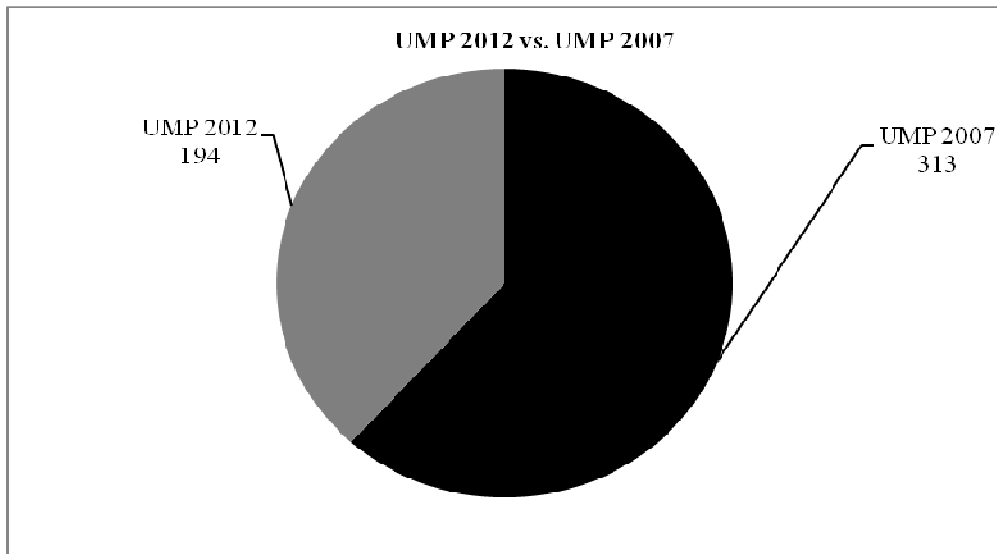
Graf 9

Zdroj: Résultats des élections législatives 2012. (2012).

http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Legislatives/elecresult_LG2012/%28path%29/LG2012/index.html.

Kampaň spojená s týmito voľbami bola vzhľadom na krátky časový interval medzi prezidentskými a parlamentnými voľbami de facto identická s kampaňou pred prezidentskými voľbami. V grafoch 10, 11, 12, a 13 demonštrujeme zmenu pomeru síl medzi hlavnými francúzskymi straníckymi rivalmi UMP a PS. Vidíme, že Sarkozyho UMP viac ako 100 poslancov v Národnom zhromaždení stratilo. Pravica na čele s UMP (okrem UMP, Nový stredy (NC), Radikálna strana (PRV), Aliancia stredy (AC) a ďalší stranícky nezaradení pravicoví poslanci (DVD)) je v súčasnom parlamente zastúpená 229 poslancami. V tomto súčte nie sú zahrnutí dvaja poslanci za FN, ktorý v predchádzajúcom volebnom období zástupcov v parlamente nemal vôbec.

Graf 10

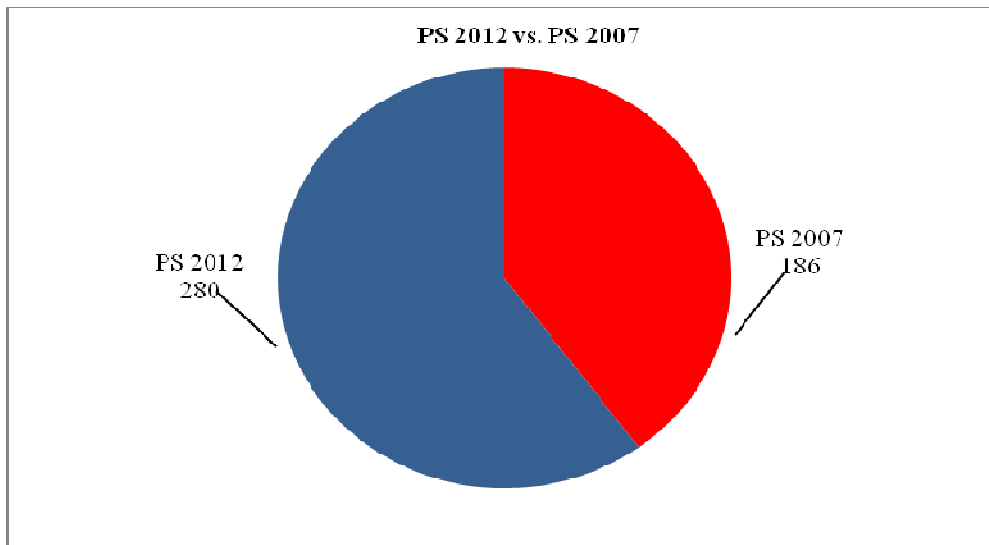
Zdroje: Résultats des élections législatives 2012. (2012).

http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Legislatives/elecresult__LG2012/%28path%29/LG2012/index.html.

Résultats des élections législatives 2007. (2012).

http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Legislatives/elecresult__legislatives_2007/%28path%29/legislatives_2007/index.html.

Pozoruhodný je ale najmä úspech PS, ktorá si v porovnaní s predchádzajúcimi voľbami polepšila skoro o 100 mandátov. Proprezidentský tábor zložený z PS, Zelených (Verts), Radikálnej ľavicovej strany (PRG) a ďalších stranícky nezaradených ľavicových poslancov podporujúcich Françoisu Hollanda (DG) disponoval po voľbách celkovo 331 poslancami. Ďalšími desiatimi poslancami navyše disponoval ľavicový front (FDG).

Graf 11

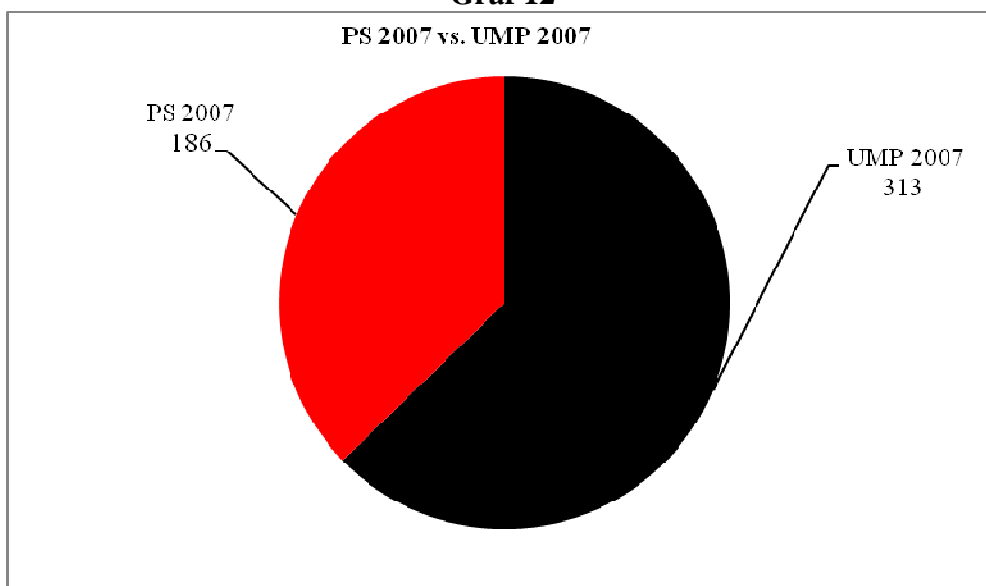
Zdroje: Résultats des élections législatives 2012. (2012).

http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Legislatives/elecresult__LG2012/%28path%29/LG2012/index.html.

Résultats des élections législatives 2007. (2012).

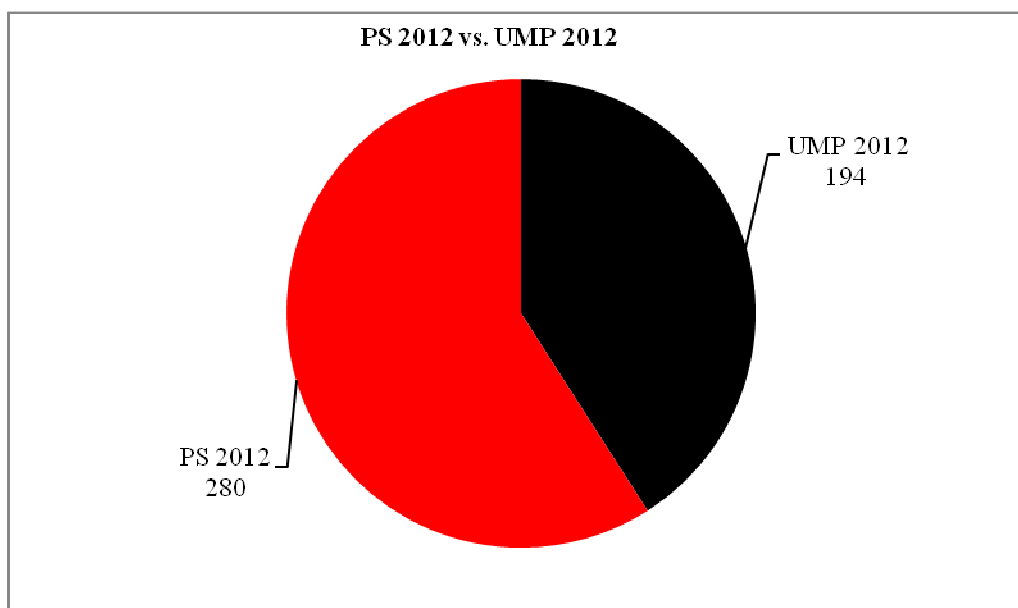
http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Legislatives/elecresult__legislatives_2007/%28path%29/legislatives_2007/index.html.

Parlamentné voľby priniesli ešte dva ďalšie zaujímavé volebné výsledky. Tie sa týkajú neúspechu dvoch výrazných političiek súčasného Francúzska. Konkrétne ide o Marine Le Pen (FN) a Ségolène Royalovú (PS). Ani jednej z nich sa nepodarilo napriek nepochybnej popularite vyhrať druhé kolo volieb v príslušnom volebnom obvode a získať tak poslanecky mandát v Národnom zhromaždení.

Graf 12

Zdroj: Résultats des élections législatives 2007. (2012).

http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Legislatives/elecresult__legislatives_2007/%28path%29/legislatives_2007/index.html

Graf 13

Zdroj: Résultats des élections législatives 2012. (2012).

http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Lesresultats/Legislatives/elecresult__LG2012/%28path%29/LG2012/index.html

Záver

Siedmy prezident piatej francúzskej republiky François Hollande bude musieť presvedčiť Francúzov, že je to práve on a socialistická vláda, ktorú menoval⁴⁰, kto pozná skutočný recept na ekonomickú a sociálnu krízu vrátane krízy, ako aj v eurozóne. Jeho situácia je o to komplikovanejšia, že veľká časť hlasov, ktoré získal boli hlasmi protestnými namierenými proti Nicolasovi Sarkozymu. V zahraničnopolitickej oblasti pravdepodobne výraznejšiu zmenu kurzu vo francúzskej politike nemôžeme očakávať (vrátane vzťahu k USA, resp. k Ruskej federácii) a aj François Hollande bude pokračovať v úsilí jeho predchodcu o výraznejší globálny vplyv krajiny. Bývalý turecký minister hospodárstva a súčasný viceprezident Svetovej Banky Kemal Dervi sa v tejto súvislosti vyjadril nasledovne: „...spoločne s Veľkou Britániou si Francúzsko v rámci európskych krajín zachováva výraznejšiu globálnu úlohu, ako si doteraz osvojilo Nemecko. Rada bezpečnosti Organizácie spojených národov je svojou konštrukciou síce zastaraná, ale stále hrá zásadnú legitimizačnú úlohu; Francúzsko je členom, Nemecko nie. A aj v množstve iných medzinárodných organizácií má Francúzsko väčšiu silu, ako by jeho váhovej kategórii patrilo.“⁴¹ Môžeme preto dodať, že „nič nenasvedčuje tomu, že francúzska zahraničná politika pod vedením svojho nového prezidenta by mala zásadne zľaviť zo svojej globálnej trajektórie naštartovanej prezidentom Sarkozym. Bude možno umiernenejšia, triezvejšia, avšak globálneho záberu sa rozhodne nevzdá.“⁴²

Rozhodne dôležitou súčasťou Hollandovej politiky bude aj jeho vzťah s Nemeckom (svoju prvú zahraničnú cestu uskutočnil 15. mája 2012 práve do Nemecka), ako najväčšou európskou ekonomikou a zároveň najvplyvnejším štátom EÚ. Platia preto slová: „Ani Hollande nemôže opomenúť, že spojenectvo s Nemeckom je zásadné, avšak určite sa bude snažiť o vyrovnanější vzťah, aby nebol v očiach Francúzov len sa poskoka Merkelovej. ...Francúzsko-nemecký vzťah vidí ako kompromis, ktorý povedie ostatných.“⁴³ Profesor Zaki Laïdi vidí francúzsko-nemecké vzťahy po víťazstve ľavice vo Francúzsku nasledovne: „Potom, ako nad Nicolasom Sarkozym zvíťazil Hollande, Merkelová v eurozóne nemá

⁴⁰ Novým socialistickým premiérom sa už bezprostredne po prezidentských voľbách (16. 5. 2012) stal Jean-Marc Ayrault.

⁴¹ Dervi, K. (2012): Europe's Vital French Connection.

<http://www.project-syndicate.org/commentary/europe-s-vital-french-connection-by-kemal-dervi>.

⁴² Ludvík, Z. (2012): François Hollande: Hľadanie ztracené víry a nádeje znovunalezená? Kakým aktérom medzinárodných vzťahu bude Francie s novým prezidentem?, s. 6.

⁴³ Rubešková, M. (2012): Francie ve světe. Změna či kontinuita, s. 30.

*prakticky žiadnu podporu, s výnimkou Fínska... Hollande je odhodlaný zmeniť kurz. Je hlboko presvedčený o kľúčovom význame francúzsko-nemeckého vzťahu pre Európu. Je však natoľko realistom, že si uvedomuje, že tento vzťah je výrazne nevyvážený...*⁴⁴

François Hollande sa svojou politikou bude bezpochyby zasadzovať o zvyšovanie vplyvu krajiny či už na európskej alebo globálnej úrovni a podobne ako jeho predchodcovia aj on je v tejto súvislosti presvedčený o francúzskej výnimočnosti. Potvrďuje to jeho vyjadrenie, podľa ktorého: „*Francúzsko nie je obyčajnou európskou krajinou a ich prezident nie je obyčajný svetový líder.*“⁴⁵

Použitá literatúra:

1. Comparer. Les candidats. (2012). [Online.] In: *Le Figaro*. [Citované 25.08.2012.] Dostupné na internete: <<http://elections.lefigaro.fr/comparateur-programmes/>>.
2. Comparez les programmes des candidats. (2012). [Online.] In: *Le Monde*. [Citované 25.08.2012.] Dostupné na internete: <http://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2012/visuel/2012/03/20/comparez-les-programmes-des-candidats-a-la-presidentielle-2012_1672519_1471069.html>.
3. Debats 2012. (2012). [Online.] [Citované 25.08.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.debats2012.fr/presidentielles/presidentielle-2012-j-2-comparez-les-programmes-des-candidats/>>.
4. DELOY, C. (2012): Le président sortant Nicolas Sarkozy et le socialiste François Hollande sont au coude-à-coude pour le premier tour de l'élection présidentielle française. [Online.] In: *Observatoire des Élections en Europe*. [Citované 12.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.robert-schuman.eu/doc/oeo/oeo-762-fr.pdf>>.
5. DERVI, K.(2012): Europe's Vital French Connection. In: *Project syndicate*. [Online.]. [Citované 12.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.project-syndicate.org/commentary/europe-s-vital-french-connection-by-kemal-dervi>>.
6. Elections 2012. (2012). In: *CEVIPOF. Elections 2012*. [Online.]. [Citované 24.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.cevipof.com/fr/elections-2012/les-resultats-et-analyses/les-analyses-du-second-tour/>>.
7. France election 2012: Chirac mocks Sarkozy in memoirs. (2012). [Online.] In: *BBC News Europe*. [Citované 18.09.2012.] Dostupné na internete:

⁴⁴ Laïdi, Z.(2012): Hollande or Insurrection?

<http://www.project-syndicate.org/commentary/hollande-or-insurrection>.

⁴⁵ Lenoir, N. (2012): François Hollande Meets the World.

<http://www.project-syndicate.org/commentary/fran-ois-hollande-meets-the-world>.

- <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-13710626>>.
8. France election 2012: Nicolas Sarkozy says far-Right vote cannot be ignored. (2012). In: *The Telegraph*. [Online.]. [Citované 14.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/9219926/France-election-2012-Nicolas-Sarkozy-says-far-Right-vote-cannot-be-ignored.html>>.
 9. Francúzsko: V druhom kole Hollande a Sarkozy. (2012). In: *Euractiv*. [Online.]. [Citované 12.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/volby-v-eu/clanok/francuzsko-v-druhom-kole-hollande-a-sarkozy-019105>>.
 10. GRANVILLE, B. (2012): François Hollande's Wrong Idea of France. In: *Project syndicate*. [Online.]. [Citované 12.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.project-syndicate.org/commentary/fran-ois-hollande-s-wrong-idea-of-france-by-brigitte-granville>>.
 11. HOLLANDE, F. (2012): Le changement c'est maintenant. [Online.]. [Citované 12.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.parti-socialiste.fr/articles/francois-hollande-le-changement-cest-maintenant>>.
 12. HOLM, U. (2009): Sarkozysm: New European - and Foreign Policy into Old French Bottles? [Online.]. [Citované 14.11.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.uaces.org/pdf/papers/0901/holm.pdf>>.
 13. KUCHARČÍK, R. (2012): Východiská zahraničnej bezpečnostnej politiky Francúzska po nástupe Nicolasa Sarkozyho do prezidentského úradu. In: *Medzinárodné vzťahy : vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy*, 2012, roč. 10, č. 1, s. 130-148. ISSN 1336-1562.
 14. La France solidaire: le programme. (2012). [Online.]. [Citované 14.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.bayrou.fr/programme/>>.
 15. LAÏDI, Z.(2012): Hollande or Insurrection? [Online.]. In: *Project syndicate*. [Citované 14.11.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.project-syndicate.org/commentary/hollande-or-insurrection>>.
 16. Le blog de Jean –Luc Mélenchon. (2012). [Online.]. [Citované 14.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.jean-luc-melenchon.fr/>>.
 17. Le candidat le plus dépensier est... Hollande. (2012). In: *Le JDD*. [Online.]. [Citované 14.10.2012.] Dostupné na internete: < <http://www.lejdd.fr/Politique/Actualite/Francois-Hollande-a-depense-plus-d-argent-que-Nicolas-Sakozy-lors-de-la-presidentielle-537322>>.
 18. LENOIR, N. (2012): François Hollande Meets the World. In: *Project syndicate*. [Online.]. [Citované 12.10.2012.] Dostupné na internete: < <http://www.project-syndicate.org/commentary/fran-ois-hollande-meets-the-world>>.
 19. Livre blanc sur la défense et la sécurité nationale. (2008). [Online.]. <<http://www.defense.gouv.fr/portail-defense/enjeux2/politique-de-defense/livre-blanc>>.
 20. Livre blanc sur la politique étrangère et européenne de la France.(2008). [Online.]. <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/2LIVREBLANC_DEF.pdf>.
 21. LUDVÍK, Z. (2012): François Hollande: Hledání ztracené víry a naděje

- znovunalezená? Kakým aktérom mezinárodních vztahu bude Francie s novým prezidentem?. In: *Mezinárodní politika*, 2012, roč. 36, č. 6, s. 4-6. ISSN 0543-7962.
22. LUDVÍK, Z. (2012): Nicolas Sarkozy a globální dimenze francouzské zahraniční politiky. Geopolitika jako nástroj k velmocenskému postavení v mezinárodních vztazích. In: *Mezinárodní politika*, 2012, roč. 37, č. 4 s. 37-39. ISSN 0543-7962.
23. Marine Le Pen. (2012). [Online.]. [Citované 12.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.marinelepen2012.fr/le-projet/>>.
24. Ministère de l'Intérieur. [Online.]. Dostupné na internete: <<http://www.interieur.gouv.fr>>.
25. MRÁZEK, F. (2009): Složitý vztah Francie k Severoatlantické alianci. In: *Mezinárodní politika*, 2009, roč. 33, č. 4, s. 32. ISSN 0543-7962.
26. MÜLLER, Z. (2010): Bezúhonná republika. In: *Mezinárodní politika*, 2010, roč. 34, č. 9, s. 27-28. ISSN 0543-7962.
27. PEROTTINO, F (2005). *Francouzský politický systém*. Praha : SLON, 2005, s. 335. ISBN 80-86429-48-2.
28. Présidentielle : les programmes des candidats, thème par thème. (2012). [Online.] In: *Le Nouvel Observateur*. [Citované 25.08.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.rue89.com/rue89-presidentielle/2012/03/04/candidats-demandez-le-programme-229563>>.
29. Profiles: 2012 French presidential election candidates. (2012). In: *BBC News Europe*. [Online.]. [Citované 12.10.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16730494>>.
30. Résultats de l'élection présidentielle 2002. (2012). Ministère de l'Intérieur. [Online.]. [Citované 27.09.2012.] Dostupné na internete: <http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle_2002/%28path%29/presidentielle_2002/index.html>.
31. Résultats de l'élection présidentielle 2007. (2012). Ministère de l'Intérieur. [Online.]. [Citované 27.09.2012.] Dostupné na internete: <http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle_2007/%28path%29/presidentielle_2007/index.html>.
32. Résultats de l'élection présidentielle 2012. (2012). Ministère de l'Intérieur. [Online.]. [Citované 27.09.2012.] Dostupné na internete: <http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/elecresult__PR2012/%28path%29/PR2012/FE.html>.
33. Résultats des élections législatives 2007. (2012). Ministère de l'Intérieur. [Online.]. [Citované 27.09.2012.] Dostupné na internete: http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Legislatives/elecresult__legislatives_2007/%28path%29/legislatives_2007/index.html
34. Résultats des élections législatives 2012. (2012). Ministère de l'Intérieur. [Online.]. [Citované 27.09.2012.] Dostupné na internete: <http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les->

resultats/Legislatives/elecresult__LG2012/%28path%29/LG2012/index.html

35. ROCARD, M.(2012): France Goes to Hollande. In: *Project syndicate*. [Online.]. [Citované 12.10.2012.] Dostupné na internete:
<<http://www.project-syndicate.org/commentary/france-goes-to-hollande#GRD3si8YRmDjyfk.99>>.
36. RUBEŠKOVÁ, M. (2012): Francie ve světe. Změna či kontinuita. In: *Zahraničná politika*, 2012, roč. 16, č. 2, s. 29-31. ISSN 1336-7218.
37. SCHAIN, M., A. (2012): Hollande Is Half the Story. France's Populist Resurgence. [Online.] In: *Foreign Affairs*. [Citované 14.11.2012.] Dostupné na internete:
<<http://www.foreignaffairs.com/articles/137613/martin-a-schain/hollande-is-half-the-story>>.
38. ŠKVRNDA, F. (2011): *Tragickosť a iracionálna krutosť líbyjskej vojny (historicko-sociologický náčrt)*. [Online.] .] In: *Publica.cz*. [Citované 14.06.2012.] Dostupné na internete:
<<http://publica.cz/index.php/pdfpublica/pro-a-proti/440-tragickos-a-iracionalna-krutos-libyjskej-vojny-historicko-sociologicky-nart.html>>.
39. TULMETS, E. (2010): *Vracia sa Francúzsko na medzinárodnú scénu?* [Online.] In: *Zahraničná politika*. [Citované 14.11.2012.] Dostupné na internete:
<<http://www.zahranicnapolitika.sk/?id=1041&id=989>>.
40. Union pour un mouvement populaire. [Citované 14.06.2012.] Dostupné na internete:
< <http://www.u-m-p.org/nos-idees> >.
41. 1er tour présidentielle 2012. Comprendre le vote des Français. (2012). IPSOS Public Affairs. [Online.]. [Citované 18.10.2012.] Dostupné na internete:
<<http://www.scribd.com/doc/90659847/1er-tour-Présidentielle-2012-Comprendre-le-vote-des-Français>>.
42. 2nd tour présidentielle 2012. Comprendre le vote des Français. (2012). IPSOS Public Affairs. [Online.]. [Citované 18.10.2012.] Dostupné na internete:
<<http://www.scribd.com/doc/92606132/Second-tour-de-l-election-Présidentielle-2012-Comprendre-le-vote-des-Français>>.

Model Európskej menovej únie a riešenie dlhovej krízy

Beata Lipková

Abstrakt

Základom vytvorenia Európskej menovej únie v 90. rokoch 20. storočia bol asymetrický model založený na odovzdaní kompetencií zúčastnených členských štátov v menovej oblasti nezávislej supranacionálnej Európskej centrálnej banke a zachovaní suverenity v hospodárskej a fiškálnej oblasti. Zatiaľ čo EMÚ pomerne úspešne fungovala v prvej dekáde po zavedení spoločnej meny, globálna hospodárska a finančná kríza a následná dlhová kríza eurozóny odhalila zraniteľnosť takéhoto politického modelu ekonomickej integrácie. Stabilizácia eurozóny si vyžiadala netradičné postupy ako zo strany ECB, tak aj zo strany fiškálne nezávislých členských štátov, ktoré sa pred krízou považovali za neprijateľné. Cieľom článku je prispieť k analýze vplyvu dopadov finančnej a dlhovej krízy na postup vlád členských štátov v súvislosti s posilnením hospodárskeho riadenia EMÚ a poukázať na postupné zapájanie nezávislej ECB do procesu stabilizácie eurozóny.

Kľúčové slová: menová únia, fiškálna politika, vládny deficit, vládny dlh, Európska centrálna banka.

Abstract

The basis for the creation of the European Monetary Union in the 90's of the 20th century was the asymmetric model based on the transfer of competences of the Member States in monetary area to independent supranational European Central Bank while keeping the sovereignty in economic and fiscal areas. While the EMU worked fairly successfully in the first decade after the introduction of the common currency, the global economic and financial crisis and the subsequent euro zone debt crisis revealed the vulnerability of such a political model of economic integration. The stabilization of the euro area has required unconventional methods used by the ECB, as well as fiscally independent Member States, which before the crisis were considered unacceptable. The aim of the article is to contribute to analysis of impact of the financial and debt crisis on the approaches of the Member States in relation to strengthening the economic governance of the EMU and to highlight the gradual involvement of the independent ECB in the process of stabilizing the euro zone.

Key words: *monetary union, fiscal policy, government deficit, government debt, European Central Bank.*

Klasifikácia JEL: F15, E50

Úvod

Projekt zavedenia spoločnej meny, na ktorom sa zakladajúce štáty Európskej menovej únie dohodli, bol od začiatku asymetrický, založený na odovzdaní kompetencií v menovej oblasti a zachovaní suverenity krajín vo fiškálnej oblasti. Legislatívny základ pre vytvorenie Hospodárskej a menovej únie (HMÚ) bol zakotvený v primárnom práve Únie prijatím Maastrichtskej zmluvy. Inštitucionálny rámec správy HMÚ jasne ukazuje rozdielny stupeň integrácie v dvoch zložkách HMÚ – menovej a hospodárskej. Ani prijatie Lisabonskej zmluvy¹ (LZ) v roku 2009 neprineslo žiadne podstatné zásahy do riadenia hospodárskej časti menovej únie. Zmluva o fungovaní EÚ (ZFEÚ) zdôrazňuje národný charakter hospodárskej politiky, pričom stanovuje zavedenie hospodárskej politiky Únie, ktorá je založená na úzkej koordinácii politík členských štátov², zaväzuje členské štáty prispievať k dosiahnutiu cieľov Únie³ a stanovuje, že členské štáty budú pokladať hospodárske politiky za vec spoločného záujmu a v rámci Rady EÚ budú tieto politiky koordinovať⁴.

V porovnaní s obmedzeným stupňom (makro)ekonomickej integrácie znamenalo v menovej oblasti HMÚ vytvorenie Európskej centrálnej banky (ECB) výrazne hlbšiu integráciu členských štátov. Vytvorenie ECB viedlo k pôsobeniu tohto orgánu (ktorý bol od začiatku koncipovaný ako nezávislý), v nových, supranacionálnych podmienkach, čo znamenalo, že ECB a Európsky systém centrálnych bánk (ESCB) boli prísne oddelené od vonkajšieho vplyvu ako na úrovni Únie, tak aj na národnej úrovni. Maastrichtská zmluva upravovala štatút ECB ako autonómnej inštitúcie, ktorej základná úloha vyplývajúca z delegovania právomocí členskými štátmi eurozóny (EZ), spočíva vo vykonávaní menovej politiky. Prijatie Lisabonskej zmluvy znamenalo zaradenie ECB medzi orgány EÚ, ktorých činnosť si vyžaduje vzájomnú spoluprácu aj napriek možným (a reálne existujúcim) odlišným cieľom. Prvoradým cieľom Európskeho systému centrálnych bánk, ktorý tvoria ECB a národné banky členských štátov Únie, je udržiavanie cenovej stability. Zmluva zároveň zaväzuje ESCB podporovať hospodárske politiky Únie, a tým prispievať k dosiahnutiu ich cieľov⁵. Na druhej strane však politickú nezávislosť od ostatných orgánov pri vykonávaní monetárnej politiky ECB zabezpečuje ustanovenie, že ECB a národné banky členských štátov

¹ Hospodársku a menovú politiku upravuje v rámci Lisabonskej zmluvy Zmluva o fungovaní EÚ (ZFEÚ).

² Článok 119 ZFEÚ

³ Článok 120 ZFEÚ

⁴ Článok 121 ZFEÚ

⁵ Článok 127 ZFEÚ

Únie nemajú vyžadovať, ani prijímať pokyny od iných orgánov, inštitúcií, či vlád členských štátov Únie⁶. V súlade s vymedzením právomocí ECB a ESCB, za finančný dohľad v eurozóne zodpovedajú členské štáty, ktoré vytvorili jednotný trh pre finančné služby a dohodli sa na koordinácii spôsobu dohľadu. Úlohou ESCB je prispievať v tejto oblasti k realizácii opatrení súvisiacich s dohľadom a stabilitou finančného systému, kde dohľad vykonávajú kompetentné národné orgány. Vytvorenie EMÚ umožnilo postaviť ECB do pozície supranacionálnej nezávislej autority, ktorá vykonáva menovú politiku fiškálne suverénnych (v súčasnosti sedemnástich) členských štátov.

Zlyhanie hospodárskej správy HMÚ v dôsledku nedodržovania pravidiel

Disparita v úrovni menovej a hospodárskej integrácie medzi členskými štátmi výrazne prispieva k fundamentálnym problémom, ktorým v súčasnosti čelí eurozóna (EZ). Vytvorenie EMÚ, ktoré sprevádzala dôveryhodná menová politika ECB, prispelo k voľnému pohybu kapitálu, zníženiu transakčných nákladov vo vnútornom obchode EÚ a umožnilo úspešný vstup spoločnej meny do globálneho finančného a monetárneho systému. Globálna hospodárska a finančná kríza a dlhová kríza eurozóny však odhalila aj zraniteľnosť spoločnej meny podporovanej spoločnou menovou politikou, ktorá je situovaná do prostredia charakterizovaného nedostatkom konzistentného hospodárskeho riadenia⁷. Architekti projektu EMÚ si uvedomovali riziko, ktoré vyplýva z asymetrie modelu v menovej a hospodárskej oblasti, preto od členských štátov eurozóny vyžadovali kolektívne dodržiavanie fiškálnej disciplíny, ktorá zabezpečí jej stabilitu. V Delorsovej správe z roku 1989, ktorá predpokladala vznik HMÚ v troch etapách je explicitne uvedené, že vytvorenie menovej únie vyžaduje, aby veľkosť a financovanie vládnych deficitov členských štátov boli záväzne obmedzené⁸. Požiadavka dodržiavania fiškálnej disciplíny bola zakotvená v Maastrichtskej zmluve ustanovením Procedúry o nadmernom deficite (Excessive Deficit Procedure, EDP), ktorá stanovila ročnú hranicu rozpočtového deficitu (3 % HDP) a verejného dlhu (60 % HDP). Navyše bol pre zabezpečenie dodržiavania fiškálnej disciplíny štátov aj po vstupe do menovej únie prijatý v roku 1997 Pakt stability a rastu (Stability and Growth Pact, SGP). Prijatím SGP

⁶ Článok 130 ZFEÚ

⁷ SHUIBHNE, N.N. – GORMLEY, L.W. (2012): From Single Market to Economic Union, s. 29.

⁸ SHUIBHNE, N.N. – GORMLEY, L.W. (2012): From Single Market to Economic Union, s. 33.

sa štáty eurozóny zaviazali k silnejšej fiškálnej disciplíne vyžadujúcej, aby sa rozpočty približovali k vyrovnanosti alebo boli v prebytku.

Za zavedením EDP a SGP môžeme vidieť obavu z efektu prelievania nákladov, keď fiškálna neudržateľnosť, ktorá vyplýva z nadmerného vládneho deficitu a môže viesť k platobnej neschopnosti v niektorom z členských štátov eurozóny, môže spôsobiť zvýšenie nákladov v ďalších štátoch, čo predstavuje významné riziko pre celú menovú úniu. Vytvorenie HMÚ, ktorá sa vyznačuje asymetriou z pohľadu kompetencií vo vykonávaní hospodárskej a menovej politiky umožňuje štátom zvyšovať vládne výdavky, a teda vytvárať rozpočtové deficity až do dosiahnutia fiškálnej pozície, ktorá je ďalej neudržateľná a vytvára zásobu národného dlhu, ktorý nevyhnutne vyžaduje ďalšie vládne pôžičky. Politickou koordináciou hospodárskych politík sa mali eliminovať riziká vyplývajúce z neúplnosti menovej únie.

Tlak na dodržiavanie fiškálnej disciplíny štátmi eurozóny mal byť zvýšený aj zavedením klauzuly „no bailout“, ktorá explicitne zakazuje ECB alebo centrálnym bankám členských štátov poskytovať vládam akýkoľvek úver alebo priamo nakupovať ich verejný dlh. Tiež bolo ustanovené, že členské štáty nepreberajú finančné záväzky iných vlád⁹.

Fiškálne nerovnováhy medzi štátmi eurozóny boli považované za hrozbu makroekonomickej stability menovej únie, preto SGP mal zabezpečiť dosiahnutie a udržanie zdravých verejných financií, ktoré umožnia dosahovať cenovú stabilitu a hospodársky rast podporený finančnou stabilitou. Tieto ciele mali byť dosiahnuté prostredníctvom preventívnej a nápravnej časti SGP. Účelom preventívnej časti bolo zabránenie vzniku nadmerných vládnych deficitov. Členské štáty eurozóny zavazovala prispôsobiť fiškálne saldo smerom k strednodobému rozpočtovému cieľu (medium-term objective, MTO), ktorý eliminuje riziko prekročenia deficitu nad hranicu 3 % HDP a zabezpečí dlhodobú udržateľnosť verejných financií. V prípade neúspešnosti preventívnych opatrení SGP nápravná časť definovala procedúru zameranú na nápravu nadmerného deficitu a predpokladala sankcie v prípade, že nadmerné deficity nie sú odstránené. Kombinovaný efekt fiškálneho dohľadu v preventívnej a nápravnej ruke SGP mal stimulovať členské štáty k realizácii zodpovedných fiškálnych politík.

Prijatie SGP od počiatku sprevádzali obavy zo strany jeho oponentov, či skutočne prinúti členské štáty eurozóny dodržiavať fiškálnu disciplínu a znížiť ich sklon

⁹ Články 123 a 125 ZFEÚ.

k vytváraníu deficitov. Kritické ohlasy na zavedenie SGP sa často opierali o jeho slabého ekonomické opodstatnenie už v súvislosti s referenčnou hranicou deficitu, keď sa argumentácia opierala o to, že trojpercentný limit je umelý a navyše ciele rozpočtovej bilancie sa mení na základe vývoja ekonomických podmienok, v dôsledku čoho nie je pod kontrolou vlády. Rovnako bolo predmetom kritiky stanovenie hranice verejného dlhu, ktorá bola určená na základe priemernej úrovne dlhu krajín Spoločenstva (60 % HDP) pred zavedením spoločnej meny v období rokovaní o Maastrichtskej zmluve. Baldwin a Wyplosz uvádzajú, že kritérium dlhu bolo alibisticky formulované, (dlh maximálne 60 % HDP alebo pohybujúci sa týmto smerom), keďže niektoré členské štáty ES, ktoré sa chystali prijať spoločnú menu, mali verejný dlh vysoko prevyšujúci stanovenú hranicu¹⁰. Skutočnosť, že sa Pakt zmieňoval o veľkosti dlhu len okrajovo napriek tomu, že EDP sa v MZ odvolávala aj na verejný dlh, svedčí o tom, že po vytvorení menovej únie sa prekročenie hranice dlhu v štátoch eurozóny nepovažovalo za vážne ohrozenie jej stability.

V hospodársky priaznivom období mnohé krajiny EMÚ nezrýchlili svoje fiškálne prispôsobenie sa, neznížili svoje vládne pôžičky a neočakávané príjmy národných rozpočtov boli využité len na uvoľnenie fiškálnej politiky. Po zhoršení ekonomických podmienok sa fiškálny priestor vyčerpal a vládny deficit často prekračoval 3 % hranicu¹¹. K ťažkostiam členských štátov eurozóny v súvislosti s dodržaním strednodobého cieľa vyrovnaného rozpočtu a s cílením pomeru deficitu k HDP do 3 % prispela na jednej strane skutočnosť, že hospodárske reformy, ktoré boli nevyhnutné pre konzistenciu fiškálnej dynamiky so strednodobým cieľom vyrovnaného rozpočtu neboli implementované a na druhej strane vznik menovej únie sprevádzal nízky hospodársky rast, počas ktorého vládne príjmy klesali, zatiaľ čo výdavky pokračovali v raste¹².

Aj veľké ekonomiky Nemecka a Francúzska vstúpili do hospodárskeho poklesu rokov 2001 – 2002 bez dosiahnutia svojej strednodobej rozpočtovej pozície blízko vyrovnanosti alebo plusu. Vzrast výdavkov a pokles príjmov viedol k tomu, že požičiavanie vlád spôsobilo prekračovanie deficitu verejných financií. V tejto situácii sa apelovalo na štáty, aby znížili svoje vládne pôžičky a dodržiavali SGP, ale to zároveň znamenalo, že takého opatrenia môžu

¹⁰ BALDWIN, R. – WYPLOSZ, CH. (2008): *Ekonomie evropské integrace*, s. 421-436.

¹¹ LARCH, M. – NOORD, P. – JONUNG, L. (2010): *The Stability and Growth Pact: Lessons from the Great Recession*.

¹² SHUIBHNE, N.N. – GORMLEY, L.W. (2012): *From Single Market to Economic Union*, s. 39.

predĺžiť hospodársky pokles ďalším znížením agregátneho dopytu¹³. Od implementácie Paktu v roku 1999 porušovalo jeho pravidlá viacero členských štátov menovej únie, v roku 2003 keď sa však do problémov s dodržiavaním pravidiel dostali Francúzsko a Nemecko, SGP bol revidovaný, pričom jeho reforma v roku 2005 ponechala v platnosti mechanizmus sankcií, ale súčasne umožňovala zabrániť situáciám, keď mali byť sankcie uplatnené.

Revidovaný Pakt bol slabšou verziou pôvodného dokumentu v dvoch kľúčových aspektoch. Umožnil Rade vydávať nezáväzná odporúčania členským štátom aby vykonalí nápravu, čím sa znížila pravdepodobnosť uvalenia sankcií na štáty eurozóny. Do preventívnej časti Paktu bola zavedená väčšia flexibilita nahradením spoločného cieľa dosiahnuť vyrovnaný rozpočet alebo prebytok stanovením strednodobých rozpočtových cieľov špecifických pre jednotlivé krajiny¹⁴. Shuibhne a Gormley poukazujú, že principiálnym nedostatkom reformy SGP bolo skôr zvýšenie rizika morálneho hazardu členských štátov EZ, pretože uvoľnené pravidlá signalizovali kolektívnu pripravenosť členských štátov akceptovať vyššie deficity aj v tých krajinách, ktorých ekonomiky potrebovali významné štrukturálne reformy, bez ktorých sa fiškálna politika stane neudržateľnou¹⁵.

Zmeny v hospodárskom riadení menovej únie po vypuknutí finančnej a dlhovej krízy

Absencia fiškálnej integrácie je kompenzovaná sprísňovaním doterajších pravidiel a ich donucovacieho mechanizmu. Od roku 2010 boli postupne prijímané opatrenia, ktoré vytvárajú ekonomickú správu EÚ prostredníctvom šiestich legislatívnych predpisov (Six-Pack measures)¹⁶, ktoré vstúpili do platnosti v decembri 2011 a od plnenia ktorých sa očakáva, že zabránia neudržateľnému vývoju verejných financií a výrazne nevyvázenej konkurencieschopnosti medzi členskými štátmi.

Súčasťou nového hospodárskeho riadenia sa stal Pakt Euro plus (Euro Plus Pact), ktorý okrem štátov EZ prijali aj ďalšie členské štáty EÚ (okrem Českej republiky, Maďarska,

¹³ WALLACE, H. – POLLACK, M. A. – YOUNG, A. R. (2010): Policy-Making in the European Union, s. 172.

¹⁴ WALLACE, H. – POLLACK, M. A. – YOUNG, A. R. (2010): Policy-Making in the European Union, s.173.

¹⁵ SHUIBHNE, N.N. – GORMLEY, L.W. (2012): From Single Market to Economic Union, s. 42.

¹⁶ 1. nariadenie, ktorým sa menia právne predpisy preventívnej časti SGP, 2. nariadenie, ktorým sa menia právne predpisy nápravnej časti SGP, 3. nariadenie o účinnom presadzovaní rozpočtového dohľadu v EZ, 4. smernica o požiadavkách na rozpočtový rámec členských štátov, 5. nariadenie o prevencii a náprave makroekonomickej nerovnováhy, 6. nariadenie o presadzovaných opatreniach k náprave nadmernej makroekonomickej nerovnováhy.

Veľkej Británie a Švédska) a v jeho rámci sa zaviazali k reformám na posilnenie konkurencieschopnosti, zamestnanosti, udržateľnosti verejných financií a posilnenie finančnej stability. Plnenie záväzkov vyplývajúcich z Paktu nie je doplnené donucovacím mechanizmom a bude závisieť od politickej vôle a schopnosti signatárskych krajín presadiť reformy, ku ktorým sa zaviazali.

Posilnenie preventívnej a nápravnej časti Paktu stability a rastu

Základom fiškálnej udržateľnosti sú hranice nadmerných deficitov, ktoré zostali nezmenené a členské štáty sú naďalej viazané povinnosťou neprekročiť 3 % HDP vo vzťahu k deficitu verejných financií a 60 % HDP vo vzťahu k dlhu tak, ako je to ukotvené v zmluvách. Tieto ciele sa majú dosiahnuť prostredníctvom dohľadu nad národnými rozpočtami, koordináciou a dohľadom nad hospodárskymi politikami členských štátov. Nová koncepcia tvorby prísnej fiškálnej politiky má umožniť sledovanie strednodobých rozpočtových cieľov (MTO) zachovaných v preventívnej časti SGP, ktoré majú členské štáty dosiahnuť a udržiavať na základe svojich Programov stability (štáty eurozóny) a Konvergenčných programov (ostatné štáty EÚ). SGP zaväzuje členské štáty dosiahnuť a udržiavať MTO a zabezpečiť, aby sa neočakávané príjmy (presahujúce bežne očakávané príjmy z hospodárskeho rastu) použili na zníženie deficitu a následne dlhu.

Dodržiavanie preventívnej časti SGP je založené na dvojpilierom prístupe, ktorý v prvom pilieri zahŕňa zmenu štrukturálneho salda s referenčnou hodnotou 0,5 % zlepšenia HDP. V druhom pilieri zavádza referenčný ukazovateľ výdavkov, ktorý krajiny musia dosiahnuť pri prispôbovaní sa strednodobému rozpočtovému cieľu.

Pilier založený na výdavkoch explicitne umožňuje kompenzáciu diskrečnými opatreniami na strane príjmov s cieľom udržať silnú fiškálnu pozíciu krajiny. Zavedenie tohto piliera súvisí so snahou zabezpečiť, aby štáty pri plánovaní zvýšenia výdavkov (a ich financovania) neoslabili svoju fiškálnu pozíciu¹⁷. Rast výdavkov má byť naviazaný na strednodobé tempo rastu HDP, aby všetky mimoriadne príjmy neviedli k zvyšovaniu výdavkov, ale k zvyšovaniu úspor. Použitie hranice výdavkov určitým spôsobom automaticky berie do úvahy cyklické podmienky tým, že v požaduje väčšie prispôbenie štrukturálneho salda počas ekonomicky priaznivejších podmienok, zatiaľ čo dovoľuje menšie zlepšenia v ekonomicky horších časoch. Preventívna časť SGP zaväzuje členské štáty

¹⁷ Európska komisia (2011): Public finances in EMU, s. 72-93.

s úrovňou dlhu nad 60 % alebo s výraznými rizikami vzhľadom na udržateľnosť dlhu rýchlejšie približovanie k MTO, pričom však existujú výnimky, ktoré povoľujú dočasný odklon od postupu prispôsobovania sa MTO (napr. prudký hospodársky pokles).

Okrem prísnejších pravidiel má posilnený SGP zabezpečiť aj lepšie presadzovanie prijatých pravidiel, vrátane skoršieho uplatňovania finančných sankcií pre členské štáty eurozóny. Členské štáty, ktoré nebudú dohodnuté pravidlá dodržiavať, budú Komisiou varované už vo fáze preventívnych opatrení. Včasné uvalenie finančných sankcií má motivovať krajiny k tomu, aby vykonali úpravy k dosiahnutiu MTO a zabezpečiť, aby sa sankcie neuplatňovali len na tie krajiny, ktoré sa už dostali do veľmi zlej fiškálnej situácie. Finančné sankcie, kde je určená minimálna výška 0,2 % HDP so stropom 0,5 % HDP, sú zavedené ako v nápravnej, tak aj v preventívnej časti Paktu. Účelom sankcií v preventívnej časti SGP je prinútiť členský štát, ktorý nedosahuje uspokojivý pokrok v rozpočtovej konsolidácii, t. j. keď sa výrazne odkláňa od MTO alebo primeraného prispôsobenia v záujme dosiahnutia cieľa a odklon nekoriguje.

Najvýznamnejšou zmenou nápravnej ruky Paktu je sfunkčnenie kritéria dlhu, ktoré je postavené na rovnakú úroveň s kritériom deficitu. Sfunkčnenie kritéria dlhu by malo zvýšiť nároky na krajiny s vysokými úrovňami dlhu. Členské štáty s dlhom presahujúcim 60 % HDP musia počas troch rokov znížiť čiastku, o ktorú dlh prekračuje dovoľovanú hranicu, o 1/20 ročne (inak bude začatý postup pri nadmernom deficite). Na druhej strane, nové nariadenie vytvára ustanovenia, ktoré umožňujú krajinám s nižšou úrovňou dlhu voľnejšie podmienky pri posudzovaní cieľového 3 % deficitu.

Spôsob rozhodovania Rady sa v nadväznosti na predchádzajúce skúsenosti s porušovaním pravidiel SGP bez sankčných následkov pre členské štáty, zmenil z rozhodovania kvalifikovanou väčšinou členských štátov na rozhodovanie obrátenou kvalifikovanou väčšinou (reverse majority rule). To znamená, že rozhodnutie o uvalení sankcie voči porušovateľovi pravidiel je prijaté, ak členovia Rady kvalifikovanou väčšinou nezamietnu odporúčanie Komisie. Na základe odporúčania Komisie môže Rada finančné sankcie zrušiť alebo znížiť. Cieľovým zámerom nového spôsobu hlasovania je zabezpečenie vynútiteľnosti dodržiavania pravidiel. Podľa nášho názoru však samotný spôsob hlasovania o sankciách nebude vytvárať dostatočný tlak na zlepšenie fiškálnej disciplíny štátov, navyše ak vezmeme do úvahy, že takmer všetky štáty v súčasnosti porušujú kritériá rozpočtového deficitu a verejného dlhu. Je skôr pravdepodobné, že v takejto situácii budú členské štáty, ktoré sami porušujú pravidlá, hlasovať proti uvaleniu sankcií na iných hriešnikov.

Eichengreen v prirovnáva SGP k národnej fiškálnej zmluve vládnej koalície, ktorá má zvýšiť fiškálnu disciplínu, neobsahuje však mechanizmus, ktorý by zabezpečil efektívnosť fiškálnej dohody na národnej úrovni. Zároveň poukazuje na to, že pokiaľ sú členské štáty fiškálne suverénne, ani Komisia, ani Rada nemajú politickú moc ani mandát na to, aby vynútili fiškálnu zmluvu na úrovni EÚ, preto sa riešenie musí v prvom rade hľadať na národnej úrovni. Eichengreen poznamenáva, že ak sa jedna veľkosť nehodí všetkým (a tento prístup, ktorý dominuje fiškálnemu rámcu je nevhodný) riešenia tiež nemôžu byť identické a každý štát eurozóny by mal prijať takú kombináciu pravidiel a inštitucionálneho usporiadania vo fiškálnej oblasti, ktorá je vhodná pre jeho podmienky¹⁸.

Kolektívna snaha členských štátov eurozóny stabilizovať situáciu sprísnením fiškálnych pravidiel a presvedčiť finančné trhy o tom, že sa robia zodpovedajúce opatrenia, vyústila v marci 2012 do prijatia Zmluvy o stabilite, koordinácii a správe v HMÚ. Tento dokument, tzv. Fiškálny kompakt (FK), je zmluvou pre členské štáty eurozóny, ale aj štáty, ktoré doposiaľ neprijali spoločnú menu a zaviazali sa k ratifikácii tohto dokumentu. Rozpočtová dohoda vo FK vychádza z pravidiel nového SGP a jej základom je stanovenie povinnosti dodržiavať vyrovnanú alebo prebytkovú rozpočtovú pozíciu a pri presiahnutí verejného dlhu nad hranicu 60 % HDP povinnosť ročného zníženia o 1/20. Pravidlá musia členské štáty implementovať do svojich vnútroštátnych legislatív v súlade s Paktom Euro plus. Je potrebné pripomenúť, že členské štáty EZ (a EÚ) pri zavádzaní pravidiel hospodárskej správy nemali jednotný názor (čo ovplyvňovalo aj zdĺhavosť prijatia opatrení) a skutočnosť, že pre ratifikáciu tejto zmluvy postačí dvanásť členských štátov EZ vyjadruje podľa nášho názoru obavy o presadenie kompaktu¹⁹. Od Fiškálneho kompaktu sa očakávalo že bude prelomovou zmluvou v posune k fiškálnej integrácii, pretože sa doterajší systém založený na pravidlách (ktoré sa nedodržiavali) neosvedčil. Fiškálny kompakt však nemôžeme považovať za posun k fiškálnej únii, ide skôr o sprísnenie pravidiel, ktoré majú zabezpečiť fiškálnu stabilitu, ktorých základ spočíva v prísnom fiškálnom šetrení. Plán výrazného fiškálneho šetrenia má podľa tohto konceptu zabezpečiť na jednej strane vyrovnané, resp. prebytkové rozpočty, čo eliminuje potrebu vytvorenia fiškálnej únie. Na druhej strane tento dokument zaväzuje členské štáty k vytvoreniu trvalého záchranného fondu

¹⁸ EICHENGREEN, B. et al. (2011): Public Debts: Nuts, Bolts and Worries, s. 97.

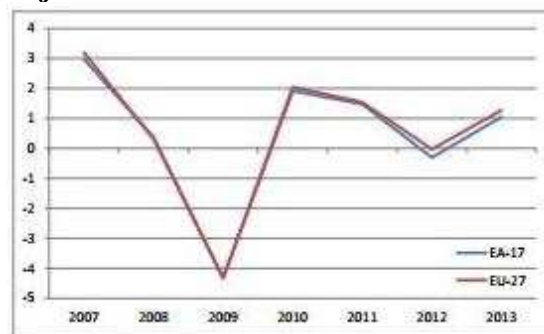
¹⁹ FK vstúpil do platnosti 1. januára 2013, po ratifikácii v 12 členských štátoch EZ. Doposiaľ ratifikácia neprebehla v SR, Malte a štátoch Beneluxu. Z ostatných členských štátov Únie tento dokument ratifikovali doposiaľ Rumunsko, Litva a Lotyšsko. Veľká Británia a ČR sa v marci 2012 odmietli pripojiť k FK.

(Európskeho stabilizačného mechanizmu) určeného na finančnú pomoc tých členských štátov, ktorých finančná pozícia je neudržateľná. Fiškálny kompakt ani svojím obsahom, ani pravdepodobnosťou skorej implementácie do rámca zakladajúcich zmlúv (FK je medzivládnu zmluvou) nie zárukou splnenia tohto ambiciózneho záväzku. Feldstein upozorňuje, že Fiškálny kompakt nebude mať žiadny predvídateľný efekt na správanie členských štátov eurozóny a súčasný politický proces nevytvorí silnú fiškálnu disciplínu. Pravdepodobne to však budú finančné trhy, ktoré donútia členské štáty znížiť ich suverénne dlhy a obmedziť fiškálne deficity²⁰.

Hlavné faktory ovplyvňujúce vznik dlhovej krízy eurozóny a jej riešenie

Systém hospodárskeho a finančného riadenia v EÚ a predovšetkým v eurozóne odkryl svoju zraniteľnosť vo vzťahu ku globálnemu hospodárskemu vývoju po vypuknutí globálnej finančnej krízy v rokoch 2007 – 2008. V hospodárskej oblasti EMÚ boli súčasne odhalené slabiny politiky založenej na koordinácii medzi suverénnymi členskými štátmi. Ekonomiky eurozóny boli od začiatku dlhovej krízy, (ktorá začala krízou vládneho dlhu Grécka v roku 2010), poznačené kombináciou nízkeho hospodárskeho rastu (graf 1), vysokej zadlženosti a odmietania reforiem pre zníženie verejných výdavkov.

Graf 1 Vývoj reálneho HDP v EÚ a EZ v rokoch 2007 – 2013

Zdroj: Európska komisia: **Report on Public finances in EMU 2012.**

V dôsledku globálnej finančnej krízy, ktorá začala splasnutím bubliny na trhu nehnuteľností v USA a ktorej korene môžeme hľadať v deregulácii finančných služieb vo svete na začiatku 80. Rokov 20. storočia, sa progresívne zhoršenie verejných financií v južných krajinách eurozóny začalo spájať s hrozbou prežitia EMÚ. Do roku 2007, keď

²⁰ FELDSTEIN, M. (2012): Empty Fiscal Compact. <http://project-syndicate.org/commentary/feldstein45/English>

finančná kríza zachvátila globálnu ekonomiku vrátane ekonomiky EÚ, boli pravidlá stanovené pre dodržiavanie fiškálnej disciplíny považované za dostatočné, a ich porušovanie sa nepovažovalo za tak vážnu hrozbu fiškálnej udržateľnosti, ako sa to prejavilo neskôr. Vzhľadom k tomu, že v roku 2007 mnohé členské štáty vykazovali prijateľné fiškálne saldo a deficit verejných financií v EZ klesol na -0,7 % HDP oproti -2,5 % HDP priemeru rokov 2002-2006²¹, ako ukazuje tabuľka 1 a graf 2 situácia v eurozóne sa považovala za uspokojivú. Fiškálnu udržateľnosť podporovala nízka a stabilná inflácia. Také makroekonomické nerovnováhy, akými sú veľké deficity bežného účtu a cenový boom na trhu s nehnuteľnosťami v niektorých periférnych krajinách, sa nepovažovali za signál ohrozenia celkovej makroekonomickej stability. Po roku 2007 kríza odhalila slabiny fiškálneho dohľadu v Únii a predovšetkým v eurozóne, kde absentuje hlbšia fiškálna integrácia. V roku 2009 sa deficit verejných financií zvýšil v EZ na -6,4 % HDP, resp. na -6,9 % v EÚ²².

Tabuľka 1 Saldo vládnych rozpočtov EÚ a eurozóny (% k HDP)

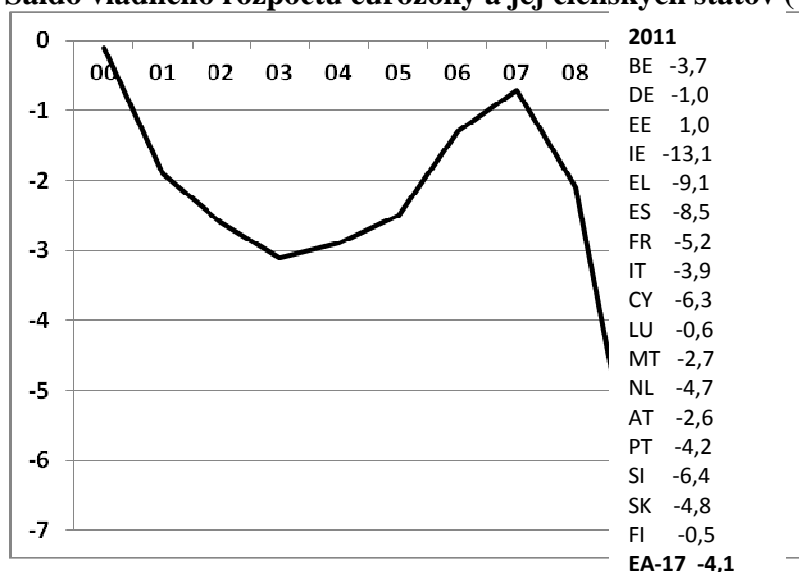
	2002-2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
EZ	-2.5	-0.7	-2.1	-6.4	-6.2	-4.1	-3.2	-2.9
EÚ	-2.5	-0.9	-2.4	-6.9	-6.5	-4.5	-3.6	-3.3

poznámky: 2011 odhad, 2012 a 2013 predpoklad

Zdroj: Európska komisia: *European Economic Forecast*.

²¹ http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/pdf/ee-2012-+_en.pdf

²² tamtiež

Graf 2 Saldo vládneho rozpočtu eurozóny a jej členských štátov (% HDP)

Zdroj: vlastné spracovanie autora na základe údajov EUROSTATu.

Za jeden z dôvodov, prečo sa eurozóna ocitla v dlhovej kríze sa považuje skutočnosť, že zavedenie spoločnej meny podnietilo vznik obrovských makroekonomických nerovnováh, ktoré sa stali neudržateľnými, a ktoré HMÚ v dôsledku jej inštitucionálneho usporiadania nie je schopná riešiť. S výnimkou Grécka, ktorého neudržateľná finančná pozícia je skutočne spojená s nezodpovednou fiškálnou politikou, musíme v ostatných krajinách vziať do úvahy rizikové konanie finančného sektora a domácností, ktoré do veľkej miery ovplyvnili zadlženosť periférnych krajín (Írsko, Španielsko, Taliansko, Portugalsko). Vznik makroekonomických nerovnováh medzi členskými štátmi EZ sa poníma ako dôsledok fiškálnej nedisciplinovanosti a straty konkurencieschopnosti periférnych krajín.

K strate konkurencieschopnosti periférnych krajín prispela aj skutočnosť, že sa pripojili k eurozóne s nadhodnoteným výmenným kurzom, čo spôsobilo stratu konkurencieschopnosti ich exportov. Zvyšovanie konkurencieschopnosti Nemecka túto situáciu ešte zhoršilo, navyše ak periférne krajiny neboli ochotné znižovať reálne mzdy a vládne výdavky na sociálne systémy²³. Vládnu zadlženosť však začali ovplyvňovať aj také faktory, ktoré nie sú dôsledkom fiškálnej nedisciplinovanosti. Masívna záchrana finančných inštitúcií, ktoré vplyvom bublín na trhu s nehnuteľnosťami naakumulovali nadmieru toxických aktív paradoxne ohrozuje udržateľnosť verejných financií aj v tých krajinách

²³ SHUIBHNE, N.N. – GORMLEY, L.W. (2012): From Single Market to Economic Union, s. 42.

eurozóny, ktoré dodržiavali pravidlá stanovené SGP. Írsko a Španielsko sa dostalo do vážnych fiškálnych problémov v dôsledku rizikového konania privátneho sektora. Rozpočtový deficit vzrástol v Írsku z -0,1 % HDP v roku 2007 na -14,0 % HDP v roku 2009, v Španielsku z -1,9 % HDP v roku 2007 na 11,2 % HDP v roku 2009. Súčasne podstatne vzrástol vládny dlh v dôsledku intervencií vlád do bánk a ďalších finančných inštitúcií²⁴. V Španielsku sa vládny dlh zvýšil na 36,2 % HDP v roku 2007 na 79,2 % HDP v roku 2009, v Írsku boli tieto ukazovatele v rovnakých rokoch na úrovni 24,8 % HDP, resp. 65,1 % HDP²⁵. V tejto súvislosti Tilford a Whyte upozorňujú na úlohu veriteľských krajín a skutočnosť, že nedostatočná integrácia vo fiškálnej oblasti zhoršuje finančnú zraniteľnosť a sťažuje riešenie súčasnej dlhovej krízy, ku ktorej prispelo už samotné vytvorenie menovej únie. Zavedením spoločnej meny sa odstránilo riziko výmenných kurzov v eurozóne, čo na jednej strane podnietilo masívny prílev kapitálu z prosperujúcich krajín v jadre do periférnych, na druhej strane znížil prílev zahraničného kapitálu náklady na požičiavanie a povzbudil vlády, privátny sektor a domácnosti, aby míňali viac, ako zarobia. Pre eurozónu to znamenalo explóziu nerovnováh bežných účtov. V dôsledku absencie fiškálnej únie sa makroekonomické nerovnováhy medzi krajinami eurozóny stávajú neudržateľnými²⁶.

Keďže množstvo najviac postihnutých finančných inštitúcií malo sídlo v členských štátoch eurozóny (resp. EÚ), vlády boli nútené realizovať záchranné operácie, aby nalievali finančné prostriedky do zlyhávajúceho bankového sektora a zachránili ho od úplného kolapsu. To na druhej strane viedlo k ďalšiemu masívnemu požičiavaniu na kapitálových trhoch a zapojeniu ECB do nalievania likvidity bankovému sektoru prostredníctvom dlhodobú nízko úročených úverov bankám v rámci LTRO (long-term refinancing operations) v sume prevyšujúcej 1 bilión EUR. To znížilo tlak na banky a prispelo k stabilizácii úverových tokov v periférnych krajinách EA, čo bol pravdepodobne najdôležitejší faktor, ktorý zastavil zmrazenie trhov poskytujúcich zdroje bankám a nepriamo podporil dlhopisové trhy niektorých štátov EZ²⁷. Kombinácia zvyšujúcich sa rozpočtových deficitov a novovytvorených dlhov v dôsledku záchrany bankového sektora rapídne zhoršila mieru verejného dlhu eurozóny v pomere k HDP. Graf 3 ukazuje predpokladané zvýšenie pomeru verejného dlhu k HDP medzi rokmi 2007 a 2013 v členských štátoch EÚ. Podľa

²⁴ http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/pdf/2012-05-11-stat-annex_en.pdf

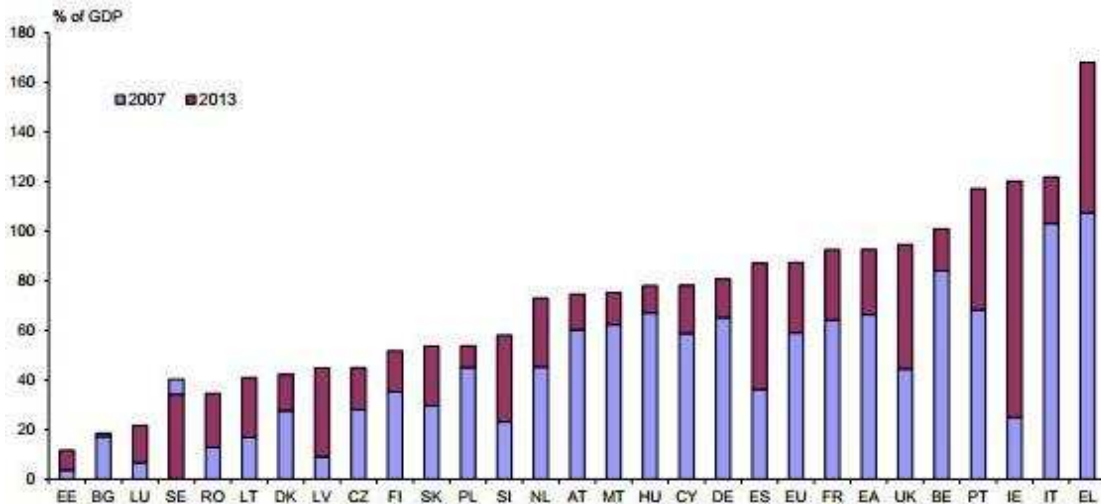
²⁵ Tamtiež.

²⁶ TILFORD, S. – WHYTE, PH. (2011): Why stricter rules threaten the eurozone, s. 4.

²⁷ ALLEN, A.W. – MOESSNER, R. (2012): The liquidity consequences of the euroarea sovereign debt crisis.

predpokladov Komisie sa v EA zvýši verejný dlh zo 66,3 % HDP v roku 2007 na 92,7 % HDP v roku 2013 a v EÚ z 59,0 % HDP na 87,3 % HDP²⁸.

Graf 3 Vládny dlh v členských štátoch EÚ (krátkodobý fiškálny dopad krízy)

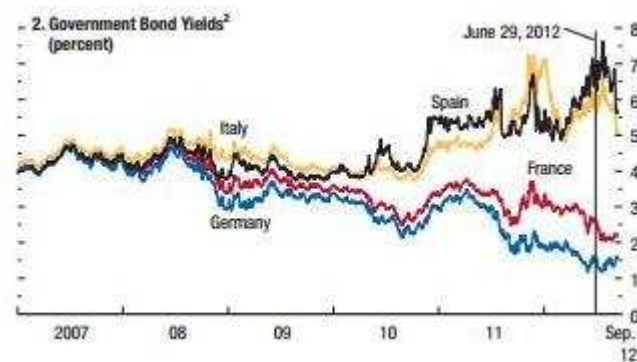
Zdroj: Európska komisia. Report on Public finances in EMU 2012.

Od roku 2008 nasledovala séria znižovaní základnej úrokovej miery ECB, ktorá dosiahla dovtedy jej najnižšiu úroveň blížiacu sa k 1 %²⁹. Škodlivá kombinácia nízkeho hospodárskeho rastu a pochybnosti o solventnosti niektorých členských štátov EMÚ v súvislosti s refinancovaním vládneho dlhu viedla k neustálemu rastu výnosov z dlhopisov problémových krajín a zastaveniu pôžičiek od bankového sektora. V ekonomikách eurozóny sa na dlhopisových trhoch výrazne začali polarizovať úrokové sadzby.

²⁸Európska komisia. Report on Public finances in EMU 2012.

http://ec.europa.eu/economy_finance/european_economy/2012/pdf/ee-2012-4.pdf

²⁹ WALLACE, H. – POLLACK, M. A. – YOUNG, A. R. (2010): Policy-Making in the European Union, s. 178.

Graf 4 Výnosy desaťročných vládných dlhopisov (vybrané členské štáty EZ)

Zdroj: MMF: World Economic Outlook. October 2012.

Graf 4 ukazuje, že výnosy vládných dlhopisov fiškálne oslabených ekonomík sú výrazne vyššie v porovnaní s výnosmi nemeckých vládných dlhopisov, čo svedčí o tom, že investori na finančných trhoch už nepokladajú kredibilitu vládných dlhopisov za rovnakú vo všetkých členských štátoch menovej únie, ako to bolo v prvej dekáde po zavedení spoločnej meny.

Zatiaľ čo náklady na pôžičky v niektorých ekonomikách EZ, (predovšetkým v Nemecku), dosiahli rekordne nízku úroveň, periférne členské štáty začali čeliť vysokým úrokovým sadzbám, čo ďalej oslabuje ich verejné financie a núti ich zvyšovať úroveň fiškálneho šetrenia. So zvyšujúcimi sa nákladmi na vládne pôžičky vzrastal na druhej strane tlak na realizáciu reforiem vplyvujúcich na zlepšenie fiškálnej pozície a súčasne narastali problémy vlád spojené so získaním politickej podpory pre ich zavedenie.

Principiálnym dôvodom vysokej miery divergencie nákladov na vládne pôžičky je riziko konvertibility meny vyplývajúce z obáv investorov, že Španielsko a Taliansko budú nakoniec nútené opustiť EMÚ, a preto požadujú vysokú prémii, aby sa poistili proti tomuto riziku³⁰. Možnosť rizika konvertibility meny posilňuje oslabená fiškálna pozícia krajín, čo vedie k ďalšiemu zvyšovaniu nákladov na požíčovanie od privátneho sektora v podobe výnosov vládných dlhopisov. V súčasnosti môžeme sledovať, že niektoré veľké ekonomiky, akými sú Japonsko a USA platia za dlhovú službu menej aj pri vyššej miere dlhu vo vzťahu k HDP.

Tilford a Whyte upozorňujú, že spoločná mena fiškálne suverénnych štátov je viac náchylná na stratu dôvery, pričom jedným z dôvodov je pravdepodobnosť, že

³⁰ TILFORD, S. (2012): How seriously can investors take Draghi's assurances? <http://cer.org.uk/insights/how-seriously-can-investors-take-draghis-assurances>.

makroekonomické nerovnováhy v EZ sa premenia na suverénne dlhové krízy v jej častiach. Ďalším dôvodom je skutočnosť, že krajiny nekontrolujú úplne menu, v ktorej vydávajú dlhopisy a finančné trhy ich hodnotia prísnejšie, keď sa obávajú o ich fiškálnu pozíciu. Aj keď je zavedenie trhovej disciplíny pre márnratné vlády prínosom, problém spočíva v tom, že sa stávajú zraniteľnejšími, a to posúva vlády bližšie k nesolventnosti.³¹

Eichengreen v tejto súvislosti podčiarkuje dôležitosť toho, či sú záchranné nákupy suverénnych dlhov ECB signálom, že cenová stabilita môže byť zamenená za zmiernenie dlhového bremena členských štátov eurozóny³². V súvislosti s možnosťami riešenia dlhovej krízy EZ sa dlhodobo sa v odborných a politických kruhoch diskutuje o možnosti vydávania spoločných európskych dlhopisov. V súčasnosti Nemecko, ale aj ďalšie krajiny, ktoré majú nízke náklady na požičiavanie, rezolútne odmietajú túto možnosť. Dôvodom tohto postoja je obava, že sa o svoju dôveryhodnosť budú deliť s krajinami, ktoré mutualizáciou dlhov nebudú nútené finančnými trhmi, aby zabezpečili svoju fiškálnu udržateľnosť, t. j. obava z rizika morálneho hazardu. Ďalším dôvodom je, že na mutualizáciu suverénnych dlhov v podobe vydávania spoločných európskych dlhopisov nemajú vlády politický mandát, s čím sa spája problém prehlbenia deficitu demokracie v Únii. Skutočnosť, že takéto zmeny by si vyžadovali zmenu zakladajúcich zmlúv, tiež nepomáha zvýšiť možnosť presadenia vydávania spoločných európskych dlhopisov. Shuibhne a Gormley uvádzajú, že zavedenie spoločných dlhopisov by pomohlo najviac zadlženým členským štátom EZ refinancovať existujúci dlh pri oveľa nižšom kurze (a stimulovať tým hospodárske oživenie), je však nepravdepodobné, že ekonomicky silnejšie štáty by na túto možnosť pristúpili, pokiaľ by členské štáty EZ naďalej realizovali vlastnú fiškálnu politiku³³. V súvislosti s možnosťami riešenia krízy eurozóny a zabezpečenia jej stability v dlhšom období sa v odborných kruhoch diskutuje o možnom posune k federalizmu (resp. vytvoreniu fiškálnej únie). The Economist uviedol možnosť riešenia spočívajúcu v zmene pôvodnej koncepcie EMÚ: vo finančnej oblasti posun k širokoregionálnemu bankovému dohľadu, rekapitalizácii, poisteniu vkladov a regulácii. Vo fiškálnej oblasti je jedinou možnosťou, aby členské štáty eurozóny zvládli a znížili svoje fiškálne bremeno, limitovaná mutualizácia dlhov (namiesto vydávania vládnych dlhopisov vydávanie spoločných európskych dlhopisov, ktoré mutualizujú

³¹ TILFORD, S. – WHYTE, PH. (2011): Why stricter rules threaten the eurozone, s. 10-11.

³² EICHENGREEN, B. et al. (2011): Public Debts: Nuts, Bolts and Worries, s. 62.

³³ SHUIBHNE, N.N. – GORMLEY, L.W. (2012): From Single Market to Economic Union, s. 51.

limitovanú sumu dlhu na limitovaný čas, kým ich suverénne dlhy neklesnú na hranicu 60 %) ³⁴.

Za jeden z nevyhnutných krokov pre prekonanie krízy považujú vydávanie spoločných dlhopisov aj ďalší autori, napr. Tilford a Whyte navrhujú vydávať spoločne dlhopisy do určitej hranice dlhu (60 %), ale pri prekročení tejto hranice by za dlh bola každá krajina individuálne zodpovedná (alebo by spoločné dlhopisy vydávala Európska dlhová agentúra do dohodnutej úrovne v zastúpení členských štátov). Pritom upozorňujú, že samotná mutualizácia dlhu nezachráni euro, ale môže generovať nízke bezrizikové úrokové sadzby, ktoré by pomohli ozdraviť verejné financie a vytvoriť základ pre návrat hospodárskeho rastu ³⁵.

V súčasnom období však predstavitelia členských štátov EZ možnosť vydávania spoločných dlhopisov nepripúšťajú, rovnako je dlhodobo odmietaná možnosť vytvorenia fiškálnej únie s nadnárodným rozpočtovým orgánom. Vo vývoji riešenia krízy EMÚ však môžeme sledovať dve základné črty tohto (politického) procesu. Prvou je vznik finančných transferov vnútri eurozóny prostredníctvom záchranných fondov a posilnenie medzivládnej kontroly, ktorá formuje vývoj fiškálnej politiky vo finančne oslabených členských štátoch EZ, ktoré majú problémy s refinancovaním svojho dlhu. Druhou je zapojenie ECB do stabilizácie eurozóny prostredníctvom nákupov vládnych dlhopisov supranacionálnymi intervenciami. Členské štáty eurozóny stáli pred rozhodnutím, či budú trvať na dodržiavaní pravidiel v zmysle klauzuly „no bailout“, alebo sa rozhodnú poskytnúť finančnú pomoc krajinám, ktorých verejné financie sa stali neudržateľnými a chrániť tak finančnú stabilitu Únie pred silnými tlakmi na trhoch s vládnyimi dlhopismi. Vývoj politického procesu ukazuje, že sa rozhodli pre druhú možnosť a v záujme záchrany spoločnej meny prijali ad hoc riešenia, ktoré nie sú v súlade so zakladajúcimi zmluvami, ktoré tvoria legislatívny základ HMÚ.

V záujme zachovania stability spoločnej meny, ako aj vo vlastnom ekonomickom záujme, členské štáty nemali inú možnosť, ako pristúpiť k záchrane finančne zlyhávajúcich krajín, čím umožnili spornú interpretáciu pravidiel Zmluvy vzťahujúcich sa na financovanie vládneho deficitu ³⁶. Od roku 2010 sa Grécku začala poskytovať pomoc prostredníctvom medzivládnych pôžičiek, boli vytvorené dočasné záchranné fondy – Európsky mechanizmus

³⁴ THE ECONOMIST (2012): Europe`s choice. May 26th 2012.

³⁵ TILFORD, S. – WHYTE, PH. (2011): Why stricter rules threaten the eurozone.

³⁶ SHUIBHNE, N.N. – GORMLEY, L.W. (2012): From Single Market to Economic Union, s. 29.

finančnej stabilizácie (European Financial Stabilisation Mechanism, EFSM)³⁷ a Európsky nástroj finančnej stability (European Financial Stability Facility, EFSF)³⁸.

Napriek neustálym výhradám Nemecka, ktoré trvalo na tom, že EFSF bude fungovať len tri roky a prípadný vznik nového záchranného fondu podmieňovalo podieľaním sa súkromných investorov na stratách pri reštrukturalizácii verejných dlhov, napokon Európska rada schválila vznik trvalého Európskeho mechanizmu stability (European Stability Mechanism, ESM) a dohodla sa na doplnení článku 136 ZFEÚ, čo umožňuje členským štátom eurozóny zaviesť mechanizmus stability, ktorý bude aktivovaný v prípade nevyhnutnosti zabezpečenia stability EZ ako celku.

Záchranné fondy pre pomoc krajinám, ktoré majú problémy s refinancovaním svojho dlhu tak vytvárajú určitý automatický poistný mechanizmus pomoci, ktorá je spojená so záväzkom prísneho fiškálneho šetrenia. Prepojenie dlhových problémov bánk a vlád viedlo k vytvoreniu záchranných fondov EFSF a ESM, ktoré znamenajú priamu fiškálnu podporu členských štátov, ktoré majú problém s fiškálnou udržateľnosťou. Aktívne zapojenie ECB do riešenia krízy svedčí o postupnej koordinácii opatrení vlád EMÚ a ECB. Aj keď predstavitelia členských štátov EZ dlhodobo odmietajú možnosť vytvorenia fiškálnej únie, Bagus upozorňuje, že vytvorením záchranných fondov eurozóna demonštrovala, že je transferovou úniou³⁹.

Tabuľka 2 Kapitálová štruktúra Európskeho stabilizačného mechanizmu

Členský štát EZ	mld. €	v %	Členský štát EZ	mld. €	v %
Nemecko	190,02	27,15	Fínsko	12,58	1,80
Francúzsko	142,70	20,39	Írsko	11,14	1,59
Taliansko	125,39	17,91	Slovensko	5,77	0,82
Španielsko	83,32	11,90	Slovinsko	2,99	0,43
Holandsko	40,02	5,72	Luxembursko	1,75	0,25
Belgicko	24,34	3,48	Cyprus	1,37	0,20
Grécko	19,71	2,82	Estónsko	1,30	0,19
Rakúsko	19,48	2,78	Malta	0,51	0,07
Portugalsko	17,56	2,51	Spolu	700,00	100,00

Zdroj: European Stability Mechanism <http://ec.europa.eu>

³⁷ EFSM je založený na zárukách z rozpočtu EÚ do výšky 60 mld. €.

³⁸ EFSF je medzivládny orgán s úverovou kapacitou 440 mld. €.

³⁹ BAGUS, P. (2011): Tragédia eura, s. 126.

ECB sa dlhodobo snažila zachovať odstup od reálnej ekonomiky a nízky hospodársky rast eurozóny považovala za dôsledok odmietania členských štátov prijímať štrukturálne reformy, ktoré by uľahčili prispôbiť sa meniacim sa ekonomickým podmienkam⁴⁰. Tento nezávislý postoj ECB nebol spochybňovaný do vypuknutia krízy, keď sa začal stupňovať tlak na ECB, aby upustila od príliš reštriktívnej monetárnej politiky, pomohla ukončiť finančnú a dlhovú krízu a pomohla znovu naštartovať hospodársky rast. Tilford a Whyte upozorňujú, že ak by ECB brala do úvahy hospodársku výkonnosť, nezabezpečovala by len nízke úrokové sadzby v eurozóne, ale zapojila by sa do kvantitatívneho uvoľňovania a neobmedzeného nákupu vládnych dlhopisov. Znížením nákladov verejného a súkromného financovania a zvýšením objemu úverov by kvantitatívne uvoľňovanie posilnilo hospodársku činnosť a chránilo proti riziku deflácie⁴¹. Aj keď ECB dlhodobo deklaruje svoju nezávislosť a striktné stráži infláciu, po dramatickom zhoršení fiškálnej a finančnej pozície niektorých periférnych krajín EZ sledujeme postupnú zmenu v postoji ECB. Táto zmena spočíva predovšetkým v podpore politiky záchrany spoločnej meny, ktorú presadzujú členské štáty EMÚ vytvorením záchranných fondov, rozhodnutiami o úrokovej miere, pôžičkami bankovému sektoru a nákupmi vládnych dlhopisov. ECB napriek svojmu jednoznačnému mandátu, ktorý definuje cenovú stabilitu za jej prvoradý cieľ, začala nakupovať suverénne dlhy finančne oslabených členských štátov EZ. Akceptovanie štátnych dlhopisov, ktoré už nemali investičný rating, ako aj intervencie ECB na stabilizáciu suverénnych dlhov, do určitej miery znížili jej kredibilitu. Počas krízy ECB dramaticky znížila kvalitu kolaterálu použitého v pôžičkových operáciách a začala s rozsiahlym programom nákupov dlhopisov, aby podporila cenu suverénnych dlhov krajín, ktoré sa ocitli vo vážnych problémoch vo vzťahu k finančným trhom.

ECB mandát stanovený LZ neumožňuje nakupovať priamo dlhopisy členských štátov eurozóny, zmluva však explicitne nezakazuje intervencie na sekundárnom trhu. Z tohto pravdepodobne vychádzala politika ECB pri realizácii dočasného Programu pre trh s cennými papiermi (Securities Market Programme, SMP) s obmedzenou kapacitou, prostredníctvom ktorého ECB začala v roku 2010 nakupovať na sekundárnych trhoch vládne dlhopisy (hodnota presiahla 200 mld. EUR) členských štátov eurozóny, ktoré sa ocitli vo vážnych problémoch súvisiacich s refinancovaním ich vládnych dlhov (Grécko, Portugalsko a Írsko). ECB realizovala nákup vládnych dlhopisov, ktorým sa blížila splatnosť

⁴⁰ WALLACE, H. – POLLACK, M. A. – YOUNG, A. R. (2010): Policy-Making in the European Union, s. 167.

⁴¹ TILFORD, S. – WHYTE, PH. (2011): Why stricter rules threaten the eurozone, s. 23.

a prinajmenšom implicitne vystupovala ako ručiteľ nezaplateného vládneho dlhu⁴². Realizácia SMP neprinesla relevantné výsledky v praxi v podobe dlhodobejšieho zníženia nákladov na vládne pôžičky a neskôr ECB túto stratégiu opustila. De Grauwe považuje SMP za zlý precedens, ktorého základným nedostatkom bolo vyhlásenie ECB, že tento program bude časovo a kapacitne obmedzený. Súčasne uvádza, že jadrom stratégie, s ktorou ECB môže pracovať, sú jej neobmedzené zdroje⁴³.

Súčasný kroky ECB v riešení krízy eurozóny a plán vytvorenia bankovej únie

Po rozvinutí krízy verejného dlhu a krízy bankového sektora v eurozóny sa ukázalo, že finančné prostriedky zo záchranných fondov nebudú postačovať na to, aby sa potenciálne pomohlo ekonomikám Španielska a Talianska. Začal sa stupňovať tlak na ECB, aby využila neobmedzenosť svojich prostriedkov na upokojenie finančných trhov, garantovala neobmedzený nákup dlhopisov, a tým prevzala úlohu veriteľa poslednej inštancie. Situácia vo vývoji dlhovej a bankovej krízy v EMÚ ukazuje, že ECB v stabilizácii eurozóny začína zohrávať kľúčovú úlohu. Summit Európskej rady z 28. – 29. júna 2012 v oblasti riešenia krízy priniesol rozhodnutie „prelomíť začarovaný kruh medzi bankami a štátmi“⁴⁴. Prijaté riešenie spočíva v zámere vytvoriť jednotný mechanizmus dohľadu nad bankami (Single Supervisory Mechanism), ktorý má vytvoriť základ pre roztrhnutie spojenia medzi bankami a vládami a pre vytvorenie stabilného finančného prostredia v EMÚ. Názory na stabilizáciu eurozóny prostredníctvom činnosti ECB sa v odborných kruhoch líšia. De Grauwe za jediný spôsob stabilizácie trhov vládnych dlhopisov považuje zvýšenie angažovanosti ECB buď nepriamo tým, že dá bankovú licenciu ESM, čo umožní ESM spoliehať na zdroje ECB, alebo priamymi intervenciami realizovanými ECB⁴⁵. Na druhej strane v súvislosti so záväzkom ECB neobmedzene nakupovať vládne dlhy poukazuje Stiglitz na skutočnosť, že menová politika sa ukázala ako neefektívna a posilňovanie jej úlohy v ekonomike pravdepodobne nepovedie

⁴² SHUIBHNE, N.N. – GORMLEY, L.W. (2012): From Single Market to Economic Union, s. 47.

⁴³ DE GRAUWE, P. (2012): Why the EU summit decisions may destabilise government bond markets. <http://voxeu.org/article/why-eu-summit-decisions-may-destabilise-government-bond-markets><http://voxeu.org/article/why-eu-summit-decisions-may-destabilise-government-bond-markets>

⁴⁴ http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/131359.pdf

⁴⁵ DE GRAUWE, P. (2012): Why the EU summit decisions may destabilise government bond markets. <http://voxeu.org/article/why-eu-summit-decisions-may-destabilise-government-bond-markets><http://voxeu.org/article/why-eu-summit-decisions-may-destabilise-government-bond-markets>

k návratu udržateľného hospodárskeho rastu. Upozorňuje na skutočnosť, že aj keď má menová intervencia ECB väčší potenciál pomoci, jej zásahy môžu súčasnú situáciu v eurozóne ešte zhoršiť⁴⁶.

Súčasný vývoj v riešení krízy eurozóny ukazuje skôr zvýšenie angažovanosti ECB v záujme záchrany eurozóny, ktoré potvrdil jej prezident Mario Draghi v júli 2012 vyhlásením, že ECB urobí všetko, čo si vyžiada záchrana spoločnej meny. Túto skutočnosť potvrdzuje aj súhlas ECB s neobmedzeným nákupom vládnych dlhopisov členských štátov EZ, ktoré majú problémy s refinancovaním dlhu, prostredníctvom programu Priame menové transakcie (Outright Monetary Transactions, OMTs)⁴⁷. To znamená, že aj keď pôvodná koncepcia vytvorenia EMÚ takúto možnosť nepripúšťala a ECB dlhodobo odmietala takéto riešenie, napokon prijala úlohu veriteľa poslednej inštancie. Pomoc pre členské štáty EZ sa bude realizovať prostredníctvom záchranných fondov EFSF/ESM a záväzok podpory ECB je podmienený plnením reformného programu, ku ktorému sa krajiny zaviazujú. Za spojením pomoci so záväzkom reforiem v oblasti hospodárskej politiky členského štátu EZ môžeme vidieť určitú záruku pre ECB, ktorá zo zmluvy nemá mandát pre zasahovanie do hospodárskych politík členských štátov. Podľa nášho názoru však existuje riziko, že členský štát, ktorý prijal podporu ECB, nebude schopný plniť svoje záväzky vyplývajúce z reformného programu (čo negatívne ovplyvňuje slabý hospodársky rast a vysoká miera nezamestnanosti v mnohých členských štátoch EZ) a ECB nebude disponovať nástrojmi, ktoré ho k tomu prinúti. Pochybnosti ekonómov a rozpory medzi členskými štátmi EZ (a Únie) vyvolávajú záväzky súvisiace s plánom Komisie vytvoriť bankovú úniu, ktorý zverejnila v septembri 2012. Podstatou tohto plánu je prenesenie zodpovednosti za dohľad nad bankovým sektorom z úrovne členských štátov na nadnárodnú úroveň, kde ECB bude zohrávať kľúčovú úlohu. ECB bude plniť úlohu sprostredkovateľa EFSF/ESM pri realizácii trhových operácií. ESM bude môcť okrem podmienenej pomoci krajinám pri nákupe vládnych dlhopisov poskytnúť finančnú pomoc prostredníctvom úverov na priamu rekapitalizáciu problémových finančných inštitúcií. V záujme zabrániť ďalšej destabilizácii vyplývajúcej z problémov refinancovania, bude ESM môcť aktívne intervenovať (nakupovať vládne dlhopisy) na sekundárnom, t. j. medzibankovom trhu. Priama rekapitalizácia bánk zo záchranných fondov však znamená, že súkromné dlhy bankového sektora by sa v budúcnosti

⁴⁶ STIGLITZ, J.E. (2012): Monetary Mistification. <http://project-syndicate.org>

⁴⁷ <http://ecb.int/press/pressconf/2012/html/is120906.en.html>

mohli preniesť na úroveň členských štátov eurozóny, v ktorých je kondícia bankového sektora rozdielna a spája sa s obavami presunu zdrojov zo zdravých dcér v jednom členskom štáte do problémových materských bánk v inom členskom štáte. V súvislosti pochybnosťami o schopnosti ESM vzhľadom na jeho kapacitu 700 mld. EUR (skutočná úverová kapacita 500 mld. EUR a 200 mld. EUR z EFSF) stabilizovať trhy vládnych dlhopisov, De Grauwe upozorňuje, že ak sa ESM vyčerpá z hotovosti, nastane podobná situácia, ako pri vyčerpaní zásob centrálnej banky, ktorá chráni svoju menu proti špekulatívnym atakom (pri predpoklade investorov, že ceny dlhopisov skolabujú, urýchlia ich predaj, aby si nespôsobili straty), a preto intervencie ESM môžu skôr aktivovať krízu, než by sa jej vyhlí⁴⁸.

Aj keď cieľovým zámerom má byť vytvorenie bankovej únie, s vytvorením ďalších prvkov, ktoré bankovú úniu charakterizujú, t. j. spoločný systém poistenia vkladov a spoločné pravidlá pre záchranu bánk, sa v prvom kroku nepočíta. Plán Komisie pre dohľad nad bankami v eurozóne predpokladá v prvej fáze realizáciu jednotného dohľadu nad veľkými a systémovými bankami a bankami, ktorým členské štáty poskytujú finančnú pomoc od januára 2013, pričom od januára 2014 by ECB realizovala dohľad nad všetkými bankami EMÚ. Skutočnosť, že v EZ pôsobí približne 6000 bánk, vznikajú pochybnosti o kapacitnej vybavenosti ECB realizovať dohľad nad všetkými bankami. Za prvok, ktorý je považovaný za jeden z najkontroverznejších pri vytvorení bankovej únie, sa považuje spoločný systém poistenia vkladov, ktorý predpokladá vytvorenie fondu, do ktorého budú prispievať jej všetky členské štáty, ale pomoc bude poskytovaná len problémovým bankám. ECB by podľa návrhu Komisie mala niesť zodpovednosť za vydávanie licencií úverovým inštitúciám, prebiehajúci bankový dohľad, včasnú intervenciu v problémových bankách spojenú s právomocou požadovať opatrenia pre korekciu zlej situácie, akými sú podpora likvidity a kapitálu a zlepšenie korporátneho riadenia finančných inštitúcií⁴⁹. Tieto čiastočné právomoci ECB v oblasti riešenia problémových bánk sa majú vzťahovať aj na právomoc ECB ukončiť v prípade nevyhnutnosti činnosť takýchto inštitúcií v spolupráci s relevantnými orgánmi. Schoenmaker upozorňuje na pravdepodobnosť nárastu konfliktov medzi ECB a národnými orgánmi pre riešenie bánk⁵⁰. Podobne Wyplosz argumentuje, že čiastková banková únia bude

⁴⁸ DE GRAUWE, P. (2012): Why the EU summit decisions may destabilise government bond markets. <http://voxeu.org/article/why-eu-summit-decisions-may-destabilise-government-bond-markets>

⁴⁹ http://ec.europa.eu/internal_market/finances/docs/committees/reform/20120912-com-2012-2012-511_en.pdf

⁵⁰ SCHOENMAKER, D. (2012): Banking union: Where we're going wrong. In: Banking Union for Europe. Risks and Challenges. http://voxeu.org/sites/default/files/file/Banking_Union.pdf

bez právomocí ECB riešiť problémové banky pravdepodobne nútená nalievať do bankového sektora stále viac likvidity⁵¹. Uvoľňovanie monetárnej politiky centrálnych bánk, ktoré pokračujú alebo ešte zväčšujú nákupy vládnych dlhopisov a podporujú likviditu v bankovom systéme, je z veľkej časti dôsledkom neefektívnej činnosti vlád pri riešení štrukturálnych problémov, ktoré však centrálna banka využitím svojej bilancie nemôžu vyriešiť. V skutočnosti úrokové sadzby blížiac sa k nule v kombinácii s nadmernou a takmer nepodmienenou podporou likvidity oslabujú zámer súkromného sektora naprávať svoju bilanciu a oslabujú aj zámer fiškálnych orgánov obmedzovať svoje požiadavky na požičiavanie⁵². Ak vezmeme do úvahy súčasné problémy finančného sektora EZ spolu so záväzkom ECB neobmedzene nakupovať vládne dlhopisy a zodpovedať za jeho stabilitu, považujeme rozhodnutie zvýšiť právomoci ECB v zmysle vytvorenia jednotného európskeho bankového dohľadu za logický krok. Podpora ECB bankám, ktoré zlyhávajú, by však mala byť spojená aj s právomocami spojenými s vytvorením spoločného systému pre riešenie (a záchranu) problémových bánk. Vytvorenie jednotného bankového dohľadu je správnym krokom pre stabilizáciu a systémové riešenie finančného trhu, ale ide len o čiastkové riešenie, ktoré môže naďalej zvyšovať tlak na ECB, aby pomáhala štátom EZ ako veriteľ poslednej inštalácie, bez adekvátnych právomocí spojených s ďalšími prvkami vytvárajúcimi skutočnú bankovú úniu.

Záver

Základnou črtou modelu vybudovania EMÚ je asymetria v odovzdaní kompetencií zúčastnených členských štátov v oblasti menovej politiky a zachovanie suverenity pri vykonávaní hospodárskej politiky. Disparita v úrovni integrácie medzi členskými štátmi v hospodárskej a menovej oblasti výrazne prispieva k fundamentálnym problémom, ktorým EMÚ čelí počas dlhovej krízy. Prijatie Paktu stability a rastu na základe jasných a vynútiteľných pravidiel malo zabezpečiť konzistentnosť fiškálnej politiky členských štátov HMÚ s celkovou finančnou a menovou stabilitou eurozóny v dlhom období. Kombinácia klauzuly „no-bailout“ s pravidlami SGP mala zabrániť členským štátom eurozóny, aby realizovali neudržateľnú fiškálnu pozíciu a ohrozili tým chod celej menovej únie. Tento

⁵¹ WYPLOSZ, CH. (2012): Banking union as a crisis-management tool. In: Banking Union for Europe. Risks and Challenges. http://voxeu.org/sites/default/files/file/Banking_Union.pdf

⁵² <http://bis.org/publ/arpdf/ar2012e1.pdf>

spôsob regulácie hospodárskych politík v rámci EMÚ v dôsledku nedodržania stanovených pravidiel zlyhal a výrazne prispel k transformácii finančnej krízy na dlhovú krízu eurozóny. Podstatou nového hospodárskeho riadenia EMÚ zahrnutého v Six-Pack Measures, ktorého kľúčovým prvkom je ďalšia reforma SGP, je sprísnenie predchádzajúcich pravidiel, pričom významná pozornosť je venovaná úrovni vládneho dlhu členských štátov, ktorej v minulosti nebola venovaná dostatočná pozornosť. Súčasne dochádza k zmene hlasovania pri porušovaní pravidiel. Môžeme konštatovať, že nové hospodárske riadenie EMÚ neprináša fundamentálne výraznú zmenu pôvodného modelu menovej únie z pohľadu posunu k hlbšej fiškálnej integrácii, ktorá by znamenala odstránenie asymetrie v menovej a hospodárskej oblasti. Samotné sprísnenie pravidiel týkajúcich sa hospodárskej koordinácie podľa nášho názoru nezabezpečí pri ponechaní suverenity členských štátov eurozóny vo fiškálnej oblasti fiškálnu udržateľnosť (a finančnú stabilitu) v dlhom období. Bude tak zrejme záležať od politickej vôle národných vlád, aby realizovali zodpovednú hospodársku politiku a od ich schopnosti presadiť potrebné reformy.

Vytvorenie dočasných záchranných fondov EFSM, EFSF a trvalého ESM v podstate popiera klauzulu „no-bailout“ a vytvára poistný mechanizmus finančnej pomoci pre ekonomicky oslabené členské štáty, ktoré sa dostali do problémov s refinancovaním svojich dlhov. Skutočnosť, že finančná pomoc zo záchranných fondov je striktné podmienená plnením reformného programu zameraného na zníženie rozpočtových deficitov a vládneho dlhu v najslabších ekonomikách eurozóny, ktoré o pomoc požiadajú, vytvára tlak na realizáciu udržateľných fiškálnych politík v týchto krajinách. Pretrvávajúca hospodárska recesia spojená s vysokou mierou nezamestnanosti a odporu obyvateľstva k šetriacim programom vyvoláva pochybnosti o schopnosti týchto krajín plniť záväzky, ku ktorým sa v súvislosti s finančnou pomocou zaviazali. Opatrenia, ktoré boli prijaté v záujme riešenia dlhovej krízy a stabilizácie eurozóny sú odrazom jej súčasného politického a inštitucionálneho a kapacity členských štátov EMÚ čeliť súčasnej situácii. S tým podľa nášho názoru súvisí aj postupná zmena v postoji ECB, ktorá aktívne vstúpila do procesu riešenia dlhovej krízy eurozóny prostredníctvom nákupu vládnych dlhopisov problémových krajín (najprv v podobe kapacitne obmedzeného SMP a v súčasnosti v rámci kapacitne neobmedzeného programu OMTs), súhlasom so vznikom záchranných fondov a predpokladaným rozšírením jej mandátu pri dohľade nad finančným systémom v súvislosti s predpokladaným vytvorením bankovej únie a zabezpečením jeho stability. Opatrenia, ktoré ECB realizuje, do určitej miery poškodili jej kredibilitu ako nezávislého menového orgánu,

pretože postup ECB začína byť koordinovaný s postupom členských štátov eurozóny pri riešení krízy. Na druhej strane je potrebné zdôrazniť, že politika ECB v súčasnosti prispieva k stabilizácii eurozóny a vytvára určitú náhradu chýbajúceho prvku fiškálnej integrácie v menovej únii. Je však otázne, či existujúci model usporiadania EMÚ zabezpečí jej stabilitu v budúcnosti.

Použitá literatúra:

1. ALLEN, A.W. – MOESSNER, R. (2012): The liquidity consequences of the euroarea sovereign debt crisis. Working Papers No. 390. Dostupné na internete: <http://bis.org/publ/work390.htm>
2. BAGUS, P. (2011): Tragédia eura. Bratislava: Jaga Group. ISBN 978-80-8076-093-9.
3. BALDWIN, R. – WYPLOSZ, CH. (2008): Ekonomie evropské integrace. Praha: Grada Publishing, ISBN 978-80-247-1807-1.
4. BIS (2012): Breaking the vicious cycles. Bis Annual Report. Dostupné na internete <<http://bis.org/publ/arpdf/ar2012e1.pdf>>
5. BOMBERG, E. – PETERSON, J. – CORBETT, R. (2012): The European Union. How does it work? Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-957080-5.
6. DE GRAUWE, P. (2012): Why the EU summit decisions may destabilise government bond markets. [28.9.2012] dostupné na internete: <<http://voxeu.org/article/why-eu-summit-decisions-may-destabilise-government-bond-markets>>
7. EICHENGREEN, B. et al. (2011): Public Debts: Nuts, Bolts and Worries. Geneva: ICMB. ISBN 978-1-907142-31-4.
8. ECB (2012): Introductory statement to the press conference. Dostupné na internete: <<http://ecb.int/press/pressconf/2012/html/is120906.en.html> >
9. EURÓPSKA KOMISIA (2012): Report on Public finances in EMU. European Economy 4/2012. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/economy_finance/european_economy/2012/pdf/ee-2012-4.pdf
10. EURÓPSKA KOMISIA (2012): Proposal for a Council Regulation conferring specific tasks on the ECB concerning policies relating to the prudential supervision of credit institutions. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/internal_market/finances/docs/committees/reform/20120912-com-2012-2012-511_en.pdf >
11. EURÓPSKA KOMISIA (2012): European Economic Forecast. Spring 2012. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/pdf/ee-2012-+_en.pdf >
12. EURÓPSKA KOMISIA (2012): Statistical Annex of European Economy. Spring 2012. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/pdf/2012-05-11-stat-annex_en.pdf>
13. EURÓPSKA KOMISIA (2011): Public finances in EMU. European Economy 3/2011.

Dostupné na internete:

<http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2011/pdf/ee-2011-3_en.pdf>

14. EURÓPSKA RADA (2012): Euro Area Summit Statement 29 June 2012. Dostupné na internete<http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/131359.pdf>
15. EUROSTAT(2012): General government deficit/surplus. [29.8.2012] dostupné na internete:
<<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsieb080&plugin=1>>
16. FELDSTEIN, M. (2012): Empty Fiscal Compact. [8.5.2012] dostupné na internete:
<<http://project-syndicate.org/commentary/feldstein45/English> >
17. LARCH, M. – NOORD, P. – JONUNG, L. (2010): The Stability and Growth Pact: Lessons from the Great Recession. Economic Papers 429. ISBN 978-92-79-14915-3.
18. LIPKOVÁ, L. et al. (2011): Európska únia. Bratislava: Sprint dva. ISBN 978-80-89393-33-6.
19. MMF (2012): World Economic Outlook. October 2012. Dostupné na internete:
<http://imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/02/index.htm>
20. SHUIBHNE, N.N. – GORMLEY, L.W. (2012): From Single Market to Economic Union. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-969570-6.
21. SCHOENMAKER, D. (2012): Banking union: Where we`re going wrong. In: Banking Union for Europe. Risks and Challenges. Dostupné na internete:
<http://voxeu.org/sites/default/files/file/Banking_Union.pdf >
22. STIGLITZ, J.E. (2012): Monetary Mistification. [13.7.2012] Dostupné na internete:<<http://project-syndicate.org>>
23. SINN, H.-W. (2012): The European Banking Union? [13.7.2012] dostupné na internete: <<http://project-syndicate.org/commentary/thw-european-banking-union> >
24. THE ECONOMIST (2012): Europe`s choice. May 26th 2012.
25. TILFORD, S. (2012): How seriously can investors take Draghi`s assurances? [24.9.2012] Dostupné na internete:<<http://cer.org.uk/insights/how-seriously-can-investors-take-draghis-assurances>>
26. TILFORD, S. – WHYTE, PH. (2011): Why stricter rules threaten the eurozone. CER. ISBN 978 1 907617 02 7.
27. WALLACE, H. – POLLACK, M. A. – YOUNG, A. R. (2010): Policy-Making in the European Union. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-954482-0.
28. WYPLOSZ, CH. (2012): Banking union as a crisis-management tool. In: Banking Union for Europe. Risks and Challenges. Dostupné na internete:
<http://voxeu.org/sites/default/files/file/Banking_Union.pdf >

Legislatíva EÚ

29. Nariadenie EP a Rady EÚ č. 1176/2011 o prevencii a náprave makroekonomických nerovnováh.
30. Nariadenie EP a Rady EÚ č. 1173/2011 o účinnom presadzovaní rozpočtového

dohľadu v eurozóne.

31. Nariadenie EP a Rady EÚ č. 1174/2011 o opatreniach na presadzovanie vykonávania nápravy nadmernej makroekonomickej nerovnováhy v rámci eurozóny.
32. Nariadenie Rady EÚ č. 1177/2011, ktorým sa mení a dopĺňa nariadenie (ES) č. 1467/97 o urýchľovaní a objasňovaní vykonania postupu pri nadmernom schodku.
33. Nariadenie EP a Rady EÚ č. 1175/2011, ktorým sa mení a dopĺňa nariadenie Rady (ES) č. 1466/97 o posilnení dohľadu nad hospodárskymi politikami a ich koordinácii.
34. Konsolidované znenie Zmluvy o EÚ a Zmluvy o fungovaní EÚ. Úradný vestník EÚ C 83. ISSN 1725-5163.

O charaktere diplomacie ako vedeckej disciplíny

Peter Rusiňák

Abstrakt

Článok je venovaný diplomacii ako vedeckej disciplíne. Autor má ambíciu zapojiť sa do diskusie o výskume diplomacie ako vedeckej disciplíne. Reaguje na stať českého profesora Zdeňka Veselého, ktorý poukazuje na doterajšie prístupy, podľa ktorých väčšina autorov analyzuje diplomaciu skôr ako diplomatickú prax. Autor upozorňuje na nejednoznačné definície diplomacie. V tejto súvislosti sa pokúša hodnotiť diplomaciu ako fenomén i ako diplomaciu konkrétneho subjektu medzinárodných vzťahov.

Kľúčové slová: diplomacia, veda, diplomatická prax, metóda, medzinárodné vzťahy, zahraničná politika.

Abstract

The article deals with diplomacy as a scientific discipline. The author's ambition is to take part in professional discussions on the research in diplomacy as a scientific discipline. At the same time the article tends to respond to the treatise by the Czech professor Zdenek Vesely on the present scientific approach according to which most experts analyse diplomacy as diplomatic practice. Ambiguous definitions of diplomacy are pointed out as well. With this regard the author tries to value diplomacy as a phenomenon and as diplomacy of a particular subject in international relations.

Key words: diplomacy, science, diplomatic practice, method, international relations, foreign policy.

JEL Klasifikácia: Z 19

Úvod

Obsahom predkladaného článku je zamyslenie sa nad diplomaciou a jej postavením ako predmetu vedy. Budeme uvažovať o doterajšom vnímaní diplomacie z pohľadu jej postavenia vo vedeckom diskurze s cieľom prelomiť isté stereotypy v jej chápaní iba ako praktickej činnosti realizovanej v polohe nástroja zahraničnej politiky. Pokúsime sa poukázať na nejednoznačný prístup k definícii diplomacie, vymedziť základné okruhy jej vnímania, osobitne v súvislosti s meniacim sa prostredím medzinárodných vzťahov ako základného fundamentu pre realizáciu diplomacie.

Impulzom pre napísanie tohto článku sa stala stať profesora Zdeňka Veselého *Diplomacie ve výzkumu mezinárodních vztahů* obsiahnutej v publikácii *Diplomacie v měnícím se světě*¹ a zároveň v upravenom texte v učebnici *Diplomacie (teorie – praxe – dějiny)*.²

Ich bezprostredným prínosom je snaha, či skôr pokus prekonať „ono klasické chápanie diplomacie ako praktického nástroja zahraničnej politiky“³, dominujúceho v českom prostredí a my dodávame, že nie iba tam. Sympatická je snaha autora prekonať existujúce doterajšie prístupy k štúdiu diplomacie, ktoré inklinovali skôr k jej uchopeniu ako „rutinnej praxe reglementovanej rôznymi právnymi predpismi a dohodami“⁴. Zriedkavé sú prístupy, ktoré by preferovali vedecký prístup k štúdiu diplomacie ako vedeckej disciplíny, minimálne na úrovni vedeckého pododboru teórie medzinárodných vzťahov, resp. politológie. Výskum v oblasti diplomacie a diplomatickej služby je v oblasti spoločenských vied skôr sporadický, realizovaný ako appendix výskumu zahraničnej politiky štátu vo všetkých jej prejavoch. O diplomacii píše najčastejšie bývalí diplomati a diplomacia je viac rozvinutá ako akademická než vedecká disciplína. Tejto problematike sa venujú predovšetkým autori, ktorí hodnotia diplomáciu (diplomatickú službu) aj s využitím vlastných praktických skúseností z jej výkonu. Viacerí z nich sa stali klasikmi výskumu diplomacie, ich práce majú síce populárno-vedecký charakter približujúci históriu diplomacie a diplomatický protokol, mnohé z nich však treba považovať za veľmi hodnotné výstupy kombinujúce systémový prístup s vlastnými skúsenosťami, čím sú považované za významné pri štúdiu diplomacie osobitne pri príprave adeptov diplomacie. Ide napr. o vedecké práce mnohých autorov európskeho a svetového významu, dlhodobo sa venujúcich problematike diplomacie, zúčastňujúcich sa zároveň na príprave diplomatických zástupcov na špecializovaných vzdelávacích a vedeckovýskumných erudovaných pracoviskách regionálneho či svetového významu, ktoré vznikli najmä po druhej svetovej vojne (napr. Harvardova univerzita, Viedenská diplomatická akadémia, Moskovský štátny inštitút medzinárodných vzťahov, Holandský inštitút medzinárodných vzťahov Cligendael v Haagu atď.). Ide najmä o nasledujúcich autorov: H. Kissinger (*Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi; Potřebuje Amerika zahraniční politiku? Cesta k diplomacii pro 21. století; Bouřlivé roky*); G. R. Berridge (*Teoría a prax diplomacie; Diplomacy: Theory and Practice; International Politics: States,*

¹ VESELÝ, Z. a kol. 2009. *Diplomacie v měnícím se světě*. Praha : PROFESSIONAL PUBLISHING, 2009.

² VESELÝ, Z. 2011. *Diplomacie (teorie – praxe – dějiny)*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011.

³ VESELÝ, Z. a kol. 2009. *Diplomacie v měnícím se světě*. Praha : PROFESSIONAL PUBLISHING, 2009, s. 63.

⁴ VESELÝ, Z. a kol. 2009. *Diplomacie v měnícím se světě*. Praha : PROFESSIONAL PUBLISHING, 2009, s.16.

svojej preferovanej disciplíny – medzinárodných vzťahov, medzinárodného práva a zahraničnej politiky (napr. F. Škvrnda, J. Lid'ák, S. Mráz), resp. autorov mimo jej rámec, resp. kombinujúcich akademickú a decíznu sféru (napr. v prípade J. Králik, P. Vršanského, M. Mojžitu, L. Bystrického, J. Dömöka)⁶.

Boli sme svedkami pokusov o uchopenie problematiky diplomacie v rámci niekoľkých výskumných projektov a konferencií, pričom niektoré z nich boli realizované na FMV EU v Bratislave ako výskumnom pracovisku, napr. projekt aplikovaného výskumu *Politicko-právne, ekonomické a bezpečnostné aspekty fungovania zastupiteľského úradu SR* (doba riešenia: 1. 1. 2006 – 31. 12. 2008; zborník z konferencie *Diplomatická služba členského štátu EÚ v procese európskej integrácie*, zost. B. Mattoš, Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2008 a zborník z vedeckej konferencie *Zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej integrácie*, zost. B. Mattoš, Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2007 projekt VEGA *Postavenie a úlohy diplomacie v procese jednotnej prezentácie štátu* (doba

⁶ KRÁLIK, J. 2003. *Letokruhy diplomacie*. Bratislava : Iura Edition, 2003; KRÁLIK, J. 2006. *Kariérny diplomat*. Bratislava : Iura Edition, 2006; MATTOŠ, B. 2010. *Diplomatický protokol Slovenskej republiky (vybrané aspekty)*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2010; MOJŽITA, M. 2004. *Kňažko/Demeš/Kňažko. Formovanie slovenskej diplomacie v rokoch 1990 až 1993*. Bratislava : Ústav politických vied. Veda, Vydavateľstvo SAV; DÖMÖK, J. 2007. *Diplomat na štyroch kontinentoch*. IKAR, 2007; RUSIŇÁK, P. a kol. 2012. *Diplomacia – úvod do štúdia*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2012; MRÁZ, S. 2009. *Diplomatické a konzulárne právo*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2009; PAJTINKA, E. 2007. *Hospodárska diplomacia a jej úloha v 21. storočí*. In *Mezinárodní vztahy*, 2007, roč. 42, č. 4, s. 56; PAJTINKA, E. 2009. *Teoretické východiská formovania verejnej diplomacie Slovenskej diplomacie*. In *Mezinárodní vztahy 2009 [elektronický zdroj] : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky : zborník príspevkov z 10. medzinárodnej vedeckej konferencie : Zámok Smolenice, 03.-04. december 2009*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2009, s. 563 – 568; CSABAY, M. 2007. *K reforme podpory exportu a zahraničnej ekonomickej služby SR*. In Zborník z vedeckej konferencie *Zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej diplomacie*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2467-4, s. 45-54; CSABAY, M. 2007. *K teoretickému vymedzeniu podpory exportu*. In: *Ekonomický časopis*, 55, 2007, č. 8, s. 793-810; TÓTH, L. a kol. 2008. *Úvod do diplomacie*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2008; TÓTH, L., HORVÁTHOVÁ, K. 2006. *Hospodárska diplomacia. Bilaterálne vzťahy*. Bratislava: Sprint v'fra, 2006; VLČEK, D. 2011. *K novej úlohe diplomacie v reflexii súčasného vývoja globalizácie*. In *Diplomacia v'ere globalizácie. Zborník z konferencie k 50. výročiu prijatia Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch*. Pajtinka, E., Rasputinský, P. (eds). Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2011, s. 14 – 22; VRŠANSKÝ, P. 2004. *Základy diplomatickej komunikácie*. Bratislava : Iura Edition, 2004; BÁTORA, J. 2003. *Does the European Union Transform the Institution of Diplomacy? Discussion Papers in Diplomacy*, In : *No 87. The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael*, 2003; BÁTORA, J. 2008. *Foreign Ministries and the Information Revolution: Going Virtual?* Leiden: Brill; BÁTORA, J., HYNEK, N. *Fringe Players and the Diplomatic Order: Towards a New Heteronomy?* London: Palgrave, forthcoming.

riešenia: 1. 1. 2010 – 31. 12. 2011); medzinárodná vedecká konferencia *Hospodárska diplomacia v 21. storočí* konaná pri príležitosti 70. narodenín prof. JUDr. Ľudovíta Tótha, CSc., 26.10.2005; vedecká konferencia *Zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej integrácie*, konaná v Bratislave 5.11.2007. http://fmv.euba.sk/files/Zbornik_2008_Diplomaticka_sluzba_clenskeho_statu_EU.pdf

Hodnotný výskumný pokus predstavuje konferencia k 50. výročiu prijatia Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch – *Diplomacia v ére globalizácie* organizovanej Fakultou politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici (zborník z konferencie, editori E. Pajtinka a P. Rasputinský), či konferencie organizované Fakultou sociálnych a ekonomických vied UK v Bratislave v spolupráci s MZVaEZ SR tematicky zamerané na problematiku verejnej diplomacie – zborník z panelovej diskusie Verejná diplomacia: Nový strategický nástroj MZV SR konanej 4.12.2009 (eds. J. Bátora a Z. Hozlárová).

V tomto prostredí sa často krát navyše stáva predmetom diskusií odbornej i politickej verejnosti opodstatnenosť ďalšieho fungovania diplomatickej služby, v niektorých prípadoch až jej úplného zatracovania. Hamilton a Langhorne v tejto súvislosti napr. uvádzajú príklad Zbygniewa Brzezinského, ktorý bol zástancom rázneho zníženia počtu zastupiteľských úradov, resp. ich úplného uzatvorenia. Brzezinsky sa napr. vyslovil za to, aby sa americká ambasáda v Londýne pretransformovala na internát pre amerických študentov, navštevujúcich Londýn. Navrhol ponechať na vzájomných veľvyslanectvách USA a Veľkej Británie iba konzulárne úseky s tým, že ostatné ich funkcie sa budú realizovať na politickej úrovni, ponechávajúc informácie o krajinách na prostriedky masovej informácie.⁷ Navzdory tomuto zahranično-politickému folklóru ani prax veľmocí, ani novovznikajúcich štátov nepotvrďuje umieráček diplomatickej služby, skôr naopak. A aj keď sa v európskom priestore stretávame s otázkou ďalšieho fungovania diplomatickej služby (predovšetkým v súvislosti so zmenami obsiahnutými v Lisabonskej zmluve predpokladajúcej vznik tzv. európskej diplomatickej služby), je potrebné jej posúdenie orientovať skôr do výskumu postavenia diplomatickej služby v nových podmienkach, než do zdôvodňovania jej nepotrebnosti. Je možné v tejto súvislosti súhlasiť s názorom amerického diplomata A. Watsona, podľa ktorého „*hlavná úloha súčasnej diplomacie nie je ani tak v ustanovení toho alebo onoho nového systému, ako*

⁷ HAMILTON, K., LANGHORNE, R. 1995. *The Practice of Diplomacy. Its Evolution, Theory and Administration*. London-New York, 1995, s.231.

skôr v umení vysporiadať sa so zmenami vo svete a podporiť tento systém počas diplomatických diskusií a rozhovorov a taktiež vo vypracovaní niektorých nových medzinárodných pravidiel, normatívov a regulátorov nového medzinárodného systému“.⁸

Povzdych prof. Veselého nad neveselým stavom výskumu diplomacie ako predmetu vedy a nie iba praxe v českom vedeckom prostredí je oprávnený (týka sa to aj slovenskej reality), ale nemal by byť zúfalý, pretože ani renomovanejšie výskumné školy, než sú tie naše, s oveľa dlhšou históriou a tradíciou v tomto smere neponúkli doteraz oslnivé výsledky a aj tam evidujeme stav, kedy prax míľovými krokmi prebehla teoretický výskum a prístup.

V závere state prof. Veselý nabáda k naliehavému výskumu diplomacie v českom prostredí, ktorému „*chýba tak jej teoreticky ukotvené chápanie, ako aj zodpovedajúce výsledky výskumu a ich publikačná prezentácia*“.⁹ Osobitnou kapitolou je v tejto súvislosti pestovanie diplomacie ako akademickej disciplíny v rámci vysokoškolského vzdelávania, limitujúci priestor tohto článku nás však núti ponechať úvahu o tejto problematike na inú príležitosť.

Absencia komplexného prístupu k uchopeniu diplomacie ako vedy nie je výsledkom nezájmu výskumníkov, skôr odrazom istej zložitosti a protirečivosti, ktoré rámcujú výskumný záujem o diplomáciu a v neposlednom rade aj takmer nulovou spoločenskou objednávkou zo strany decíznej sféry. Dôkazom zložitosti a protirečivosti témy je aj samotná stať prof. Veselého, ktorej prínos pre rozprúdenie diskusie o vedeckom bádání diplomacie nepochybňuje ani istá vnútorná nekonzistentnosť, nekomplexnosť, pojmová a kvantitatívna nevyrovnanosť. Veľkým pozitívom state je však bezpochyby snaha o katalogizáciu problému a primerané tvorivé novátorstvo opierajúce sa o existujúce výsledky. Uvedený prístup sympaticky nekoreluje s často sa vyskytujúcou snahou o vedecky ani profesionálne nepodložené závery niektorých autorov motivované skôr snahou doplniť citačnú galériu než sa stať členom profesionálneho klubu. Budeme sa snažiť v tejto línii prof. Veselého pokračovať a s vedomím istej kritičnosti a polemiky ponúkať svoj pohľad na niektoré aspekty diplomacie ako predmetu možného vedeckého bádania.

⁸ WATSON, A. 1982. 1982. *Diplomacy. The Dialog between States*. London 1982, s.223.

⁹ VESELÝ, Z. a kol. 2009. *Diplomacie v měníím se světe*. Praha : PROFESSIONAL PUBLISHING, 2009, s. 68.

Malá početnosť teoretických prác, ktoré by prekročili „úroveň úzkej deskriptívnej analýzy diplomatickej praxe“¹⁰ svedčí o absencii základných teoretických postulátov, ktoré vo výskume tejto činnosti pretrvávajú i o vnútornej protirečivosti prístupov, pomocou ktorých by sme mohli problematiku diplomacie uchopiť. Základným problémom spojeným s pokusom o teoretické ovládnutie problematiky diplomacie je určenie predmetu a objektu jej výskumu a teórií diplomacie, ak vôbec také existujú.

V tejto súvislosti vnímame tri základné problémy:

- a) problém vedeckej disciplíny v systéme spoločenských vied, v rámci ktorej sa má diplomacia skúmať, vrátane vymedzenia metodologických prístupov a vedeckej klasifikácie takého odboru,
- b) problém definície pojmu diplomacia a obsahové vymedzenie diplomacie ako predmetu vedy z pohľadu jej kategoriálneho aparátu a vzťahov v rámci diplomacie a prostriedkov na jej realizáciu a procesov a vzťahov, ktoré v nej prebiehajú,
- c) identifikáciu a obsah vzťahu medzi diplomaciou, vedou skúmajúcou diplomáciu a diplomatickou praxou.

V tejto situácii zostáva vo výskume diplomacie oveľa viac otázok, než jasných riešení, a preto ich nastolenie považujeme za nevyhnutné pre správne nasmerovanie budúceho výskumu:

1. Existuje vôbec vedný odbor, ktorý by predstavoval oblasť výskumnej činnosti, smerujúcej k produkcii nových poznatkov o diplomacii a ak existuje čo tvorí predmet a objekt jeho bádania?
2. Ak taký vedný odbor existuje, obsahuje súbor metód, ktoré by mohol výskumník využiť na dosiahnutie systémového poznania diplomacie?
3. Ako vnímať a definovať diplomáciu?
4. Existujú pri výskume diplomacie isté vedecké kategórie ako všeobecné poznania vysvetľujúce určité stránky poznávanej skutočnosti (napr. subjekty, vzťahy, procesy)?
5. Aký je vzťah medzi vedou o diplomacii (teóriou diplomacie) a diplomatickou praxou, aké funkcie vo vzťahu k diplomatickej praxi má veda plniť?

V ďalšej časti článku sa pokúsime naznačiť odpovede aspoň na niektoré z nich.

¹⁰ VESELÝ, Z. a kol. 2009. *Diplomacie v měníím se světe*. Praha: PROFESSIONAL PUBLISHING, 2009, s. 44.

K vymedzeniu vedy skúmajúcej diplomaciu

Ak sme v úvode uviedli, že impulzom k napísaniu tohto článku bola stať profesora Veselého, mali sme na mysli predovšetkým jeho konštatovanie v úvode a následne aj v závere state, podľa ktorého je diplomacia „*ponímaná ako súčasť medzinárodných vzťahov, a preto je logické, že náleží i do oblasti ich výskumu*“.¹¹ Na inom mieste prof. Veselý poukazuje na skutočnosť, že rozvojom vedeckého štúdia medzinárodných vzťahov sa predmetom teoretickej analýzy stala aj diplomacia, ktorej výskum tak prekročil úroveň úzkej deskriptívnej analýzy diplomatickej praxe, pričom nositeľmi výskumu tejto línie už nie sú politici a diplomatickí praktici, ale odborníci na výskum medzinárodných vzťahov, využívajúci v možnej miere poznatky, metódy a prístupy spoločenských vied, v poslednom období napr. sociológie a psychológie. Je tomu skutočne tak? Je pojem diplomacia iba označením činností, ktoré súvisia s existenciou medzinárodných vzťahov?

Vymedzenie predmetu vedy o diplomacii je neurčité a nejednotné, diplomacia sa skôr pestuje ako akademická disciplína na relatívne malom počte univerzitných pracovísk, či praktická disciplína pri príprave adeptov diplomatickej služby. V prípade diplomacie chýba jasne deklarováný predmet výskumu, ktorý by umožnil vedecky cieleňú bádateľskú činnosť s využitím jej vlastných špecifických metód a výskumov. Chýba u diplomacie aj teoretická konštrukcia jej programového rozvoja. Samostatná spoločensko-vedná disciplína, ktorá by skúmala diplomaciu a ktorú by sme mohli nazvať napr. ako *diplomatica*, prípadne diplomacia, doposiaľ nebola vytvorená. Pre jej konštituovanie chýba potrebné teoretické vymedzenie, predmet výskumu, potrebná pojmológia a kategoriálny aparát, vlastné metódy na získavanie a spracovávanie nových poznatkov.

Ako predmet vedy ju nevnímajú ani jednotlivé teoretické školy, skúmajúce medzinárodné vzťahy. Diplomacia napr. nefiguruje medzi 6 princípmi politického realizmu Hansa Morgenthaua, ktorý ju zároveň považuje iba za techniku, „*ktorá má popri vojne pomôcť naplniť druhý princíp, t.j., že hlavnou v oblasti medzinárodnej politiky je záujem definovaný v termínoch moci*“¹². Podobný prístup k diplomacii ako ku technike, resp. nástroju

¹¹ VESELÝ, Z. a kol. 2009. *Diplomacie v měnícím se světe*. Praha : PROFESSIONAL PUBLISHING, 2009, s. 9.

¹² MORGENTHAU, H. 1993. *Politics among Nation. The Struggle for Power and Peace*. Brief Edition. Revised by K.W. Thompson. New York: McGraw-Hill, Inc., 1993, s.155.

na rokovanie zastávajú aj predstavitelia školy liberalizmu a tzv. anglickej školy, ktorá však vníma štúdium diplomacie aj ako súčasť centra záujmu medzinárodných vzťahov.¹³

Problematika diplomacie je predmetom výskumu aj iných spoločenských vedných odborov. S využitím prístupu M. Duvergera, aplikovaného vo vzťahu k politológii (ktorej predmet výskumu tiež nie je jednomyselne prijímaný), aj diplomáciu možno skúmať ako priesečník vied, príp. ako reziduálnu vedu, resp. ako syntetickú vedu.¹⁴ V doterajšom vývoji sa vo vzťahu k diplomácii aplikovali a aplikujú prvky diplomacie ako reziduálnej vedy, resp. syntetickej vedy. Sú skôr skúmané tie oblasti diplomacie, ktoré ju ostatné spoločensko-vedné odbory nemajú v centre svojho výskumu (napr. výskum diplomacie z pohľadu histórie, inštrumentária, ktoré využíva, noriem, na základe ktorých funguje, komunikácie, jazyka a pod.). Takýto prístup je typický najmä u historikov, právnikov a u lingvistov. Diplomacia ako predmet výskumu prebieha skôr na okrajovej línii ich záujmu a tvorí akýsi jeho komplementárny prvok. Tento prístup je logický v prostredí, v ktorom absentuje dostatok dôkazov o tom, že diplomacia, podobne ako v prípade politológie, predstavuje samostatnú sféru spoločenského systému s presne vymedzeným predmetom výskumu, „s vlastnou štruktúrou, princípmi fungovania, vlastnými vývojovými zákonitosťami“¹⁵ a ktoré by jej v konečnom dôsledku pridávali charakter osobitej spoločensko-vednej disciplíny. Úlohu syntetickej vedy, ktorá by rozpracovávala, syntetizovala a zovšeobecňovala výsledky získané vo vzťahu k diplomácii inými spoločensko-vednými odbormi plní čiastočne veda o medzinárodných vzťahoch.

Objektom výskumu spoločenských vied študujúcich medzinárodné vzťahy sa stali spoločenské javy, ktoré zvykneme označiť termínom medzinárodné vzťahy. Nie je cieľom tohto článku pojednávať primárne o medzinárodných vzťahoch, treba však pripomenúť, vzhľadom na zamýšľaný cieľ, že pri definovaní predmetu spoločenských vied študujúcich medzinárodné vzťahy sa nedajú obísť také kategórie ako sú zahraničná, politika medzinárodná politika, či svetová politika. Ich prostredníctvom skúmame najmä zákonitosti medzinárodných vzťahov ako systém, zahraničnú politiku jednotlivých štátov, tendencie rozvoja svetových politických procesov a smerovanie činnosti ich jednotlivých subjektov, osobitne tých najvýznamnejších a najvplyvnejších.

¹³ napr. WIGHT, M. 1995. *International Theory: Three traditions*. Ed. Gabriele Wight and Brian Porter. Leicester – London: Leicester University Press, 1995.

¹⁴ DUVERGER, M. 1959. *Méthodes de la science politique*. Paris : Presses universitaires de France, 1959, s. 20 a nasl.

¹⁵ ADAMOVÁ, K., KRÍŽKOVSKÝ. 1997. *Politologie*. Praha: CODEX, 1997, s. 47.

Dynamika spoločenského vývoja vyvoláva nielen potrebu lepších vedomostí ale aj rozsah výskumných prvkov a smerov, čo v konečnom dôsledku znamená, že v rámci jednotlivých vied vznikajú subdisciplíny (pododborní), ktoré budú zrejme pretendovať na samostatné vedecké disciplíny (aspoň na úrovni aplikovaných vied). Dostávame sa teda v týchto prípadoch do roviny hraničných oblastí vedomostí a výskumu. Tento trend sa týka v širšom význame aj problematiky medzinárodných vzťahov i samotnej diplomacie. Medzinárodné vzťahy sú jednou z najmladších disciplín sociálnych vied, pojem medzinárodné vzťahy v dnešnom chápaní prvýkrát použil anglický filozof, ekonóm a právnik Jeremy Bentham v 80. rokoch 18. storočia. Samostatný odbor medzinárodné vzťahy, ktorý vychádzal tak z politického myslenia ako aj praktickej politiky sa vytvoril v priebehu prvej polovice 20. storočia. Prvá samostatná katedra politickej vedy vznikla v roku 1880 na Kolumbijskej univerzite. Medzinárodné vzťahy sa v tomto období vyvíjali ako jedna zo súčastí novo sa utvárajúceho odboru – politická veda. Podľa rozlíšenia UNESCO z roku 1948 sa politická veda delí do 4 kategórií. Jednou z nich sú popri politickej teórii, politickým inštitúciám a stranám (vrátane skupín a verejnej mienky) aj medzinárodné vzťahy. Medzinárodné vzťahy sa podľa kategorizácie UNESCO ďalej delia na medzinárodnú politiku, medzinárodné organizácie a medzinárodné právo. Od vzniku odboru medzinárodné vzťahy sa jeho členenie zmenilo a rozrástol sa počet pododborov medzinárodných vzťahov. Jedným z pododborov, podľa rozdelenia organizačnej štruktúry International Studies Association/ISA sú aj *diplomatické štúdie a analýza zahraničnej politiky*.

Aj v prípade diplomacie je základným predpokladom jej správneho posúdenia znalosť teórie príslušného vedného odboru poskytujúceho ucelenú predstavu o zákonitostiach a väzbách o predmete skúmania a následne aj potrebné penzum vedomostí pre aplikačnú prax. Viaceré prístupy k definícii diplomacie majú podobné charakteristiky či spoločné znaky, čo nám umožňuje súhlasiť s tvrdením prof. Veselého, že diplomacia je posudzovaná ako činnosť súvisiaca s riadením (reguláciou) medzinárodných vzťahov, a preto je aj súčasťou ich výskumu.

K pojmu a definícii diplomacie

V rámci metodologických otázok spojených s vymedzením a chápaním diplomacie existuje viacero problémov. Otáznym sa stáva predovšetkým vymedzenie samotného pojmu diplomacia. Odborná literatúra podáva v tejto súvislosti fragmentárne vysvetlenie (prístup) zvyčajne ten či onen aspekt diplomacie bez jeho komplexného prístupu.

Všetky pojmy, s ktorými pracujeme v spoločenských vedách, reflektujú našu snahu ich prostredníctvom jednak poznať konkrétnu prax a činnosti, ktoré ľudia a inštitúcie vykonávajú pri dosahovaní istých cieľov a jednak vymedziť isté penzum vedomostí a znalostí umožňujúcich postrehnúť a pochopiť isté zákonitosti spoločenského vývoja, teda vedecky ich poznávať. Takéto poznanie by nám mali sprostredkovať teórie obsahujúce východiskovú empirickú základňu, východiskovú teoretickú základňu, logiku teórie, resp. v rámci danej teórie prípustné pravidlá logického vyvodzovania dôkazov a záverov a nakoniec vlastný obsah teórie, resp. celý súhrn v danej teórii vytvorených záverov, koncepcií a spoločne s nimi potvrdených dôkazov.¹⁶ Neraz sme však svedkami konfúzie pojmov pridávajúcich diplomacii nesprávnu interpretáciu jej obsahu ako vedy, ale najmä praktickej činnosti. Dôvodom je aj skutočnosť, že komplexná a jednoznačne prijatá exaktná definícia pojmu *diplomacia* sa doteraz nevytvorila ani v odbornej literatúre, ani v aplikačnej praxi.

Napriek tomu, že diplomacia je spájaná s existenciou ľudstva, samotný pojem *diplomacia* je relatívne nový. Slovo *diplomacia* sa prvýkrát objavilo v dokumentoch týkajúcich sa medzinárodných vzťahov v roku 1693 v práci nemeckého filozofa, matematika a jazykovedca Leibniza *Codex Iuris Gentium Diplomaticus*¹⁷ a neskôr, v roku 1726 v práci Jeana Dumonta *Corpus universal diplomatique du droit des gens*. Koncom 18. storočia bol rozšírený význam tohto slova z vedenia archívu aj na vedenie (správu) medzinárodných záležitostí štátu všeobecne. Oxfordský slovník svetovej politiky prisudzuje historické prvenstvo v používaní slova diplomacia v jeho modernom zmysle Edmundovi Burkeovi, ktorý tento pojem použil v roku 1796 na pomenovanie skupiny šéfov diplomatických misií v Paríži. Pripúšťa zároveň, že si Burke mohol toto slovo „vypožičať“ od Thomasa Paina, ktorý ho použil už o 4 roky skôr, keď písal vo svojej práci *The Rights of Man (Práva človeka)* r. 1792 o Benjaminovi Franklinovi ako „o diplomatovi nielen dvora, ale aj človeka“¹⁸. V 18. storočí je už pojem diplomacia posudzovaný nielen ako samotná aktivita a činnosť istej skupiny profesionálov, ale aj ako činnosť s vlastnými pravidlami a právnym štatútom.

Lingvistický pôvod slova *diplomacia* sa nachádza v gréckom slove *diploma*, ktorým sa v antickom Grécku označovali zdvojené (spojené) voskové doštičky, používané na vzájomnú výmenu oficiálnych posolstiev a textov medzi vtedajšími panovníkmi. Okrem toho slúžili tieto doštičky aj ako doklad o totožnosti gréckych diplomatov (staršinov, heroldov,

¹⁶ NOVOTNÝ, A. 2006. *Teorie a praxe mezinárodních vztahů*. Bratislava : Poradca podnikateľa, s.r.o. s. 8.

¹⁷ LEIBNITZ, G. W. von. 1693. *Codex Iuris Gentium Diplomaticus*. Hanover 1693.

¹⁸ *Oxfordský slovník svetovej politiky*. Praha : OTTOVO nakladateľstvo, s. r. o., 2000, s. 133.

presbyterov, orátorov) a o oficiálnom splnomocnení vystaveného panovníkom. Slovo diploma prevzali aj starí Rimania a začali ho bežne používať na označovanie oficiálnych dokumentov vystavených ich panovníkmi.

V bežnej hovorovej reči, ale aj v odbornej literatúre sa používa výraz *diplomacia* vo viacerých významoch. V lexikografických dielach je tento výraz najčastejšie interpretovaný vo významoch: *činnosť diplomatov upravujúca medzinárodné styky; umenie obozretne, prezieravo rokovať s ľuďmi; praktická časť náuky o medzinárodnom práve; súbor noriem a obyčají v medzinárodných stykoch; zbor diplomatov; povolanie diplomata* a pod.¹⁹, resp. ako „*činnosť v medzinárodnej politike, preferujúca dosahovanie zahraničnopolitických cieľov formou rokovaní a rozhovorov*“²⁰. Mnohovýznamovosť pojmu *diplomacia* odráža aj Oxfordský výkladový slovník anglického jazyka, ktorý interpretuje výraz *diplomacia* v niekoľkých významoch, ako *manažment medzinárodných vzťahov rokovaním; metódu, pomocou ktorej sa tieto vzťahy spravujú a usporadúvajú; remeslo alebo umenie diplomatov, šikovnosť, resp. schopnosť vedenia diplomatických kontaktov a rokovaní*²¹ a rovnako aj Ruský diplomatický slovník vymedzujúci *diplomaciu* ako „*nástroj realizácie zahraničnej politiky štátu, ktorý je súhrnom mierových praktických opatrení, postupov a metód prijímaných v súlade s konkrétnymi podmienkami a charakterom riešených úloh; oficiálnu činnosť hláv štátov a vlád, ministerstiev zahraničných vecí, rezortov zahraničných vecí, diplomatických zástupcov v zahraničí, delegácií na medzinárodných konferenciách za účelom realizácie cieľov a úloh zahraničnej politiky štátu, ochrany práv a záujmov štátu, jeho inštitúcií a občanov v zahraničí a umenie viesť rokovania s cieľom odvrátenia alebo riešenia medzinárodných konfliktov, hľadanie kompromisov a vzájomne prijateľných rozhodnutí, ako aj rozšírenia a upevnenia medzinárodnej spolupráce*“²². Česká Encyklopédia diplomacie definuje *diplomaciu* ako priebeh a formy vyjednávania medzi osobami, skupinami či štátmi a národmi a tiež v užšom a obvyklom zmysle slova ako súhrnné označenie do istej miery formalizovaných prostriedkov a činností štátnych inštitúcií a jednotlivcov s cieľom realizovať ciele a úlohy, ktoré tvoria celkový komplex zahraničnej politiky štátu.²³ Francúzsky Slovník

¹⁹ IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M., MANÍKOVÁ, Z. 1999. *Slovník cudzích slov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1990, s. 217 a nasl.

²⁰ *Malá slovenská encyklopédia*. Bratislava 1993, s. 117.

²¹ Citované podľa BYSTRICKÝ, L. 2006. *Základy diplomacie*. Bratislava: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, s. 13.

²² *Diplomatičeskij slovarj*. 2. vyd. (ed. A. A. Gromyko). Moskva 1971, s. 479.

²³ HUBINGER, V. 2006. *Encyklopedie diplomacie*. Praha : Nakladatelství Libri, 2006, s. 42 a nasl.

medzinárodného práva verejného vníma diplomáciu v šiestich významoch - ako odvetvie politiky, ktoré sa absolútne alebo aspoň čiastočne zameriava na zahraničné vzťahy k istej epoche či konkrétnemu štátu; osobitný druh vedenia zahraničnej politiky; vedu a umenie reprezentácie štátov a rokovania medzi nimi; zahraničná reprezentácia štátu prostredníctvom činnosti špecializovaných činiteľov; diplomatická kariéra a ako schopnosť, cit a obozretnosť, ktoré sa osvedčujú v riadení nejakej záležitosti.“²⁴

Prof. Tóth v tejto súvislosti poukazuje na skutočnosť, že „*existuje (najmä v zahraničnej odbornej literatúre) viacero definícií tohto pojmu od renomovaných teoretikov a významných diplomatov, ktoré však možno považovať skôr za odraz mnohovýznamovosti slova diplomacia a činností, metód a nástrojov s ňou súvisiacich ako za presnú a výstižnú definíciu samotného pojmu.*“²⁵ Autorov, ktorí sa pokúšajú definovať pojem *diplomacia*, možno – bez nároku na presnosť a úplnosť deliť zhruba do dvoch skupín. Do prvej skupiny zaradil autorov, ktorí definujú pojem *diplomacia* v užšom (odbornom, špecifickom) zmysle ako oficiálnu činnosť štátu, ktorú vykonávajú orgány štátu pre medzinárodné styky, ich predstavitelia a diplomati v záujme realizácie zahraničnopolitických, ekonomických, bezpečnostných, kultúrnych a iných záujmov štátu v medzinárodných vzťahoch legitímnymi nástrojmi a metódami (napr. Harold Nicolson, George R. Berridge, J. Melissen, V. I. Popov a pod.). Do druhej skupiny autorov zaradil autorov, ktorí definujú pojem *diplomacia* v širšom zmysle a chápu ňou jednak schopnosť (majstrovstvo, umenie) taktne vystupovať, komunikovať a konať v diplomacii (pričom sa táto schopnosť uplatňuje nielen v diplomacii, ale aj v iných oblastiach spoločenského života), resp. vedu (náuku) o zahraničných vzťahoch štátov (napr. Satow, Martens, Garden a pod.).

Jednotliví autori pritom vo svojich definíciách zvyčajne zdôrazňujú jeden alebo viacero významov výrazu *diplomacia*, ktoré preferujú a bližšie interpretujú vo vymedzení tohto pojmu na účely, ktoré sú predmetom ich skúmania.²⁶ Napr. H. Nicolson definuje diplomáciu ako „*manažment medzinárodných vzťahov prostredníctvom rokovania i metódu, ktorou sa tieto vzťahy upravujú a riadia*“²⁷, G. R. Berridge ako „*realizáciu medzinárodných vzťahov takým spôsobom, pri ktorom sa štáty neuchylujú k sile, propagande ani k právu, ale*

²⁴ Dictionnaire de droit international public. 2001. Sous la direction de Jean Salmon. Brusel : Bruylant, 2001, s. 341-342.

²⁵ TÓTH, Ľ. a kol. 2008. *Úvod do diplomacie*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2008, s.11 – 12.

²⁶ TÓTH, Ľ. a kol. 2008. *Úvod do diplomacie*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2008, s.11 – 12.

²⁷ NICOLSON, H. 1964. *Diplomacy*. New York : Oxford University Press, 1964, s. 4 – 5.

*k rokovaniu a k ďalším mierovým prostriedkom (ako aj zbieranie informácií alebo prostriedkov, ktoré plodí dobrá vôľa), ktoré priamo alebo nepriamo podporujú rokovanie. Diplomacia je činnosť, ktorá sa riadi zvykmi a právom, pričom jedným z jej základných črt ostáva pružnosť*²⁸. Obdobný prístup obsahuje aj definícia Julesa Cambona, významného francúzskeho diplomata, ktorý vo svojej významnej práci *Diplomat* tiež síce neposkytuje expressis verbis definíciu diplomacie, ale vníma ju ako diplomatickú činnosť i ako „*umenie viesť rozhovory, uzatvárať dohody s cieľom hľadať také spôsoby, ktoré by dovoľovali vo vzťahoch medzi národmi neuchyľovať sa k použitiu sily ako krajného prostriedku*“²⁹. J. Melissen, významný holandský diplomat a teoretik, ju vníma ako „*mechanizmus reprezentácie, komunikácie a rokování, pomocou ktorých štáty a ostatné medzinárodné subjekty vykonávajú svoju činnosť*“³⁰. V. I. Popov ponúka širšiu definíciu diplomacie, ktorú vníma ako vedu medzinárodných vzťahov a umenie vedenia rokování hlavami štátov a predsedami vlád a osobitnými orgánmi pre zahraničné styky – ministerstvami zahraničných vecí a diplomatickými zastupiteľstvami, účasť diplomatov na vypracovávaní zamerania zahraničnej politiky krajiny a jej aplikácie v praxi mierovými prostriedkami. Jej hlavným cieľom a hlavnou úlohou je pritom obhajoba záujmov štátov a jeho občanov.³¹ Stotožňovanie diplomacie s medzinárodnými rokovániami je prítomné napr. v definíciách a stanoviskách Charlesa de Martensa, ktorý vo svojej slávnej práci *Guide diplomatique* z roku 1822 definuje diplomaciu ako „vedu alebo umenie negociácií“, v *Oxfordskom slovníku* definujúcom diplomaciu ako „vedenie medzinárodných vzťahov prostredníctvom rokování“, či Satowa, hodnotiaceho diplomaciu ako „vedenie rokování medzi štátmi mierovými prostriedkami“. C. Henderson definuje diplomaciu ako „proces riadenia komunikácie medzi štátmi prostredníctvom oficiálne uznaných zástupcov. Komunikácia je väčšinou medzi štátmi - a to buď medzi ich predstaviteľmi či diplomatmi – nepretržitá, chráni štátne záujmy a redukuje konflikt. Diplomacia je prevažujúcou dimenziou politiky štátu so zahraničnými ministrami a ich diplomatmi žijúcimi v cudzine, plniacimi tieto úlohy.“³² Komunikáciu ako základnú charakteristiku diplomacie pridávajú aj napr. Murty, ktorý ju definuje ako „proces

²⁸ BERRIDGE, G. R. 1996. *Diplomacie*. Praha : Victoria Publishing, a. s., 1996, s. 9.

²⁹ CAMBON, J. 1945. *Diplomat*. Moskva 1945, s. 18.

³⁰ MELISSEN, J. 1999. *Inovation in Diplomatic Practice*. Londýn : McMillan, 1999, s. 16.

³¹ POPOV, I. V. 2006. *Sovremennaja diplomatija. Teorija i praktika. Diplomacija – nauka i iskusstvo*. Moskva: Meždunarodnye otnošenija. Jurajt, 2006, s. 15 – 16.

³² HENDERSON, C. 1998. *International Relations. Conflicts and Cooperation at the Turn of the 21 st Century*. Boston etc.: McGraw-Hill, 1998, s. 201.

nadnárodnej komunikácie medzi elitami na svetovej aréne“³³ i českí autori Kratochvíl a Drulák, ktorí v encyklopedickom diele venovanom medzinárodným vzťahom definujú diplomaciu ako „všeobecný spôsob interakcie a komunikácie v medzinárodnej politike a zároveň významným zahraničnopolitickým nástrojom aktérov na medzinárodnej scéne“³⁴

E. Satow prezentuje diplomaciu ako „*uplatnenie inteligencie a taktu pri udržiavaní oficiálnych vzťahov medzi vládami suverénnych štátov*“³⁵, Martens ako „*náuku o vonkajších stykoch, resp. o zahraničných veciach štátov*“ a v užšom zmysle „*náuku, resp. umenie rokovať*“³⁶ a Garden chápe diplomaciu ako „*vedu o vzájomných záujmoch a vzťahoch štátov, resp. umenie zosúladať záujmy národov*“³⁷.

Tautologický a etymologický význam pojmu *diplomacia* akcentuje profesijný prístup k jej definícii ako činnosť vykonávanú diplomatmi (diplomatickými zástupcami), t. j. vysokými štátnymi úradníkmi, ktorí konajú exkluzívne ako súčasť diplomatickej služby, teda ako nástroja presne definovanej zahraničnej politiky štátu, pričom ich hlavným poslaním je vystupovať ako mediátori (sprostredkovatelia) kontaktov medzi subjektmi medzinárodného práva. Je obsiahnutý napr. v definícii Oxfordského slovníka anglického jazyka (*diplomacia* ako aktivita alebo umenie diplomata). José Calvet de Magalhães, významný portugalský diplomat a výskumník však v tejto súvislosti oprávnene pripomína, že diplomatický zástupca je síce vysielaný do zahraničia vlastným štátom s cieľom zblížovať tento štát s ostatnými subjektmi medzinárodného práva a vytvárať medzi nimi dobré vzťahy, avšak „*túto činnosť môže vykonávať iba v prípade, že je mu garantovaná vzájomná legitimita ako esenciálna súčasť (charakteristika podstaty diplomacie), bez ktorej by nemohla existovať*“³⁸.

Magalhães je zástancom konceptu tzv. *čistej diplomacie (diplomacia pura)*, ktorú vníma ako nástroj zahraničnej politiky, činnosť na založenie a rozvoj mierových kontaktov medzi vládami rôznych štátov, činnosť sprostredkovateľov (diplomatických zástupcov) a činnosť vzájomne legitimizovanú dvomi stranami³⁹. Svojím prístupom a uchopením sa usiluje

³³ MURTY, B. S. 1989. *The International Law of Diplomacy: The Diplomatic Instrument and World Public Order*. New Haven/Dordrecht – Boston – London : New Haven Press/Martinus Nijhoff Publisher, 1989, s.1.

³⁴ KRATOCHVÍL, P., DRULÁK, P. a kol. 2009. *Encyklopdie mezinárodních vztahů*. Praha : Portál, 2009, s. 49.

³⁵ SATOW, E. 1932. *A Guide to Diplomatic Practice*. Third edition. London – New York – Toronto : Loughmans, Green Co., London – New York – Toronto 1932, s. 27.

³⁶ Tamže.

³⁷ Tamže.

³⁸ MAGALHÃES, J. C. de. 2005. *A diplomacia pura*. Lisboa: Editorial Bizâncio, 2005, s. 92.

³⁹ MAGALHÃES, J. C. de. 2005. *A diplomacia pura*. Lisboa: Editorial Bizâncio, 2005, s. 92.

očistiť pojem diplomacia od všetkých nenáležitých prívlastkov a činností, ktoré nemajú nič spoločné s diplomatickými aktivitami

Prof. Tóth, vychádzajúc z už spomenutého vymedzenia dvoch základných skupín autorov, zovšeobecňuje prevažujúce črty a charakteristiky diplomacie a pojem diplomacia definuje v užšom zmysle „ako osobitný druh činnosti orgánov štátu pre medzinárodné styky a ich predstaviteľov pri zastupovaní štátu voči zahraničiu, ktorej cieľom je realizovať ciele a úlohy jeho zahraničnej politiky prostredníctvom rokovaní a iných legitímnych prostriedkov“⁴⁰ a v širšom zmysle ako „schopnosť taktne vystupovať, komunikovať a konať v súlade s pravidlami, uzanciami a normami diplomatického protokolu, diplomatického ceremoniálu a spoločenskej etikety“⁴¹.

V odbornej literatúre, v žurnalistickej ale aj politickej prezentácii sme neraz svedkami konfúzie pojmov pridávajúcich diplomacii nesprávnu interpretáciu jej obsahu ako vedy i praktickej činnosti. Pojem diplomacia sa najčastejšie používa ako synonymum pre zahraničnú politiku, resp. ako formu rokovaní predstavujúcu protipól agresívnym nástrojom zahraničnej politiky, osobitne vojne, stotožňovanie diplomacie s medzinárodnými rokovaniami, vnímanie diplomacie ako protokolárnej, resp. obradnej činnosti vnímanie diplomacie ako profesionálnej služby (zahraničnej, resp. diplomatickej).

Vo viac či menej skrytej forme sa so **stotožňovaním diplomacie so zahraničnou politikou** stretávame napr. v prácach Raymonda Arona, Hansa Morgenthaua, či Garretta Montigly. Morton Kaplan a Hans Morgenthau⁴² vnímajú diplomáciu ako koncept stratégie na presadenie národných záujmov na medzinárodnom poli a zároveň presadenie takejto stratégie diplomatmi, t.j. ako koncepciu a výkon zahraničnej politiky. Kuriózne používajú jedno pomenovanie pre dve rôzne oblasti spoločenskej činnosti. **Stotožňovanie diplomacie s medzinárodnými rokovaniami** definuje diplomáciu ako vedu a umenie negociácií, t. j. ako vedenie medzinárodných vzťahov prostredníctvom rokovaní, osobitne formou kontaktov, rozhovorov, negociácií, teda všeobecne prostredníctvom komunikácie, resp. dialógu medzi

⁴⁰ TÓTH, E. a kol. 2008. *Úvod do diplomacie*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2008, s. 13. Podobne vymedzuje diplomáciu napr. aj účelová publikácia Ministerstva zahraničných vecí SR: *Diplomatická prax*. Bratislava 1998, s. 8.

⁴¹ TÓTH, E. a kol. 2008. *Úvod do diplomacie*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2008, s. 13.

⁴² KAPLAN, N. 1952. Introduction to Diplomatic Strategy. In : *World Politics, júl 1952*, s. 548, MORGHENTAU, H, J. 1978. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New Your, Alfred A. Knopf, 1978, s. 146, ARON, R. 1964. *Guerre et Paix entre les Nations*. Paris : Calmann-Lévy, 1964, s. 141, MATINGLY, G. 1964. *Renaissance Diplomacy*. Baltimore: Penguin Books, 1964.

jednotlivými politikmi, vládami a štátmi, resp. všetkými subjektmi medzinárodného práva. Z tohto pohľadu je diplomacia hodnotená ako nástroj zahraničnej politiky s cieľom ustanoviť a viesť mierové kontakty medzi politikmi minimálne dvoch štátov. Príprava a vedenie rokovaní a následné uzatváranie dohôd predstavujú významnú súčasť práce diplomatického zástupcu, úplne ich stotožňovať s pojmom diplomacia nemožno, pretože v praxi sa realizujú aj tzv. priame rozhovory, resp. rokovania, bez prítomnosti či mediácie zo strany diplomatického zástupcu. Vnímanie **diplomacie ako protokolárnej, resp. obradnej činnosti** súvisí so schopnosťou taktne vystupovať, komunikovať a konať v súlade s pravidlami diplomatického protokolu a spoločenskej etikety. Je pravda, že pravidlá protokolu (diplomatického, resp. štátneho) a pravidlá etikety sa v prostredí diplomacie a zahraničnej služby využívajú často a pravidelne. Diplomacia však nie je jedinou, resp. výnimočnou oblasťou, v ktorej je tento protokolárny a obradný prvok prítomný, je realizovaný v činnosti iných štátnych inštitúcií, ba dokonca mnohé jeho prvky sú prítomné aj v súkromnej sfére i v bežných občianskych kontaktoch (najmä prvky etikety). S pojmom diplomacia úzko súvisí aj často používaný pojem **diplomatická služba**. Pod týmto pojmom sa rozumie súhrnné pomenovanie všetkých zložiek a prostriedkov štátnych orgánov a jednotlivcov, ktoré sa systematicky a pravidelne podieľajú na plnení konkrétnych úloh zahraničnej politiky štátu. Popri tomto pojme je používaný s rovnakým významom aj pojem zahraničná služba. Na účely tohto článku používame oba pojmy ako synonymá, preferujeme však používanie pojmu diplomatická služba, lebo striktná interpretácia pojmu zahraničná služba umožňuje (evokuje) redukovanie diplomatických aktivít iba na činnosti vykonávané v zahraničí. Napr. podľa zákona č. 151/2010 Z. z. o zahraničnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov je v SR zahraničná služba definovaná ako štátna služba alebo výkon práce vo verejnom záujme, ak sú vykonávané na zastupiteľskom úrade. Zamestnancom v zahraničnej službe je pritom štátny zamestnanec, vykonávajúci štátnu službu na zastupiteľskom úrade alebo zamestnanec, vykonávajúci práce vo verejnom záujme na zastupiteľskom úrade.

Žiadna z definícií diplomacie nepostihuje všetky vyššie uvedené komponenty a v zásade odráža absenciu jednotnej teórie diplomacie. V uvádzaných hodnoteniach a charakteristikách diplomacie sú teda najčastejšie prítomné štyri základné prístupy: diplomacia ako nástroj zahraničnej politiky, ako umenie negociovať, ako schopnosť taktne vystupovať (komunikovať) a v neposlednom rade ako profesia.

Ako teda definovať diplomáciu ako predmet vedy a tým aj jej definíciu?

Diplomacia je súčasne tak pojmom pre činnosť ako aj pre analýzu. Z tohto pohľadu sa snažíme vymedziť predmet skúmania diplomacie minimálne z dvoch pohľadov:

- diplomacia ako fenomén (pojmem, jav, kategória, činnosť, sociálna aktivita, študijná oblasť),
- diplomacia ako konkrétna diplomacia, presnejšie diplomatická (zahraničná) služba daného subjektu medzinárodných vzťahov, spravidla suverénneho štátu (vymedzená spravidla v zahraničnopolitickej koncepcii strednodobého či dlhodobého charakteru – doktrína vrátane proces formovania a uskutočňovania z pohľadu istej technológie).

Existuje niekoľko pojmov (pomenovaní), ktoré označujú činnosť subjektu medzinárodných vzťahov za hranicami svojho teritória. Najvýznamnejším z nich je pojem správanie štátu ako najvýznamnejšieho subjektu (aktéra) medzinárodných vzťahov zahŕňajúce viac či menej významné činnosti vo svete v ich širokej škále (napr. od stanoviska ministerského úradníka, cez diplomatické uznanie iného štátu až po vojenskú intervenciu). Predmetom teórie medzinárodných vzťahov sa toto správanie (ako zahraničnopolitické správanie) stáva o. i. vtedy, ak je výsledkom zložitých a komplexných vnútropolitických procesov a boja v otázkach zahraničnopolitického smerovania subjektu medzinárodných vzťahov, realizuje sa v špecifickom prostredí medzinárodných vzťahov a svetového systému, je zamerané voči analogickým subjektom medzinárodných vzťahov a je dlhodobocieľavedomým a uvedomelým (nie jednorazovým ani inštinktívnym) správaním (kurzom) opierajúcim sa o najvýznamnejšie ideologické a etické hodnoty. V konečnom dôsledku vymedzenie fenoménu zahraničnopolitického správania tvorí obsah zahraničnej politiky subjektu medzinárodných vzťahov, ktorú napr. J. Liďák charakterizuje ako *„činnosť štátu zameranú na vytvorenie najpriaznivejších podmienok jeho existencie, a to vo vzťahu k iným štátom, ale i iným činiteľom systému medzinárodných vzťahov, v záujme jeho vnútornej bezpečnosti a prosperity“*⁴³.

Zahraničnú politiku chápanú ako súčasť medzinárodnej politiky treba vnímať ako sektorové vymedzenie činností a aktivít štátu s medzinárodným prvkom, t. j. ako opozitum vnútornej politiky. Ide o činnosti štátu pri presadzovaní svojich záujmov v kontaktoch a interakcii s inými štátmi alebo zoskupeniami štátov, teda činnosti a aktivity, ktoré presahujú

⁴³ LIĎÁK, J. 2000. *Medzinárodné vzťahy – Medzinárodná politika*. Vydavateľstvo SOFA, 2000, s. 41.

hranice štátu a tvoria súčasť jej zahraničných vzťahov. Úspešnosť zahraničnej politiky štátu závisí v konečnom dôsledku od metód, techník a prostriedkov použitých na dosiahnutie jej cieľov. Štáty prezentujú svoje ciele buď mierovými prostriedkami (diplomatickými rokovaniami, použitím práva, spolupracou, vytváraním aliancií, hrozbou uvalenia sankcií a pod.), alebo použitím sily (vedením vojny, intervenciou, zbrojením a pod.), pričom žiadny z uvedených prostriedkov sa nerealizuje v čistej podobe. Osobitný význam má v tejto súvislosti diplomacia. Zahŕňa osoby, inštitúcie a opatrenia, prostredníctvom ktorých sa realizujú rozhodnutia v oblasti medzinárodných vzťahov vrátane diplomatického zboru, zastupiteľských úradov (veľvyslanectiev), konzulátov a diplomatických misíí všeobecne v cudzích krajinách a medzinárodných organizáciách.

Koncept diplomacie ako nástroja zahraničnej politiky štátu obhajujú napr. aj Jacques Chazelle, J.C. de Magalhães a rovnaký prístup evidujeme aj v definícii diplomacie obsiahnutej v sovietskom diplomatickom slovníku z roku 1950. K. J. Holsti navyše naznačuje aj ďalší prístup k vnímaniu diplomacie ako nástroja zahraničnej politiky, realizovaného prostredníctvom oficiálnych diplomatických kanálov alebo priamej komunikácie medzi hlavami štátov a ministrami zahraničných vecí a v tejto súvislosti uvádza, že „*funkciou diplomatov nie je ani tak formulovať ciele svojej vlády, ako ich skôr vysvetľovať v zahraničí*“.⁴⁴ J.C. de Magalhães pri definícii diplomacie ako nástroja zahraničnej politiky štátu pridáva obsahovému rozmeru pojmu nástroj jednak pasívny prvok, t.j. hodnotí ho ako spôsob, ktorý je využívaný na výkon určitej činnosti a jednak ako dynamický prvok, t.j. ako techniky a metódy, resp. ako proces a súhrn procesov, používaných na praktické zabezpečenie určitej ľudskej činnosti.

Diplomacia ako fenomén teda veľmi úzko súvisí a je spätá (tak z hľadiska teórie i praxe) s medzinárodnou politikou, svetovou politikou a zahraničnou politikou, primárne so zahraničnou politikou štátu. Ak sa v prípade zahraničnej politiky zaoberáme obsahom a analýzou zahranično-politického správania subjektu medzinárodných vzťahov a identifikujeme jeho zásadné charakteristiky, v prípade diplomacie skúmame inštrumentálnu zložku tohto správania. Z uvedeného pohľadu diplomacia tvorí čiastkovú oblasť (pododbor)

⁴⁴ MAGALHÃES J., C., de. 2005. *A diplomacia pura*. Lisboa : Editorial Bizâncio, 2005, HOLSTI, K., J. 1977. *International Politics: A Framework for Analysis*. New Jersey: Prentice Hall Englewood Cliffs, 1977, s. 183. CHAZELLE, J. 1962. *La Diplomatie*. Paríž : Presses Universitaires de France, 1962, s. 9, Diplomaticeskij slovarj. (ed. Vishinsky A.J., Lozevsky, S.A.). Moskva, 1950.

systému medzinárodných vzťahov ako neoddeliteľnej súčasti odboru politickej vedy, zaoberajúceho sa užšou tematickou oblasťou - výskumom špecifickej formy správania subjektu medzinárodných vzťahov z hľadiska formovania mechanizmov (nástrojov, metód a foriem), prostredníctvom ktorých tento subjekt, reprezentovaný orgánmi pre zahraničné styky, zabezpečuje resp. potvrdzuje či obhajuje vlastné záujmy v rámci medzinárodného systému. Prof. Veselý ju v tejto súvislosti vníma z inštitucionálneho (kategoriálneho, nie organizačného) hľadiska ako inštitúciu (inštitút), ktorý „*predstavuje relatívne stabilný súbor sociálnych praktík pozostávajúcich z ľahko rozpoznateľných rolí a s nimi spojených noriem a súborov pravidiel či dohôd, ktoré určujú príslušné správanie a riadia vzťahy medzi tými, ktorí tieto roly zaujímajú*“.⁴⁵ Uvedené roly plnia subjekty medzinárodných vzťahov. Limitujúcim faktorom pre jasné vymedzenie subjektov a objektov diplomacie je existujúca medzinárodnoprávna úprava legačného práva, ktorá pridáva status subjektu medzinárodného práva de iure iba národné štáty a nimi kreované medzinárodné organizácie.

Ako každá iná sociálna aktivita, má aj diplomacia vymedzené svoje funkcie (cieľové zameranie), ktorými rozumieme schopnosť vyvolávať určité efekty, účinky vo vzťahu k objektom zahraničnopolitického pôsobenia subjektu a schopnosť sledovať a realizovať určitú vedomú (cieľovo zameranú) činnosť a úlohy. Diplomacia v tejto súvislosti plní najmä funkciu zastupiteľskú, ochrannú, informačnú, rozvojovú, vyjednávaciu a administratívno-správnu.

Výkon diplomacie ako sociálnej činnosti je založený na istých princípoch (zásadách, pravidlách, ideách a myšlienkových postupoch), ktoré jej pridávajú jedinečné charakteristiky a odlišujú ju od iných spoločenských činností. Ide napr. o také princípy, ako napr. kompetentnosť, legitímnosť, koexistencia, koordinovanosť, integrácia, reciprocita, rovnosť, imunita, symbolika, ritualizácia, reprezentácia, rekognícia, socializácia a profesionalizácia.⁴⁶

Jej výkon ovplyvňujú viaceré systémové faktory - mimoštátne podmienky, ktoré sú prítomné v medzinárodnom systéme, ktorý ho obklopuje; faktory národných atribútov – charakteristika samotných štátov a idiosynkratické faktory - charakteristika jednotlivých vedúcich predstaviteľov štátov a skupín, uskutočňujúcich rozhodnutia.

Inštrumentárium diplomacie (nástroje, metódy), ktoré niekedy zvykneme nazývať aj umením negociácií, tvoria najmä rokovania, osobitne formou kontaktov, rozhovorov,

⁴⁵ VESELÝ, Z. a kol. 2009. *Diplomacie v měnícím se světe*. Praha : PROFESSIONAL PUBLISHING, 2009, s. 50.

⁴⁶ VESELÝ, Z. a kol. 2009. *Diplomacie v měnícím se světe*. Praha : PROFESSIONAL PUBLISHING, 2009, s. 50 a ňsl..

negociácií ako súčasť komunikácie, resp. dialógu medzi jednotlivými politikmi, vládami a štátmi, resp. všetkými subjektmi medzinárodného práva.

Tradičný prístup k hodnoteniu diplomacie ako činnosti s medzinárodným prvkom, teda aktivity súvisiacej s pôsobením subjektov medzinárodných vzťahov však nabúrava niekoľko novodobých tendencií – zmena obsahu zahraničnej funkcie štátu a s tým súvisiace stieranie rozdielov medzi zahraničnou politikou a vnútornou politikou štátu, meniace sa postavenie štátu ako jediného subjektu medzinárodných vzťahov a s tým súvisiaca zmena obsahu pojmu štátny záujem, absencia medzinárodno-právnej úpravy diplomatickej činnosti neštátnych subjektov v oblasti medzinárodných vzťahov.

Pochopenie a objasnenie zahraničnej politiky a tým aj diplomacie nie je možné bez výsledkov teoretickej vedy, výskumu geopolitického prostredia, možností a zdrojov samostatného štátu, osobitostí prijímania zahraničnopolitických riešení a osobnostných črt osôb, ktoré takéto riešenia prijímajú, vnútropolitického systému a pod. Na činnosť diplomacie vplývajú politické, sociálno-ekonomické, kultúrne a inštitucionálne osobitosti štátu a spoločnosti. Poznanie všeobecných princípov, doktrín a technológií napomáha reálnemu hodnoteniu udalostí a objektívnej analýze konkrétnych riešení, prijímaných vládami jednotlivých štátov na svetovej aréne.⁴⁷

Zahraničná politika je dnes konfrontovaná s prevratnými zmenami na všetkých úrovniach analýzy. Na systémovej úrovni vnímame zmeny v štruktúre subjektov aj objektov medzinárodných vzťahov, formovanie globálneho informačného priestoru, narastajúcej mobility osôb, tovarov a kapitálu, narastajúcu ekonomickú konkurenciu, boj za prírodné zdroje. Mení sa tradičné chápanie zahraničnej politiky národného štátu, pre ktorú bola charakteristická centralizácia jej výkonu na úrovni výkonnej moci, v rigidnom, zatvorenom priestore, s prevládajúcim vektorom bilaterálnych kontaktov a rozhodujúcou úlohou kariérnych diplomatov pri jej výkone. V súčasnosti sa menia viaceré parametre zahraničnej politiky a tým aj diplomacie z hľadiska diverzifikácie subjektov medzinárodných vzťahov, rozkladom monopolu výkonnej moci na jej výkon, väčšej transparentnosti a otvorenosti činnosti.

Postavenie a úlohy diplomacie sa menia pod vplyvom zmeny paradigmy pri koncipovaní novej zahraničnej politiky založenej nie primárne na otázke moci a jej rozdelenia

⁴⁷ RYCHTIK, M. I. V čom aktualnosť problematiky vonšnej politiky. In : Vnešnja politika : voprosy teorii i praktiki. Materialy naučnovo seminaru. Sbornik pod redakciej P.A. Cygankova. Moskva : KDU, 2009, s. 20.

a upevnenia, líderstva a riadenia svetového spoločenstva a následnej dezintegrácii medzinárodných procesov tak ako sme toho boli svedkami počas bipolárne rozdeleného sveta. Preferencia je dnes v nastolení pôvodného významu zahraničnej politiky ako „umenia riadiť v chápaní spoločnej činnosti všetkých účastníkov svetového politického procesu (štátnych i neštátnych aktérov), ktorá je definovaná spoločnými cieľmi a úlohami a ktorá napomáha riešeniu základných problémov súčasného svetového spoločenstva“.⁴⁸ Počet štátov vo svete stúpa, mení sa kvalita občianskej spoločnosti, inštitúty občianskej spoločnosti využívajú moderné prostriedky komunikácie a informačné technológie a stávajú sa subjektmi prijímania zahraničnopolitických riešení.

Diplomacia daného subjektu medzinárodných vzťahov je konkretizáciou fenoménu diplomacie, jeho obsahovým a zmysluplným naplnením v daných sociálnych, historických a iných podmienkach a je prezentovaná spravidla prostredníctvom doktríny (programu, koncepcie, téz) zahraničnej politiky a diplomacie ako „*konceptualizovaného rámca zahraničnej politiky štátu (zahraničnopolitická doktrína) tvorenú relatívne systemizovaným a spravidla formálne schváleným súborom predstáv a hesiel, ktorý určuje priority tak medzi politickými cieľmi ako aj spôsoby ich dosahovania*“⁴⁹. Ide pritom spravidla o dlhodobé vymedzenie zahraničnopolitických cieľov slúžiacich ako základ pre zahraničnú politiku štátu. To však nevyklučuje, aby sa nestala predmetom medzinárodnej diskusie a následného schválenia ostatnými štátmi, príp. návodom pre prijatie noriem medzinárodného práva. Stáva sa tak najmä vtedy, ak je všeobecne prijateľná, alebo ak má štát, ktorý ju vysvetľuje, silu vnútiť ju ostatným krajinám. Zahraničnopolitická doktrína je politickým dokumentom, ktorý obsahuje spravidla tri základné činnosti. Je priesečníkom analýzy (pomenovanie a vymedzenie problému, zhromaždenie nevyhnutných informácií), stanovenia cieľov (na zabezpečenie štátnych záujmov) a výberu prostriedkov (metódy, techniky, prostriedky). V operatívnej časti zahraničnopolitickej koncepcie sa v prvom rade spravidla definuje a prakticky konkretizuje orientuje činnosť vlády a jednotlivých rezortov v zahraničnopolitickej činnosti v snahe zabezpečiť jednotný prístup k presadzovaniu národného záujmu a slúži ako základ pre spracovanie jednotlivých čiastkových koncepcií,

⁴⁸ RYCHTIK, M. I. V čom aktuálnosť problematiky vonšnej politiky. In : Vnešnja politika : voprosy teorii i praktiki. Materialy naučnovo seminaru. Sbornik npod redakciej P.A. Cygankova. Moskva : KDU, 2009. 232 s. ISBN 978-5-98227-582-0. s. 21.

⁷ KREJČÍ, O. 2001. *Mezinádoní politika*. Praha : Ekopress 2001, s. 266.

najmä pre rezorty zahraničných vecí, obrany a hospodárstva v bilaterálnych vzťahoch a vo vzťahu k medzinárodným organizáciám.

Existencia mechanizmu vypracovávania a realizácie správania štátu (zahraničnopolitický proces) je jedným z dôležitých znakov subjektu medzinárodných vzťahov. Je dôkazom existencie faktickej zahraničnej politiky. Zahraničnopolitický proces je vo svojej podstate pravidlom resp. obyčajom (technológiou) formulovania a realizácie zahraničnej politiky a diplomacie zahŕňajúcim všetky štruktúry, procedúry, účastníkov, osobitosti práce s informáciami a dokumentmi a rozhodnutia. Z tohto pohľadu zahraničná politika, vrátane diplomacie, zodpovedá množstvu priorit a predpisov, vytvorených vedúcimi predstaviteľmi štátov, ktoré majú slúžiť ako návod pre usmernenie činnosti v špecifických situáciách medzinárodných záležitostí.

Schéma zahraničnopolitického procesu spravidla kopíruje organizačnú a politickú štruktúru štátu, oddeľuje z nej však tie súčasti, ktoré sú späté s formovaním a realizáciou zahraničnej politiky. Najdôležitejšiu časť tohto procesu predstavujú subjekty moci, ktoré prijímajú najdôležitejšie rozhodnutia (ústavné orgány), nasledujú určené orgány výkonnej moci (napr. ministerstvo zahraničných vecí, ministerstvo obrany, ministerstvo hospodárstva, ministerstvo financií, orgány rozvedky, zastupiteľské úrady a pod.).

Proces formovania a realizácie zahraničnej politiky tvorí veľké množstvo rozhodnutí (desition making) spadajúcich do niekoľkých kategórií jednej klasifikačnej schémy obsahujúcej makrorozhodnutia (všeobecné rozhodnutia dlhodobého charakteru), mikrorozhodnutia (úradné rozhodnutia stredno a krátkodobého charakteru) a krízové rozhodnutia (v prípade ohrozenia a vysokej závažnosti).

K metódam skúmania diplomacie

Obdobne ako aj v iných spoločenských vedách, ani v prípade diplomacie sa nepodarilo v doterajšom vývoji doposiaľ dospieť k definícii, ktorá by na strane jednej komplexne a na strane druhej špecificky obsahovala jej charakteristické znaky. Príčinou tohto stavu je najmä skutočnosť, že diplomacia sa v doterajšom výskume nestala predmetom samostatného vedeckého poznania a skúmania. Nezanedbateľný je aj subjektívny prvok výskumu, nositeľom ktorého sú veľmi často profesionálni diplomati, prezentujúci skôr svoju vlastnú pracovnú skúsenosť a ovplyvnení osobnými či politickými postojmi v prostredí, kde chýba nevyhnutná spolupráca reprezentantov rôznych vedeckých odborov a pod.

V prípade diplomacie chýba jasne deklarovaný predmet výskumu, ktorý by umožnil vedecky cielenú bádateľskú činnosť s využitím jej vlastných špecifických metód a výskumov.

Objektívna či subjektívna nemožnosť, resp. neschopnosť nájsť všeobecne platnú, resp. spoločnú definíciu diplomacie rezultuje do potreby uchopiť ju výskumne ako multidisciplinárne štruktúrovaný spoločenský jav. Obdobne ako napr. v prípade politológie, aj tu sa v závislosti od použitých metód a s cieľom istej katalogizácie názorov a definícií aplikujú viaceré prístupy a metódy skúmania, napr. *normatívny prístup* (výskum obsahu diplomacie z pohľadu jej cieľov, úloh, hodnôt, faktorov a záujmov, ktoré sledujú aktéri medzinárodných vzťahov v medzinárodnom prostredí), *pragmatický prístup* (výskum inštrumentária diplomacie napr. pri riešení konfliktov, kolíznych situácií, do ktorých sa subjekty medzinárodných vzťahov dostávajú pri realizácii svojich zahranično-politických cieľov, príp. *inštitucionálny prístup* (výskum subjektov, kompetentných výkonom diplomacie, proces tvorby zahraničnej politiky a prijímania zahraničnopolitických rozhodnutí), *prístup procesný, profesijný* (výskum diplomacie ako profesie a pod.

Pri štúdiu medzinárodných vzťahov, zahraničnej politiky a tým aj diplomacie sú aplikované vo väčšine prípadov všeobecné metódy a metodiky spoločenských vied pri výskume spoločenských javov ale aj niektoré osobitné metódy.

V doterajšom výskume diplomacie, ako sme uviedli vyššie, prevládala skôr historická, resp. historicko-porovnávacia metóda, „*prostredníctvom ktorej bola skúmaná v širších historických súvislostiach, porovnávajúc deje a udalosti prebiehajúce v danej fáze historického vývoja s podmienkami, ktoré v nej existovali*“⁵⁰ a naopak menej sa využívala metóda logická, „*umožňujúca väčšiu mieru abstrakcie a zovšeobecnenia a tým aj jej využitie pre výskum takých kategórií ako sú pojmy a ich definície, obsah, výskum samotných metód i vymedzenie samotného vedeckého odboru, vrátane jeho výučby, dokumentácie, funkcie, vzťahy s vonkajším prostredím, teórie výroky a pod.*“⁵¹

Pri štúdiu diplomacie sa vychádza často z analýzy a hodnotenia písomných dokumentov, ale aj javov a udalostí, prebiehajúcich v medzinárodnom prostredí. Súčasný stav výskumu diplomacie je založený skôr na historicko – porovnávacej metóde a odráža skôr zhrnutie poznatkov, nadobudnutých doterajším vývojom výskumu.

⁵⁰ ADAMOVÁ, K., KRÍŽKOVSKÝ. 1997. *Politologie*. Praha : CODEX, 1997, s. 111.

⁵¹ ADAMOVÁ, K., KRÍŽKOVSKÝ. 1997. *Politologie*. Praha : CODEX, 1997, s.111.

Istú potiaž pri vymedzení predmetu medzinárodných vzťahov vo vzťahu k diplomacii predstavuje skutočnosť, že okrem teórie medzinárodných vzťahov a politológie ako vedeckých disciplín, sa jednotlivými aspektmi diplomacie zaoberajú aj iné vedné odbory, resp. pri skúmaní diplomacie môžu byť využité ich metódy výskumu, osobitne práva, histórie, sociológie, psychológie, ekonómie, filológie, kulturológie, štatistiky a pod., pričom každá z nich má svoj primárny objekt výskumu, napr. medzinárodné právo je súčasťou právnej vedy, história medzinárodných vzťahov je súčasťou historickej vedy, svetová ekonomika a medzinárodné ekonomické vzťahy tvoria obsah ekonomickej vedy, diplomatický jazyk je súčasťou filologickej vedy. Napokon ani medzinárodné vzťahy a politológia, ako uvádzajú napr. Lidák a Koganová, nemajú svoje špecifické metódy skúmania, ale využívajú prevažne metódy rozpracované a aplikované v iných vedeckých disciplínach.⁵² Tým, že u diplomacie chýba teoretická konštrukcia jej programového rozvoja, bádatelia z iných vedeckých odborov preto logicky hodnotia diplomaciu s akcentom tých skutočností, ktoré považujú za svojho pohľadu za systémové, komplexné a objektívne.

Metódy výskumu v oblasti medzinárodných vzťahov môžeme rozdeliť v zásade do dvoch skupín, na kvalitatívne a kvantitatívne. Do okruhu kvalitatívnych metód radíme také, u ktorých je predpoklad využitia analytických procedúr na štúdium tých alebo iných faktorov, procesov⁵³. Niekedy ich nazývame historicko-opisné, využívajúce historické fakty a intuitívno-logické. Do tejto skupiny zaraďujeme napr. systémové modelovanie – situačné analýzy, expertné semináre s cieľom prognózy možných scenárov vývoj). Kvantitatívne metódy sú mladšie a využívajú číselné parametre pri štúdiu medzinárodných vzťahov s využitím validnosti, ako základnej charakteristiky pri získaní spätnej väzby vo výskume. Ide o štatistické metódy, obsahovú analýzu (content analysis – štúdium textov z pohľadu frekvencie výskytu kľúčových slov a slovných spojení), analýzu udalostí (event analysis – sledovanie frekvencie výskytu istých udalostí), kognitívne kartovanie (výskum prijímania a organizovania spracovávaní informácie).

Použitá literatúra:

1. ADAMOVÁ, K., KRÍŽKOVSKÝ, L. 2002. *Stručné dějiny diplomacie*. 1. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2002, ISBN 80-7179- 309-4.

⁵² LIĐÁK, J., KOGANOVÁ, V. 2004. *Politológia*. Bratislava : Vydavateľstvo SOFA, 2004, s. 20.

⁵³ LEBEDEVA, M. M. 2013. *Mirovaja politika : učebnik*. Moskva : KNORUS, 2013, s.77.

2. BERRIDGE, G. R. 1996. *Diplomacie*. Praha : Victoria Publishing, a. s., 1996.
3. BYSTRICKÝ, Ľ. 2006. *Základy diplomacie*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006. 167 s. ISBN 80-7165-544-9.
4. CAMBON, J. 1945. *Diplomat*. Moskva 1945.
5. Dictionnaire de droit international public. 2001. Sous la direction de Jean Salmon. Brusel : Bruylant, 2001.
6. *Diplomatičeskij slovarj*. 2. vyd. (ed. A. A. Gromyko). Moskva 1971.
7. DUVERGER, M. 1959. *Méthodes de la science politique*. Paris : Presses universitaires de France, 1959.
8. HAMILTON, K., LANGHORNE, R. 1995. *The Practice of Diplomacy. Its Evolution, Theory and Administration*. London-New York, 1995, s.231.
9. HENDERSON, C. 1998. *International Relations. Conflicts and Cooperation at the Turn of the 21 st Century*. Boston etc.: McGraw-Hill, 1998.
10. HOLSTI, K., J. 1977. *International Politics: A Framework for Analysis*. New Jersey: Prentice Hall Englewood Cliffs, 1977.
11. HUBINGER, V. 2006. *Encyklopedie diplomacie*. Praha : Libri, 2006. 191 s. ISBN 80-7277-296-1.
12. CHAZELLE, J. 1962. *La Diplomatie*. Paríž : Presses Universitaires de France, 1962
13. IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M., MANÍKOVÁ, Z. 1999. *Slovník cudzích slov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1990.
14. KAPLAN, N. 1952. Introduction to Diplomatic Strategy. In : *World Politics, júl 1952*,
15. KRATOCHVÍL, P., DRULÁK, P. a kol. 2009. *Encyklopdie mezinárodních vzťahů*. Praha : Portál, 2009.
16. KREJČÍ, O. 2007. *Mezinárodní politika*. Praha : EKOPRESS, 2007. 743 s. ISBN 978-80-86929-21-7.
17. LEBEDEVA, M. M.2013. *Mirovaja politika : učebnik*. Moskva : KNORUS, 2013. 256 s. ISBN 978-5-406-02165-1.
18. LEIBNITZ, G. W. von. 1693. *Codex Iuris Gentium Diplomaticus*. Hanover 1693.
19. LIĎÁK, J. 2000. *Medzinárodné vzťahy – Medzinárodná politika*. Vydavateľstvo SOFA, 2000, s. 41.
20. LIĎÁK, J., KOGANOVÁ, V. 2004. *Politológia*. Bratislava : Vydavateľstvo SOFA, 2004. ISBN 80-89033-38-5.
21. MAGALHÃES, J. C. de. 2005. *A diplomacia pura*. Lisboa: Editorial Bizâncio, 2005. ISBN 972-53-0278-8.
22. Malá slovenská encyklopédia. Bratislava 1993.
23. MELISSEN, J. (ed.) 1999. *Innovation in Diplomatic Practice*. London : Macmilan and New York: St. Martin´s Press, 1999. 267 s. ISBN 0-312-21592-4.
24. MORGENTHAU, H. 1993. *Politics among Nation. The Struggle for Power and Peace. Brief Edition. Revised by K.W. Thompson*. New York: McGraw-Hill, Inc., 1993.
25. MURTY, B. S. 1989. *The International Law of Diplomacy: The Diplomatic*

- Instrument and World Public Order. New Haven/Dordrecht – Boston – London : New Haven Press/Martinus Nijhoff Publisher, 1989.
26. NICOLSON, H. 1964. *Diplomacy*, New York : Oxford University Press, 1964.
27. POPOV, V. I. 2004. *Sovremennaja diplomatija. Teorja i praktika. Diplomacija – nauka i iskusstvo*. Moskva : Meždunarodnyje otnošenija, 2004. 576 s. ISBN 5-7133-1158-9.
28. RYCHTIK, M. I. V čom aktualnosť problematiky vnešnej politiky. In : Vnešnja politika : voprosy teorii i praktiki. Materialy naučnovo seminaru. Sbornik npod redakciej P.A. Cygankova. Moskva : KDU, 2009. 232 s. ISBN 978-5-98227-582-0.
29. SATOW, E. 1932. *A Guide to Diplomatic Practice*. Third edition London – New York – Toronto : Lougmans, Green Co., London – New York – Toronto, 1932, SATOW, E. M. 1998. *Satow's Guide to diplomatic service*. London and New York : Longman, 1998. 327 s. ISBN 0-582-50109-1.
30. TÓTH, Ľ. a kol. 2008. *Úvod do diplomacie*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2008. ISBN 978-80-225-2683-8.
31. WATSON, A. 1982. 1982. *Diplomacy. The Dialog between States*. London 1982.
32. VESELÝ, Z. a kol. 2009. *Diplomacie v měnícím se světě*. Praha : PROFESSIONAL PUBLISHING, 2009, ISBN 978-80-7431-006-5.
33. VESELÝ, Z. 2011. *Diplomacie (teorie – praxe – dějiny)*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 493 s. ISBN 978-80-7380-332-2.
34. VLČEK, D. 2011. K noveji úlohe diplomacie v reflexii súčasného vývoja globalizácie. In *Diplomacia v ére globalizácie. Zborník z konferencie k 50. výročiu prijatia Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch*. Pajtinka, E., Rasputinský, P. (eds). Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2011, s. 14 – 22. ISBN 978-80-557-0320-6.
35. WIGHT, M. 1995. *International Theory: Three traditions*. Ed. Gabriele Wight and Brian Porter. Leicester – London: Leicester University Press, 1995.

Postavenie environmentálnych migrantov v súčasných geopolitických a právnych rámcoch

Mikuláš Černota

Abstrakt

Štúdia sa zaoberá fenoménom migrácie človeka spôsobenou zmenou stavu živ. prostredia v podmienkach klimatických zmien. Identifikuje kauzálne vzťahy migrácie obyvateľstva a degradácie živ. prostredia s dôrazom na cezhraničnú dimenziu opatrení v kontexte zdieľania bremena medzinárodnej zodpovednosti. V článku predstavujeme koncept fenoménu environmentálnych migrantov, terminologické delenie a pokračujúci interdisciplinárny diškurz o vzájomných vplyvoch živ. prostredia a človeka. Analyzujeme najvyššie politické fóra a ich postoj k problematike. Predstavujeme nastupujúci problém vzniku stavu bezštátia a jeho riešenia pri súčasných právnych rámcoch, úlohu inštitúcií OSN, uvádzame príklady existujúcich jurisdikčných schém a analyzujeme princípy režimov ochrany utečencov. V článku tiež osobitne skúmame problematiku zvyšovania hladiny mora v oblasti malých ostrovných štátov, ako príklad nútenej migrácie z envir.dôvodov.

Kľúčové slová: environmetálna migrácia, klimatické zmeny, medzinárodné právo.

Abstract

The study focuses on the phenomenon of human migration induced by the changes of the environment within the climate change conditions. It identifies causal relationships of human migration and degradation of the environment with emphasis to the transboundary dimension of the planned measures within the context of international burden sharing. In the first chapters we introduce the concept of environmental migrants, terminological classifications and interdisciplinary discourse on mutual relationships of human beings and the environment. The following chapters focus on the highest political foras and their approach to the issue. Further on we analyze emerging problem of statelessness and its solutions within the current legal frameworks, the role of the UN institutions and the examples of national jurisdictions schemes and also identify the principles of the protection of refugees and migrant. The final chapters focus on the case of small island states in Pacific as example of forced migration from environmental reasons.

Keywords: environmental migration, climate change, international law.

JEL Klasifikácia: Q 01, Q 58, K 33

Úvod

Analýza degradácie životného prostredia sa v súčasnej odbornej literatúre sústreďuje hlavne na oblasti rozvojového sveta. Je to hlavne z dôvodu množstva ohrozenej populácie ľudí, ktoré po desaťročia čelili ničeniu prostredia a v poslednom desaťročí sa k tomu pridali účinky klimatických zmien. Tieto zmeny v prvom rade predstavujú multiplikátor súčasných aj minulých hrozieb. Predikcie dôsledkov týchto najnovších zmien, ktoré sú indukované hlavne zmenami podnebia sú spracované vo forme scenárov vývoja. Vedecké práce sa väčšinou zameriavajú na detailnejšie sprítomňovanie predikovaných dôsledkov na základe komparácie vybraných scenárov vývoja podnebia a stavu prírodných zdrojov v danej oblasti.

Klimatické zmeny a ich vplyvy stále prechádzajú rôznymi stupňami intenzity a druhu pôsobenia daného meteorologického alebo geologického činiteľa. Vplyv na človeka je možný priamy, krátkodobejšieho alebo dlhodobejšieho charakteru, alebo nepriamy a tým pádom spojený so stupňujúcou sa zmenou spôsobu života na danom území. V prípade migrácie z dôvodu zmeny stavu životného prostredia je treba čo najdetailnejšie rozlišovať ostatné akceleračné prvky migrácie. Diskusia o tom, či existujú environmentálni migranti (utečenci) alebo nie, sa takmer vždy viaže na analýzu daného prípadu a existenciu ďalších faktorov pre migráciu ako civilný konflikt, sociálne zmeny a pod. Medzinárodné právo bude v krátkej dobe potrebovať dostatočné podklady o metodológii určovania stavu životného prostredia a podmienkach života obyvateľstva. Keďže ako v rozvojových, tak aj v rozvinutých krajinách existuje veľká nielen biologická, ale aj ekonomická a sociálna rozmanitosť, každý prípad si bude vyžadovať teritoriálnu analýzu a nezaobíde sa bez integrácie vedeckých disciplín do skúmania pred vyslovením názoru o dôvodoch pohybu obyvateľstva. Keďže zmeny sa dejú s vyššou rýchlosťou a intenzitou ako sa predpokladalo, je potrebné pokračovať a minimálne európsky výskumný priestor by mal vystupovať v úlohe koordinátora aktivít na poli výskumu, rozvoja aj poskytovania podkladov pre politické rozhodnutia.

Terminologické zaradenie novej kategórie migrantov

Termíny ako „environmentálny utečenec“ alebo „klimatický utečenec“ sú používané hlavne médiami. Toto označenie však neponúka pohľad, či sú ľudia schopní adaptácie na podmienky prostredia pred tým, ako dobrovoľné alebo nútené presídľovanie nastáva. Použitie termínu „utečenec“ naznačuje, že ľudia nemajú inú alternatívu na prežitie. Označenie tiež naznačuje, že takíto environmentálni utečenci by mohli byť zahrnutí do existujúcich právnych a ochranných rámcov pre politických utečencov, konkrétne do Dohovoru o právnom

postavení utečencov (Ženevského dohovoru) z roku 1951. Inštitúcie ako UNHCR, IOM, UN OCHA a ďalší už vyjadrili výhrady k použitiu termínu utečenec v spojitosti s environmentálnymi stresormi ako nesprávne označenie.¹ Ženevský dohovor o utečencoch z roku 1951 nerozlišuje škody na životnom prostredí ako faktor vedúci k potrebe úteku. Ľudia, ktorí sú zahrnutí v rámci tejto konvencie a týmto uznaní ako utečenci sú tí, ktorým boli upierané práva a boli nútení opustiť svoje domovy z dôvodu rasovej príslušnosti, náboženstva, politického názoru a pod., ale nie z dôvodu environmentálnej škody. K štatútu utečenca sa tiež viaže podmienka, že utečenec musí prekročiť hranice krajiny. Takže, ak ľudia opustia svoje obydlia a regióny kvôli degradovanému životnému prostrediu bez prekročenia alebo aj s prekročením hraníc, nemôžu byť pod ochranou Ženevského dohovoru o utečencoch.² Niektorí autori vzhľadom na potenciál environmentálnej migrácie navrhujú novelizáciu tohto právneho nástroja, iná skupina však navrhuje tvorbu právne záväzného protokolu pod hlavičkou UNFCCC. Pri oboch prístupoch je však metodologický problém definitívneho označovania, rozlišovania a kategorizácie migrantov.

Multilaterálny kontext

UNHCR v posledných rokoch ukázal vysokú zainteresovanosť v tejto oblasti, ktorá pramenila vo viacerých tézach. Konkurencia v získavaní zdrojov, tlak zo strany záujmových skupín, mimovládnych organizácií a taktiež osobný záujem Vysokého komisára Antonia Guterresa, zvýšil stupeň zainteresovanosti UNHCR v tejto problematike, čo vyústilo do viacerých publikácií na túto tému pod hlavičkou UNHCR. Ďalšia inštitúcia, UN OCHA - úrad OSN pre koordináciu humanitárnych operácií je už zodpovedná za ochranu ľudí, ktorí sú vysídlení interne v rámci územia príslušného štátu z dôvodu klimatických zmien, kde platia Princípy interného vysídlenia, ktoré vznikli z iniciatívy UN OCHA.³ UNHCR vystupuje ako inštitúcia so zvyšujúcim záujmom tak v operačnej úlohe, ako aj pri využívaní svojho právneho mandátu pri pokrytí bezpečnosti pri prírodných katastrofách. Existujú však vážne obavy, že toto smerovanie môže viesť k prílišnému rozšíreniu mandátu UNHCR v čase, kedy

¹ WARNER, K. (2010): Global environmental change and migration: Governance challenges, *Global Environmental Change*; č. 20 (2010)3, s. 402-413, ISSN: 09593780.

² MILAN, A., AREIKAIT, S., AFIFI, T. (2011): Environmentally Induced Migration and Sustainable Development, Background paper, UN DESA/DSD and UNU-EHS.

³ HEITANEN, M. (2009): Environmental Change and Displacement, Assessing the Evidence and Developing Norms for Response, In: Report of a workshop held by Refugee Studies Centre, and the International Migration Institute, St. Cross College, University of Oxford.

sú azylové opatrenia súvisiace s Konvenciou o utečencoch vystavené ťažkej skúške. Niektoré skupiny akademikov argumentujú, že medzinárodná komunita by mala zastaviť koncentráciu na kauzálnu dynamiku migrácie spôsobenej klimatickými zmenami a namiesto toho aplikovať prístup založený na právnom základe pri určovaní ako by mala pokračovať inštitucionálna reforma práve pod vplyvom environmentálnych zmien.⁴ Táto diskusia v súčasnosti takisto implikuje otázky humanitárneho a etického charakteru.

Ďalší proces v rámci štruktúry OSN, ktorý by potenciálne mohol vytvoriť záväzný dokument súvisiaci s environmentálnou migráciou je proces Rámcového dohovoru OSN o klimatických zmenách (UNFCCC). Medzi fondmi na boj s klimatickými zmenami sú niektoré venované redukcii príčin, pokým iné riešia vplyvy týchto zmien a ich dôsledky. Vedecká komunita pred klimatickým summitom v Kodani vyzývala na tvorbu právneho nástroja špecificky tvarovaného pre potreby klimatických utečencov, ktorý by tvoril protokol pre uznávanie, ochranu a presídľovanie klimatických utečencov pod hlavičkou UNFCCC, podporovaný osobitným finančným mechanizmom, fondom pre ochranu a presídľovanie klimatických utečencov.⁵ Zelený klimatický fond, ktorý bol založený na konferencii v Kodani a uvedený do operačnej prevádzky klimatickým summitom v Cancúne v roku 2010 bude podľa predpokladov schopný reálnej implementácie klimatických projektov od roku 2020. Článok 14f Dohody z Cancúnu umožňuje migračným schémam a politikám byť financované (mať pridelené finančné prostriedky) ako adaptačnému mechanizmu. V nasledujúcich rokoch bude dôležité lepšie definovať ako bude možné použiť prostriedky fondu na financovanie migrácie politik a opatrení spojených s migráciou.⁶ Organizácie pôsobiace v oblasti pomoci po katastrofách typicky poskytujú a organizujú migráciu na krátke vzdialenosti do táborov a dočasných úkrytov s motívom navrátenia migrantov späť do ich domovov, hneď ako je postihnutá oblasť opäť obývateľná. Ak katastrofy vytvoria dlhotrvajúcu alebo permanentnú migráciu, môžu prísť prostriedky z verejných alebo súkromných zdrojov v závislosti na podmienkach.⁷ Kritika humanitárnych expertov

⁴ REFUGEE STUDIES CENTRE (2010): Forced Migration Research and Policy, Overview of the Current Trends and Future Directions, Refugee Studies Centre, Oxford Department of International Development, University of Oxford, Dostupné na: <http://www.rsc.ox.ac.uk/pdfs/RSC-FM-policy-and-research-overview.pdf>

⁵ IRIN (2009): Global: Climate refugees gatecrash the global agenda , 25.6.2009 , [cit. 2012-03-02], Dostupné na internete: <http://www.irinnews.org/Report/85017/GLOBAL-Climate-refugees-gatecrash-the-agenda>

⁶ ASIAN DEVELOPMENT BANK (2011): Facing the Challenge of Environmental Migration in Asia and the Pacific, ADB Briefs, Nr. 9, September 2011, ISBN 978-92-9092-424-1.

⁷ ASIAN DEVELOPMENT BANK (2011): Facing the Challenge of Environmental Migration in Asia and the Pacific, ADB Briefs, Nr. 9, September 2011, ISBN 978-92-9092-424-1.

v súčasnosti smeruje hlavne k preferovaniu najväčších katastrof a negovaniu menších udalostí z hľadiska mediálnej pozornosti ako aj finančného dotovania. Otázkou zostáva akú frekvenciu výskytu extrémnych meteorologických činiteľov indukujúcich environmentálnu migráciu môžeme v nasledujúcich desaťročiach očakávať.

Režimy ochrany

Dohovor OSN O právnom postavení utečencov z roku 1951 a nadväzujúci Protokol o štatúte utečencov z roku 1967 predstavuje osvedčený nástroj v medzinárodnom meradle, ale pre skupiny ľudí ovplyvnených faktormi životného prostredia v súčasnosti neposkytuje dostatočnú ochranu. Hlavné princípy interného vysídlenia (interný dokument OSN) takisto nezahŕňajú celkovú paletu faktorov životného prostredia a klímy, ktoré vplývajú na migráciu.⁸

V rámci problematiky utečencov a presídľovania platia niektoré princípy, ktoré by sa mohli v budúcnosti aplikovať aj na environmentálnych migrantov. V prvom rade je to princíp *non-refoulement*. Právo *non-refoulement* bolo ustanovené Dohovorom o právnom postavení utečencov z roku 1951 na ochranu utečencov od ich spätného poslania späť do krajiny, kde by pri návrate čelili ohrozeniu života. Technicky tento princíp priamo súvisí so situáciou environmentálnych migrantov, keďže ich životy v mieste pôvodu môžu byť ohrozené. Napriek tomu, však environmentálni migranti nemajú rovnaké práva ako utečenci čeliaci ostatným druhom hrozieb. Keby aj prekročili hranice štátu, nebudú vnímaní ako utečenci, pokiaľ nedokážu prenasledovanie z dôvodu ustanovenom Konvenciou o utečencoch. Princíp *non-refoulement* musí byť napriek tomu chápaný ako jedno zo základných ľudských práv a bol už využitý v rôznych prípadoch právneho konania. Na princíp *non-refoulement* sa môžu spoľahnúť ľudia v prípadoch ochrany pred mučením, krutosťou, nehumánnym alebo poškodzujúcim zaobchádzaním alebo trestom a žiadatelia o azyl, ktorí by čelili poškodzovaniu ľudských práv po návrate domov. V princípe *non-refoulement* sú identifikované 2 medzery. V prvom rade je obtiažne presadiť tento princíp v praxi, a ak raz už aj bol *non-refoulement* udelený, povolenie k pobytu nie je garantované. Avšak, článok 3 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv necháva priestor pre interpretáciu, ktorá môže byť využitá v prospech environmentálnych migrantov. Migranti prichádzajúci do Európy sa

⁸ WARNER, K., AFIFI, T., DUNN, O., STAL, M. (2009): Climate Change and Migration: Reflection on Policy Needs, MEA Bulletin, Article Nr. 64, 27.2.2009, Dotupné na internete: <http://www.iisd.ca/mea-1/guestarticle64.html>

môžu spoliehať na článok 3 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv pre ochranu ich bezpečnosti práve cez *non-refoulement* azyl. Taktiež, dôvod prečo by mohol *non-refoulement* zahŕňať environmentálnych migrantov je ten, že tento princíp je súčasťou zvykového práva. Takže každé medzinárodné teleso je viazané týmto princípom, a to buď prostredníctvom ľudskoprávných dohôd alebo všeobecne. Lisabonská zmluva zaväzuje členské štáty EÚ k princípu *non-refoulement*.⁹ Princíp *non-refoulement* bol využitý v prípadoch prírodných katastrof, napríklad keď OSN vyzvala na pozastavenie návratu obetí tsunami späť do postihnutých oblastí v roku 2004.¹⁰ Takže tento princíp by sa mohol stať základom pre ľudí presídlených z dôvodu poškodeného alebo zničeného životného prostredia. Potenciálne sa *non-refoulement* môže rozvinúť z princípu na nástroj tzv. soft law alebo ako záväzná norma implementovaná v medzinárodnom práve. Takéto riešenie „od spodu nahor“ by mohlo byť riešením pre problém environmentálnych migrantov.¹¹ Princípy vnútorného presídlenia ako ďalší soft law nástroj explicitne definujú a rozoznávajú niektoré environmentálne faktory (napr. katastrofy) ako dôvod presídlenia. Pri tomto nástroji je, ale problém s implementáciou, ktorá je spojená s absenciou definície a taktiež tieto princípy majú nezáväzný charakter.¹² Tento dokument je však zatiaľ jediným operačným nástrojom pre mnohé agentúry zaoberajúce sa rozvojovou pomocou alebo prácou s interne vysídlenými osobami a je hodnotený ako užitočný rámec, na ktorom by bolo možné ďalej stavať pri formovaní definícií.

Príklady z legislatívnej praxe na národnej úrovni

V súčasnej odbornej literatúre nachádzame len málo príkladov analýz národných schém ochrany environmentálnych migrantov, a to z dôvodu, že na úrovni implementácie ich zatiaľ existuje len veľmi málo. V súčasnosti len Fínsko, Švédsko a USA explicitne udeľuje

⁹ DE MOOR, N, CLIQUET, A. (2009): Environmental Displacement : A New Challenge for European Migration Policy (nepublikované), Protecting People in Conflict and Crisis: Responding to the Challenges of a Changing World, Oxford/ Zdroj: SCHMEDDING, T. (2011): Environmental Migration: A Global issue under European Union Leadership?, Centre International de Formation Européenne, Master Thesis, Institut Européen des hautes études internationales, Paris.

¹⁰ KOLMANNSSKOG, V., MYRSTAD, F. (2009): Environmental Displacement in European Asylum Law, European Journal of Migration and Law, Volume 11., Number 4, Martinus Nijhoff Publishers.

¹¹ SCHMEDDING, T. (2011): Environmental Migration: A Global issue under European Union Leadership?, Centre International de Formation Européenne, Master Thesis, Institut Européen des hautes études internationales, Paris.

¹² PIGUET, E., PÉCOUD, A., DE GUCHTENEIRE, P. (2010): Migration and Climate Change: an Overview, Working Paper no.79, Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford.

ochranu na základe hrozby environmentálnej katastrofy, ktorá je zakotvená v právnych nariadeniach.

V cudzineckom zákone Fínskej republiky, zákon explicitne udeľuje dočasnú aj doplnkovú ochranu pre osoby: „ktoré sa nemôžu vrátiť bezpečne do krajiny pôvodu alebo krajiny trvalého pobytu, pretože v nej došlo k masívnemu presídľovaniu ľudí v rámci krajiny alebo jej susedských oblastí ako výsledok ozbrojeného konfliktu, iných násilných situácií alebo environmentálnej katastrofy“.¹³ Zákon k doplnkovej ochrane udeľuje aj povolenie na pobyt. Dočasná ochrana je limitovaná na 3 roky.¹⁴

Švédsky cudzinecký zákon podobne zahŕňa individuálne osoby, ktorí nie sú schopné návratu do krajiny pôvodu z dôvodu environmentálnej katastrofy“ do kategórie „osôb vyžadujúcich ochranu“. Švédske *travaux preparatoires* zdôrazňuje, že katastrofy obyčajne spôsobia potrebu dočasnej ochrany, ale tiež obsahujú zmienku o dlhotrvajúcich katastrofických scenároch ako napr. „potápajúcich sa ostrovoch“ a potrebu medzinárodného zdieľania záťaží a udržateľných riešení“. Súčasný návrh však objasňuje, že skupina osôb presídlených z dôvodu degradácie životného prostredia nemôže byť presne identifikovaná, takže len náhle katastrofy budú zahrnuté v kategórii „environmentálna katastrofa“ v zákone, a nie tie, ktoré predstavujú pomalé a dlhodobé katastrofy a degradácie ľudských obydľí a ich prostredia. Taktiež, keďže tu ide o doplnkovú ochranu, podmienkou je, že nie je možná žiadna interná ochrana, čiže oblasť domovského štátu, kde by sa žiadateľ mohol premiestniť do bezpečia. Do súčasnosti nebol tento zákon uplatnený, ale keďže tu existuje potenciál pre prudký nárast počtu žiadateľov, v zákone bola stanovená možnosť obmedzenia platnosti. Je uvedená možnosť reštrikcie aplikovateľnosti zákona vo Švédskom kráľovstve, ak dôjde k naplneniu absorpčnej kapacity Švédska. K tejto tejto situácii by malo dôjsť len vo veľmi výnimočných prípadoch, keďže najprv je potrebné hľadať riešenia problému prostredníctvom medzinárodnej spolupráce, kde je osobitne vyzdvihnutá Európska spolupráca.¹⁵ V USA úrady v nedávnej minulosti udelili rozšírené dočasné povolenie k pobytu pre individuálne osoby z Hondurasu a Nikaraguy z dôvodu pôsobenia hurikánu Mitch. Tento štatút bol udelený kvôli „pokračujúcim, ale dočasným zničeným životným podmienkam v Hondurase, ktoré sú výsledkom pôsobenia hurikánu Mitch a Honduras ostáva dočasne neschopný adekvátne

¹³ Zákon o cudzincoch Fnskej republiky č.301/2004.

¹⁴ KÄLIN WALTER (2012): Climate Change and Population Movements, sumár prednášky, United Nations Treaty Collection, Dostupné na internete: http://untreaty.un.org/cod/avl/pdf/ls/Kalin_outline2.pdf

¹⁵ KOLMANSKOG, V., MYRSTAD, F. (2009): Environmental Displacement in European Asylum Law, European Journal of Migration and Law, Volume 11., Number 4, Martinus Nijhoff Publishers

zvládnuť návrat svojich občanov, čo spíňa udelenie štatútu dočasnej ochrany pri výskyte environmentálnych katastrof.¹⁶ Podobnú tému aplikovali aj štáty s koloniálnou históriou, ak na ich bývalých územiach došlo k environmentálnej katastrofe.

„Preventívna migrácia“ je tiež možným nástrojom a v tomto smere by sa mali hľadať racionálne riešenia. Kategória „Pacifický prístup“ je imigračnou schémou vlády Nového Zélandu pre populácie tichomorských ostrovov, ohrozených stúpajúcou hladinou mora, ktorá ponúka presídlenie pre „možných“ environmentálnych migrantov. Každý rok sú udeľované fixnému počtu ľudí pracovné povolenia a povolenia k pobytu. Ostrovné štáty ako Tuvalu, Kiribati alebo obyvatelia ostrovov Carteret z Papuy Novej Guinei už využívajú tieto možnosti, ktorými chcú perspektívne zachovať svoju kultúru v novej komunite na Novom Zélande.

Prezident Kiribati Anote Tong sa v rozhovore o otázke presídlenia vyjadril nasledovne: „Chceme to začať teraz a pokračovať v tom počas nasledujúcich 20, 30 alebo 40 rokov, skôr ako za 50 alebo 60 rokov, kedy by sme jednoducho začali hľadať niekde miesto na usadenie našich 100 000 obyvateľov, pretože už by na Kiribati nemohli žiť z dôvodu zatopenia. Začíname tento proces teraz, je to obojstranne výhodná situácia pre všetkých a bezbolestná, ale myslím, že keď prídeme ako utečenci za 50 alebo 60 rokov, staneme sa loptou, ktorú si ostatní budú dookola kopat’.“¹⁷

Prevenia situácie bezštátia v kontexte nízko položených ostrovných štátov

Táto špecifická priorita sa zameriava hlavne na prípady ostrovných štátov, ktorých územie mizne vo vodách morí a oceánov z dôvodu zvyšujúcej sa hladiny. Ide hlavne o malé ostrovné štáty koralového charakteru, ale téma sa takisto týka aj komunit pôvodných obyvateľov na pobrežiach severných morí, kde silnejúci príboj odkrajuje z pevniny a tým sťažuje podmienky na osídlenie komunitám pôvodných obyvateľov. Táto téma nastoľuje dve otázky v porovnaní s ostatnými typmi environmentálnej migrácie: väčšiu predvídateľnosť dôsledkov a fakt, že ľudia na postihnutom území nebudú mať možnosť migrovať do území s

¹⁶ US CITIZENSHIP AND IMMIGRATION SERVICES (2007): Extension of the designation of Honduras for Temporary Protected Status: Automatic extension from Department of Homeland Security./ Zdroj: KOLMANNSSKOG, V., MYRSTAD, F. (2009): Environmental Displacement in European Asylum Law, European Journal of Migration and Law, Volume 11., Number 4, Martinus Nijhoff Publishers

¹⁷ WILSON, D. (2008): Climate change nobody is immune', Dostupné na: http://www.islandsbusiness.com/islands_business/index_dynamic/containerNameToReplace=MiddleMiddle/focusModuleID=18087/overrideSkinName=issueArticle-full.tpl

vyššou nadmorskou výškou v rámci svojej krajiny alebo susedných štátov – hlavne pri malých ostrovných štátoch. Kľúčovou témou v tomto prípade zostáva to, že títo ľudia budú bez domovskej krajiny, ale v doslovnom zmysle stále neprestali byť občania štátu, ktorý zmizol pod hladinou mora. Ako sa bude riešiť ochranný režim týchto ľudí? Medzi dôležité témy môžeme zaradiť efektivitu a potenciál súčasných iniciatív, hlavne v Pacifickom regióne, rozsah presídľovacích práv v hosťujúcich krajinách a ďalšiu ochranu presídlencov vo fáze tranzitu ako aj vo fáze permanentného presídlenia¹⁸. Región Pacifiku práve poskytuje v súčasnosti najlepší príklad degradácie prostredia, ktorá môže vyústiť až do úplnej straty fyzického teritória alebo k neobývateľnosti prostredia z dôvodu degradácie zdrojov ako je napr. zasolenie zdrojov pitnej vody alebo pôdy na ostrove z dôvodu vysokej hladiny mora. Tento fenomén spája tak hľadisko prevencie katastrof, ktorá by mala byť predstavená medzinárodným spoločenstvom, ako aj hľadisko riešenia nastupujúcej krízy pri zdieľaní bremena v medzinárodných vzťahoch. Ak suverenita štátu skončí, populácia štátu bude de facto bez štátu a štátnej príslušnosti. Zmiznutie štátu z dôvodu fyzickej straty teritória alebo permanentný exil obyvateľov alebo vlády nemá precedens. Medzinárodná komunita sa môže zhodnúť, že postihnuté štáty budú aj napriek tomu existovať. Avšak aj v tomto prípade budú exekutívy postihnutých štátov čeliť mnohým praktickým prekážkam a ich obyvatelia sa pravdepodobne nájdu v situácii podobnej alebo rovnakej ako strata suverenity. Takže táto populácia by mala byť považovaná za populáciu bez štátnej príslušnosti.¹⁹ Jedna možnosť by bola, že teritórium kdekoľvek na Zemi by bolo postúpené postihnutému štátu pre zabezpečenie jeho pokračujúcej existencie. Ak by ostrovné štáty uznali, že je to stále ten istý štát, stav bezštátia by nenastal. Únia s iným štátom by mohla byť ďalšou možnosťou. V tomto prípade poskytuje Dohovor o znižovaní počtu osôb bez štátnej príslušnosti z roku 1961 a články o štátnej príslušnosti osôb v súvislosti so sukcesiou štátu špecifické záruky pre prevenciu bezštátia. V inom prípade by bolo treba počítať akvizíciu príslušnosti druhého štátu. Keďže existujúce nástroje neposkytujú špecifické postupy pre tento prípad, budú

¹⁸ ZETTER, R. (2009): The role of legal and normative frameworks for the protection of environmentally displaced people In: Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence, Frank Laczko et Christine Aghazarm eds., International Organization for Migration, Geneva, ISBN 978-92-9068-454-1.

¹⁹ UNHCR (2009): Climate Change and Statelessness: an overview, Submission by the United Nations High Commissioner for Refugees to the 5th session of the Ad Hoc Working Group on Long-Term Cooperative Action under the UNFCCC, Bonn, Germany.

potrebné nové opatrenia a legislatívne rámce reflektujúce danú situáciu.²⁰ Nízko položené ostrovy budú veľmi pravdepodobne neobývateľné dlho pred úplným potopením, čo spôsobí externé presídlenie celej populácie, vrátane vlády. Ak by toto územie bolo ochránené alebo zabraté iným štátom, exil tejto populácie a jeho vlády bude pravdepodobne permanentný. Populácia tohto štátu a jeho vláda bude úplne závislá na štátute, ktorý by mu hostiteľský štát bol ochotný udeliť. Takže aj nezávislosť vlády je v tomto prípade vystavená otázniku.²¹ IPCC konštatuje, že suverenita nízko položených malých ostrovných štátov môže byť vplyvom klimatických zmien v budúcnosti ovplyvnená.²² Tento fakt sa prejavuje aj v medzinárodnom politickom dialógu, kde zoskupenia ostrovných štátov tvoria významnú skupinu propagujúcu udržateľné riešenia najmä v klimatickej politike.

Opatrenia na záchranu územia ostrovných štátov

Na fóre Tichomorských ostrovov na Novom Zélande, kde mali výzvy klimatických zmien veľkú pozornosť, prezident Kiribati Anote Tong povedal, že ostrovania uvažujú nad rôznymi možnosťami pre záchranu národa. Jedna z najexotických možností je vybudovanie plávajúcich ostrovov podobným ropným vežiam na mori. Ambiciózny projekt by stál asi 2 miliardy USD, ktoré by museli byť poskytnuté medzinárodným spoločenstvom, keďže Kiribati je jedna z najchudobnejších krajín sveta. Prezident Tong ďalej povedal, že aj keď táto myšlienka znie ako zo „science fiction“, situácia, ktorej štát čelí je ťažká a nič nie je vylúčené. Medzi ďalšími možnosťami sú budovanie série bariér a stien s odhadovanými nákladmi 1 miliarda USD a presídlenie niektorých obyvateľov do iných štátov Tichomoria alebo na Nový Zéland.²³ Ďalším, nedávno ohláseným krokom vlády Kiribati je snaha o kúpu ostrova patriaceho do územia Fidži. Ostrov má slúžiť na ťažbu zeminy, ktorá sa bude využívať pri rozširovaní resp. udržovaní ostrovov Kiribati a stavbu ochranných valov. Plán je presídliť 500

²⁰ UNHCR (2009): *Climate Change and Statelessness: an overview*, Submission by the United Nations High Commissioner for Refugees to the 5th session of the Ad Hoc Working Group on Long-Term Cooperative Action under the UNFCCC, Bonn, Germany.

²¹ UNHCR (2009): *Climate Change and Statelessness: an overview*, Submission by the United Nations High Commissioner for Refugees to the 5th session of the Ad Hoc Working Group on Long-Term Cooperative Action under the UNFCCC, Bonn, Germany.

²² IPCC, 2007. *Climate change 2007: impacts, adaptation and vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press, Cambridge.

²³ MALKIN, B. (2011): Low-lying Pacific islands consider building 'floating platforms', The Telegraph, [cit. 2012-04-02], Dostupné na internete: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/australiaandthepacific/kiribati/8746642/Low-lying-Pacific-islands-consider-building-floating-platforms.html>

obyvateľov Kiribati, ktorí by zabezpečovali ťažbu a taktiež na ostrove pestovali plodiny a ovocie určené na export do Kiribati.²⁴ Ďalší tichomorský ostrovný štát Palau je lídrom v propagácii udržateľného rybolovu, ktorý pomáha chrániť koralové útesy a spolupracuje s Maršalovými ostrovmi, Federatívnymi štátmi Mikronézie, Guamom a Severnými Mariánskymi ostrovmi v ich ďalšej ochrane. Spolu vytvorili tzv. Mikronesia Challenge, dohodu pre ochranu 30 % morských zdrojov blízko pobrežia a 20 % suchozemských zdrojov do roku 2020. Projekt pokrýva 9,6 milióna km² oceánu a pomôže chrániť viac ako polovicu známych druhov koralov.²⁵

Záver

Nie je pravdepodobné, že zatopené malé ostrovné štáty budú vylúčené z členstva z OSN, ako ani nebudú vylúčené z niektorej medzinárodnej organizácie. Ich vlády budú skúšať zachovať aspoň symbolickú prítomnosť na svojich bývalých územiach, napr. vybudovaním malého ostrova alebo jeho ochranou valom, aj keď by taká plocha bola príliš malá pre obývateľnosť hoci malou časťou jeho populácie alebo sa budú snažiť o získanie nového teritória, kde by štát pokračoval v existencii. Vláda bude takisto naďalej funkčná pre udeľovanie občianstva. Medzinárodné právo by malo byť dostatočne flexibilné pre poskytnutie pokračujúcej existencie takým štátom ako neteritoriálnym entitám, ako sa už raz stalo pri Ráde maltézskych rytierov, ktorý ako subjekt medzinárodného práva pokračuje v platnosti a existencii dodnes aj po strate svojej územnej základne na Malte, pri okupácii Napoleonom v roku 1788. Všetko, čo je potrebné v tomto ohľade je konsenzus medzinárodného spoločenstva. Hlavná vec teda nie je otázka bezštátia, ale skôr to, ako môže byť zabezpečené to, že občania zatopených ostrovných štátov budú mať povolený prístup do ostatných krajín na permanentnej báze, kde budú môcť mať štátnu príslušnosť pôvodu, aj keď oni alebo ich potomkovia získajú štátnu príslušnosť hostujúcej krajiny. V tomto kontexte musí byť objasnená otázka zodpovednosti medzinárodného spoločenstva, hlavne pri procese presídľovania. Inými slovami, ak sa máme vyhnúť marginalizácii týchto populácií, bude

²⁴ BBC NEWS ASIA (2012): Kiribati mulls Fiji land purchase in battle against sea, BBC NEWS, [cit. 2012-03-20], Dostupné na internete: <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-17295862>

²⁵ CAMERON-GLICKENHAUS, J. (2008): Palau – coral reef protection, In: Forced Migration Review, Nr. 31, Refugees Studies Centre, Oxford Department of International Development, University of Oxford.

potrebný nový právny nástroj.²⁶ Ako časovo efektívne sa ukazujú bilaterálne nástroje, pretože multilaterálny proces pod hlavičkou OSN zatiaľ iba skúma možnosti a aktívna úloha v politickej sfére je iba na úrovni všeobecných deklarácií. Prísun finančných prostriedkov bude možný až po roku 2020 so začatím grantových schém zeleného klimatického fondu, ktorý v roku 2012 začína svoju operatívnu pôsobnosť .

Použitá literatúra:

1. ASIAN DEVELOPMENT BANK (2011): Facing the Challenge of Environmental Migration in Asia and the Pacific, ADB Briefs, Nr. 9, September 2011, ISBN 978-92-9092-424-1.
2. BBC NEWS ASIA (2012): Kiribati mulls Fiji land purchase in battle against sea, BBC NEWS, [cit. 2012-03-20], Dostupné na internete: <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-17295862>.
3. CAMERON-GLICKENHAUS, J. (2008): Palau – coral reef protection, In: Forced Migration Review, Nr. 31, Refugees Studies Centre, Oxford Department of International Development, University of Oxford.
4. CRAWFORD, J. (2006): The Creation of States in International Law, Clarendon, Oxford.
5. DE MOOR, N, CLIQUET, A. (2009): Environmental Displacement : A New Challenge for European Migration Policy (nepublikované), Protecting People in Conflict and Crisis: Responding to the Challenges of a Changing World, Oxford/
Zdroj: SCHMEDDING, T. (2011): Environmental Migration: A Global issue under European Union Leadership?, Centre International de Formation Européenne, Master Thesis, Institut Européen des hautes études internationales, Paris.
6. HEITANEN, M. (2009): Environmental Change and Displacement, Assessing the Evidence and Developing Norms for Response, In: Report of a workshop held by Refugee Studies Centre, and the International Migration Institute, St. Cross College, University of Oxford.
7. IPCC, 2007. Climate change 2007: impacts, adaptation and vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press, Cambridge.
8. IRIN (2009): Global: Climate refugees gatecrash the global agenda , 25.6.2009 , [cit. 2012-03-02], Dostupné na internete:
<http://www.irinnews.org/Report/85017/GLOBAL-Climate-refugees-gatecrash-the-agenda>
9. KÄLIN WALTER (2012): Climate Change and Population Movements, sumár prednášky, United Nations Treaty Collection, Dostupné na internete:
http://untreaty.un.org/cod/avl/pdf/ls/Kalin_outline2.pdf

²⁶ KÄLIN WALTER (2012): Climate Change and Population Movements, sumár prednášky, United Nations Treaty Collection, Dostupné na internete: http://untreaty.un.org/cod/avl/pdf/ls/Kalin_outline2.pdf

10. KOLMANNSSKOG, V., MYRSTAD, F. (2009): Environmental Displacement in European Asylum Law, *European Journal of Migration and Law*, Volume 11., Number 4, Martinus Nijjhof Publishers.
11. MALKIN, B. (2011): Low-lying Pacific islands consider building 'floating platforms', *The Telegraph*, [cit. 2012-04-02], Dostupné na internete: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/australiaandthepacific/kiribati/8746642/Low-lying-Pacific-islands-consider-building-floating-platforms.html>
12. MILAN, A., AREIKAIT, S., AFIFI, T. (2011): Environmentally Induced Migration and Sustainable Development, Background paper, UN DESA/DSD and UNU-EHS.
13. PIGUET, E., PÉCOUD, A., DE GUCHTENEIRE, P. (2010): Migration and Climate Change: an Overview, Working Paper no.79, Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford.
14. REFUGEE STUDIES CENTRE (2010): Forced Migration Research and Policy, Overview of the Current Trends and Future Directions, Refugee Studies Centre, Oxford Department of International Development, University of Oxford, Dostupné na: <http://www.rsc.ox.ac.uk/pdfs/RSC-FM-policy-and-research-overview.pdf>
15. ROWLING, M. (2008): Experts call for better data on climate change migrants, Reuters AlertNet, A Thomson Reuters Foundation Service, Dostupné na: <http://www.trust.org/alertnet/news/experts-call-for-better-data-on-climate-change-migrants/>
16. SCHMEDDING, T. (2011): Environmental Migration: A Global issue under European Union Leadership?, Centre International de Formation Européenne, Master Thesis, Institut Européen des hautes études internationales, Paris.
17. UNHCR (2009): Climate Change and Statelessness: an overview, Submission by the United Nations High Commissioner for Refugees to the 5th session of the Ad Hoc Working Group on Long-Term Cooperative Action under the UNFCCC, Bonn, Germany.
18. US CITIZENSHIP AND IMMIGRATION SERVICES (2007): Extension of the designation of Honduras for Temporary Protected Status: Automatic extension from Department of Homeland Security./ Zdroj: KOLMANNSSKOG, V., MYRSTAD, F. (2009): Environmental Displacement in European Asylum Law, *European Journal of Migration and Law*, Volume 11., Number 4, Martinus Nijjhof Publishers.
19. WARNER, K., AFIFI, T., DUNN, O., STAL, M. (2009): Climate Change and Migration: Reflection on Policy Needs, *MEA Bulletin*, Article Nr. 64, 27.2.2009, Dostupné na internete: <http://www.iisd.ca/mea-1/guestarticle64.html>
20. ¹Zákon o cudzincoch Fnskej republiky č.301/2004.
21. ZETTER, R. (2009): The role of legal and normative frameworks for the protection of environmentally displaced people In: *Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence*, Frank Laczko et Christine Aghazarm eds., International Organization for Migration, Geneva, ISBN 978-92-9068-454-1.
22. UNHCR (2009): Climate Change and Statelessness: an overview, Submission by the United Nations High Commissioner for Refugees to the 5th session of the Ad Hoc Working Group on Long-Term Cooperative Action under the UNFCCC, Bonn, Germany.

23. WARNER, K. (2010): Global environmental change and migration: Governance challenges, *Global Environmental Change*; č. 20 (2010)3, s. 402-413, ISSN: 09593780.
24. WILSON, D. (2008): Climate change nobody is immune', Dostupné na: http://www.islandsbusiness.com/islands_business/index_dynamic/containerNameToReplace=MiddleMiddle/focusModuleID=18087/overrideSkinName=issueArticle-full.tpl

Ústavný vývoj Fínska a jeho snahy o integráciu do európskych a transatlantických štruktúr¹

Simona Chuguryan

Abstrakt

Fínska zahraničná a bezpečnostná politika vychádza z geopolitickej a historickej skúsenosti. Počas studenej vojny Fínsko zastávalo politiku neutrality. Od začiatku 90tych rokov sa fínska zahraničná politika začala otvorene hlásiť k západu. Po dlhej dobe sa Fíni konečne mohli aktívne zapojiť do integračných procesov západoeurópskych štruktúr. V súčasnosti je členskou krajinou EU a aktívne spolupracuje s NATO.

Kľúčové slová: neutralita, integrácia, bezpečnostná politika, ZSSR, NATO, EÚ.

Abstract

Foreign and security policy of Finland is based on the geopolitical and historical experiences. During the Cold War, Finland was neutral state.. Since the beginning of nineties, the Finnish foreign policy started openly to focus on the West. Then, Finns were finally able to actively join the process of integration within Western structures. Currently it's a member of the EU and actively cooperates with NATO.

Key words: neutrality, integration, security policy, USSR, NATO, EU.

JEL Klasifikácia: F5, H7, N4

Úvod

Fínsko je súčasťou geopolitického priestoru severnej Európy. Ide o samostatný región s vlastnou regionálnou identitou, niekedy nazývanou „Nordic“ (severský). Severský región tvorí päť krajín a tri pridružené územia, pre ktoré je typická istá forma solidarity s touto časťou Európy. Jej súčasťou sú Dánsko, Švédsko, Fínsko, Nórsko, Island a závislé územia, kam patrí Grónsko, Faerské ostrovy (tie sú súčasťou Dánskeho kráľovstva) a Alandské ostrovy (tie sú súčasťou Fínskej republiky).

Jednotlivé časti regiónu sa počas svojho historického vývoja dlhé obdobie vyvíjali spoločne. Existencia spoločnej histórie, náboženstva, istej jazykovej blízkosti², spoločného

¹ Štúdiá bola vypracovaná v rámci projektu VEGA 1/0827/12.

štátneho útvaru, ako aj podobný právny a správny systém ich predurčil k istej regionálnej sunáležitosti. Štáty Škandinávie vykazujú vysokú mieru identity a solidarity so severským regiónom. K čomu prispieva aj dlhodobá severská spolupráca v rámci integračných severských zoskupení, akými sú Severská rada (1952) a Severská rada ministrov (1971).

Postoj jednotlivých štátov k integračným procesom do európskych a transatlantických bezpečnostných a hospodárskych štruktúr je odlišný. Z tohto pohľadu predstavuje sever Európy naozaj pestrú mozaiku. Fínsko a Švédsko patria k členským krajinám Európskej únie, zároveň sú však neutrálnymi krajinami. Nórsko je členom NATO, nepatrí však ku členským štátom Únie. Dánsko naproti tomu pôsobí aktívne v oboch zoskupeniach.³

Stručný historický vývoj Fínska na ceste k samostatnosti⁴

Cesta Fínska k samostatnosti nebola vôbec jednoduchá. Dlhé obdobie bolo územie Fínov pod tlakom ich susedov zo západu, ako aj z východu a ich expanzívnych snáh o jeho ovládnutie. Veľkú šancu na záchranu svojho územia Fíni nemali. Nedisponovali jednotnou centrálnou vládou a územie bolo príliš rozsiahle a nejednotné.⁵

Až do polovice 12. storočia na území dnešného Fínska neexistoval žiadny štát, preto sa táto oblasť stala záujmom susediacich mocností - Švédskeho kráľovstva a Novgorodského kniežatstva. Obe si robili nárok na spomínané územie „nikoho“. Do istej miery išlo aj o cirkevný boj, lebo Švédske kráľovstvo bolo zástupcom katolíckej cirkvi⁶ a Novgorodské kniežactvo naopak reprezentovalo cirkev pravoslávnu. Došlo k rozdeleniu sfér vplyvu nie len dvoch silných krajín ale aj dvoch cirkví.

V 14. storočí bolo Švédske kráľovstvo výrazne silnejšie, a tak získalo veľkú časť dnešného územia Fínska pod svoju nadvládu, s výnimkou Karélie, ktorá pripadla Novgorodu. K takémuto rozdeleniu došlo na základe podpísania mierovej zmluvy v roku 1323 medzi Novgorodom a Švédskom.

„Správou Fínska sa zaoberali centrálné úrady v Štokholme a ich poverenci – guvernéri, obyvatelia Fínska boli švédskymi občanmi so všetkými právami a povinnosťami,

² Švédština, dánština, nórsčina i islandština patria do spoločnej skupiny severogermánskych jazykov. Odlišná je fínština, ktorá patrí medzi ugrofínske jazyky.

³ STRÁŽAY, T. 2000. Severná Európa. In: *Listy SFPA*, č. 3, roč. 3, marec 2000, Bratislava: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, s. 1

⁴ Historický vývoj Fínska k samostatnosti bol omnoho zložitejší a poznamenaný viacerými udalosťami, vzhľadom na tému a rozsah štúdie sa budeme venovať len niektorým z nich.

⁵ Územie bolo rozdelené na provincie, ktoré sa od seba líšili kultúrou, úrovňou rozvoja i hospodárstvom.

⁶ V tomto období bolo vo Švédskom kráľovstve kresťanstvo.

platili dane, slúžili v armáde a volili poslancov do zemského snemu rovnako ako obyvateľstvo iných častí ríše.“⁷

V období švédskej nadvlády Fínsko získalo svoje vlastné centrum, ktorým sa stalo mesto Turku.⁸ Toto mesto bolo zároveň biskupským sídlom. Biskup bol cirkevnou autoritou nad väčšinou dnešného územia Fínska, zároveň išlo aj o najmocnejšieho muža v krajine. Do biskupského úradu boli často dosadzovaní aj Fíni.

V období svojho najväčšieho rozkvetu v rokoch 1617 – 1721 rozšírilo Švédsko svoje územie na úkor Ruska, ďalej na východ. Došlo k upevneniu švédskej vlády vo Fínsku. Vláda sa snažila zjednotiť švédske a fínske inštitúcie. Švédski pôsobili vo vysokých politických funkciách (na území dnešného Fínska - poznámka autorky), a tým sa šíril švédsky jazyk na fínskom území.⁹

Švédština sa na dlhé obdobie stala dominantným jazykom administratívy a vzdelanejších vrstiev obyvateľstva, ktorý ovládal málo kto z „obyčajných“ ľudí. To bol jeden z hlavných dôvodov, pre ktorý Fíni chápali švédsku nadvládu ako útlak. Fínština zostala jazykom obyčajných ľudí.

Zo zahraničnopolitického hľadiska je dôležité založenie tzv. Kalmarskej únie. V roku 1397 (17.6.) v meste Kalmare bol korunovaný Erik Pomoranský a stal sa spoluvládcom kráľovnej Margaréty.¹⁰

Tento deň je považovaný za dátum vzniku Kalmarskej únie – jednotného štátneho útvaru, ktorý spojil Dánsko, Nórsko, Švédsko a Fínsko. „Hlavným cieľom únie bolo posilnenie spoločnej obrany a nastolenie mieru, ba dokonca sa verilo, že vznik únie znamená navždy koniec všetkým vojnám. Taká viera bola síce naivná, ale napriek tomu bola Klamárska únia vo svojej dobe v Európe útvarom ojedinelým a v istom zmysle predchádzala spojenectvu oveľa neskoršiemu, Severskej rade z roku 1952, a dokonca aj Európskej únii“¹¹

Formálne existovala Kalmarská únia až do roku 1523. Švédsko sa však od nej odtrhlo už v roku 1448 a zvolilo si vlastného panovníka. Kalmarská únia musela bojovať okrem iného, aj

⁷ KMOCHOVÁ, P. 1993. *Některé aspekty života autonomního Finska. Jinočany*. Nakladatelství a vydavatelství H &H, s. 1

⁸ Mesto Turku bolo dlho hlavným fínskym mestom. Až za vlády Alexandra I. v roku 1812 bolo hlavné mesto presunuté do Helsíniek, aby sa viac priblížilo Petrohradu.

⁹ JUTIKKALA, E. – PIRINEN, K. 2001. *Dějiny Finska*. Praha: Lidové noviny, 1. vydanie, s. 97

¹⁰ Margaréta Dánska a Nórska kráľovná roku 1389 bola korunovaná za švédsku kráľovnú po porážke švédskych vojsk. Dnešné Fínsko bolo v tom čase súčasťou Švédskeho kráľovstva a Island Nórskeho kráľovstva. Stala sa tak, panovníčkou celej severnej Európy.

¹¹ HEJKALOVÁ, M. 2003. *Stručná historie státu: Finsko*. Praha : Libri, 2003. 1. vydanie, s. 24

s mocnou nemeckou hanzou,¹² ktorá jej bránila v ovládnutí Baltského mora, čo bol vlastne prvoradým cieľom vzniku Kalmarskej únie. I keď, istú dobu dokázala zabezpečiť prosperitu svojich štátov, personálna únia v takejto podobe zlyhala. Je však potrebné uviesť, že na dané obdobie, išlo výrazne pokrokový a inšpiratívny projekt, ktorý dovtedy nemal obdobu.

Švédská dominancia pretrvávala prakticky nepretržite a Fínsko bolo neoddeliteľnou súčasťou švédskeho kráľovstva až do roku 1809. Po prehratej švédsko-ruskej vojne (1808 – 1809) bolo Fínsko odtrhnuté od Švédskeho kráľovstva. Toto obdobie býva označované za začiatok moderných dejín Fínska.

Od roku 1809 sa Fínsko stalo súčasťou Ruska ako Veľkokniežactvo. Vtedajší ruský cár Alexander I. si uvedomoval odlišnosť Fínska od zvyšku ním ovládanej krajiny. Preto prisľúbil Fínsku autonómiu, kontinuitu vo vývoji správy krajiny, zachovanie štátnej cirkvi a úradného jazyka (švédština). Fínsko sa teraz v porovnaní s obdobím, keď bolo pod švédskou nadvládou vyvíjalo omnoho slobodnejšie a disponovalo väčšími právomocami.

Vo svojom prehlásení v Porvoo v marci 1809 ruský cár Alexander I. prehlásil: „Keď sme sa z vôle najvyššieho ujali vlády nad Veľkokniežactvom fínskym, chceli sme tým posilniť a upevniť kresťanstvo a ústavu v tejto krajine a taktiež tie slobody a práva, ktoré podľa ústavy až do tejto chvíle požíval v uvedenom veľkokniežactve každý stav a všetci obyvatelia, vysoko i nízko postavení.“¹³

V tomto období Fínsko požívalo rozsiahlu autonómiu a vyvíjalo sa relatívne nezávisle. Výnimkou bolo obdobie prelomu 19. a 20. storočia.¹⁴ Naďalej sa riadilo švédskou ústavou z roku 1772 z čias švédskeho kráľa Gustava IV. Adolfa. Fínsko si tak uchovalo:

- švédsky právny poriadok
- švédštinu ako úradný jazyk
- vlastný školský systém
- luteránsku cirkev

Fínsko ustanovilo svoj vlastný parlament (1809) zložený zo štyroch stavov. Od roku 1869 mal cár povinnosť pravidelne zvolávať parlament aspoň raz za päť rokov.¹⁵

¹²Išlo o zväzy nemeckých obchodných miest, ktoré vznikali v 12. storočí a fungovali až do 17. storočia. Dôvodom ich vzniku bolo oslabenie kráľovskej moci, a potreba vlastnej ochrany miest pred lípežníkmi, pirátmi, svojvoľnými kniežatami a rytiermi.

¹³KMOCHOVÁ, P. 1993. *Některé aspekty života autonomního Finska. Jinočany*. Nakladatelství a vydavatelství H &H, s. 11

¹⁴V tomto čase sa výraznejšie prejavovala snaha o rustifikáciu Fínov. V konečnom dôsledku mala pozitívny vplyv na rozvoj fínskej národnej identity.

Exekútíva bolo rozdelená na tri. Jej prvou časťou disponoval minister pre Fínsko, ktorý sídlil v Petrohrade. Mal fínsku národnosť a bol jedinou oprávnenou osobou, ktorá mohla informovať ruského cára o fínskych záležitostiach. Druhú časť moci mal v rukách generálny guvernér¹⁶, ktorý sídlil v Helsinkách a bol priamym zástupcom cára a jeho záležitostí. Tretou časťou exekutívy bol fínsky senát.¹⁷

Spočiatku zachovanie švédskeho správneho systému, ako aj autonómne postavenie Fínska mali pozitívny vplyv na krajinu. Neskôr sa ich politický, ako aj spoločenský vývoj do značnej miery spomalil v dôsledku existencie starých zákonov, nesystematickosti cárskych nariadení a vplyvom vysokej miery byrokracie. V iných častiach Európy, v tom čase už dominovali volené orgány naopak vo Fínsku členov najvyšších štátnych funkcií i naďalej menoval a odvolával cár. Vývoj krajiny bol poznačený výraznou stagnáciou.

Pre Fínsko a Švédsko znamenalo ich rozdelenie veľkú traumu – bývalé centrálné provincie Švédska sa naraz ocitli nebezpečne blízko ruskej hranice. Fínsko stratilo tradičnú metropolu a muselo si zvykať na iný spôsob vládnutia. Nejaký čas ešte pretrvávala nádej na opätovné zjednotenie, ale ani Jean Baptiste Bernadotte (budúci švédsky kráľ Karol XIV. Johan) ani realistickí fínski politici neuvažovali o takomto kroku.¹⁸

Uvedomujúc si dlhodobé a silné väzby Fínska so Švédskom snažil sa ruský cár (Alexander II. podpísal v roku 1863 prehlásenie, na základe ktorého sa neskôr fínština stala úradným jazykom) o ich oslabenie, posilňovaním fínštiny ako úradného jazyka.

„Zväzok so Švédmi je tak starý, všetko je vnútorne prepojené.....Tu (pod ruskou vládou) je všetko cudzie, jazyk, zvyky, náboženstvo, literatúra a duch vlády. Po prvýkrát bolo Fínsku doporučené, aby si vládlo samé, bolo vyhlásené za napoly samostatné.....Je snaha ho viac odcudziť Švédsku, a aby to malo ľahšie, je vedené k obráteniu sa do seba. Priaznivo sa pozerá na prácu občanov za jazyk, literatúru, históriu atď. a žiadny národ doteraz neumrel, kým má vlastný jazyk.“¹⁹

Ruskí vládcovia sa snažili oddeliť Fínov od švédskych koreňov, aby si zabezpečili fínsku oddanosť, čo bolo celkom pochopiteľné.

¹⁵ Dovtedy sa cár riadil švédskou ústavou z roku 1772, ktorá mu neprikazovala zvolávať parlament.

¹⁶ Táto funkcia pochádzala ešte z čias švédskej nadvlády a bola zavedená v roku 1594.

¹⁷ Bližšie pozri KIRBY, D. 1984. *Finland in the twentieth century. A History and an Interpretation*. London: C. Hurst & Co (Publishers) Ltd., s. 22-23.

¹⁸ KMOCHOVÁ, P. 1993. *Některé aspekty života autonomního Finska. Jinočany*. Nakladatelství a vydavatelství H &H, s. 15.

¹⁹ KMOCHOVÁ, P. 1993. *Některé aspekty života autonomního Finska. Jinočany*. Nakladatelství a vydavatelství H &H, s. 18.

Ako už bolo uvedené Fínsko v rámci Ruska malo zvláštne postavenie, ktoré vychádzalo z fínskej nekonfliktnosti a tiež snahy Fínov riešiť všetko tak, aby sa nedostávali do konfliktov s ruskou vládou. Napriek tomu že v Rusku silnel názor, aby boli oslabené autonómne oblasti, dokonca sa v niektorých častiach krajiny prejavovala snaha o potlačenie až likvidáciu iných národností a ich kultúr. Dôvodom bola obava z možného rozpadu ruskej ríše. Vo Fínsku bol tento proces zahájený omnoho neskôr.

Vzhľadom na dianie vo svete sa postoj ruského vedenia v 90. rokoch 19. storočia zmenil. Začali sa obávať fínskeho separatizmu, ktorý by mohol ohroziť jednotu a stabilitu Ruska. Hrozbou bolo aj vytvorenie Trojspolku. Rusko malo strach z prípadného útoku mocností (Trojspolku), ktoré by postupovali práve cez fínske územie, okrajovú oblasť Ruska, preto sa cítilo byť ohrozené. Z uvedených dôvodov došlo aj vo Fínsku k rusifikácii - porušovaniu.

Fínsky štatút autonómneho územia bol degradovaný a Fínsko sa stalo jednou z provincií ruského impéria, čo umožnilo ďalšiu rusifikáciu.²⁰

Ruská vláda bola oprávnená vládnuť samostatne bez akýchkoľvek konzultácií s fínskym vedením (manifest z roku 1899). Úradným jazykom sa stala ruština, ktorá bola zavedená vo všetkých inštitúciách (jazykový manifest 1900). Tieto opatrenia vyvolali medzi fínskym obyvateľstvom vlnu nevôle a protestov. Situáciu ešte viac vyostriilo zavedenie brannej povinnosti (zákon z roku 1901). Fíni boli povinní bojovať kedykoľvek a kdekoľvek aj mimo fínskeho územia. Fínske protesty a petície ako aj odpor proti vládnemu poriadku boli intenzívnejšie ako predtým. Napriek tomu boli z ruskej strany ignorované. Fíni začali realizovať politikou pasívnej rezistencie. Niekoľkokrát po sebe nenastúpili brannú povinnosť v „plnom počte“, a tak začali byť zo strany Rusov považovaní za nespoľahlivých a nevhodných na boj vo vojne. Boli pozbavení brannej povinnosti a na oplátku mali povinnosť platiť Rusom zvláštnu daň. (Už v tomto období badať silnú averziu Fínov proti vojne a ich snahu zachovať si istý druh nezávislosti, čo sa ukáže aj o niečo neskôr v ich boji za neutralitu.)

Vzájomné vzťahy Fínov i Rusov sa naštrbili. Fíni začali považovať ruskú nadvládu za nutné zlo. Dovtedy ju akceptovali a vzhľadom na svoju históriu považovali za niečo normálne, keďže boli zvyknutí existovať pod niečiou nadvládou.

²⁰ POLVINEN, T. 1995. Imperial Borderland. Bobrikov and the Attempted Russification of Finland 1898-1904. London: Hurst, 1995, s. 67.

Významným rokom vo vývoji fínskej ústavnosti bol rok 1906, kedy bol vytvorený moderný fínsky parlament. Išlo o jednokomorový parlament (Eduskunta).²¹ V tom istom roku Rusko prijalo novú ústavu, ktorá v čl. 2 definovala Fínsko ako „neoddeliteľnú časť ruskej ríše.“²² Rusko oficiálne proklamovalo svoj záujem o fínske územie a o správu nad ním. Fínsko bolo v danom období autonómnou oblasťou cárskeho Ruska, pričom jeho autonómia bola značne oklieštená. Dokonca bol prijatý zákon, ktorý obmedzoval autonómiu Fínska.

„Podľa tohto zákona mali byť všetky dôležité zákony týkajúce sa Fínska prijímané na ruskom sneme a ruský snem mohol už i tak nekonečný zoznam záležitostí s celoruskou pôsobnosťou kedykoľvek rozšíriť.“²³

Autonómia Fínska bola značne oslabená, a do popredia sa dostal záujem Fínov o samostatnosť bez nadvlády niekoho iného.

Svoju nezávislosť získalo až v roku 1917, po revolúcii v Rusku. Presne 6. decembra 1917²⁴ Fínsko vyhlásilo nezávislosť, ktorú Rusko uznalo 31. decembra toho istého roka.

„Na politickej mape Európy sa Fínsko ako samostatný štát po prvýkrát objavilo v roku 1918, kedy bývalý suverén - vtedy bolševické Rusko – uznalo jeho nezávislosť, vyhlásenú fínskymi elitami 6. decembra 1917. Z právneho hľadiska však zakotvila Fínsku republiku až ústava z roku 1919, ktorej text ostal – až na výnimky – viac ako šesťdesiat rokov nezmenený.“²⁵

Napriek vyhláseniu nezávislosti, kde bolo Fínsko uvádzané ako republika, pôvodne sa malo stať konštitučnou monarchiou. Za panovníka bol zvolený nemecký princ Frederich Karol Hessenský. Porážkou Nemecka v I. svetovej vojne bola myšlienka kráľovstva zničená a Fínsko sa stalo republikou.

Novovzniknutý štát nemal jasno vo svojej zahraničnej politike. „Neexistovala štátna zahraničnopolitická doktrína. Zahraničnopolitická orientácia závisela na jednotlivých

²¹ Tento jednokomorový, 200 členný parlament bol výsledkom všeobecných volieb. To znamená, že Fínsko sa stalo prvou krajinou, ktorá umožnila voliť a byť volené aj ženám. Dňa 7. marca 1906 zaviedla volebné právo pre ženy. Ustanovenie nového volebného zákona, ktorý definitívne schválil tamojší Senát 20. júla 1906, sa vnímalo ako súčasť vzostupu národných a politických aspirácií Fínska. V parlamentných voľbách v roku 1907 do 200-členného parlamentu zvolili 19 žien. Bližšie pozri: MÍKA, R. 2006. *denník sme*, 8. 3. 2006, [cit. 10. 10. 2012]. Dostupné na internete:

<http://encyklopedia.sme.sk/c/2622178/volebne-pravo-pre-zeny.html>

²² BURCLÍK, M. – HAVLÍK, M. – PINKOVÁ, A. 2011. *Skandinávie. Proměny politiky a severských zemí*. Praha: Wolters Kluwer, s. 53.

²³ JUTIKKALA, E. – PIRINEN, K. 2001. *Dějiny Finska*. Praha: Lidové noviny, 1. vydanie, s. 220.

²⁴ Tento deň je vo Fínsku dňom osláv fínskej nezávislosti.

²⁵ VORLOVÁ, K. 2010. Proměna postavení fínskeho prezidenta. In: *Acta Politologica*, Vol.2, No. 2, [cit. 11. 12. 2012]. s. 136, Dostupné na internete:

http://tarantula.ruk.cuni.cz/ACPOENG-19-version1-2010_Vorlova_02_02.pdf

vládnych stranách“²⁶ Základ Fínskej zahraničnej politiky tvoril vzťah k Sovietskemu zväzu a ku komunizmu, čo tvorilo prekážku rozvoja zahraničnej politiky Fínska. Komunizmus bol Fínmi prijímaný negatívne. Sovietsky zväz bol považovaný za nepriateľa Fínov a ich úsilie o samostatnosť. Až po začatí 2. svetovej vojny sa Sovietsky zväz ukázal ako skutočný nepriateľ Fínska.

Fínsko sa počas druhej svetovej vojny nezapojilo do žiadneho svetového konfliktu, ani na jednej zo súperiacich strán. Viedlo však svoju vlastnú vojnu, ktorá sa skladala z troch konfliktov, zimná, pokračovacia a laponská vojna²⁷. (Budeme sa venovať prvým dvom, lebo len v nich bol protivníkom Fínska ZSSR, a ich vzájomný vzťah mal vplyv na ďalší vývoj zahraničnej politiky Fínska, ako aj na jeho integračné procesy do európskych štruktúr.)

Zimná vojna (fin. Talvisota) začala v roku 1939 a trvala necelé štyri mesiace, preto je niekedy nazývaná aj vojnou stodenou.²⁸ 30. novembra zaútočil Sovietsky zväz na Fínsko. Tento útok bol považovaný za neoprávnený²⁹, za čo bol neskôr ZSSR vylúčený z Ligy národov. Fínsko požívalo medzinárodnú podporu, i keď len morálnu (pápež Pius XII ich verejne poľutoval).³⁰ Oficiálne sa do tejto vojny na strane Fínska nikto nezapojil. Najbližším spojencom bolo Švédsko, ktoré sa priameho boja nezúčastnilo, ale posielalo Fínom zbrane. Rusi boli vo výraznej presile, Fíni dlho odolávali ale napokon 13. marca 1940 uzavreli prímerie. Podmienky, ktoré požadoval ZSSR za uzavretie prímeria boli prísne. Fínsko sa muselo vzdať Karélie v prospech ZSSR. Fíni boli donútení prenajať Sovietskemu zväzu vojenskú základňu na polostrove Hanko. V tejto vojne prišli Fíni aj o svoje druhé najväčšie mesto Vyborg.

Vzťahy medzi ZSSR a Fínskom sa ešte viac vyostřili po tom, čo Fínsko povolilo Nemcom previesť ich vojakov cez fínske územie. Z pohľadu Fínov bol tento presun povolený rovnako Nemcom ako aj Rusom, keď presúvali svojich vojakov na novo vybojovanú základňu Hanko. Fínsko sa týmto spôsobom snažilo prezentovať svoju politiku neutrality.

Porážka Fínov v zimnej vojne bola zdrvujúca, ale nie konečná. Došlo k novému konfliktu, ktorý bol, istým pokračovaním vojny z roku 1939. Išlo o tzv. pokračovaciu vojnu (fin. Jatkosota), ktorá začala v lete 1941. Bola omnoho dlhšia a trvala takmer tri roky. V tejto

²⁶ HEJKALOVÁ, M. 2003. *Stručná historie státu: Finsko*. Praha : Libri, 2003. 1. vydanie, s. 72.

²⁷ Išlo o vojnu medzi ZSSR a Nemeckom v rokoch 1944-1945, v ktorej sa ZSSR snažil zbaviť Nemcov na svojom území.

²⁸ Trvala 105 dní od 30. 11. 1939 – 12. 3. 1940.

²⁹ To, že bol tento útok zo strany ZSSR neoprávnený sa zistilo až omnoho neskôr po otvorení ruských archívov.

³⁰ SKÁLOVÁ, B. *Zajímavé okmžiky z fínskych dejín*. [cit. 5. 10. 2012]. Dostupné na internete: <http://www.finsko.com/odkazy/>

vojne Fínsko prešlo na stranu Nemecka. Neboli síce oficiálnymi spojencami, neuzavreli žiadnu zmluvu a nevstúpili do spoločnej aliancie. Reakciou západu bolo, že ani len nedeklaroval svoju podporu Fínsku, tak ako v predchádzajúcom konflikte. Týmto spôsobom zaujal odmietavé stanovisko na existujúce „fínsko-nemecké vzťahy“. Fíni pokladali túto vojnu za ich osobný spor so Sovietmi. Boli si vedomí presily ZSSR, napriek tomu sa táto vojna pre nich stala nevyhnutnosťou. Mali dva dôvody na vojnu. Prvým bol záujem o znovu získanie stratených území. Druhým dôvodom bolo donútiť ZSSR, aby dodržiaval podmienky prímeria. Sovietsky zväz sa stal reálnou hrozbou fínskej nezávislosti tým, že sa miešal do ich vnútorných i vonkajších záležitostí. Fíni boli samostatným štátom a preto tento postoj Sovietskeho zväzu pokladali za agresiu. Samozrejme, že ZSSR považoval za agresiu prechod nemeckých vojsk cez fínske územie.³¹ V skutočnosti išlo o fínsku inváziu na územie ZSSR. Obe strany utrpeli veľa strát. Táto vojna je považovaná za najkrvavejšiu v histórii severských štátov. Skončila sa prímerím a Fíni prijali podmienky Stalina. Fínsko stratilo prístup k Severnému ľadovému oceánu, a muselo prenajsť Sovietskemu zväzu vojenskú základňu Porkkala. Taktiež sa zaviazali splatiť obrovské vojnové reparácie, ktoré aj splatili. Boli donútení presídliť veľkú časť svojho obyvateľstva. Napriek všetkému si Fínsko viac menej udržalo svoju nezávislosť a demokratickú ústavu.

Oba konflikty sú odrazom vzájomných vzťahov ZSSR a Fínska v danom období. Podstatnejšie je, že výrazne ovplyvnili smerovanie Fínska a jeho zahraničnopolitické postavenie, na dlhé obdobie.

Vzťahy Fínska k iným krajinám ako aj jeho politika bola v období po 2. svetovej vojne a v podstate aj počas studenej vojny závislá od Sovietskeho zväzu a jeho razenia politiky. Historické skúsenosti viedli fínske elity k formulovaniu špecifickej fínskej zahraničnej politiky, ktorá bola založená na jeho neutralite v prípadnom konflikte a vychádzala z priateľských a mierových vzťahov ku všetkým štátom sveta bez ohľadu na ich politicko-spoločenské zriadenie.³²

Prezidentom Fínska bol v tomto období J. K. Paasikivi³³, ktorý razil svoju vlastnú politiku nazývanú Paasikiviho línia³⁴. Základom jeho politiky boli dobré vzťahy so ZSSR

³¹SKÁLOVÁ, B. *Zajímavé okružky z fínskych dejín*. [cit. 5. 10. 2012]. Dostupné na internete: <http://www.finsko.com/odkazy/>

³²JAKOBSON, M. 1980. Finland: Substance and Appearance. In: *Foreign Affairs*, Vol 58, 1980, č. 5, [cit. 13. 11. 2012]. Dostupné na internete:

www.foreignaffairs.com/articles/33967/max-jakobson/substance-and-appearance-finland

³³Juho Kusti Paasikivi bol siedmym prezidentom Fínska v rokoch 1946 – 1956.

a zároveň podpora udržania fínskej nezávislosti. Súčasťou tejto politickej línie bolo ako jedno z prvých opatrení, odmietnutie Marshallovho plánu Fínmi v roku 1947, čím sa na dlhé obdobie predurčila pozícia Fínska v Európe. Ešte v tom istom roku ponúkol ZSSR Fínsku ako protislužbu zmluvu, ktorá umožnila voľný prístup fínskemu priemyslovému tovaru na sovietsky trh. Je zrejmé, že Fíni z tejto zmluvy profitovali. Stojí však na zamyslenie do akej miery, keďže boli na dlhé obdobie začlenení do východného bloku a nie medzi vyspelé západoeurópske štáty.

Nasledujúci rok 1948 bol dôležitým medzníkom vo vývoji Fínska. ZSSR (Stalin) požadoval od Fínov podpísanie zmluvy, ktorá mala zlepšiť ich vzájomné vzťahy. Významnú úlohu tu mal Paasikivi, ktorý si uvedomoval, že podpísanie podobnej zmluvy³⁵ by v praxi znamenalo úplnú soviétizáciu Fínska,³⁶ vytvoril vlastný návrh zmluvy, ktorý nakoniec Stalin prijal. Sovietsky zväz bol oprávnený zasahovať do vnútorných záležitostí Fínska, ale k úplnému „spojeniu“ Fínska so ZSSR nedošlo. To sa stalo až na základe Zmluvy o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci 6. apríla 1948.³⁷ V ktorej Fínsko súhlasilo so vzájomnými konzultáciami v prípade vojenskej hrozby. Niektoré články zmluvy okliešťovali fínsku národnú suverenitu. Tiež žiadna zo strán sa nemohla stať členom nejakej aliancie, ktorá by bola namierená proti druhej strane. Fínsko sa z uvedeného dôvodu dlhé obdobie vyhýbalo integrácii do rôznych spoločenstiev (Rada Európy, Severská rada).³⁸ Fínsko „malo zákaz“ vstúpiť do týchto spoločenstiev z obavy ZSSR, že by sa stalo viac prozápadne orientované. A to si ZSSR nemohol dovoliť. Naopak západ sa po podpise tejto zmluvy obával prílišného sovietskeho vplyvu na Fínov. Súčasťou zmluvy bolo aj pranie Fínov do budúcnosti, aby neboli súčasťou veľmocenských konfliktov a politiky dvoch existujúcich blokov. Takto vyjadrili svoje „fínske“ vnímanie ich neutrálnej politiky.

³⁴ Passikiviho vystriedal a do prezidentského kresla zasadol na obdobie 25 rokov (nepretržite) Urho Kekkonen Kaleva. Stal sa ôsmym a najdlhšie úradujúcim prezidentom Fínska. V zahraničnej politike pokračoval rovnakým smerom ako jeho predchodca, preto jeho politika býva často označovaná ako Passikivi – Kekkonenova línia. Kekkonen veril, že ZSSR ako svetová veľmoc si v budúcnosti udrží svoje silné postavenie a stane sa ešte mocnejšou, k čomu mu pomôže komunizmus ako hlavný politický smer budúcnosti. V tomto duchu pokračoval v politike svojho predchodcu „aktívnej neutralite“ Fínska.

³⁵ ZSSR podpísala obdobné zmluvy z východoeurópskymi krajinami Rumunskom a Maďarskom. Zmluva medzi ZSSR a Fínmi bola niekoľkokrát predĺžená a jej posledné predĺženie platilo do roku 1993.

³⁶ Bližšie pozri SPENCER, A.: *Finland Maintains Democracy*. In: *Foreign Affairs*, Vol. 31, 1952/1953, č.4, s.301, [cit. 13. 11. 2012]. Dostupné na internete:

<http://www.foreignaffairs.com/articles/71013/arthur-spencer/finland-maintains-democracy>

³⁷ Tejto zmluve predchádzala Mierová zmluva z roku 1947, ktorá do istej miery limitovala Fínov v ich politike.

³⁸ Fínsko sa rovnako nezapojilo do Rady vzájomnej hospodárskej pomoci a Varšavskej zmluvy.

Fínsko bolo v čase studenej vojny v politickej izolácii kvôli vplyvu ZSSR na krajinu. Fínska neutralita bola jeho pragmatickým politickým nástrojom, pomocou ktorého Fíni odolávali sovietskemu tlaku, aby sa stali satelitom Moskvy. Fíni pri realizácii svojej zahraničnopolitickej línie zohľadňovali bezpečnostnú ako aj zahraničnú politiku ZSSR ako dominantnejšieho štátu.³⁹

Napriek tomu si aj v danom období Fínsko udržiavalo vzťahy so západom a čiastočne sa i aktívne zapájalo, prevažne v ekonomickej oblasti do západoeurópskych štruktúr. Fínsko sa dlhodobo snažilo o medzinárodné uznanie svojej neutrality. Táto ich politika bola niekedy západom pejoratívne nazývaná ako „finlandizácia“.⁴⁰

Po skončení bipolarity, ktorá bola ukončená rozpadom ZSSR sa začala fínska zahraničná politika viac orientovať na západ. Preto ju niekedy označujú ako westernizácia. Bola zrušená Dohoda o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci. Fínsku sa otvorila možnosť slobodne sa zapojiť do európskych integračných štruktúr, bez akéhokoľvek zastierania, čo dovtedy bolo nemožné.

Napriek všetkému oba štáty (ZSSR, Fínsko) si chceli zachovať dobré vzájomné vzťahy. Preto v roku 1991 podpísali novú zmluvu pod názvom Dohoda o spolupráci a vzájomnom priateľstve. Táto dohoda priniesla Fínom tri pozitíva:

- Fínsko sa už nemuselo obávať vstupu cudzích vojsk na svoje územie
- uistilo ZSSR o jeho dobrých vzťahoch a spojeníctve
- získalo možnosť potenciálneho vstupu do európskych štruktúr

Fínsko a Európska únia

Začiatkom 90. rokov sa fínska zahraničná politika začala otvorene hlásiť k západu. Po dlhej dobe sa Fíni konečne mohli aktívne spolupodieľať na integračných procesoch do západoeurópskych štruktúr.

Integrácia Fínska sa z ich pohľadu javila ako nevyhnutná, aby ukázali okolitému svetu svoju prozápadnú orientáciu a uviedli na pravú mieru svoju geopolitickú pozíciu. Tiež

³⁹ Fínsku neutralitu počas studenej vojny Sovietsky zväz nikdy oficiálne neuznal. Prvýkrát tak urobil až v roku 1989 Michail Gorbačov.

⁴⁰ Nikdy však fínska neutralita nebola západom vnímaná na rovnakej úrovni ako Švédska neutralita, aj keď sa o to Fíni dlhodobo usilovali.

zavážila minulosť, a s tým súvisiaca fínska obava o ich bezpečnosť.⁴¹ Z uvedených dôvodov bola aj integrácia do EÚ vnímaná z pohľadu Fínov odlišne ako v iných severských krajinách. Možno ju označiť za pragmatickú. Začlenenie do EÚ bolo akýmsi spôsobom vyjadrenia fínskej identity a zdôraznenia ich súnalezitosti so štátmi západnej Európy. Fíni sa chceli aktívne zúčastňovať na rozhodovacích procesoch a nie stáť mimo európskej integrácie, ako tomu bolo doteraz.

Podaniu žiadosti o členstvo v EÚ predchádzali dlhé diskusie medzi predstaviteľmi politických strán. Zástancovia vstupu argumentovali európskou identitou a potrebou bezpečnosti. Naopak, oponenti namietali stratou neutrálneho statusu, čo by mohlo mať negatívny vplyv na vzájomné vzťahy s Ruskom. Zaujímavosťou je, že napriek svojej silnej túžbe po členstve v EÚ, Fíni so svojou žiadosťou čakali na Švédov. Išlo o dôkaz istej spolupatričnosti, ktorá vychádzala z ich spoločnej minulosti, keď tvorili jeden celok? Alebo je to odraz ich pevných vzťahov a severskej spolupatričnosti?

Je pravdou, že Fínsko podalo svoju žiadosť o členstvo v EÚ v marci 1992⁴² a Švédovia v júni 1991. O tri roky neskôr 16. októbra 1994 sa konalo referendum⁴³ o vstupe Fínska do EÚ, s ktorým väčšina obyvateľov vyjadrila svoj súhlas. 1. januára 1995 Fínsko spolu so Švédskom a Rakúskom vstúpilo do Európskej únie. Od vstupu si občania sľubovali zvýšenie bezpečnosti. Fínsko ale nemalo v úmysle vstúpiť do NATO.⁴⁴

Motivácia Fínska pre vstup do Európskej únie mala dve priority. Prvou boli ekonomické dôvody. Krátko po vstupe sa viaceré regióny Fínska získali finančnú podporu z rozvojových programov Európskej únie. Získané finančné prostriedky mali vo fínskych regiónoch podporiť hospodárske aktivity, vytváranie nových pracovných miest a zaistiť dobrú životnú úroveň obyvateľom vidieckych oblastí. Hlavným cieľom bolo vyrovnáť menej zaľudnené a hospodársky zaostalejšie regióny Fínska. „V období 1995 – 1999 získali finančné prostriedky vo výške 460 miliónov eur (zo spoločného rozpočtu Únie Fínsko dostalo celkom 1,465 miliónov eur). Druhou prioritou vstupu bola obrana a bezpečnosť štátu.“⁴⁵ V súčasnosti

⁴¹ Keď sa v druhej polovici 20. storočia Fínsko pokúšalo o členstvo v západoeurópskych štruktúrach muselo túto otázku „prekonzultovať“ so ZSSR a istým spôsobom mu túto „láskavosť“ vrátiť.

⁴² Žiadosť schválil fínsky parlament. Z 200 člennej Eduskunty bolo za 133 poslancov.

⁴³ Okrem referenda vo Fínsku (v národnom referende sa 57% Fínov vyjadrilo za vstup do EÚ) sa konalo aj referendum na Alandských ostrovoch, 20. novembra 1994. Prevažná väčšina obyvateľstva sa vyjadrila za vstup do EÚ.

⁴⁴ <http://www.euractiv.cz/bezpecnost-a-spravedlnost0/link-dossier/neutrln-stty-eu>

⁴⁵ *Rozvojové programy Evropské unie pro severské regiony*. [cit. 12. 11. 2012]. Dostupné na internete:

na základe vládneho prehlásenia o bezpečnostnej a obrannej politike je vnímané „členstvo v Európskej únii ako neoddeliteľná súčasť bezpečnostnej politiky Fínska. Je v záujme Fínska posilňovať medzinárodnú úlohu EÚ a zachovávanie bezpečnosti únie.“⁴⁶

Bezpečnostná a obranná politika Fínskej republiky vychádza z účasti Fínov na mierových a humanitárnych misiách organizovaných západom. Fínsko sa tiež snaží o ochranu fínskych záujmov a zaistenie svojej národnej bezpečnosti prostredníctvom aktívnej účasti na operáciách krízového riadenia na európskej úrovni. V neposlednom rade sa zasadzuje za zachovanie fínskej neutrality a udržanie nezávislosti (snaha o nezávislosť teritória je ovplyvnená históriou, ktorá bola poznačená dlhodobou snahou o svojbytnosť Fínska), ktorú zabezpečia len dobre organizované, moderné a stabilné ozbrojené sily. Prioritou je vytvoriť pocit bezpečnosti všetkých obyvateľov Fínska a chrániť ich národné záujmy. Treba zdôrazniť, že Fínsko uprednostňuje mierové riešenia sporov a za použitie sily je len v nevyhnutných prípadoch.

Napriek reforme, ktorou začiatkom 90. rokov prešla bezpečnostná politika Fínska, až do začiatku 21. storočia nebola jednotne koordinovaná. Dá sa povedať, že bola do istej miery chaotická a absentovala akákoľvek spolupráca jednotlivých ministerstiev, ktoré sa zaoberali riešením otázok bezpečnosti.

Bezpečnostná a obranná politika Fínska je predmetom viacerých oficiálnych dokumentov, ktoré podávajú ucelený pohľad na bezpečnostnú politiku Fínskej republiky. Bolo prijatých viacero dokumentov. Dôvodom bolo adekvátne reagovať na novovzniknuté bezpečnostné problémy vo svete⁴⁷, ktoré mali vplyv aj na obrannú a bezpečnostnú politiku Fínska, aj keď je relatívne ďaleko od zvyšku Európy. Jednotlivé dokumenty boli postupne inovované a nahrádzané novými a modernejšími, ktoré reálnejšie odzrkadľovali zmeny na medzinárodnej politickej scéne. Zároveň každý nový dokument mal za úlohu redefinovať zmenu postoja Fínska v predmetnej problematike.

Prvým takýmto dokumentom sformulovaným vládou bola správa z roku 1995 pod názvom *Bezpečnosť v meniacom sa svete: Smerovanie fínskej bezpečnostnej politiky* -

<http://www.europeum.org/cz/integrace/33-integrace--11/814-rozvojove-programy-evropske-unie-pro-severske-regiony>

⁴⁶Finnish Security and Defence Policy 2009, Government Report, Prime Minister's Office Publications | 13/2009. [cit. 14. 11. 2012]. Dostupné na internete:

<http://vnk.fi/julkaisukansio/2009/j11-turvallisuus-j12-sakerhets-j13-finnish/pdf/en.pdf>

⁴⁷ Išlo napríklad o nárast migrantov z krajín tretieho sveta, terorizmus, šírenie zbraní hromadného ničenia, zlyhanie fungovania štátu a podobne.

„*Security in a Changing World: Guidelines for Finland's Security Policy.*“ Správa bola do istej miery reakciou na vstup Fínska do Európskej únie. V dokumente je Fínsko vymedzené ako vojensky nezapojený štát.

Fínsko, ako nový člen Európskej únie, sa zaviazalo, že sa bude podieľať na tvorbe Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky. A tiež si uvedomilo nevyhnutnosť zmeny svojej politiky neutrality.

Anneli Kariina Taina⁴⁸, ministerka obrany Fínskej republiky vo svojom vyjadrení uviedla, že jej krajina sa vzdala starej politiky neutrality, z čias studenej vojny a snaží sa realizovať ciele Európskej únie, čím sa zaviazala k spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politike Európskej únie. Zdôraznila, že Fínsko je pripravené konštruktívne sa podieľať na tvorbe bezpečnostnej politiky Európskej únie, ktorú považuje za politickú úniu a nie obrannú alianciu.⁴⁹

Tento dokument dokazuje zmenu v smerovaní bezpečnostnej politiky Fínska a je prejavom jeho snahy o dôraznejšiu spoluprácu so západom. V súlade s Chartou OSN môže Fínsko v prípade ohrozenia požiadať o vojenskú asistenciu iné štáty. Pričom reálnu pomoc mu môžu poskytnúť len USA alebo NATO. Z uvedeného dôvodu a vzhľadom na vzájomné vzťahy Ruska a Fínska považujeme túto časť za prelomovú.

V roku 1997 bol vydaný nový dokument venovaný fínskej obrannej a bezpečnostnej politike. Tak ako už napovedá samotný názov dokumentu *Vývoj bezpečnosti v Európe a fínska obrana – „European Security Development and Finnish Defence“*, išlo o charakteristiku vývoja európskej a bezpečnostnej obrannej politiky. Táto politika v danom období determinovala fínsku obrannú politiku ako člena Európskej únie. Fínsko už nie je ponímané ako neutrálny štát, ale ako krajina, ktorá je do istej miery súčasťou vojenskej aliancie. Týmto Fíni plne nezamietli svoju budúcu možnú účasť v NATO. Fínsko vychádzajúc zo zmien v európskej bezpečnostnej politike musí vybudovať vlastné ozbrojené sily, ktoré budú schopné realizovať obranu štátu.

Vývoj v Európe a vo svete si vyžiadaval revíziu dokumentu o bezpečnostnej politike Fínska. V roku 2001 bol vytvorený nový dokument Fínska bezpečnostná a obranná politika –

⁴⁸ V rokoch 1995 – 1999 sa stala ministerkou obrany. Bola v poradí druhou ženou vo Fínsku, ktorá zastávala tento post, vystriedala Elisabeth Rehen.

⁴⁹ *Security in a Changing Europe: A Finnish View* Minister of Defense of Finland Anneli Taina. [cit. 12. 10. 2012], s.3, Dostupné na internete: <http://www.cedr.org/96Book/Taina.htm>

„*Finnish Security and Defence policy*“. Išlo o rozsiahly spis, ktorý rozoberal bezpečnostnú politiku vo všetkých jej rozmeroch. Prioritou však bola vojenská bezpečnosť. Platnosť tohto dokumentu netrvala dlho už o tri roky bol nahradený novou bezpečnostnou stratégiou.

V roku 2004 bola fínskym parlamentom prijatá ďalšia bezpečnostná stratégia Fínska pod názvom Fínska bezpečnostná a obranná politika – „*Finnish Security and Defence Policy*“, ktorej neformálny názov bol Biely dokument/správa – „*White paper*“.

„Medzi kľúčové hrozby ohrozujúce bezpečnosť patrí terorizmus, hrozba šírenia a použitia zbraní hromadného ničenia, regionálne konflikty a použitie vojenskej sily, organizovaný zločin, drogy a obchodovanie s ľuďmi, ekonomické a technologické riziká, ekologické problémy, populačný rast, populačná migrácia a epidémie.“⁵⁰ Dokument nadväzuje na Európsku bezpečnostnú stratégiu a poukazuje na globalizáciu ako jeden z najzávažnejších faktorov ovplyvňujúcich vnútornú a vonkajšiu bezpečnosť Fínska. Proces globalizácie vplýva na to, že obranná a bezpečnostná politika Fínska je čoraz viac závislá od medzinárodnej situácie a bezpečnosti vo svete.

Vo vzťahu k účasti v NATO správa len stroho konštatuje, že žiadosť o členstvo v Aliancii zostane pre fínsku bezpečnostnú a obrannú politiku možnosťou i v budúcnosti. To znamená, že Fínsko svoju účasť v NATO do budúcnosti nevyklucuje, ale ani nepotvrďuje. Tento postoj je Fínom často krát vyčítaný.

Bezpečnostná a obranná politika Fínska je podľa správy zameraná na ochranu nezávislosti krajiny a základné demokratické hodnoty spoločnosti, na podporu bezpečnosti a blahobytu všetkých občanov. Bezpečnostná politika krajiny je založená na dôveryhodnej národnej obrane, fungovaní štátu, konzistentnej zahraničnej politike, rovnako na silnom medzinárodnom postavení a aktívnej účasti Fínska ako člena EÚ.⁵¹

Obsahom dokumentu je aj plánovaný rozvoj fínskych ozbrojených síl v horizonte do roku 2012, ktorý pokladá za nevyhnutnú súčasť fínskej obrannej politiky. V mnohých častiach dokumentu je zdôrazňovaná spolupráca Fínska s transatlantickými zoskupeniami. Zaujímavosťou je, že správa predpokladá, že niekedy v budúcnosti Fínsko požiada o plné členstvo v Severoatlantickej aliancii.⁵²

⁵⁰ Finnish Security and Defence Policy 2004 – Summary. [cit. 14. 11. 2012], s. 1 Dostupné na internete: <http://www.defmin.fi/index.phtml?l=en&s=181>

⁵¹ Finnish Security and Defence Policy 2004, Government report 6/2004. [cit. 14. 11. 2012], s. 3, Dostupné na internete: http://www.defmin.fi/files/311/2574_2160_English_White_paper_2004_1_.pdf

⁵² Bližšie pozri Finnish Security and Defence Policy 2004, Government report, s. 18-20.

Rozsiahly priestor je venovaný všeobecnému opisu hrozieb na regionálnej úrovni, ktoré ohrozujú dnešné Fínsko, ako aj celosvetovú bezpečnosť. A v neposlednom rade je podaná podrobná charakteristika medzinárodnej bezpečnosti v súčasnosti s možnými príčinami jej ohrozenia.

Ostatná novelizácia dokumentu venujúceho sa obrannej a bezpečnostnej politike Fínska bola uskutočnená v roku 2009 pod názvom Fínska bezpečnostná a obranná politika – „*Finnish Security and Defence Policy*“. Pozitívne hodnotíme výrazné zmeny v jej formálnej stránke, ktoré ju značne sprehladnili. Dokument súhrne opisuje existujúcu medzinárodnú situáciu vo svete. Zasadzuje sa za intenzívnejšiu spoluprácu v oblasti bezpečnostnej politiky, pričom zdôrazňuje úlohu Fínska na medzinárodných bezpečnostných fórach.

Ako najdôležitejšie ciele zahraničnej, bezpečnostnej a obrannej politiky Fínska sú uvádzané ochrana krajiny, územná nezávislosť a suverenita, ktoré zabezpečia základné hodnoty, ako je bezpečnosť a blaho obyvateľstva, udržiavanie fungujúcej spoločnosti.⁵³

Po prvýkrát sa v správe otvorene spomína možnosť členstva Fínska v Severoatlantickej aliancii. Na rozdiel od predchádzajúcej správy z roku 2004, tento dokument dôslednejšie upozorňuje na environmentálne hrozby. Čo je dôsledkom mnohých prírodných katastrof, ktoré postihli svet v období medzi oboma správami.⁵⁴ Časť dokumentu je venovaná finančnej kríze a jej dôsledkom, ktoré mali negatívny vplyv na medzinárodnú, ako aj regionálnu bezpečnosť na celom svete.

„Správa sa tiež zaoberá globálnymi otázkami, ako je zmena klímy, nedostatok energetických a vodných zdrojov a pohybi populácie v dôsledku finančnej krízy.“⁵⁵ (Finnish Security and Defence Policy, 2009, s. 9). Na základe uvedeného vidieť, že správa je pravidelne inovovaná a snaží sa zohľadniť aktuálnu situáciu.

Fínsko a NATO

V čase studenej vojny bola Fínsko závislé na Sovietskom zväze. Tvorilo „nárazníkovou“ zónu medzi Spojenými štátmi a Sovietskym zväzom. V tomto období

⁵³ Finnish Security and Defence Policy 2009, Government Report, Prime Minister's Office Publications | 13/2009. [14. 11. 2012], s. 8, Dostupné na internete:

<http://vnk.fi/julkaisukansio/2009/j11-turvallisuus-j12-sakerhets-j13-finnish/pdf/en.pdf>

⁵⁴ Ide napríklad o vlnu cunami v juhovýchodnej Ázii, záplavy v Bangladéši, zemetrasenia v Číne a v Pakistane

⁵⁵ Finnish Security and Defence Policy 2009, Government Report, Prime Minister's Office Publications | 13/2009. [cit. 14. 11. 2012], s. 9, Dostupné na internete:

<http://vnk.fi/julkaisukansio/2009/j11-turvallisuus-j12-sakerhets-j13-finnish/pdf/en.pdf>

vystupovalo Fínsko ako neutrálny štát. Fínska neutralita bola veľakrát mocnosťami spochybňovaná a nedisponovala medzinárodnou garanciou. Táto jeho pozícia neutrálneho štátu mu bránila v bezpečnostnej spolupráci s krajinami západnej Európy, USA ako aj severskými štátmi. Až koniec studenej vojny otvoril Fínsku možnosť spolupráce so západom a umožnil účasť na európskych integračných procesoch. Fínska zahraničná a bezpečnostná politika bola ovplyvnená geopolitickou a historickou skúsenosťou. Otvorene sa začala prejavovať túžba aktívne sa zapojiť do integračných procesov. Prioritou Fínov nebol vstup do Severoatlantickej aliancie ale vstup do Európskej únie. Hlavnými dôvodmi bola ekonomická spolupráca so západom a „nenahnevanie“ Ruska. Svojim vstupom do NATO by sa hranice Ruska značne priblížili k Severoatlantickej aliancii, čo z ich strany nemuselo byť prijaté pozitívne.

V súčasnosti je členstvo Fínov v NATO vychádzajúc z vládneho prehlásenia o bezpečnostnej a obrannej politike považované za možnosť, na ktorú by sa nemalo zabúdať.⁵⁶

Je realitou, že v žiadnom z Fínskych dokumentov sa nenachádza zmienka o tom, čo by spôsobilo, aby Fínsko zmenilo svoj postoj a vstúpilo do NATO. Fínsko síce nie je členským štátom NATO, ale aktívne s ním spolupracuje.

Zaujímavou je aj bilaterálna spolupráca Fínska s NATO v oblasti civilnej obrany. Obaja aktéri sa zaviazali poskytnúť si vzájomnú pomoc v prípade vážneho nešťastia alebo katastrofy.

V poslednom období je možný vstup Fínska do Severoatlantickej aliancie jednou z najdiskutovanejších tém fínskej verejnosti ako aj politických lídrov.⁵⁷ Skutočnosťou však je, že väčšina fínskej verejnosti deklaruje k členstvu v NATO zamietavý postoj. Rovnako aj politickí predstavitelia nie sú presvedčení o výhodnosti fínskeho členstva v NATO. Mnohé fínske osobnosti však považujú politiku neutrality za ukončenú skončením studenej vojny. Napríklad Fínsky minister zahraničných vecí Alexander Stubb⁵⁸ svoj postoj vyjadril nasledovne: „Politicky sme súčasťou EÚ a vojensky úzko spolupracujeme s NATO. Fínska

⁵⁶ Finnish Security and Defence Policy 2009, Government Report, Prime Minister's Office Publications | 13/2009. [cit. 14. 11. 2012]. Dostupné na internete: <http://vnk.fi/julkaisukansio/2009/j11-turvallisuus-j12-sakerhets-j13-finnish/pdf/en.pdf>

⁵⁷ Diskusia sa stala ešte intenzívnejšou po vypuknutí konfliktu v Gruzínsku v roku 2009.

⁵⁸ Cai-Göran Alexander Stubb pôsobil ako minister zahraničných vecí od 4. apríla 2008 do 22. júna 2011. Patrí medzi najväčších stúpcov vstupu Fínska do NATO.

zahranično-politická doktrína je jasne vymedzená vo vládnom programe a neutralita v ňom nie je.“⁵⁹

Bezpečnostná politika Fínska vo vzťahu k NATO dáva jasne najavo, že opustila pozíciu neúčasti v obranných alianciách a zastáva status neangažovanosti respektíve nezúčastnenosti. Znamená to, že sa nikomu nezaviazali a zároveň ostali otvorení pre každého. Fínska zahraničná a bezpečnostná politika vychádza z národnej obrany mimo rámca NATO a označuje Fínsko za „nezúčastnenú“ krajinu. Obranné sily Fínska sú však štruktúrované a operujú tak, že vstup do NATO by prebehol bez väčších problémov.⁶⁰

Tak asi ako všetko aj vstup Fínska má svojich priaznivcov a odporcov. Argumenty pre vstup Fínska do NATO:

- Fíni by boli chránení pred prípadným ruským tlakom.
- Súčasná politika vojenskej neangažovanosti spôsobuje nejasnú pozíciu Fínska. Politicky je síce súčasťou západu, vojensky je ale samostatné.
- Členstvom v NATO by Fínsko získalo možnosť participovať na bezpečnostných štruktúrach v Európe.
- Fínsko nie je dostatočne silné na to, aby sa samé obránilo, respektíve vyriešilo krízy v regióne.
- Prestalo by byť len objektom rozhodovania druhých v bezpečnostnej a zahraničnej politike.
- Členstvo v NATO je menej nákladné ako obrana mimo neho.

Argumenty proti vstupu Fínska do NATO:

- Členstvo v NATO by malo negatívny dopad na dobré vzťahy s Ruskom.
- Rozšírenie NATO v tejto oblasti by bolo provokáciou Ruska a mohlo by spôsobiť nerovnováhu v Európe.
- V prípade konfliktu medzi Ruskom a západnými mocnosťami by v rámci svojej vojenskej politiky neangažovanosti Fínsko mohlo plniť úlohu prostredníka v prípadnom konflikte.
- Ako člen NATO sa skôr či neskôr stane závislé na pomoci západných mocností.

⁵⁹JIREŠ, J. 2009. Finská debata o členstve v NATO a konflikt v Gruzii. In: *Mezinárodní politika* č. 7/2009, roč. XXXIII, s. 28.

⁶⁰KRÁLIK, T. 2008. *Fínsko a NATO*. [cit. 10. 11. 2012]. Dostupné na internete: <http://www.ata-sac.org/article-119-165-Finsko-a-NATO/>

- Stane sa súčasťou mnohých regionálnych kríz a konfliktov, ktoré s ním vôbec nebudú súvisieť.
- Členstvo v NATO je príliš nákladné.

„Pokiaľ sa vonkajšie podmienky zmenia, fínska vláda môže dospieť k záveru, že je pre krajinu užitočné stať sa plnoprávnym členom NATO.“⁶¹

Vládna správa o obrannej a bezpečnostnej politike z roku 2009 vo vzťahu k NATO udáva viditeľný posun v prospech prípadného členstva Fínska v tejto aliancii. Na rozdiel od predchádzajúcej správy z roku 2004 explicitne pomenúva výhody Fínskeho členstva v Severoatlantickej aliancii. Pričom nevýhodám sa takmer nevenuje. Záver správy konštatuje, že Fínsko nie je členom žiadnej vojenskej aliancie, ale úzko spolupracuje s NATO. Zároveň si ponecháva možnosť usilovať sa o členstvo v tejto organizácii niekedy v budúcnosti.⁶² Pre prípadné členstvo je však nevyhnutný široký politický konsenzus a taktiež mu musí byť naklonená verejnú mienku. (Tá by bola zisťovaná v referende.).

Na základe vyššie uvedeného si dovoľujem uviesť predpoklad, že v horizonte niekoľkých rokov sa Fínsko pravdepodobne pokúsi o plné členstvo v Severoatlantickej aliancii. Dôkazom čoho je aj smerovanie fínskej bezpečnostnej politiky, ktorá sa prejavuje v bližšej a intenzívnejšej spolupráci medzi Fínskom a Severoatlanticou alianciou. Fínsko sa i naďalej zasadzuje za mierové riešenia sporov.

Záver

Fínsko definitívne potvrdilo svoj status západoeurópskej krajiny, čo je badateľné aj v orientácii a prioritách jeho zahraničnej politiky. Prijalo spoluzodpovednosť za západnú bezpečnosť a vymanilo sa zo svojej nejasne určenej geopolitickej pozície medzi Západom a Ruskom. Fínska proeurópska orientácia je badateľná aj v rámci integrácie v európskych integračných štruktúrach. Je plnoprávnym členom Európskej únie a vo svojej politike sa zasadzuje za práva malých štátov, propaguje severskú spoluprácu a v neposlednom rade sa aktívne podieľa na rozvoji pozitívnych vzťahoch medzi Ruskom a Európskou úniou. V oblasti

⁶¹ JIREŠ, J. 2009. Finská debata o členství v NATO a konflikt v Gruzii. In: Mezinárodní politika č. 7/2009, roč. XXXIII, s. 27.

⁶² Finnish Security and Defence Policy 2009, Government Report, Prime Minister's Office Publications | 13/2009. [cit. 14. 11. 2012]. Dostupné na internete: <http://vnk.fi/julkaisukansio/2009/j11-turvallisuus-j12-sakerhets-j13-finnish/pdf/en.pdf>

bezpečnosti politiku neutrality nahradila politika vojenskej neangažovanosti, pričom dôraz je kladený na vybudovanie vlastných obranných vojenských síl. V budúcnosti bude pozícia Fínska v tejto oblasti výrazne závislá od medzinárodnej situácie vo svete.

Použitá literatúra:

1. BAILES, J. K. A.- HEROLF, G.- SUNDELIUS, B. 2006. *The Nordic Countries and the European Security and Defence Policy*. Oxford University Press, New York: SIPRI, ISBN 0-19-929084-9.
2. Bezpečná Európa v lepšom svete. Európska bezpečnostná stratégia. [cit. 17. 10. 2012]. Dostupné na internete:
<http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIISK.pdf>
3. BURCLÍK, M. – HAVLÍK, M. – PINKOVÁ, A. 2011. *Skandinávie. Proměny politiky a severských zemí*. Praha: Wolters Kluwer, ISBN 978-80-7357-703-2.
4. Finnish Security and Defence Policy 2004 – Summary. [cit. 14. 11. 2012]. Dostupné na internete:
<http://www.defmin.fi/index.phtml?l=en&s=181>
5. *Finnish Security and Defence Policy 2004*, Government report 6/2004. [cit. 14. 11. 2012]. Dostupné na internete:
http://www.defmin.fi/files/311/2574_2160_English_White_paper_2004_1_.pdf
6. *Finnish Security and Defence Policy 2009*, Government Report, Prime Minister's Office Publications | 13/2009. [cit. 14. 11. 2012]. Dostupné na internete:
<http://vnk.fi/julkaisukansio/2009/j11-turvallisuus-j12-sakerhets-j13-finnish/pdf/en.pdf>
7. HEJKALOVÁ, M. 2003. *Stručná historie státu: Finsko*. Praha : Libri, 2003. 1. vydanie. ISBN 80-7277-207-4.
8. JAKOBSON, M. 1980. Finland: Substance and Appearance. In: *Foreign Affairs*, Vol 58, 1980, č. 5, [cit. 13. 11. 2012]. Dostupné na internete:
www.foreignaffairs.com/articles/33967/max-jakobson/substance-and-appearance-finland
9. JIREŠ, J. 2009. Finská debata o členství v NATO a konflikt v Gruzii. In: *Mezinárodní politika* č. 7/2009, roč. XXXIII, ISSN 0543-7962.
10. JUTIKKALA, E. – PIRINEN, K. 2001. *Dějiny Fínska*. Praha: Lidové noviny, 1. vydanie, ISBN 80-7106-406-8.
11. KIRBY, D. 1984. *Finland in the twentieth century. A History and an Interpretation*. London: C. Hurst & Co (Publishers) Ltd.
12. KMOCHOVÁ, P. 1993. *Některé aspekty života autonomního Fínska. Jinočany*. Nakladatelství a vydavatelství H&H, s. 1, ISBN 80-85467-26-7.
13. KRÁLIK, T. 2008. *Fínsko a NATO*. [cit. 10. 11. 2012]. Dostupné na internete:
<http://www.ata-sac.org/article-119-165-Finsko-a-NATO/>
14. MÍKA, R. 2006. denník sme, 8. 3. 2006, [cit. 10. 10. 2012]. Dostupné na internete:
<http://encyklopedia.sme.sk/c/2622178/volebne-pravo-pre-zeny.html>
15. Neutrání států EU. [cit. 8. 12. 2012]. Dostupné na internete:

- <http://www.euractiv.cz/bezpecnost-a-spravedlnost0/link-dossier/neutrln-stty-eu>
16. POLVINEN, T. 1995. *Imperial Borderland. Bobrikov and the Attempted Russification of Finland 1898-1904*. London: Hurst, 1995. ISBN 1-85065-229-5.
 17. *Rozvojové programy Evropské unie pro severské regiony*. [cit. 12. 11. 2012]. Dostupné na internete:
<http://www.europeum.org/cz/integrace/33-integrace--11/814-rozvojove-programy-evropske-unie-pro-severske-regiony>
 18. Security in a Changing Europe: A Finnish View Minister of Defense of Finland Anneli Taina. [cit. 12. 10. 2012]. Dostupné na internete:
<http://www.cedr.org/96Book/Taina.htm>
 19. SKÁLOVÁ, B. *Zajímavé okmžiky z fínskyh dejín*. [cit. 5. 10. 2012]. Dostupné na internete:
<http://www.finsko.com/odkazy/>
 20. SPENCER, A.: *Finland Maintains Democracy*. In: *Foreign Affairs*, Vol. 31, 1952/1953, č.4, s.301, [cit. 13. 11. 2012]. Dostupné na internete:
<http://www.foreignaffairs.com/articles/71013/arthur-spencer/finland-maintains-democracy>
 21. STRÁŽAY, T. 2000. Severná Európa. In: *Listy SFPA*, č. 3, roč. 3, marec 2000, Bratislava: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, ISSN 1336-7218
 22. VORLOVÁ, K. 2010. Proměna postavení fínskeho prezidenta. In: *Acta Politologica*, Vol.2, No. 2, ISSN 1803-8220. [cit. 11. 12. 2012]. Dostupné na internete:
http://tarantula.ruk.cuni.cz/ACPOENG-19-version1-2010_Vorlova_02_02.pdf

Mierové operácie OSN – nástroj medzinárodného krízového manažmentu na zaistenie medzinárodnej bezpečnosti a mieru vo svete

Radoslav Ivančík

Abstrakt

S postupným zhoršovaním bezpečnostného prostredia, rastúcim počtom, najmä vnútroštátnych, konfliktov, rastom asymetrických hrozieb a zvyšujúcou sa početnosťou, rozsahom a negatívnymi dôsledkami prírodných katastrof a priemyselných havárií ohrozujúcich životy i majetok občanov a životné prostredie vo veľkom rozsahu, priamo súvisí nárast úloh pre ozbrojené sily a krízový manažment jednotlivých krajín sveta. Preto najvýznamnejšie organizácie medzinárodného krízového manažmentu – OSN, NATO, EÚ a OBSE presadzujú komplexný prístup v reakcii na tieto nové bezpečnostné hrozby a krízové javy s využitím širšieho spektra nástrojov a účinných mechanizmov. Jeden z najdôležitejších a najúčinnějších nástrojov generovania špecifických vojenských i civilných spôsobilostí zabezpečujúcich adekvátnu reakciu na nové bezpečnostné hrozby, ako aj už prebiehajúce konflikty či krízy ohrozujúce medzinárodnú bezpečnosť a mier, predstavujú operácie medzinárodného krízového manažmentu, a z nich predovšetkým mierové operácie vedené pod hlavičkou OSN. Keďže v posledných dvoch dekádach došlo k dôležitým kvalitatívnym i kvantitatívnym zmenám v povahe týchto operácií, cieľom príspevku je, okrem spracovania ich charakteristiky, poukázať predovšetkým na zmeny vo vývoji mierových operácií OSN.

Kľúčové slová: Mierové operácie, bezpečnosť, mier, konflikt, kríza.

Abstract

A considerable growth of tasks for armed forces and crisis management of all the countries throughout the world is closely connected with continual worsening of security environment, growing number of (mainly interstate) conflicts, deepening globalization, and increasing quantity, range and negative consequences of natural disasters and industrial catastrophes threatening human lives, their property, and natural environment. Therefore, the most important and significant organizations of international crisis management – United Nations, North Atlantic Treaty Organization, European Union and Organization for Security and Co-operation in Europe promote complex approach to those security threats and conflicts or crisis situations with the use of wider spectrum of tools and effective mechanisms. One of the most important, reliable and effective tool for generation of specific military and

civilian capabilities supporting adequate reaction to new security threats and conflicts or crisis threatening international security and peace, represent operations of international crisis management, and from them, mainly United Nations peace operations. As, in the last two decades, United Nations peace operations passed by many qualitative and quantitative changes, the main aim of an author in the article is, except of making basic characteristics of peace operations, point out the changes in their development during the past years.

Key words: Peace operations, security, peace, conflict, crisis.

JEL klasifikácia: Z19

Úvod

Globálne bezpečnostné prostredie je v súčasnej dobe charakteristické predovšetkým vysokou dynamikou, komplexnosťou, previazanosťou a vzájomnou závislosťou jednotlivých aktérov i prebiehajúcich procesov a z toho vyplývajúcou nestabilitou. Fenoménom konca 20. a začiatku 21. storočia je globalizácia a s ňou spojené zmeny bezpečnostnej situácie na celom svete. Permanentne rastúci potenciál nešťátnych aktérov a stále nebezpečnejší rozmer nových bezpečnostných hrozieb spojených hlavne s medzinárodným terorizmom, šírením technológií potrebných pre výrobu zbraní hromadného ničenia, vrátane spôsobov ich dopravy k cieľu, hrozieb v kybernetickom priestore a tiež v oblasti energetickej bezpečnosti spôsobujú, že nevojenské (asymetrické) ohrozenia postupne začínajú prevažovať nad vojenskými (symetrickými) ohrozeniami, pričom môžu kedykoľvek bezprostredne a neočakávane narušiť nielen bezpečnosť Slovenskej republiky (ďalej len „SR“), ale aj bezpečnosť našich spojencov zo Severoatlantickej aliancie (ďalej len „NATO“) a Európskej únie (ďalej len „EÚ“), či dokonca bezpečnosť celého medzinárodného spoločenstva.

Okrem toho sa v ostatných rokoch neustále zvyšuje aj početnosť, rozsah a negatívne dôsledky prírodných katastrof a priemyselných havárií ohrozujúcich životy i majetok občanov a životné prostredie vo veľkom rozsahu, s čím priamo súvisí nárast ďalších nových úloh pre ozbrojené sily a krízový manažment jednotlivých krajín sveta. Preto najvýznamnejšie organizácie medzinárodného krízového manažmentu presadzujú komplexný prístup v reakcii na tieto nové bezpečnostné hrozby s využitím širšieho spektra nástrojov a účinných mechanizmov. Jeden z najdôležitejších a najúčinnějších nástrojov generovania špecifických vojenských i civilných spôsobilostí zabezpečujúcich adekvátnu reakciu na nové bezpečnostné hrozby, ako aj už prebiehajúce konflikty či krízy ohrozujúce medzinárodnú bezpečnosť, predstavujú operácie medzinárodného krízového manažmentu, do ktorých od svojho vzniku,

prostredníctvom vyčlenených jednotiek a príslušníkov ozbrojených síl, aktívne prispieva i SR prostredníctvom príslušníkov a jednotiek Ozbrojených síl SR.

Snaha o vytvorenie účinného a hlavne fungujúceho systému medzinárodnej bezpečnosti však nevychádza len zo zhoršujúceho sa globálneho bezpečnostného prostredia počas rokov nasledujúcich po skončení studenej vojny a páde bipolarity. Medzinárodné spoločenstvo sa už od roku 1815 od Viedenského kongresu, cez vytvorenie Ligy národov v roku 1917 a Organizácie spojených národov v roku 1945, až po vytvorenie iných medzinárodných regionálnych organizácií, snaží zabrániť vojnám, konfliktom či krízam a riešiť rozpory prostredníctvom inštitucionalizovaného systému s cieľom zaistiť mier a bezpečnosť vo svete. Avšak konflikty a krízy, ktorým dnes ľudstvo čelí, sú v dôsledku vzrastajúcej dynamiky vedecko-technického, ekonomického a sociálneho rozvoja i prehlbujúcej sa globalizácie a jej negatívnych prejavov oveľa komplexnejšie a náročnejšie na riešenie ako kedykoľvek predtým. Práve z tohto dôvodu musí svetové spoločenstvo disponovať účinnými mechanizmami a nástrojmi, pomocou ktorých by predchádzalo vytváraniu krízových situácií a ich prepuknutiu do ozbrojených konfliktov.

Keďže cieľom medzinárodného spoločenstva je včas a adekvátne reagovať na rastúce hrozby, vznikajúce napätia a krízové situácie, tak s týmto cieľom buduje a využíva systém medzinárodného krízového manažmentu. V tejto súvislosti je nutné poukázať na skutočnosť, že zo vzrastajúcimi bezpečnostnými hrozbami a zhoršovaním globálneho bezpečnostného prostredia v poslednom desaťročí zároveň došlo k dôležitým kvalitatívnym i kvantitatívnym zmenám v povahe medzinárodného krízového manažmentu. Tieto zmeny spolu s prijatými opatreniami umožňujú účinnejšiu a efektívnejšiu spoluprácu hlavných aktérov medzinárodného krízového manažmentu, ako sú Organizácia Spojených národov (ďalej len „OSN“), Severoatlantická aliancia, Európska únia, Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (ďalej len „OBSE“), regionálne iniciatívy a ad hoc koalície pri predchádzaní konfliktom, riešení kríz, udržiavaní a presadzovaní mieru i záchranných a humanitárnych operáciách. Uvedené organizácie medzinárodného krízového manažmentu reagujú na krízy, konflikty a katastrofy v súlade s ich právomocami prostredníctvom ich operácií vojnového i nevojnového charakteru.

Kľúčové miesto z hľadiska legitimacy operácií medzinárodného krízového manažmentu patrí OSN, ktorá sa z hľadiska charakteru členstva a oblasti a rozsahu kompetencií radí podľa

Škvrndu a kol. (2010, s. 81) medzi univerzálne a všestranné organizácie.¹ Je v podstate jedinou organizáciou tohto typu v súčasnosti. Má 193 členských krajín zo všetkých kontinentov s výnimkou Antarktídy a prakticky neobmedzený záber a rozsah kompetencií, ktorý zahŕňa tak mier a bezpečnosť, ako aj hospodársky a sociálny rozvoj a ochranu ľudských práv.

OSN okrem vlastných operácií poskytuje mandát na vedenie operácií i viacerým regionálnym, hlavne NATO a EÚ, ale aj Africkej únii (ďalej len „AÚ“) a ďalším (Jurčák a kol., 2009, s. 10). Práve preto predmetom skúmania v príspevku sú mierové operácie OSN, ktorých cieľom je zaistenie medzinárodnej bezpečnosti a mieru.

Mierové operácie OSN

Mierové operácie OSN (ďalej len "MO OSN" predstavujú celú škálu operácií, ktoré OSN využíva k udržaniu alebo obnoveniu medzinárodného mieru a bezpečnosti vo svete v súlade s Chartou OSN (Durch, 1993, s. 4). Právny základ pre ich vedenie je ukotvený v Kapitole VI a VII Charty OSN a tak na základe ustanovení v nich obsiahnutých môže Bezpečnostná rada BR OSN (ďalej len "BR OSN") rozhodnúť o vedení aktivít, ktoré sú nevyhnutné k udržaniu a obnoveniu medzinárodného mieru a bezpečnosti.

BR OSN je formálne síce len jedným z orgánov celej OSN, ale v skutočnosti je orgánom najdôležitejším a tiež najvýznamnejším. Jej význam a úloha sú dané tým, že sa zaoberá otázkami medzinárodného mieru a bezpečnosti v celosvetovom meradle. V prípade akejkoľvek medzinárodnej krízy či napätia má právo prijímať dve opatrenia zásadnej dôležitosti. Predovšetkým môže prijať rezolúciu, v ktorej označí danú krajinu, organizáciu alebo udalosť za hrozbu pre medzinárodný mier a bezpečnosť, a v nadväznosti na to môže schváliť rozhodnutie – rezolúciu, ktorá dáva zmocnenie použiť všetky nevyhnutné prostriedky, vrátane použitia sily proti organizácii či štátu, ktorí boli označení za hrozbu pre medzinárodný mier a bezpečnosť. Zmyslom týchto opatrení je naplniť článok 42 kapitoly VI Charty OSN, ktorým je obnovenie medzinárodného mieru a bezpečnosti v danej oblasti (Eichler, 2012, s. 17).

¹ Podľa charakteru členstva a oblasti a rozsahu kompetencií delí Škvrnda a kol. (2010, s. 81) medzinárodné organizácie na: a) univerzálne a všestranné (OSN), b) univerzálne s obmedzenými kompetenciami (napr. WHO, FAO, UNESCO), c) s ohraničeným členstvom a univerzálnymi cieľmi, čiže regionálne univerzálne organizácie (napr. EÚ, OAS, OAJ, LAS), d) s ohraničeným členstvom a ohraničenými cieľmi (napr. EHS, OPEC, NAFTA).

V súlade s uvedeným je preto možné skonštatovať, že MO OSN sú vedené na základe rozhodnutí BR OSN a jej príslušných rezolúcií.² Riadené sú generálnym tajomníkom OSN (ďalej len "GT OSN") prostredníctvom ním vymenovaného zvláštneho zmocnenca pre konkrétnu operáciu.

Vzhľadom na ustanovenia Charty OSN sa MO OSN delia na:

- a) operácie vedené podľa Kapitoly VI Charty OSN – to znamená operácie na udržanie mieru (peacekeeping),
- b) operácie podľa Kapitoly VII Charty – to znamená operácie na vynútenie mieru (peace enforcement).

Väčšina MO OSN je vedená podľa Kapitoly VI Charty OSN – *Pokojné riešenie sporov*, pričom rozdiel je v tom, že operácie spadajúce pod Kapitolu VI sú operácie vykonávané so súhlasom bojujúcich strán v konflikte, na podporu úsilia o dosiahnutie či udržanie mieru, za účelom presadenia bezpečnosti a udržania života v oblastiach potenciálneho alebo skutočne prebiehajúceho konfliktu. Operácie spadajúce pod Kapitolu VII – *Akcie pri ohrození mieru, porušení mieru a aktoch agresie* sú operácie vedené za účelom obnovenia mieru medzi bojujúcimi stranami, ktoré však nie celkom súhlasia s nasadením mierových jednotiek, ktoré môžu byť zapojené do bojových akcií. (Urbanovská, 2010, s. 184).³

V období po konci studenej vojny sa často hovorilo o MO OSN aj ako o operáciách podľa Kapitoly VI 1/2, pretože išlo o aktivity na rozhraní uvádzaných kapitol. Berdal a Economides (2007, s. 8) na margo toho uviedli, že „*pokiaľ sa OSN bude odvolávať na riešenie podľa Kapitoly VI 1/2, riskuje tým, že sa stane súčasťou problému a nie jeho riešením.*“

Ako už bolo uvedené, MO OSN zahŕňajú prevenciu konfliktov, operácie na vytváranie mieru, operácie na udržiavanie mieru, operácie na vynútenie mieru a operácie na budovanie mieru (UN PKO Capstone Doctrine, 2008, s. 17-18 a Jurčák a kol., 2009, s. 32-34). Z nich operácie na udržanie mieru sa uskutočňujú pod mandátom OSN alebo regionálnej organizácie, so súhlasom strán zúčastnených v konflikte a v súlade s princípmi činnosti OSN. Tento typ operácií je zameraný na prevenciu vzniku a riešenie konfliktov, presadzovanie práva a poriadku v krízových oblastiach, humanitárnu činnosť; obnovenie politických

² Až do šesťdesiatych rokov minulého storočia rozhodovalo o vyslaní MO OSN Valné zhromaždenie OSN, avšak po katastrofálnych výsledkoch operácie v Kongu prešli rozhodovacie právomoci výhradne na BR OSN (Stejskalová, 2011, s. 19).

³ Napríklad MO OSN v Srbsku-Kosove, Východnom Timore, Sierra Leone či Kongu, ktoré boli BR OSN autorizované ako MO OSN podľa Kapitoly VII Charty OSN (Malone – Wermester, 2001, s. 50).

inštitúcií a funkcií štátu, ktoré boli narušené v dôsledku konfliktu, obnovu základných podmienok života obyvateľstva v krízových či konfliktných oblastiach.

Oproti tomu operácie na vynútenie mieru⁴ sú bojové operácie zahŕňajúce použitie alebo hrozbu použitia ozbrojených síl. Vzhľadom k ich vojenskému rozmeru, organizačnej náročnosti a potrebe rozsiahlej mobilizácie vojenských kapacít na ich vedení, OSN preferuje delegovanie plánovania, prípravy a vedenia týchto operácií na kompetentné regionálne organizácie, vojenské aliancie alebo účelové koalície kombinované s úlohou vedúcej krajiny (Zúna, 2010, s. 184).⁵ V tejto súvislosti je nutné zdôrazniť, že OSN nedisponuje vlastnými bojovými jednotkami či vlastnou armádou, a preto sa mierové jednotky skladajú z dobrovoľných príspevkov členských štátov.

Vývoj mierových operácií

Vývoj v oblasti mierových operácií kopíruje vývoj v oblasti medzinárodnej bezpečnosti, pretože tak ako sa vyvíjalo bezpečnostné prostredie a dochádzalo k zmenám v ňom, tak sa vyvíjali aj mierové operácie OSN, ich charakter a princípy. Podľa ich historického vývoja, resp. vývojových etáp sa MO OSN delia:

- 1) mierové operácie prvej generácie, ktoré sa v niektorej literatúre označujú tiež ako *tradičné mierové operácie* alebo *tradičný peacekeeping (traditional peacekeeping)*;
- 2) mierové operácie druhej generácie, ktoré sa tiež označujú ako *rozšírený peacekeeping (extended peacekeeping)*, pričom OSN pre ne používa označenie *multidimenzionálny peacekeeping*, a v literatúre je možné nájsť aj množstvo iných pojmov ako napríklad *operácie na podporu mieru (peace support operations)*, *multifunkčné operácie (multifunctional operations)*, *pokročilý peacekeeping (advanced peacekeeping)*, *širší peacekeeping (wider peacekeeping / broader peacekeeping)*⁶ alebo *obnovenie mieru (peace restoration)*⁷, čo len potvrdzuje nejednotnosť terminológie v tejto oblasti (Schmiedová, 2007, s. 15; Findlay, 2002, s. 6; UN PKO Capstone Doctrine, 2008, s. 23);

⁴ Príkladom operácií na vynútenie mieru sú operácie IFOR (Implementation Force v roku 1996) v Bosne a Hercegovine alebo Desert Storm (Púštna búrka v roku 1991) v Kuvajte.

⁵ V posledných rokoch sa ukazuje, že v prípade postkonfliktného usporiadania, v ktorom si štát nie je schopný sám zaistiť bezpečnosť a verejný poriadok, rozhoduje BR OSN o ustanovení mierovej operácie na základe Kapitoly VII.

⁶ Označenie preferované vo Veľkej Británii.

⁷ Označenie preferované vo Francúzsku.

- 3) mierové operácie tretej generácie, pre ktoré sa používa aj označenie *operácie na vynútenie mieru (peace enforcing operations / peace enforcement)*,⁸ *operácie na podporu mieru (peace support operations)*⁹ či *rozšírený peacekeeping (expanded peacekeeping)*.

Mierové operácie OSN prvej generácie – tradičné mierové operácie

MO OSN prvej generácie – tradičné mierové operácie sú vedené podľa Kapitoly VI Charty OSN so súhlasom znepriateľených strán, s cieľom ukončiť prebiehajúci konflikt a zároveň vytvoriť vhodné podmienky pre zmierenie a úspešné jednanie zainteresovaných strán (UN PKO Capstone Doctrine, 2008, s. 21). Prebiehajú spravidla pod priamym velením OSN alebo poverenej regionálnej organizácie (Zúna, 2010, s. 184). Počas studenej vojny bolo hlavnou úlohou rozmiestnených mierových jednotiek zabrániť obnoveniu konfliktu medzi zainteresovanými dvomi alebo viac stranami a zároveň pôsobiť pre ne ako odstrašujúci prvok (Malone a Wermester, 2001, s. 38).

V tejto súvislosti je dôležité poukázať na fakt, že využívané boli zväčša v medzištátnych konfliktoch, v ktorých bojovali pravidelné armády (Bureš, 2008, s. 11), pričom rozmiestnené boli spravidla v období medzi zastavením paľby alebo prímerím a vznikom politických dohôd (Bellamy a Williams, 2004, s. 3; Bureš, 2008, s. 11). Ich mandát bol obmedzený na pozorovanie a monitorovanie prímeria, zaistenie verejnej bezpečnosti, verifikáciu priebehu a slobody volieb, a na zamedzenie deeskalácie a/alebo deštruktívneho charakteru konfliktu (Waisová, 2005b, s. 140). Mierové jednotky v operáciách prvej generácie boli tvorené hlavne ľahkými ozbrojenými jednotkami a mierovými vojenskými pozorovateľmi (Stejskalová, 2011, s. 21).

V nadväznosti na už spomínanú teoretickú a terminologickú nejednotnosť je možné nájsť v literatúre ešte aj rozdelenie mierových operácií prvej generácie na menšie skupiny, a to hlavne podľa v nich pôsobiaceho vojenského personálu. Stejskalová (2011, s. 21-22) uvádza, že niektorí autori delia tieto tradičné mierové operácie na:

8 Označenie preferované bývalým GT OSN – Boutrosom Boutrosom Ghálím.

9 Označenie používané v Ramsbotham, O. – Woodhouse, T. : Hawks and Doves: Peacekeeping and Conflict Resolution, 2004.

- klasické mierové operácie, v ktorých pôsobia vojenské jednotky, prápory a skupiny pozorovateľov ako sú napríklad operácie UNIFIL v Libanone, UNDOF na Golanských výšinách alebo UNFICYP na Cypre), a
- pozorovateľské misie, v ktorých pôsobia skupiny vojenských pozorovateľov označené ako United Nations Military Observer Group ako sú napríklad UNOGIL v Libanone, UNMOGIP v Indii a Pakistane, UNOMUR v Ugande a Rwande alebo UNOMIG v Gruzínsku.

Oddelenie mierových operácií OSN (UN Department of Peacekeeping Operations – UN DPKO) zasa rozlišuje mierové operácie prvej generácie na:

- vojenské pozorovateľské misie,
- peacekeepingové mise (UN DPKO, 1995, s. 9).

Na margo mierových operácií prvej generácie je v súvislosti s vyššie uvedenými informáciami potrebné dodať, že tradičné MO OSN rozhodne nemožno chápať ako prekonanú formu mierových operácií, ktorých využitie či použitie pri riešení konfliktov prestalo byť aktuálne (Stejskalová, 2011, s. 22). Naopak, podľa Zůnu (2010, s. 185) MO OSN tohto typu stále prebiehajú a ani v budúcnosti ich vedenie nie je možné vylúčiť. Potreba uvedeného typu mierovej operácie bude podľa neho aktuálna i v budúcnosti.

Mierové operácie OSN druhej generácie – multidimenzionálne mierové operácie

Zmeny, ktoré nastali v globálnom bezpečnostnom prostredí po skončení studenej vojny a bipolárneho rozdelenia sveta síce priniesli so sebou pozitíva napríklad v podobe zníženia počtu medzištátnych konfliktov, ale na druhej strane, na strane negatív, vniesli do medzinárodnej bezpečnosti a medzinárodných vzťahov nestabilitu a neistotu, s ktorými priniesli i nové konflikty. Celosvetovú i regionálnu bezpečnostnú situáciu začali výrazne ovplyvňovať vnútroštátne konflikty. Svet zostal zaskočený rýchlo rastúcim množstvom civilných, nacionálnych, náboženských a etnických konfliktov.

Na vzniknutú situáciu musela reagovať aj OSN a keďže správanie a reakcie jednotlivých strán v takýchto konfliktoch sú len veľmi ťažko predvídateľné, rozlíšenie a oddelenie bojovníkov od civilistov veľmi problematické, a zároveň sú tieto konflikty spojené s veľkými obeťami na životoch prevažne na strane civilistov, vlnami utečencov

a charakteristické deformovanými a zväčša aj nefunkčnými vnútornými štruktúrami štátov, koncepcia tradičných MO OSN musela byť nevyhnutne prepracovaná a rozšírená.

Pôvodne čisto vojenské mierové operácie prvej generácie bolo nutné transformovať na komplexné operácie, ktorých cieľom bolo zaistiť nielen celkové mierové urovnanie konfliktov, ale i nastolenie trvalého mieru a bezpečnosti (OSN¹⁰). Preto MO OSN druhej generácie sú už operáciami, ktoré sú síce stále vedené podľa Kapitoly VI Charty OSN, ale ktoré už v sebe zahŕňajú aj prvky operácií na vynútenie mieru podľa Kapitoly VII Charty OSN (Zúna, 2010, s. 185). Aj preto bývajú často označované ako mierové operácie podľa Kapitoly VI ½ Charty OSN. Ide totiž o také operácie, ktoré vyplňajú miesto medzi tradičnými metódami mierového riešenia sporov, ako sú negociácia a mediácia podľa Kapitoly VI – *Pokojné riešenie sporov*, a silové akcie k vynúteniu mieru podľa Kapitoly VII – *Akcie pri ohrození mieru, porušení mieru a aktoch agresie* (OSN¹¹). Pre široký záber kompetencií bývajú tiež označované ako robustné operácie. Sú operáciami multilaterálnymi, multidimenzionálnymi, multinárodnými a multi-kultúrnymi (Zúna, 2010, s. 189).

Nárast počtu MO OSN po skončení studenej vojny je spojený nielen s väčším množstvom konfliktov, zväčša vnútroštátnych, ale aj s tým, že BR OSN prestala byť paralyzovaná právom veta niektorého z jej stálych členov, ktorí si i týmto spôsobom vybavovali medzi sebou účty a mocenské spory počas trvania studenej vojny (Stejskalová, 2011, s. 23). Jedným zo zásadných dokumentov, ktorý prispel k rozvoju multidimenzionálnych mierových operácií bola *Agenda pre mier (An Agenda for Peace – Preventive diplomacy, peacemaking and peacekeeping)*, ktorú práve s cieľom reagovať na prebiehajúce geopolitické zmeny a nové bezpečnostné hrozby predstavil GT OSN Boutros Boutros Ghali na zasadaní BR OSN v januári 1992.

V Agende sa OSN prihlásila ku koncepcii mierových operácií druhej generácie, ktoré sa vyznačujú nasledujúcimi charakteristickými znakmi:

- nemajú iba čisto vojenský mandát, ale obsahujú aj civilné aspekty → podstatná časť operácie alebo dokonca jej väčšina zahŕňa nevojenské činnosti;
- sú vysoko komplexné a majú celý rad nevojenských funkcií (napríklad obnova civilnej správy, pomoc s ustanovením alebo znovuoobnovením demokracie a vlády, podpora rastu civilnej spoločnosti, naštartovanie ekonomickej rekonštrukcie a

¹⁰ OSN. *Mír a bezpečnost*. Dostupné na: <http://www.osn.cz/mir-a-bezpecnost/>

¹¹ OSN. Dostupné na: http://untreaty.un.org/ola/media/info_from_lc/SLIP_state-ment.pdf

rozvoja krajiny postihnutej konfliktom), pričom civilné zložky operácie zaisťujú pomoc s prípravou volieb, dohliadajú nad dodržiavaním ľudských práv a súčasne sú poverené implementáciou ekonomických a sociálnych rekonštrukčných programov;

- môžu byť vedené ako operácie na riešenie medzištátneho alebo vnútroštátneho konfliktu;
- participuje na nich široká škála aktérov, ako sú rôzne humanitárne organizácie, medzinárodné a nevládne organizácie i medzinárodné finančné inštitúcie;
- ide o dynamické operácie, ktorých mandát a na základe neho stanovené vojenské úlohy zodpovedajú situácii a menia sa podľa skutočnej politickej a bezpečnostnej situácii v danej oblasti krízy;
- sú operáciami, ktoré majú donucovací charakter a tomu zodpovedajúce právomoci. (Zúna, 2010, s. 187 a Findlay, 2002, s. 5-6).

Práve Agenda pre mier rozšírila pôsobnosť OSN aj do oblastí preventívnej diplomacie, vytvárania mieru, udržiavania mieru a budovania mieru, pričom sa zároveň zaviazala vytvoriť pre tieto oblasti zodpovedajúce kapacity. V úzkej súvislosti s tým bolo v roku 1992 vytvorené, už v predchádzajúcich častiach spomínané, Oddelenie pre mierové operácie OSN (Department of Peacekeeping Operation – DPKO), ktoré je zodpovedné za prípravu, plánovanie, vedenie a riadenie MO OSN. Oddelenie je organizačnou súčasťou sekretariátu OSN, sídli v New Yorku a je podriadené GT OSN.

Nóvum Agendy pre mier spočívalo tiež v tom, že navrhovala, ak by opatrenia vykonané podľa článku 41 Kapitoly VII Charty OSN boli nedostatočné, možnosť použitia vojenskej sily podľa článku 42 tej istej kapitoly v tých prípadoch, kedy je vojenská akcia nevyhnutná k udržaniu alebo znovuobnoveniu medzinárodného mieru a bezpečnosti. Takáto akcia sa však môže využiť len v prípade, že všetky ostatné mierové prostriedky zlyhali (OSN, 1992). To síce znamenalo, že OSN môže viesť aj mierové operácie mimo Kapitoly VI Charty OSN, teda operácie na vynútenie mieru, ale táto možnosť nebola nikdy využitá, dôkazom čoho sú „nevydarené“ misie v Somálsku alebo na Balkáne (Stejskalová, 2011, s. 24).

Práve na základe negatívnych skúseností z Bosny a Hercegoviny a zo Somálska bol v roku 1995 vydaný doplnok k Agende, ktorý vyzýval k revízii celej koncepcie MO OSN. MO OSN by podľa tohto dokumentu mali:

- mať multifunkčný charakter,
- skladať sa z vojenských, policajných a civilných komponentov,
- podporovať implementáciu mierovej dohody,

- viesť k dlhodobému mieru.

Účasť civilistov v operáciách by mala zabezpečiť stabilizáciu spoločnosti a podporiť postkonfliktnú rekonštrukciu konfliktom postihnutej krajiny. Ide predovšetkým o pomoc pri obnove vlády, dohľad nad voľbami, pomoc pri ekonomickej a sociálnej povojnovej rekonštrukcii, výkon dočasnej správy, asistenciu pri doručovaní humanitárnej pomoci, ochranu utečencov a humanitárnych pracovníkov alebo dohľad nad dodržiavaním ľudských práv (Waisová, 2005b, s. 140 a 143).

V nadväznosti na predchádzajúci vývoj a skúsenosti s riešením konfliktov bolo prijaté rozhodnutie, že všetky budúce MO OSN sa budú viesť podľa Kapitoly VI Charty OSN a operácie vedené podľa Kapitoly VII budú delegované na kompetentné regionálne a/alebo vojenské organizácie. Tento vývoj vytvoril základné predpoklady pre budúce široké zapojenie NATO do mierových operácií (Zúna, 2002, s. 15 a Zúna, 2010, s. 188). Napriek tomuto rozhodnutiu o autorizácii operácií podľa Kapitoly VII, OSN proklamovala, že i naďalej zostáva neutrálnym a nestranným aktérom medzi znepriatelenými stranami (OSN, 1995).

Príkladom MO OSN druhej generácie, to znamená multidimenzionálnych mierových operácií sú najmä operácie UNPROFOR na území bývalej Juhoslávie, UNTAG v Namíbií, UNTAC v Kambodži, UNOSOM II v Somálsku, UNAVEM III v Angole alebo UNOMUR či UNAMIR v Ugande a Rwande.

Mierové operácie OSN tretej generácie – hybridné mierové operácie

Z pohľadu MO OSN bol prelom 20. a 21. storočia spojený s ich prehodnocovaním. Skúsenosti z posledného desaťročia minulého storočia totiž ukázali, že ak majú byť tieto operácie naozaj funkčné a účinné a súčasne schopné pružne a efektívne reagovať na vzniknuté krízy a vypuknuté konflikty je nevyhnutné prehodnotiť ich vedenie, princípy a smerovanie. Preto vtedajší GT OSN Kofi Annan zostavil v roku 2000 expertnú pracovnú skupinu pod vedením bývalého alžírkeho ministra zahraničných vecí Lakhdara Brahimiho, ktorá mala analyzovať dovtedajší vývoj a načrtnúť novú koncepciu MO OSN (Bellamy a kol., 2004, s. 75).

Expertná pracovná skupina pre MO OSN po niekoľkomesačnej práci vydala v roku 2000 Správu o reforme mierových operácií, tzv. Brahimiho správu, v ktorej, hlavne na základe skúseností z operácií na Balkáne, formulovala viaceré odporúčania k ich reforme a zásadné zmeny v prístupe k nim. V Správe bolo odporúčané najmä:

- nasadiť mierové sily iba v prípade reálnej možnosti naplniť stanovený mandát,

- netrvať na tradičnej nestrannosti mierových síl v operáciách, ak jedna zo strán zjavne poruší alebo porušuje mierovú zmluvu,
- stanoviť vyšetrovaciu komisiu pri vypuknutí konfliktu,
- prehľbovať vzájomnú spoluprácu medzi jednotlivými inštitúciami, vládami, medzinárodnými, regionálnymi a nevládnymi organizáciami,
- klásť dôraz na nevyhnutné posilnenie úloh civilných zložiek polície,
- pomáhať pri povojnovej rekonštrukcii postihnutej oblasti, a predovšetkým
- vytvoriť také jednotky, ktoré bude možné rýchlo a efektívne nasadiť v prípade potreby najneskôr do 30 dní od prijatia rezolúcie BR OSN, a
- zaviesť nový typ operácií, tzv. robustné operácie a súčasne vytvoriť dostatočné kapacity pre vedení operácií na udržanie mieru. (Waisová, 2005b, s. 147).

Z uvedeného vyplýva, že MO OSN tretej generácie sú založené nielen na myšlienke štrukturálnej prevencie a povojnovej rekonštrukcii postihnutých oblastí, ale aj na myšlienke nutnosti účinného naplňovania mandátu operácie napriek komplikovaným podmienkam vnútroštátneho konfliktu (Waisová, 2005b, s. 142). Zároveň sú chápané ako operácie s mandátom podľa Kapitoly VII Charty OSN, u ktorých nemusí byť dodržaný princíp konsenzu zúčastnených strán (Doyle a Sambanis, 2007, s. 498).

Tieto operácie sa využívajú najmä vtedy, keď medzi sebou nebojujú znepriatelené štáty, ale znepriatelené skupiny v rámci jedného štátu. Zväčša teda prebiehajú v štátoch, ktoré nemajú pod kontrolou celé svoje územie. Ich úlohou je mier nastoliť a nielen ho udržať. Preto sú často vysielané bez súhlasu jednotlivých znepriatelených strán a na ich vedenie stačí súhlas národnej vlády. Ich cieľom je predísť ďalšiemu násiliu na civilnom obyvateľstve a zaistiť im pomoc spolu s hospodárskou rekonštrukciou a celkovou obnovou krajiny (Dragoun, 2009, s. 4). Patria sem tak nielen operácie s nízkou úrovňou zapojenia vojenských komponentov s cieľom napríklad ochrániť distribúciu humanitárnej pomoci, ale tiež aktivity s vysokou úrovňou zapojenia vojenských komponentov, napríklad na vynútenie prímeria, a v niektorých prípadoch fungujú aj ako autoritatívna entita pri znovuobnovení zlyhávajúcich štátov – tzv. *failed states* (Doyle a Sambanis, 2007, s. 503).

V operáciách preto pôsobí ako vojenský, tak i špecializovaný civilný personál zahŕňajúci policajtov, zdravotníkov, učiteľov, úradníkov, atď. V porovnaní s MO OSN druhej generácie je do operácií tretej generácie zapojený veľký počet aktérov – členských štátov OSN, agentúr a programov OSN (napríklad United Nations High Commissioner for Refugees – UNHCR alebo United Nations Development Programme – UNDP), regionálnych

medzivládnych organizácií (napríklad Organizácia afrických štátov – OAAŠ, OBSE, alebo Africká únia – AÚ) a medzinárodných, regionálnych a lokálnych nevládných organizácií (napríklad Červený kríž, Lekári bez hraníc, Amnesty International, atď.) (Waisová, 2005b, s.142), z ktorých najmä regionálne organizácie ako NATO, EÚ alebo AÚ môžu vzhľadom na svoje vojenské spôsobilosti plniť vojenské úlohy podľa Kapitoly VII Charty OSN, pretože OSN nemá zodpovedajúce vojenské kapacity na vedenie takých operácií.

Z týchto dôvodov sa MO OSN tretej generácie označujú ako hybridné operácie, pretože na nich spoločne participujú nielen jednotlivé zložky OSN, ale aj zložky regionálnych a ďalších organizácií pod spoločným velením (UN PKO Capstone Doctrine, 2008, s. 84). Hybridné operácie bývajú vďaka tejto spolupráci úspešnejšie v dosiahnutí stanovených cieľov a určeného mandátu.

Záver

Súčasnú mierovú operáciu v žiadnom prípade nie je možné, v čase prehlbujúcej sa globalizácie, vnímať ako aktivity prebiehajúce nezávisle na sebe. Naopak, eliminácia nových bezpečnostných hrozieb, predovšetkým asymetrických, si vyžaduje kombináciu viacerých spôsobilostí, ktoré OSN v spolupráci s ostatnými organizáciami medzinárodného krízového manažmentu (predovšetkým NATO a EÚ, ale aj OBSE či AÚ) v tejto oblasti dosiahla, a kapacít, ktorými v kooperácii s uvedenými organizáciami disponuje pre daný typ mierovej operácie. A práve kombinácia vojenských a civilných spôsobilostí a kapacít, ako aj spôsobov riadenia a velenia, či základných princípov a foriem, ktoré od seba jednotlivé operácie v podaní predmetných organizácií rozlišujú, spoločne vytvárajú účinný nástroj na riešenie problémov a kríz ohrozujúcich medzinárodnú bezpečnosť a mier.

Na základe výsledkov skúmania, charakteristiky a vývoja jednotlivých typov mierových operácií je možné vyvodiť nasledujúce všeobecné závery:

a) súčasné mierové operácie možno charakterizovať ako multidimenzionálne operácie, v ktorých personál plní celú škálu funkcií;

b) personál v súčasných mierových operáciách zahŕňa okrem príslušníkov ozbrojených síl aj policajtov, politických a právnych poradcov, ekonómov, vládnych a administratívnych pracovníkov, volebných pozorovateľov, pozorovateľov nad dodržiavaním ľudských práv a humanitárnych pracovníkov, ako aj špecialistov v oblasti civilno-vojenskej spolupráce, informačných a komunikačných technológií, pracovníkov v oblasti komunikácie s masmédiami, v public relations a v ďalších oblastiach;

c) súčasné mierové operácie kladú oveľa väčší dôraz na povojnovú rekonštrukciu postihnutej oblasti ako predtým, zvlášť v prípade MO OSN;

d) vojenské velenie MO dnes nadväzuje oveľa hlbšie kontakty s miestnymi autoritami a vojenské prvky prenikajú do väčšej hĺbky miestnej politickej a sociálnej štruktúry, a to najmä s pomocou lokálnych nevládných organizácií a ďalších partnerov, pričom z určitého uhľu pohľadu možno dokonca tvrdiť, že dochádza k stieraniu rozdielov medzi samotnou operáciou, povojnovou rekonštrukciou a vojenskou intervenciou;

e) tradičné MO OSN, ktoré sa realizujú podľa Kapitoly VI Charty OSN, hrajú v súčasnosti iba doplnkovú úlohu v komplexných operáciách a i keď OSN garantuje schopnosť vedenia multidimenzionálnych MO OSN, vrátane operácií na vynútenie mieru, k dosiahnutiu vojenských cieľov stále viac využíva sily, spôsobilosti a kapacity NATO alebo EÚ, pretože sama nedisponuje dostatočnými vojenskými silami, spôsobilosťami a kapacitami pre vedenie operácií podľa Kapitoly VII Charty OSN. V prípade OSN tak postupne klesá počet vojenských síl alokovaných z vlastných zdrojov, ale naopak stúpa zapojenie civilných zložiek do operácií.

f) kým tradičné mierové operácie sa v minulosti obmedzovali hlavne na elimináciu možností vypuknutia konfliktu v záujmových oblastiach superveľmocí, a preto mala činnosť mierových jednotiek prevažne vojenský charakter, súčasné mierové operácie, v ktorých jednotky disponujú rozsiahlejšími vojenskými schopnosťami, sú vyvážené doplnené o civilné prvky, ktoré sú nevyhnutné ku komplexnému riešeniu kríz;

g) cieľom súčasných mierových operácií nie je len udržať status quo, ale zároveň prispieť k obnove, budovaniu a rozvoju krízou či konfliktom postihnutej krajiny a spoločnosti, čo zahŕňa ekonomickú, politickú i sociálnu rekonštrukciu.

h) zásadné zmeny, ktoré nastali v globálnom, kontinentálnom i regionálnom bezpečnostnom prostredí po skončení studenej vojny, výrazne ovplyvnili okrem iného aj charakter MO OSN;

i) charakteristickým znakom súčasných mierových operácií je, na rozdiel od tradičných MO OSN z deväťdesiatych rokov, ktorých primárnou úlohou bolo riešiť vojenskú situáciu v mieste krízy či konfliktu, čo bolo úzko spojené s určením dátumu začatia a ukončenia operácie a s termínom stiahnutia mierových jednotiek z postihnutej oblasti, záväzok k dlhodobému pôsobeniu v oblasti krízy či konfliktu.

j) súčasné mierové operácie nie sú z geografického hľadiska nijako obmedzené (Stejskalová, 2011, s. 58).

Na záver je možné ešte uviesť, že o charaktere mierových operácií (bez ohľadu na používanú terminológiu) a ich politických a vojenských cieľoch, ako aj o výbere spôsobov či nástrojov (politických, diplomatických, vojenských alebo ekonomických) na ich dosiahnutie rozhodujú v procese politického rozhodovania hlavní aktéri medzinárodných vzťahov, ktorými sú predovšetkým národné štáty, medzinárodné organizácie, regionálne organizácie, nevládne organizácie a, samozrejme, aj vojensko-politické aliancie či zoskupenia, resp. iné subjekty (napr. rôzne vládne i nevládne agentúry) pohybujúce sa v systéme medzinárodných vzťahov a medzinárodnej politiky.

Použitá literatúra:

1. BELLAMY, A. J. – WILLIAMS, P. 2004. Thinking Anew about Peace Operation. In *International Peacekeeping*, 2004, Vol. 11, No. 1, pp. 1 – 15.
2. BELLAMY, J. A. – WILLIAMS, P. – GRIFFIN, S. 2004. *Understanding Peacekeeping*. Cambridge : Polity Press. 325 p.
3. BUREŠ, O. 2007. Wanted: A Mid-Range Theory of International Peacekeeping. In *International Studies Review*, 2007, Vol. 9, No. 3, pp. 407 – 436.
4. BUREŠ, O. a kol. 2008. *Teorie a praxe postkonfliktní rekonstrukce*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. 112. s.
5. DIEHL, P. F. 2008. *Peace Operations*. Cambridge : Polity Press. 211 p.
6. DIEHL, P. F. – DRUCKMAN, D. – WALL, J. 1998. International Peacekeeping and Conflict Resolution: A Taxonomic Analysis with Implications. In *Journal of Conflict Resolution*, 1998, Vol. 42, No. 1, pp. 33-55.
7. DOYLE, M. W. – SAMBANIS, N. 2007. The UN record on peacekeeping operations. In *International Journal*, 2007, Vol. 62, No. 3, pp. 495 – 518.
8. DRAGON, J. 2009. *Valné shromáždění (GA) – Mírové mise OSN*. Asociace pro mezinárodní otázky. Dostupné na: http://www.studentsummit.cz/data/1261405740862/BGR_GA_Mise.pdf
9. DURCH, W. J. 1993. Introduction. In Durch, W. J. (ed.) *The Evolution of UN Peacekeeping : Case Studies and Comparative Analysis*. New York. Henry L. Stimson Center. 544 p.
10. EICHLER, J. 2012. Legální a nelegální války v dnešním světě. In *Vojenské rozhledy*, 2012, roč. 21, č. 3, s. 17-29.
11. FINDLAY, T. 2002. *The Use of Force in UN Peace Operation*. New York : Oxford University Press. 186 p.
12. GOULDING, M. 1993. The Evolution of United Nations Peacekeeping. In *International Affairs*, 1993, Vol. 60, No. 3, pp. 451-464.
13. GUÉHENNO, J.-M. 2002. On the Challenges and Achievements of Reforming UN Peace Operations. In *International Peacekeeping*, 2002, Vol. 9, No. 2, pp. 69-80.

14. HANSEN, W. – RAMSBOTHAM, O. – WOODHOUSE, T. 2004. *Hawks and Doves: Peacekeeping and Conflict Resolution*. Berghof Research Center for Constructive Conflict Management, 2004, pp. 1-21.
15. HELDT, B. – WALLESTEEN, P. 2006. *Peacekeeping Operations: Global Patterns of Intervention and Success 1948 – 2004*. Research Report No. 1. Folke Bernadotte Academy Publishers. 176 p.
16. HILLEN, J. 1998. *Blue Helmets: The Strategy of UN Military Operations*, Washington : Brassey's Inc. 320 p.
17. HOLMES, K. M. 1993. New World Disorder: A Critique of the United Nations. In *Journal of International Affairs*, 1993, Vol. 46, No. 2, pp. 323-340.
18. IVANČÍK, R. – JURČÁK, V. 2011. Participácia Ozbrojených síl Slovenskej republiky na operáciách medzinárodného krízového manažmentu – príspevok Slovenskej republiky k medzinárodnej bezpečnosti. In *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2011 : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika. 2011. s. 95-104.
19. JURČÁK, V. a kol. 2009. Organizácie medzinárodného krízového manažmentu. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2009. 235 s.
20. KAZANSKÝ, R. 2011. Bezpečnostná politika – Teória konfliktov. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2011. 115 s.
21. KREJČÍ, O. 2010. *Mezinárodní politika*. Praha : EKOPRESS. 4. vyd. 2010. 756 s.
22. MALONE, D. M. – WERMESTER, K. 2001. Boom and Bust? The Changing Nature of UN Peacekeeping. In Adebajo. A. – Sriram, Ch. L. (ed.) *Managing Armed Conflicts in the 21st Century*. London : Frank Cass, pp. 37-54.
23. OSN 2010a. *United Nations Peacekeeping. Fact sheet*. Department of Peacekeeping Operations. Dostupné na:
<http://www.un.org/en/peacekeeping/documents/factsheet.pdf>
24. OSN 2010b. *Peacekeeping Fact Sheet*. Dostupné na: <http://www.un.org/en/peacekeeping/bnote.htm>
25. OSN 2010c. *United Nation Peacekeeping – Looking to the Future*. Dostupné na:
<http://www.un.org/ga/president/64/thematic/peacekeeping.html>
26. OSN. 1992. *An Agenda for Peace. Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peacekeeping*. New York. Dostupné na: <http://www.un.org/Docs/SG/agpeace.html>
27. OSN. 1995. Supplement to An Agenda for Peace: Position Paper of the Secretary General on the occasion of the fiftieth anniversary of the United Nations (A/50/60 - S/1995/1). Dostupné na: <http://www.un.org/Docs/SG/agsupp.html>
28. OSN. 2000. *Report of the Panel on United Nations Peace Operation (Brahimi Report)*. A/55/305-S/2000/809. Dostupné na:
http://www.un.org/peace/reports/peace_operations/
29. OSN. 2003. *Handbook on United Nations Multidimensional Peacekeeping Operations*. New York: UN Department of Peacekeeping Operations.
30. OSN. 2005. *In larger freedom: towards development, security and human rights for all (A/59/2005)*. Report of the UN Secretary-General. Dostupné na:

http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/gaA.59.2005_En.pdf

31. OSN. 2008. *United Nations Peacekeeping Operations. Principles and Guidelines*. New York: Department of Peacekeeping Operation. 100 p. Dostupné na: http://www.effectivepeacekeeping.org/sites/effectivepeacekeeping.org/files/04/DPKODFS_Capstone%20Document.pdf
32. OSN. 2009. *UN Peacekeeping. Annual Report of the Secretary-General*. Dostupné na: http://www.un.org/en/peacekeeping/documents/pko_2009.pdf
33. OSN. *Mír a bezpečnost*. Dostupné na: <http://www.osn.cz/mir-a-bezpecnost/>
34. PTÁČNÍK, J. 2010. *Mírové operace OSN a jejich právní zakotvení*. Dostupné na: <http://www.e-polis.cz/mezinarodni-bezpecnost/450-mirove-operace-osn-a-jejich-pravni-zakotveni.html>
35. SCHMIEDOVÁ, J. 2007. *Operace OSN na udržení míru: Předpoklady úspěchu při řešení konfliktů v Africe v době po skončení studené války*. Olomouc : Filosofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci. 100 s.
36. STEJSKALOVÁ, L. 2011. *Komparace základních principů mírových operací OSN, NATO operací na podporu míru a operací krizového manažmentu EU*. Brno : Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita v Brně. 81 s.
37. STEHLÍKOVÁ, I. 2012. *Spolupráca NATO a EÚ v medzinárodnom krízovom manažmente*. In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Národná a medzinárodná bezpečnosť 2012“*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2012, s. 429-436.
38. ŠKVRNDA, F a kol. 2010. *Medzinárodné politické vzťahy*. Bratislava : Ekonóm. 230 s.
39. ŠKVRNDA, F – PAWERA, R. – WEISS, P. 2008. *Medzinárodná bezpečnosť*. Bratislava : Ekonóm. 136 s.
40. URBANOVSKÁ J. 2010. *Vliv bezpečnostního a politického prostředí na podobu mírových operací OSN a jejich principů*. In *Smolík, J. – Šmíd, T. (ed.) Vybrané bezpečnostní hrozby a rizika 21. století*. Brno : Mezinárodní politologický ústav Masarykovy university v Brně, s. 183-200.
41. VĚTROVCOVÁ, B. – ZELINKA, P. 2007. *Peacekeeping – přehledová studie s důrazem na OSN*. Dostupné na: https://is.muni.cz/www/219685/Peacekeeping_1.0.txt
42. WAISOVÁ, Š. 2005a. *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. Plzeň : Aleš Čeněk. 174 s.
43. WAISOVÁ, Š. 2005b. *Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích*. Praha : Portál. 206 s.
44. WAISOVÁ, Š. 2008. *Mezinárodní organizace a režimy*. Plzeň : Aleš Čeněk. 256 s.
45. WILKINSON, P. 1998. *Sharpening the Weapons of Peace: The Development of a Common Military Doctrine for Peace Support Operation*. Dostupné na: <http://essex.ac.uk/rightsinacutecrisis/report/wilkinson.htm>
46. ZŮNA, J. 2002. *NATO Operace na podporu míru*. Brno: Vojenská akademie v Brně.
47. ZŮNA, J. 2010. *Vliv změn v bezpečnostním prostředí na budoucí použití jednotek*

AČR v mírových operacích. Brno : Fakulta ekonomiky a managementu Univerzity obrany v Brně. 226 s.

48. <http://www.foreignaffairs.com>

49. <http://www.internationalpeacekeeping.org>

50. <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojonych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>

51. <http://www.osn.cz/system-osn/o-osn>

52. <http://www.un.org>

53. <http://www.un.org/en/peacekeeping>

54. <http://www.un.org/en/peacekeeping/operations>

55. <http://www.un.org/peace/reports/peace-operations>

Vojnové trestné činy

Stanislav Mráz

Abstrakt

Hoci sme zástancami učení o odmietnutí násilia ako cieľa a prostriedku boja, nevieme si predstaviť, aby sa vojna dala odstrániť okamžite podpísaním nejakých dokumentov, resp. „vyslovením nejakého zaklínadla“, či už v právnom alebo diplomatickom zmysle. Pokiaľ vojna a násilie sú realitou a ľudia sa s tým aspoň raz dostanú do kontaktu, bohužiaľ musia byť prijaté rôzne opatrenia a musíme obmedzovať násilie aspoň prostredníctvom právnych noriem.

Keď nebudeme zohľadňovať prameň konfliktov, môžeme povedať, že sám ozbrojený konflikt je prameňom porušenia práva ozbrojených konfliktov. Nakoľko vyvoláva atmosféru násilia, väčšina noriem tak prestáva platiť aj vo vzťahu anomálneho správania, na ktoré sa pozerá v tých podmienkach ako na správanie dovolené. Za týchto podmienok ľudia môžu uspokojiť bez obmedzení svoje najbláznivejšie túžby a najprimitívnejšie zvieracie pudy. A práve týmto otázkam sa venuje autor vo svojom príspevku

Kľúčové slová : Vojna, vražda, násilie, deportácie, zajatci, vojaci, humanitárne právo, pravidlá vedenia vojny, vojnové trestné činy, Haagske právo, mučenie, kruté zaobchádzanie.

Abstract

Although we are the advocates of the teaching of violence refusal as an aim and meaning of fight, we cannot imagine to stop the war immediately by signing of certain documents or „by saying some magic formula“ in any legal or diplomatic sence. Once the reality of life is turned to war and violence which affects the people, we must try to limit it by legal normes.

If we do not consider the source of the conflicts, we may state that the armed conflict is the source of infringement of the law of armed conflicts itself. Because there is an atmosphere of violence, most of the legal norms are considered to be invalid, even in relation to anomal behaviour which is considered as behaviour permitted. In this conditions people may satisfy their crazy and most primitive desires. These issues and questions are a point of research in this article.

Key words: War, murder, violence, deportation, prisoners, soldiers, humanitarian law, the rules of warfare, war crimes, torture, cruel treatment.

JEL klasifikácia: K33, Z19

Obsah definícií vojnových trestných činov

Nie všetky porušenia práva ozbrojených konfliktov sú vojnovými trestnými činmi, sú nimi len najzávažnejšie z nich.

Zmluvné pojmy schválené štátmi neprekážajú tomu, aby v rámci svojho vnútorného zákonodarstva považovali za vojnové trestné činy aj iné porušenie práva ozbrojených konfliktov. To bol prípad Belgicka, keď rozšírilo sféru aplikácie svojho zákona o zamedzení závažných porušení Ženevských konvencií a Dodatkového protokolu I aj na vnútroštátne vojnové konflikty.

Avšak toto rozšírenie definícií neprekračuje rámec vnútroštátneho zákonodarstva neprináša so sebou následky charakteristické pre medzinárodné trestné činy, ktorými sú vojnové trestné činy.

V princípe, definície vojnových trestných činov nie sú nezávislé od normy, za porušenia ktorej sa ukladá sankcia. V prípade pochybnosti o sfére aplikácie definícií je potrebné obrátiť sa na normu, porušenie ktorej je trestným a s väčšou presnosťou zistiť rozsah tejto definície a overiť či sa na ňu vzťahuje.

Konania, ktoré sa kvalifikujú ako vojnové trestné činy, sú porušeniami ženevského a haagskeho práva.

Porušenia ženevského práva

Vražda, mučenie a kruté zaobchádzanie

Medzi porušenia ženevského práva patria úmyselná vražda, mučenie, neľudské a kruté zaobchádzanie s obetami ktorými sú civilné osoby nachádzajúce sa na okupovanom území, vojnoví zajatci, chorí, zranení, stroskotanci¹, iné kategórie kombatanov, lekárskeho a duchovného personálu².

Tieto porušenia upravuje aj Projekt kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva, kde sa považujú za „najťažšie vojenské trestné činy“³.

Aj keď nemáme detailnejšiu definíciu pre „mučenie“, „neľudské zaobchádzanie“ a „úmyselné spôsobenie utrpenia“, tieto pojmy môžu zahrňovať rôzne druhy správania. Zranenie, poníženie, zmrzačenie, doplnené o znásilnenie, odňatie humanitnej pomoci,

¹ Poriadok Norimberského tribunálu, článok 6b, Ženevské konvencie: I,50, II,51, III,130, IV,147.

² Dodatkový protokol I, článok 85, ods. 2.

³ Článok 22, ods. 2a Projektu kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva.

použitie ako „živý štít“, „etnické čistky“⁴ to sú len niektoré z porušení typických pre nedávne konflikty.

Biologické a lekárske experimenty

Ženevské konvencie zaraďujú medzi vojnové trestné činy biologické experimenty, ktoré robí bojujúca strana na zajatcoch⁵, nakoľko hovoríme o útoku na fyzickú nedotknuteľnosť a zdravie osoby. Avšak to nevyklučuje použitie „nových terapeutických prostriedkov, použitie ktorých sa ospravedlňuje z lekárskeho hľadiska a je nadiktované výlučne snahou zlepšiť stav pacienta“.

Dodatkový protokol I rozšíril tento pojem na všetky úmyselné konania strany konfliktu, t.j. lekárske experimenty smerujúce proti chráneným osobám (aj transplantácia orgánov, odber krvi alebo pokožky za účelom transplantácie alebo výmena krvi), pokiaľ toto konanie nie je zdôvodnené stavom pacienta a protirečí lekárske predpisy platným v tomto štáte a vytvárajú závažnú hrozbu pre zdravie chránenej osoby alebo pre jej fyzickú alebo psychickú nedotknuteľnosť.

Norimberský Tribunal rozhodol, že vykonanie biologických pokusov na vojnových zajatcoch alebo civilných osobách bez ich súhlasu je vojnovým trestným činom aj keď tieto osoby sú odsúdené na trest smrti.

Zajatie rukojemníkov

Zajatie rukojemníkov a ich poprava sa podľa Poriadku Norimberského tribunálu. Považuje za vojnový trestný čin s čím sa stotožňuje aj Ženevská konvencia IV⁶.

Treba poznamenať, že sa k tomuto záveru nedospelo ihneď. Tribunály spojeneckých štátov nie vždy podporovali činnosť na zabránenie podobnej praxe, t.j. aj popráv rukojemníkov po II. Svetovej vojne. Bolo známe, že poprava rukojemníkov môže byť povolenou pri dodržaní určitých podmienok, napríklad, nevyhnutný charakter popravy, predchádzajúce upovedomenie obyvateľstva a úmernosť medzi počtom popravených rukojemníkov a porušením práva, na základe čoho sa uskutočňuje poprava, atď.

4 Tieto proušenia boli odsúdené Konferenciou o ochrane obeti vojny, 31.08. – 01.09.1993, E. David, Principy prava vooružených konfliktov, Moskva, MKČK 2000.

⁵ Ženevské konvencie: I,50, II,51, III,130, IV,147, Projekt kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva, článok 22, ods. 2a.

⁶ tiež Projekt kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva, článok 22, ods. 2a.

Ženevská konvencia IV z r. 1949 o ochrane civilného obyvateľstva počas vojny zlikvidovala neistotu, keď oficiálne ustanovila za vojnový trestný čin „zajatie rukojemníkov“, čo, a fortiori, znamená aj ich popravu.

Deportácia civilného obyvateľstva

Poriadok Norimberského tribunálu považoval za vojnový trestný čin deportáciu civilného obyvateľstva z okupovaného územia na územie okupujúceho štátu. Ženevská konvencia IV zakazuje podobnú prax (s výnimkou prípadov, „keď to vyžaduje bezpečnosť obyvateľstva alebo akútny prípad vojnového charakteru“, ako aj deportáciu alebo premiestnenie okupujúcim štátom vlastného obyvateľstva na územie okupovaného štátu; avšak za vojnový trestný čin sa považuje porušenie len prvej povinnosti.

Dodatkový protokol I vyplnil túto medzeru, keď dodal aj „premiestneniu časti obyvateľstva okupujúcej džžavy na okupované územie“ charakter vojnového trestného činu. V Projekte kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva je obsiahnutá definícia doplnená o zákaz „zmeny demografického rozvrstvenia obyvateľstva okupovaného územia“⁷. Táto kvalifikácia sa vzťahuje aj na „etnické čistky“, ktoré sa považujú za „závažné porušenie medzinárodného humanitného práva“ alebo za „druh genocídy“.

Nezákonné uväznenie civilných osôb

Toto závažné porušenie⁸ sa ťažko vyjavuje v praxi, pretože ženevská konvencia IV priznáva bojujúcej strane právo internovať cudzincov a príslušníkov nepriateľského štátu, ktorí sa nachádzajú na jej území alebo obyvateľov ňou okupovaných území, pokiaľ „to je nevyhnutné pre ich bezpečnosť...“. A tak, nezákonné zadržiavanie vo väzbe civilných osôb sa považuje za vojenský trestný čin vtedy, keď došlo k závažnému prekročeniu práva na internovanie.

Rozkrádanie štátneho a súkromného majetku

Tieto konania sa považujú za vojnové trestné činy podľa Poriadku Norimberského tribunálu. MTT pre bývalú Juhosláviu a pre Rwandu, tiež ich kvalifikuje ako nezákonné, svojvoľné a nevyvolané nevyhnutnosťou „privlastnenie „ majetku vo veľkom rozsahu

⁷ článok 22, ods. 2a a b Projektu kódexu o trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva.

⁸ článok 147 Ženevskej konvencie IV.

v rozpore so Ženevskými konvenciami⁹. Toto bolo obsiahnuté v odsudzujúcich rozsudkoch vydaných v Norimbergu vo veciach Geringa, Rozenberga a Franka.

Zbytočné škody

Poriadok Norimberského tribunálu považuje za vojnový trestný čin „bezdôvodné ničenie miest a dedín alebo ich spustošenie, ktoré nie je vyvolané vojnovou núdzou“, Ženevske konvencie považujú za vojenské trestné činy „nezákonné, svojvoľné spustošenie väčšieho rozsahu a privlastnenie majetku, ktoré nebolo vyvolané vojnovou núdzou ..¹⁰ Táto definícia je obsiahnutá v článku 3b Poriadku MTT pre bývalú Juhosláviu a skoro v rovnakej podobe aj v článku 22, ods. 2, Projektu kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva.

Tieto ustanovenia sa venujú ničeniu majetku, ktorý sa nachádza pod nadvládou nepriateľa.

Násilné povolanie osôb, ktoré sú pod nadvládou nepriateľa do jeho ozbrojených síl

Článok 130 Ženevskej konvencie III a článok 147 Ženevskej konvencie IV považujú za vojnový trestný čin prinútenie vojnového zajatca alebo osoby, ktorá je pod ochranou Ženevskej konvencie IV, „k službe v ozbrojených silách nepriateľskej strany. Článok 23 Haagskeho dohovoru zakazuje vojakom „donucovať príslušníkov protistrany zúčastňovať sa na vojnových akciách smerujúcich proti ich štátu“, aj keď boli v službe vo vojskách pred začatím vojnových akcií.

Vďaka úzkemu výkladu definície konania ako vojnového trestného činu môžem povedať, že pôvodný zákaz sformulovaný v Haagskom dohovore sa vzťahuje len na nábor príslušníkov nepriateľskej dŕžavy. Podobným spôsobom Projekt kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva zaraďuje medzi vojnové trestné činy len „donútenie chránenej osoby k službe v ozbrojených silách nepriateľskej strany“¹¹.

Napríklad, počas vojny vo Vietname USA systematicky robili nábor cudzincov – príslušníkov tretích štátov, ktoré sa nachádzali na jeho území, čo vyvolávalo protesty zo strany týchto štátov, ale podobné násilné povolanie osôb sa nikdy nekvalifikovalo ako

⁹ Ženevske konvencie: I,50, II,51, IV,147.

¹⁰ Ženevske konvencie: I,50, II,51, IV,147.

¹¹ článok 22, ods. 2a, Projektu kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva.

„vojnový trestný čin“ alebo „závažné porušenie“ Ženevských konvencii. Z toho vyplýva, že definícia sa vzťahuje len na násilné povolanie osôb, ktoré sú spojené prísahou vo vzťahu k protistrane.

VZ OSN odsúdilo Juhoafrickú republiku za to, že uskutočnila nábor a prípravu namibijcov na vytvorenie ozbrojených síl podľa kmeňového princípu.

Nezabezpečenie spravodlivého súdneho konania

Články 130 a 140 ženevských konvencii III a IV zaraďujú do radu najzávažnejších porušení nezabezpečenie „nezaujatého a spravodlivého súdneho konania podľa tejto Konvencie“ vojnovému zajatcovi alebo osobe, ktorá sa nachádza pod ochranou Ženevskej konvencie IV.

Odsek 4 článku 85 Dodatočného protokolu I, ktorý obsahuje túto definíciu, nie je zbytočný, pretože, zaraďuje medzi vojnové trestné činy nezabezpečenie chránenej osobe „nezaujaté a spravodlivé súdne konanie“, neodkazuje na Ženevské konvencie, ale rozširuje sféru aplikácie definície na porušenie článku 75 Dodatočného protokolu I, kde sú sformulované základné garancie (aj súdne). Tieto musia byť zabezpečené voči každej chránenej osobe, t.j. aj príslušníkom tohto štátu, uväzneným osobám, ktoré sú v dočasnej väzbe alebo ktorých stíhajú z dôvodov súvisiacich s vznikom ozbrojeného konfliktu. Tu platí výnimka z pravidla, podľa ktorého vzťahy medzi stranou konfliktu a osobami, ktoré sú zaviazané prísahou vernosti, nepatria do sféry aplikácie práva ozbrojených konfliktov.

Bezdôvodné zadržanie repatriácie vojnových zajatcov a civilných osôb

Táto nová definícia, ktorá sa predvída Dodatočným protokolom I, zabraňuje zadržaniu porušujúcemu Ženevské konvencie III a IV,

- repatriácie „ťažko chorých a ťažko zranených“, ktorých „duševné a fyzické schopnosti sa podstatne znížili“,
- repatriácie všetkých vojnových zajatcov po ukončení aktívnych vojenských operácií,
- výjazdu civilných osôb bez závažných dôvodov, ktoré sú príslušníkmi cudzej krajiny, z územia štátu, ktorý sa nachádza v konflikte,
- oslobodenie civilných osôb internovaných po ukončení vojenských operácií alebo okupácie, ich repatriácie alebo návratu na miesto posledného trvalého pobytu.

Prax apartheidu a iné neľudské konania založené na rasovej diskriminácii

Tieto konania, ktoré sa považujú za závažné trestné činy Dodatkovým protokolom I, už boli uvedené v Konvencii OSN z 30.11.1973 o predchádzaní a trestaní zločinu apartheidu. Podľa Komentára k protokolu, podobná prax je „urážkou osobnej dôstojnosti“, ktorá sa prirovnáva k „neľudskému zaobchádzaniu“, považovanému za vojnový trestný čin podľa Ženevských konvencií.

Útok na kultúrne hodnoty

Podľa článku 28 Haagskej konvencie z r. 1954 účastnícke štáty majú považovať za vojnové trestné činy každé porušenie tejto konvencie. Tento veľmi široký pojem sa vzťahuje aj na porušenie ženevského práva – útoky strany konfliktu na kultúrne hodnoty, ktoré sa nachádzajú pod jej nadvládou, a to, krádež, spustošenie, vandalizmus, využitie za účelom pomoci vojenským operáciám, nezabezpečenie chránenia, atď.

Článok 3 Poriadku MTT pre bývalú Juhosláviu považuje za vojnový trestný čin „okupáciu, zničenie alebo úmyselné poškodenie kultových, dobročinných, študijných, umeleckých a vedeckých úradov, historických pamiatok a umeleckých a vedeckých diel“.

V tejto definícii sa používajú termíny podobné tým, ktoré sa používajú v článku 27 Haagskej konvencie.

V Kódexe trestných činov proti mieru a ľudskosti za vojenské trestné činy sa považujú „úmyselný útok na objekty, ktoré majú výlučne náboženskú, historickú alebo kultúrnu hodnotu“¹².

Kolektívne tresty

Na kolektívne tresty sa pozerá ako na vojnový trestný čin len v Projekte kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva¹³. Teda môžem konštatovať, že táto definícia sa ešte nedostala do platného medzinárodného práva?

Zákaz kolektívnych trestov sa predvída článkami 50 Haagskej konvencie a 33 Ženevskej konvencie IV. Aj keď toto porušenie vyššie uvedené dokumenty nezaraďujú medzi závažné, faktom je to, že kolektívne tresty smerujú k tomu, že ľudia budú potrestaní za činy, ktoré

¹² článok 22, ods. 2f, Projektu kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva.

¹³ článok 22, ods. 2a, Projektu kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva.

nespáchali a vo vzťahu k tomuto môžem použiť dve definície trestných činov; neľudské zaobchádzanie a nezabezpečenie spravodlivého súdneho konania pre chránenú osobu.

Porušenia haagskeho práva

Porušenia haagskeho práva sa začali považovať za vojenské trestné činy oveľa skôr ako porušenia ženevského práva. Začiatky vychádzajú z Haagskej konvencie z r. 1954 a Dodatkového protokolu I z roku 1977.

Útoky proti civilnému obyvateľstvu

Dodatkový protokol¹⁴ považuje za závažné porušenie „premenu civilného obyvateľstva alebo jednotlivých osôb na objekty útoku“. Je treba poznamenať, že útok na civilné osoby je nielen vojnovým trestným činom, ale aj porušením medzinárodného práva – terorizmom, trestným činom, ktorý smeroval proti personálu OSN, ktorý sa nachádza pod ochranou Konvencii z 09.12.1994 atď.

Útoky nevýberového charakteru

Dodatkový protokol I¹⁵ považuje za závažné porušenie každý útok, keď je známe, že „vo vzťahu ku konkrétnemu vojenskému prospechu, ktorý je potrebné dosiahnuť“ „je dôvodom príliš veľkých strát na životoch, početných zranení civilných osôb a zapríčinení škôd na civilných objektoch“.

Útok na zariadenia, ktorých prípadné zničenie môže zapríčiniť živelné pohromy

Článok 85, ods. 3c, Dodatkového protokolu I považuje za vážne porušenie útok na zariadenia, ktorých prípadné zničenie môže zapríčiniť živelné pohromy, napríklad hrádze, priehrady a atómové elektrárne, pokiaľ je známe, že takýto útok je dôvodom nadmerných strát a škôd uvedených vyššie v súvislosti s útokmi nevýberového charakteru. A tak, uvedomenie si nadmerných následkov porušenia je elementom skutkovej podstaty trestného činu.

Táto definícia sa môže vykladať ako zákaz, za porušenie ktorého sa ukladá sankcia¹⁶. Odtiaľ vyplýva, že útok (viď odkaz 68), sa obmedzuje osobou, na ktorú sa vzťahuje článok

¹⁴ Článok 85, ods. 3a, Dodatkový protokol I.

¹⁵ Článok 85, ods. 3b, Dodatkový protokol I.

¹⁶ Článok 56 Dodatkového protokolu I.

56, ods. 2 Dodatkového protokolu I. To znamená, že keby priehrada, hrádza alebo atómová elektráreň bola vojnovým objektom alebo keby vojnový objekt, proti ktorému smeruje útok sa nachádzal v bezprostrednej blízkosti k týmto zariadeniam a bude známe, že sa stane dôvodom nadmerných obetí medzi civilným obyvateľstvom a nadmernej škody na civilných objektoch, je vojnovým trestným činom.

A fortiori, to sa vzťahuje aj na iné druhy útoku smerujúceho proti týmto zariadeniam, pokiaľ nie sú vojenskými objektmi a ich zničenie vyvolá značné straty medzi civilným obyvateľstvom. V tomto prípade útok na ne sa považuje za vojnový trestný čin¹⁷.

Útok na nechránené územie a demilitarizované zóny

Útok na toto územie je vážnym porušením¹⁸. Na to, aby vzniklo porušenie je potrebné, aby útočiaca strana vedela o tom, že útoční na nechránené územie alebo demilitarizovanú zónu, a aby protistrana nevyužívala toto nechránené územie alebo demilitarizovanú zónu za účelom, ktorý nie je v súlade s týmto štatútom. Ale aj v prípade nedodržania noriem, ktoré sa majú dodržiavať v tomto prípade brániacou sa stranu, útočiaca strana je stále viazaná súborom noriem, ktoré sa vzťahujú na ochranu civilných osôb a ich majetku, a útok na tieto objekty sa považuje za závažné porušenie¹⁹.

Útok na osoby, ktoré sa už nezúčastňujú na vojnových akciách

Za závažné porušenie sa považuje útok na osoby, pokiaľ je známe to, že už nie sú účastníkmi vojnových akcií²⁰. Za osobu, ktorá už neslúži vo vojenskom útvere, sa považuje osoba, ktorá je pod mocou protistrany v dôsledku toho, že sa nechala dobrovoľne zajať alebo bola zajatá kvôli tomu, že nebola schopná sa brániť v dôsledku zranenia, choroby alebo bezvedomia²¹.

Je zakázané útočiť na osobu, o ktorej je známy alebo mal by byť známy ten fakt, že sa nezúčastňuje vojenských akcií²². Úmyselný útok za predchádzajúcich podmienok sa považuje za vojnový trestný čin a význam tohto faktu, ktorý je známy alebo mal by byť známy, je veľmi teoretický.

¹⁷ Článok 85, ods.3a, Dodatkový protokol I.

¹⁸ Články 59,60 a 85, ods. 3d, Dodatkový protokol I.

¹⁹ Článok 85, ods. 3a-b, Dodatkový protokol I.

²⁰ Článok 85, ods. 3e, Dodatkový protokol I.

²¹ Článok 41, ods. 2, Dodatkový protokol I.

²² Článok 41, ods. 1, Dodatkový protokol, článok 23c, Haagske ustanovenie.

Útoky na objekty kultúry

Každé podobné konanie je vojnovým trestným činom²³. Táto veľmi rozsiahla definícia je obsiahnutá aj :

- v Poriadku MTT pre bývalú Juhosláviu, ktorý dovoľuje tribunálu zaoberať sa prípadmi o „okupácii, zničení alebo úmyselnom poškodení kultových, dobročinných, študijných, umeleckých a vedeckých úradov, historických pamiatok a umeleckých diel“²⁴
- v Projekte kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva, podľa ktorého závažným porušením je „úmyselný útok na objekty, ktoré výlučne predstavujú len religiózne historické a kultúrne hodnoty“²⁵.

Dodatkový protokol I obsahuje aj oveľa užší pojem útokov smerujúcich proti kultúrnym hodnotám, nakoľko existencia podobných trestných činov je závislá od nasledovných podmienok:

- objekty sú „ľahko identifikovateľné“ ako kultúrne hodnoty,
- je im poskytnutá osobitná ochrana podľa špeciálnej dohody,
- sú im spôsobené „veľké škody“,
- nenachádzajú sa „v bezprostrednej blízkosti k vojenským objektom“.

Chcem uviesť, že tieto podmienky určenia skutkovej podstaty trestného činu²⁶ neobmedzujú sféru uplatnenia definície článku 28 skoršej Konvencie z r. 1954 a nemenia sféru aplikácie článku 28 vo vzájomných vzťahoch medzi nimi.

Zákerné využitie chránených znakov

Za závažné porušenie sa považuje aj zákerné využitie znakov červeného kríža, červeného polmesiaca alebo iných chránených znakov, ktoré sú uznávané Ženevskými konvenciami a Dodatkovým protokolom I²⁷. Medzi „iné chránené znaky“ môžeme zaradiť bielu zástavu, emblém kultúrnych hodnôt, znak civilnej obrany, identifikovateľný znak zariadení, ktoré prípadne zničením môže zapríčiniť živelné pohromy, identifikovateľné znaky táborov pre vojnových zajatcov a civilné internované osoby, identifikovateľné znaky

²³ Článok 28 Haagskej konvencie z r. 1954, zaväzuje štáty – účastníky trestať každú osobu, ktorá poruší Konvenciu, t.j. tá, ktorá pácha nepriateľskú činnosť alebo akty odplaty vo vzťahu k chráneným objektom.

²⁴ Článok 3d Poriadku MTT po bývalej Juhoslávii.

²⁵ Článok 22, ods. 2 Projektu kódexu trestných činov proti mieru a bezpečnosti ľudstva.

²⁶ Článok 85, ods. 4d, Dodatkový protokol I.

²⁷ Článok 85, ods. 3f, Dodatkového protokolu I.

nechránených území a demilitarizovaných zón, ustanovených podľa dohody medzi stranami konfliktu, svetelné, rádiové elektrické signály prostriedkov zdravotnej dopravy²⁸.

Nie každé nezákonné využitie znakov a emblémov poskytujúcich ochranu je závažným porušením, závažným je len ich „zákerné“ využitie, t.j. využitie znakov za účelom „spáchania vraždy, ublíženia na zdraví alebo zajatia nepriateľa prostredníctvom zákerného správania“.

Využitie prostriedkov zle vplývajúcich na životné prostredie

Ženevská konvencia z 10.10.1976 o zákaze vojnového alebo iného nepriateľského využitia prostriedkov zle vplývajúcich na životné prostredie zaväzuje zmluvné strany aplikovať nevyhnutné opatrenia „zakazujúce a zamedzujúce činnosti, ktorá protirečí tejto Konvencii“.

Využitie niektorých druhov zbraní

Ani Ženevské konvencie ani Dodatočné protokoly nezaraďujú medzi závažné porušenia využitie zbraní, ktoré sú zakázané platným právom; podnet zaradiť ich medzi trestné činy bol daný na Diplomatickej konferencii, kde boli vypracované Dodatočné protokoly (r. 1974 – 1977). Bol však zamietnutý. V dôsledku využitia chemických zbraní v iránsko - irackom konflikte nebolo vojnovým trestným činom *stricto sensu*.

Dnes Konvencia OSN z 13.01.1993 o zákaze chemických zbraní zaraďuje medzi vojnové trestné činy konania zakázané Konvenciou a to : výrobu, nadobudnutie, nazhromaždenie, premiestnenie a použitie chemických zbraní, a tiež napomáhanie tejto činnosti. Treba poznamenať to, že Konvencia nedodala tejto definícii univerzálny charakter. Štáty sú zaviazané obmedzovať len činnosť fyzických alebo právnických osôb, ktoré patria do ich právomoci, alebo fyzických osôb, ktoré majú občianstvo príslušného štátu aj keď sa nachádzajú v cudzine.

Od r. 1961 VZ OSN považuje využitie jadrových a termojadrových zbraní za „trestný čin proti ľudstvu“, avšak toto sa nikdy nebralo jednoznačne.

Pri porovnaní s vyššie uvedeným môžem povedať, že Poriadok MTT pre bývalú Juhosláviu bol „progresívny“. Generálny tajomník zaradil do zoznamu trestných činov,

²⁸ Ženevské konvencie: I,38 a Príloha I, článok 6, II,41, III,23, IV,18 a 83 a Príloha I, článok 6, Dodatočný protokol I, články 18, 37-39, 56, 59, 60, 66 a Príloha I.

ktorými sa bude zaoberať Tribunál, činy, ktoré sa nikdy nepovažovali za vojnové trestné činy medzinárodným trestným právom : „Využívanie jedovatých látok alebo iných druhov zbraní na spôsobenie veľkých telesných utrpení“²⁹.

Avšak porušenie týchto zákazov nie je zaradené medzi medzinárodné trestné činy. Ako som uviedol, Konvencia z r. 1993 o chemických zbraniach zaväzuje štáty zabraňovať porušeniu tohto dokumentu len prostredníctvom vykonania územnej jurisdikcie a jurisdikcie vo vzťahu k občanom, ktorí sa nachádzajú v cudzine, ale zatiaľ nie je ešte účinná.

Môžeme si položiť otázku, či si uvedomovali autori Poriadku MTT pre bývalú Juhosláviu to, že zaradením využitia tejto zbrane medzi vojenské trestné činy urobili obrovský prínos do rozvoja medzinárodného humanitného práva? Je to málo pravdepodobné, nakoľko v komentári k Poriadku potvrdili zámer obmedziť právo, ktoré aplikoval Tribunál, obyčajovým právom, vychádzajúc z princípu nullum crimen.

Pre medzinárodné trestné právo je veľmi významným prínos, ktorý ho obohatil o „neočakávanú“ definíciu, ktorá mu tak chýbala.

V r. 1996 Konferencia na preskúmanie platnosti Konvencie z r. 1980 o konkrétnych druhoch obyčajných zbraní prijala pozmeňovacie návrhy doplňujúce text Protokolu II o zákaze alebo obmedzení používania mín, mín-pasci a iných zariadení. Teraz obsahuje pre účastnícke štáty povinnosť trestať za niektoré porušenia Protokolu páchatel'ov, na ktoré sa vzťahuje ich právomoc alebo kontrola. Ide o nasledovné porušenia Protokolu: úmyselná vražda civilných osôb a spôsobenie ťažkých ublížení na zdraví za pomoci mín alebo mín – pasci³⁰.

A tak porušeniu musí byť zabránené len v nasledovných prípadoch:

- bolo spáchané úmyselne,
- jeho obeťou je civilná osoba,
- ak zomrie alebo jej bolo spôsobené ťažké ublíženie na zdraví.

Teraz vďaka doplňujúcim a pozmeňovacím návrhom Protokolu, aplikuje sa na medzinárodné a vnútroštátne ozbrojené konflikty.

Konvencia z r. 1997 o protipechotných mínach zaväzuje každú zmluvnú stranu trestať za účelom „zabránenia alebo obchádzania vykonania činnosti, ktorá je zakázaná touto

²⁹ Článok 3a Poriadku MTT pre bývalú Juhosláviu.

³⁰ Článok 14, ods. 1-2, Protokol II o zákaze alebo obmedzení používania mín, mín-pasci a iných zariadení

Konvenciou, osoby, ktoré sa nachádzajú na jeho území a sú pod jeho právomocou alebo kontrolou“³¹.

Zoznam porušení ženevského a haagskeho práva, ktoré nadobudli štatus vojnových trestných činov, v podstate môžeme doplniť. Štáty majú právo vo svojom vnútornom zákonodarstve zaraďovať medzi závažné porušenia činy, ktoré nie sú zakázané medzinárodným právom.

Medzi vojnové trestné činy môžu byť zaradené porušenia práva ozbrojených konfliktov, ktoré sa nepovažujú za vojnové trestné činy podľa konvencií, ale sa stali predmetom stíhaní vo vnútroštátnom zákonodarstve toho-ktorého štátu.

Záver

Príčiny porušovania práva ozbrojených konfliktov sú zložité a početné. Predovšetkým vyplývajú zo samotného ozbrojeného konfliktu. Treba si pamätať, že násilie vyvoláva násilie a hrozba vyvoláva len hrozbu.

Najspoľahlivejším prostriedkom na predchádzanie účasti v ňom, je vyvarovanie sa použitia sily v medziľudských, spoločenských a štátnych vzťahoch. Cieľ už existuje dlho. Pred dvetisíc rokmi Ježiš z Nazaretu povedal : „Kto ťa udrie na tvoje pravé líce, obráť naňho aj svoje ľavé“. Bezpodmienečne, tieto slová majú revolučnú povahu v porovnaní s väčšinou téz náboženstva a morálky platných a používaných v súčasnosti.

Dnes kresťanstvo a vojna sú prítomne všade. Vieme, že samotná cirkev sa svojho času nebála šíriť vieru násilím. Je jasné, že cieľom bola úplná likvidácia vojny a násilia, avšak tomu sa priechi súčasné chápanie a spoločenské porozumenie. Preto nie je náhodným ani to, že právo umožňuje „spravodlivé násilie“ – nevyhnutnú obranu, udržanie poriadku, humanitárna intervencia, udržanie mieru a medzinárodnej bezpečnosti a tiež to, že väčšina spoločensko-politických doktrín z rôznych dôvodov bráni násilie.

Ak sú známe pramene násilia, môžeme predvídať aj začiatok konfliktu aj porušenie práva, ktoré by sa dalo na danú situáciu aplikovať. V skutočnosti len snívame.

Naša spoločnosť podľa podstaty a štruktúry predstavuje spoločnosť násilia : ide o bohatstvo jedných a o chudobu iných, o moc na ochranu privilégií jedných a o opovrhnutie inými, o odmietnutie delby tohto bohatstva s inou osobou alebo s iným štátom, t.j. s tým, ktorý sa líši na základe rasového,

³¹ článok 9 tejto Konvencie.

spoločensko-ekonomického, geopolitického alebo ďalšieho hľadiska. Jednoducho sa dá povedať, že spoločnosť založená na týchto základoch bezpodmienečne spôsobuje konfliktné situácie a násilie medzi jednotlivcami aj štátmi.

Táto zjednodušená schéma existuje tak dlho ako existuje sám človek. Aj keď sa na ňu môže pozeráť ako na príliš jednoduchú schému, je charakteristická pre každú organizáciu, vzhľadom na to, že vždy je založená na vzťahoch sily, kde prežívajú len tí najsilnejší, dovtedy, kým nenarazia na niekoho ešte silnejšieho...

Použitá literatúra:

1. BRAECKMAN C. Rwanda, histoire d'un génocide. Paris, Fayard, 1994.
2. DAVID E. Principy prava vooružených konfliktov, Moskva, 2000.
3. GEISBACHOVÁ, D. Vojenské humanitárne právo, 1998, Bratislava.
4. GOTTSCHALK M. Profil psychologique clinique et organisationnel du terroriste. Thèse ULB, Faculté des Sciences psychologique, 1996.
5. Chronique de la Ligue belge des droits de l'homme (Bruxelles), 1994.
6. HOBZA, A. Pohľad do mezinárodného práva válečného, 1946, Praha.
7. HOBZA, A. Úvod do mezinárodného práva válečného, 1935, Praha.
8. HOBZA, A. Dokumenty ke studiu mezinárodného práva, 1931, Praha.
9. KLINEBERG O. Les causes de la violence: approche psychologique. – La violence et ses causes. Paris, UNESCO, 1980.
10. LANE M. Les Soldats américains accusent. Paris, Maspéro, Cahiers libres, 1972.
11. LORE R.K., SCHULTZ L.A. Control of Human Aggression – A comparative Perspective. – American Psychologist, 1993.
12. MENEY P. Meme les tueurs ont une mère. Paris, La table ronde, 1986.
13. MRÁZ S.: Medzinárodné právo verejné – zvláštna časť, Bratislava, 2007.
14. Potočný, M. Vybrané dokumenty ke studiu mezinárodného práva. Svoboda, 1986, Praha.
15. SANDOZ Y. Les dommages illicites dans les conflits armés et leur réparation dans le cadre du droit international humanitaire. – RICR, 1981.

Inovačná politika Európskej únie

Ludmila Lipková

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá inovačnou politikou Európskej únie, inováciami v najvyspelejších štátoch sveta, komparatívnou analýzou v produkcii a využívaní inovácií Európskej únie a ostatného sveta. Pozícia Európskej únie a jej členských štátov vo svetovom meradle sa nezlepšuje. Dokonca EÚ stráca svojej pozície. Rozdielna je situácia v inovačnej politike a jej výsledkoch v jednotlivých členských štátoch EÚ. Únia pre zlepšenie svojej situácie vypracovala niekoľko strategických dokumentov, ktorých naplnenie má viesť k zlepšeniu jej pozície vo svete v oblasti inovácií.

Rozširovaním EÚ v poslednej dekáde dochádza k zhoršovaniu výsledkov v oblasti inovácií, pretože nové členské štáty musia zatiaľ venovať pozornosť a finančné prostriedky riešeniu základných ekonomických problémov a menej pozornosti venujú inovačnej politike, ktorá v istom slova zmysle predstavuje spoločenskú nadstavbu.

Kľúčové slová: Inovácie a konkurencieschopnosť na svetových trhoch, zaostávanie Európskej únie v zavádzaní inovácií, nástroje inovačnej politiky EÚ.

Abstract

The paper deals with the innovation policy of the European Union, innovations in the most advanced countries of the world, comparative analysis in production and innovation use of the European Union and the rest of the world. Position of the European Union and its Member States on the world stage is not improving. The EU even is losing its position. Situation in innovation policy and its results is different in the individual EU Member States. In order to improve the EU situation, several strategic documents have been developed, which should lead to the fulfillment of improving the EU position in innovation in the world. Enlargement of the EU over the last decade deteriorated performance in innovation, because new Member States must pay more attention and resources to address the economic issues and less attention is devoted to innovation policy, which in a certain sense acts as a societal superstructure.

Keywords: Innovation and competitiveness in world markets, lagging of the European Union in implementing innovation, innovation policy instruments.

JEL klasifikácia: F15

Úvod

Význam slova inovácia je všeobecne známy. Podľa Akademického slovníka cudzích slov slovo inovácia znamená zavádzanie niečoho nového. V ekonomickom slova zmysle je to novinka vo výrobe, technológii apod. Inovácia výrobku znamená inovovaný alebo zlepšený výrobok.¹ Pre presadenie sa firiem na trhu, resp. udržanie si pozície majú inovácie kľúčový význam. Okrem mikroekonomického významu majú inovácie kľúčový význam i makroekonomický pre zabezpečenie konkurencieschopnosti národnej ekonomiky vo svetovej ekonomike. Inovačná politika by mala byť významnou súčasťou hospodárskej politiky štátu. Nemôžeme tvrdiť, že jednotlivé štáty venujú inovačnej politike rovnakú pozornosť a adekvátnu finančnú podporu na národnej úrovni. Inovačným politikám jednotlivých národných vlád je prisudzovaný rôzny stupeň dôležitosti.

Pre úspešné napredovanie každej ekonomiky sú inovácie nevyhnutné. Inovátori alebo inovační lídri vo svetovej ekonomike sú najúspešnejší na svetových trhoch s tovarom a službami. Sú úspešnými exportérmi kapitálu. Vo svetovej ekonomike sú vyčlenené ekonomiky, ktoré sú tradičnými inovátormi, na ich čele sú USA. V priebehu desaťročí sa situácia mení. Niektoré štáty zlepšujú svoje pozície, u iných sa zase pozície v tvorbe a využívaní inovácií zhoršujú.

Inovácie a ich význam v niektorých skupinách štátov

Európa, najmä jej západná časť bola kolískou priemyselnej revolúcie a až do 1. svetovej vojny centrom modernej economickej sily vo svetovej ekonomike. Toto postavenie štátov západnej Európy bolo dané jej modernou priemyselnou výrobou poháňanou inováciami - novými výrobkami, novými technológiami a novými manažérskymi postupmi. Postupne sa vo svetovej ekonomike začali presadzovať iné štáty z pôvodne zaostalých svetových regiónov, ako inovační vodcovia a začali obsadzovať svetové trhy. Nástup nových ekonomík je permanentným procesom vo svetovej ekonomike. V 20. storočí, v jeho druhej polovici sa do popredia dostávajú ázijské ekonomiky, ktoré venujú inovačnej politike mimoriadnu pozornosť, čo sa prejavuje na ich economickej výkonnosti a stále rastúcom podiele na svetovom exporte,

¹ Akademický slovník cizích slov, Academia, Praha, 1995. ISBN 80-200-0523-4. str. 335.

V 20. storočí najmä v období po ropných šokoch, ktoré výrazne urýchlili vedecko - technický pokrok, sa v závislosti od schopnosti prispôbiť sa náročným konkurenčným podmienkam na svetovom trhu sformovalo päť skupín štátov. *Do prvej skupiny* patria štáty, ktoré radíme k vedúcim inovátorom. Na ich čele sa dlhodobo nachádzali dva štáty – USA a Japonsko. Vďaka silnej podpore vedy a výskumu sa posledné roky radí do skupiny svetových inovátorov aj Južná Kórea, kde je zo strany vlády je evidentná silná finančná a inštitucionálna podpora univerzít a inovačných firiem. *Do druhej skupiny* štátov radíme tie ekonomiky, ktoré za vodcami mierne zaostávajú. Patria sem najvyspelejšie štáty Európskej únie (Dánsko, Fínsko, Francúzsko, Nemecko, Veľká Británia) a tiež ostatné najvyspelejšie a najbohatšie európske štáty Nórsko, Švajčiarsko a Island. *Tretia skupina* štátov sú štáty bohaté na nerastné suroviny, ktoré pôvodne nemali technické ani ľudské zdroje pre vytváranie vlastných inovácií, pre rozvoj národného výskumu a vývoja. Absenciu produkcie národných inovácií si kompenzujú v osobnej a výrobnjej spotrebe ich importom zo zahraničia. Možno ich označiť za užívateľov inovácií, aj keď nie sú zatiaľ ich tvorcami. *K štvrtej skupine* možno radiť štáty, ktoré sú síce tvorcami inovácií, ale zaostávajú za prvou i druhou skupinou. Patria sem štáty, ktorých pozícia sa nezlepšuje vzhľadom na inovátorských vodcov (štáty strednej a východnej Európy) a štáty, ktorých pozície sa zlepšujú (Brazília, JAR, štáty druhej vlny industrializácie v Ázii - Čína, Indonézia, Malajzia) a v dlhodobej perspektíve sa môžu stať inovačnými vodcami. Možno očakávať, že do konca druhej dekády 21. storočia sa presunú do druhej skupiny inovátorov vo svetovej ekonomike. Svoj hospodársky rast zabezpečujú v značnej miere vďaka importu inovácií. Ich domáce inovácie nemajú zatiaľ rozhodujúci vplyv na ich ekonomiku, podobe ako kedysi v Japonsku alebo v Južnej Kórei, kde sa spotrebúvané inovácie v národných ekonomikách zabezpečovali v lepšom prípade ich dovozom, v horšom prípade inovačným pirátstvom. *Poslednú skupinu* štátov tvoria štáty, ktoré sa podieľajú na svetových inováciách minimálne. Ich ekonomická úroveň im neumožňuje ani import najmodernejších výrobkov a služieb. Pokiaľ sa nezačne meniť situácia v ich národných ekonomikách a nebudú perspektívne zaznamenávať hospodársky rast, sú odsúdené na zaostávanie. Sú to najmä chudobné africké a ázijské rozvojové štáty.

Úspešnosť inovačnej politiky sa hodnotí za pomoci rôznych indexov ako napríklad sumárnym inovačným indexom (SII), inovačným indexom (II), indexom národnej inovatívnej kapacity (INIK), globálnym inovačným indexom (GII) alebo indexom inovačnej kapacity (IIK). Komisia Európskej únie pravidelne vyhodnocuje stav inovácií v jednotlivých členských štátoch a najčastejšie používa sumárny inovačný index, ktorý zahŕňa 25 indikátorov. Sú to

investície, podnikanie a intelektuálne prínosy a ekonomické výstupy. Praktické využitie súboru jednotlivých súčastí týchto indexov umožňuje inovovať a modernizovať ekonomiku a spoločnosť.²

Súčasná situácia v Európskej únii v oblasti inovácií

Inovácie sú dôležitým motorom Európskej únie, ktoré majú umožniť zvýšiť jej konkurencieschopnosť, zabezpečiť rast a umožniť vytvárať nové pracovné miesta, aby mohla konkurovať ostatným ekonomickým veľmociam vo svetovej ekonomike. V súvislosti s vplyvom inovácií na hospodársky rast, je významný i ich vplyv pre zabezpečenie sociálnej a ekonomickej stability v jednotlivých ekonomikách. Inovačný potenciál štátov Európskej únie je rozsiahly, je daný vysokou kvalitatívnou úrovňou jej vysokých škôl a jej kultúrnou rôznorodosťou, ktorá sa rozširovaním Únie diverzifikuje. Výrobcovia inovovaných výrobkov a služieb môžu v rámci Európskej únie profitovať z rozsiahleho jednotného trhu a tiež liberalizáciou medzinárodných trhov vytváraním pásiem voľného obchodu EÚ s nečlenskými štátmi Únie.

Úroveň inovácií v každej ekonomike je determinovaná finančnými a ľudskými zdrojmi. Situáciu v Európskej únii možno dokumentovať podielom výdavkov na vedu a výskum. Európska únia vydáva v priemere na vedu a výskum 2% z HDP, USA 2,8% a Japonsko 3,4%. Počet obyvateľov vo vekovej kategórii 25 až 34 rokov, ktorí dosiahli vysokoškolské vzdelanie je v Európskej únii 34%, v USA 42% a v Japonsku 55%.³ Prehľbuje sa zaostávanie za vedúcimi inovátormi - USA, Japonskom a Južnou Kóreou. V roku 2011 všetky členské štáty Európskej únie síce zlepšili svoju inovačnú výkonnosť, ale celkovo sa v Únii inovačná výkonnosť spomaľuje. Najviac zaostávajú inovácie v súkromnom sektore. London School of Economics v jednej zo svojich štúdií uviedla dôvody zaostávania Európskej únie za USA⁴.

Donedávna to bola brzdou aj skutočnosť, že členské štáty Európskej únie neboli ochotné uzákoniť jednotné patentované právo platné v celej EÚ. Registrovanie patentu v EÚ bolo 18 krát drahšie ako v USA a 60 krát drahšie ako v Číne. Každý nový patent bolo potrebné zaregistrovať v každom členskom štáte Únie. Európsky parlament podporil 12.

² <http://eee.euractiv.sk/verzia-pre-tlac/clanok/svedsko-a-dansko-vedu-rebricek-najlepsich>

³ Barroso, J.M. Europa 2020, Európska rada, 4.2.2011

⁴ <http://www.euroactiv.sk/verzia-pre-tlac/clanok/vinonacnych-cieloch-eu-beznadejne-zaostava>

decembra 2012 vytvorenie Patentového úradu EÚ a zavedenie jednotného úniového patentu, ktorého cieľom je od roku 2014 znížiť registračné náklady firmám a zvýšiť konkurencie schopnosť členských štátov Európskej únie. Táto skutočnosť by mala podporiť hospodársky rast v Európskej únii a vyviesť ju z krízy. V Európskom parlamente hlasovalo za vznik jedného patentového úradu 25 členských štátov, okrem Talianska a Španielska. Dôvodom nesúhlasu týchto dvoch štátov boli jazykové spory. Doposiaľ bolo treba zaplatiť za patent, ktorý platil vo všetkých členských štátoch Európskej únie 32 000 eur. Po vytvorení jednotného úniového patentu to bude iba 680 eur. Hlavné sídlo Patentového úradu Európskej únie bude v Paríži, pobočky sa budú nachádzať v Mníchove a v Londýne.⁵

Ďalším dôvodom neúspechu Európskej únie podľa uvedenej štúdie je nedostatok investícií do výskumu.

Na základe analýzy výsledkov aplikácie inovácií v roku 2011 možno členské štáty Európskej únie rozdeliť do štyroch skupín vedúci inovátori, úspešní inovátori, mierni inovátori a slabší inovátori.

1. **Vedúce postavenie** v hodnotení inovatívnosti dosiahlo Švédsko, za ním nasleduje Dánsko, Nemecko a Fínsko. Títo inovační lídri majú niekoľko silných stránok. Dostatočne investujú do výskumu na úrovni štátu i na úrovni firiem. Kľúčovú úlohu v inováciách u nich zohráva podnikateľská činnosť a súčinnosť súkromného a verejného sektora. Najúspešnejším inovátorom je Švédsko, kde dominujú ľudské zdroje – disponibilní kvalifikovaní pracovníci, finančná podpora a podpora firemných investícií. Všeobecne inovační lídri vykazujú výdavky na výskum a vývoj v nadpriemernej výške, predovšetkým v súkromnej sfére. Taktiež vykazujú vyššie investície do zručností a financovania. Majú vybudované rozsiahle vnútroštátne výskumné a inovačné systémy a kľúčová je úloha verejného a súkromného partnerstva. Vykazujú lepšie výsledky pri premene technologických poznatkov na výroby a služby.⁶ Vrcholoví európski inovátori sú veľmi úspešní aj v komercializácii svojich technologických poznatkov.
2. K **úspešným inovátorom** sa radia Belgicko, Cyprus, Estónsko, Francúzsko, Holandsko, Írsko, Luxembursko, Rakúsko, Slovinsko a Veľká Británia.

⁵ Unie se konečně dohodlana sjednocení patentu. Hospodářské noviny, 12.12.2012.

⁶ http://ec.europa.eu/news/science/120208_sk

3. K tzv. *miernym inovátorom* patrí Česká republika, Grécko, Maďarsko, Malta, Poľsko, Portugalsko, Španielsko, Taliansko a Slovenská republika.

Slovensko patrí do skupiny tzv. dobiehajúcich krajín. Zaostávanie Slovenska za ostatnými krajinami má niekoľko príčin. Sú to napríklad nízke výdavky verejného i súkromného sektora na výskum a vývoj. Priemer výdavkov Európskej únie dosahuje 1,82% z HDP, na Slovensku tento ukazovateľ dosahuje iba 0,48%. Prostriedky verejného sektora sa podieľajú na výdavkoch a vede a výskum 0,55%.⁷ Za veľmi negatívny faktor treba rátať nízke mzdové ohodnotenie pracovníkov vedy a výskumu a vysokého školstva a nedostatočné technické vybavenie vedecko - výskumných a vývojových pracovísk.

4. Skupinu inovátorov uzatvárajú *slabší inovátori* sú Bulharsko, Lotyšsko, Litva a Rumunsko.⁸

Dokumenty Európskej únie podporujúce inovačnú politiku

Európska únia musí pre zachovanie svojich pozícií a najmä pre ich zlepšenie vo svetovej súťaži vyvíjať úsilie v podobe zvýšenej finančnej a organizačnej podpory vedy a výskumu, ktoré prinášajú inovácie. Po uskutočnenej analýze stavu tvorby inovácií v rámci členských štátov Európskej únie prijali orgány Únie niekoľko zásadných strategických dokumentov, ktoré mali zlepšiť postavenie Európskej únie vo svete inovácií.

V rámci Európskej únie bolo doposiaľ vypracovaných niekoľko komplexných i čiastkových dokumentov, ktorých naplnenie má zlepšiť pozíciu Únie v oblasti inovácií vo svetovom meradle.

V rámci únie bol vypracovaný a prijatý dokument nazvaný Lisabonská stratégia. Strategický cieľ, ktorý bol vytýčený Lisabonskou stratégiou prijatou v roku 2000, mal viesť k získaniu pozície najkonkurencieschopnejšej a najdynamickejšej znalostnej ekonomike k roku 2010, ktorá je schopná zabezpečiť udržateľný rast so zvýšeným počtom a kvalitou pracovných miest a väčšou sociálnou súdržnosťou. Lisabonská stratégia ukladala členským štátom podporovať inovácie, výskum a podnikateľského ducha v Európe. Lisabonská stratégia zaviazala členské štáty Únie investovať do vedy a výskumu sumu rovnajúcu sa 3% HDP. Táto suma v únii ako celku nikdy neprekročila 2%. Nízkou mierou financovania vedy a výskumu

⁷ <http://spravy.pravda.sk/inovacna-vykonnost-slovenska-je-nachvoste-eu-f>

⁸ <http://www.euractiv.sk/verzia-pre-tlac/clanok/hospodarstvo-eu-zasostava>

je Únia za USA, Japonskom, Južnou Kóreou a doháňa ju i Čína. Ďalším dôvodom klesajúcej konkurencie schopnosti Európskej únie je únik mozgov z členských štátov Únie najmä do USA, ktoré sú preferovanou destináciou migrujúcich vedcov.

Už pri prijímaní tohto dokumentu bolo evidentné, že naplnenie cieľov Lisabonskej stratégie je príliš ambiciózny a nereálny cieľ. V skutočnosti sa ciele Lisabonskej stratégie sa nepodarilo naplniť.

Od roku 2001 vydáva Európska komisia pravidelne každý rok dokument Európsky inovačný spravodajca (EIS), v ktorom sa porovnáva výkonnosť ekonomík členských štátov Európskej únie v oblasti inovácií. Okrem členských štátov Únie spravodajca porovnáva aj situáciu v Chorvátsku, Turecku, na Islande, v Nórsku, Švajčiarsku, Japonsku, USA, Austrálii, Kanade a v Izraeli. V rámci členských štátov EU dochádza k zblížovaniu inovačnej výkonnosti, napriek tomu sa stále uchováva veľké rozdiely, ktoré sú dané výškou finančných prostriedkov venovaných inovačnej politike, kvalitou ľudských zdrojov a používanými technológiami. Asi polovica inovatívnych firiem v Európskej únii neuskutočňuje žiadny vlastný výskum a vývoj, ale zameriava sa inovácie v oblasti marketingu a vnútornej organizácie.⁹

Ďalším významným dokumentom na podporu inovácií je Stratégia Európa 2020, ktorá vytýčila tri priority. Ide o posilnenie vedomostnej základne v Európskej únii. Ekonomický rozvoj má byť založený na inováciách a znalostiach. Prioritou dokumentu je zabezpečenie trvalého rastu podporujúceho ekonomiku efektívnejšie využívajúcu zdroje, zelenšiu ekonomiku a konkurencieschopnejšiu. Poslednou prioritou je zabezpečenie inkluzívneho rastu podporujúci ekonomiku mieru zamestnanosti a sociálnu a teritoriálnu súdržnosť. V rámci toho dokumentu Komisia EÚ navrhla stanoviť tri nasledovné ciele: 75% populácie vo veku 20 – 64 rokov má byť zamestnaná, 3% HDP sa má investovať do výskumu a vývoja, o 30% sa majú znížiť emisie. Podiel vysokoškolsky vzdelaných mladých občanov sa má zvýšiť na 40%. Naplnenie týchto cieľov by malo viesť do roku 2020 k zníženiu chudoby o 20 miliónov obyvateľov EÚ.¹⁰

Zvýšenie výdavkov do vedy a výskumu by mali priniesť inovácie, ktoré sa premietnu do zvýšenia počtu pracovných miest v členských štátoch Európskej únie o 3,7 milióna.

⁹ <http://www.romansterly.com/inovacni-vykonnost-zemi-evropske-unie-%E2%80%93%93....>

¹⁰ http://www.mesr.public.lu/poitique-euro-inter/Politique_recherche_et_inn....

Novovytvorené hodnoty do roku 2020 by mali predstavovať vďaka tejto politike 800 mld eur.¹¹

V roku 2010 predstavila Európska únia iniciatívu Inovácie v Únii (6.10.2010). Iniciatíva predstavuje nový program v rámci Stratégie Európa 2020. Má posilniť vedomostnú základňu EÚ, znížiť fragmentáciu vedomostnej základne v EÚ zvýšením kvality vzdelávania a odbornej prípravy. Ďalším cieľom je uvádzanie dobrých nápadov na trh prostredníctvom zlepšenia prístupu inovatívnych spoločností k financovaniu, vytvoreniu jednotného trhu s inováciami, podpory otvorenosti a kapitalizácie európskeho kreatívneho potenciálu. Posledným cieľom je odstránenie sociálnych a zemepisných rozdielov prostredníctvom distribúcie prínosov inovácií na celom území EÚ.¹²

Na roky 2014 - 2020 prijala Európska únia dokument Horizont 2020, ktorý je novým programom Únie pre výskum a inovácie. Na jeho realizáciu bude vyčlenených 80 mld eur¹³. V rámci Európskej únie sa každoročne uskutočňuje vyhodnocovanie dosiahnutej úrovne konkurencieschopnosti a inovácií ekonomík jednotlivých členských.

Porovnanie výsledkov inovácií vychádza z 25 ukazovateľov, ktoré sú zoskupené do troch hlavných kategórií. Prvá kategória zahŕňa „Predpoklady“, t. j. základné stavebné kamene, ktoré umožňujú realizáciu inovácií. Patria sem ľudské zdroje, financie a podpora.

Druhú kategóriu tvoria „Firemné činnosti“, ktoré zachytávajú inovačné úsilie v európskych firmách ako napríklad firemné investície, väzby a podpora, duševné aktíva atď. Tretiu kategóriu tvoria „Výstupy“, ktoré dokumentujú, akým spôsobom sa inovácie transformujú do výhod pre ekonomiku ako celok.

Najväčší rozdiel medzi inovačnými lídrami a Európskou úniou pretrváva v kategórii „firemné činnosti“. Európska únia zaostáva vo výdavkoch podnikov na výskum a vývoj v oblasti špičkových a atraktívnych výskumných systémov. Prejavuje sa tu nedostatok špičkových výskumníkov. Pre zlepšenie situácie musí Európska únia skvalitniť prípravu a výchovu vlastných kádrov alebo musí lákať talenty zo zahraničia.

Pre zníženie svojho zaostávania za inovačnými lídrami a pre zníženie ohrozenia rýchlo sa rozvíjajúcimi krajinami (Brazília, India, Čína) vytvorí do roku 2014 Európsku výskumnú oblasť.

¹¹ http://europa.eu/pol/rd/index_fr.htm

¹² http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/tajani/hot%20topics/inovatpn-union/ondex_s

¹³ <http://www.euractiv.sk/verzia-pretlac/van-rompuy-buduci-rozpočet-eu-bude.....>

Nástroje inovačnej politiky Európskej únie

Európska únia prijíma programy a vytvára fondy na podporu inovácií vo svojich členských štátoch. Jednou z odpovedí Európskej únie na zaostávanie za globálnymi konkurentmi - vedúcimi inovátormi vo svetovej ekonomike bolo prijatie Rámcového programu pre konkurencieschopnosť a inovácie (Competitiveness and Innovation Framework Programme – CIP) na roky 2007 - 2013. Tento program má prispieť k zvýšeniu konkurencieschopnosti a inovačnej kapacity Európskej únie. Má viesť k budovaniu znalostnej spoločnosti, trvalo udržateľnému rozvoju založenom na vyváženom ekonomickom raste. K základným cieľom Rámcového programu (CIP) patrí podpora konkurencieschopnosti najmä malých a stredných podnikov, podpora rozvoja inovácií vrátane ekologických inovácií, podpora trvalo udržateľnej, konkurencieschopnej, inovačnej a inkluzívnej informačnej spoločnosti, propagácia energetickej účinnosti a nových obnoviteľných zdrojov energie vo všetkých oblastiach vrátane dopravy.

Inovácie podporuje Európska únia i inštitucionálne. V roku 2009 začal svoju činnosť Európsky inovačný a technologický inštitút Európskej únie na podporu inovácií. Hlavným zmyslom inštitútu je prilákať a udržať najlepších a najtalentovanejších študentov a výskumných pracovníkov z celej Európy i zo sveta. Sídлом inštitútu je Budapešť. Chce byť živnou pôdou pre nové myšlienky a voľný pohyb vedomostí. Mal by aspoň sčasti vykryť deficit financovania vedy a výskumu v Európskej únii a priblížiť tento podiel k 3% HDP. Inštitút by mal výrazne prispieť k inováciám v Európskej únii.

Kohézna politika Európskej únie a podpora inovácie inovácií

Treba podčiarknuť, že Európska únia ako medzinárodné ekonomické spoločenstvo má ciele nielen ekonomické, ale i politické a sociálne. Politikou so silným politicko - sociálnym charakterom je kohézna politika Európskej únie. Jedným z cieľov Európskeho hospodárskeho spoločenstva pri jeho založení bolo vyrovnávanie ekonomickej úrovne zaostalých regiónov. Riešiť túto úlohu mali nástroje regionálnej politiky Európskej únie. Jej význam sa zvyšoval najmä rozširovaním Európskej únie, keď sa jej súčasťou stávali chudobné regióny¹⁴, s nízkym HPD na obyvateľa a vysokou mierou nezamestnanosti. Rozširovaním Európskej únie o

¹⁴ Chudobný región v Európskej únii dosahuje HDP na obyvateľa nižší ako je 75% priemeru únie.

relatívne chudobné štáty¹⁵ rástol význam tejto politiky. Nízka ekonomická úroveň mnohých regiónov i štátov Európskej únie je spôsobená ich nízkou konkurencieschopnosťou. Nízka konkurencieschopnosť chudobných regiónov a chudobných štátoch je zase spôsobená nízkou mierou zavádzania inovácií v priemyselnej výrobe a v službách.

Európska únia v systéme financovania svojich aktivít vyčlenila finančné prostriedky na financovanie chudobných regiónov a chudobných štátov. Tieto prostriedky sú združené v eurofondoch – štrukturálnych fondoch a v Kohéznom fonde. Chudobné regióny sa financujú z Európskeho sociálneho fondu, ktorý bol vytvorený ešte v roku 1958. Úlohou Európskeho sociálneho fondu je finančne podporovať zamestnanosť, začleňovať nezamestnaných, najmä mladých ľudí do trhu práce a podporovať rozvoj ľudských zdrojov. Jednou z úloh Európskeho sociálneho fondu je posilňovanie ľudského potenciálu v sektore výskumu a vývoja. Nárok na čerpanie z tohto fondu majú všetky regióny Európskej únie nezávisle na ich ekonomickej úrovni.

Ďalším fondom na podporu rozvoja zaostalých regiónov je Európsky fond regionálneho rozvoja. Tento fond bol vytvorený v roku 1975. Na čerpanie prostriedkov z tohto fondu majú nárok iba chudobné regióny. Európsky fond regionálneho rozvoja sa podieľa na financovaní priamej pomoci investíciám v podnikoch, ktoré vytvárajú trvalé pracovné miesta, investícií do infraštruktúr, na podporu vývoja a inovácií v telekomunikáciách, v životnom prostredí, v energetike a v doprave.

V rámci finančného mechanizmu v rokoch 2007 - 2013 boli vytýčené hlavné priority jednotlivých politík Európskej únie. K hlavným prioritám Kohéznej politiky boli zaradené: **výskum a inovácie**, podpora informačných a komunikačných technológií, podpora podnikania v malých a stredných podnikoch, zlepšenie kvality a dostupnosti vzdelania a odbornej prípravy a zlepšenie životného prostredia.

Na prioritu výskum a inovácie je v tomto finančnom období (2007 - 2013) vyčlenených 86 mld eur, čo predstavuje štvrtinu výdavkov na kohéznu politiku Európskej únie. Najvýraznejšie čerpanie v tejto oblasti predpokladá Španielsko až v objeme 8 mld eur, čo predstavuje 23% z celkových získaných prostriedkov z eurofondov. Najviac zo získaných eurofondov investujú do výskumu a inovácií v Dánsku, Fínsku a Rakúsku, kde tento podiel

¹⁵ Chudobný štát v Európskej únii dosahuje HDP na obyvateľa nižší ako je 90% priemeru únie.

dosahuje až 70%.¹⁶ V Slovenskej republike sa do oblasti výskumu a inovácií investuje asi 20% zo získaných finančných prostriedkov z eurofondov.

Chudobnejšie štáty Európskej únie využívajú finančné prostriedky z eurofondov na riešenie základných ekonomických problémov, ako je budovanie infraštruktúry, zlepšovanie životného prostredia apod. Podstatne menší objem finančných prostriedkov je potom venovaný na nadstavbu v podobe financovania vedy a výskumu.

Postavenie nových štátov Európskej únie v oblasti inovácií

Pri rozšírení Európskej únie v roku 2004 a v roku 2007 sa stali členskými štátmi Únie krajiny, ktoré z pohľadu vyspelých štátov nedostatočne financujú inovačnú politiku a možno povedať, že i nedostatočne využívajú existujúce ľudské a technické zdroje pre dosahovanie väčších úspechov v tejto oblasti. Nové štáty majú technologicky slabé domáce firmy. Inovácie v týchto štátoch sú potrebné pre obnovenie a modernizáciu priemyslu. Priemyselné kapacity v nových členských štátoch sa zatiaľ modernizujú takmer výlučne prílevom zahraničných investícií a ich nových výrobných a manažérskych technológií. Zvýšenie inovácií a obnovenie priemyslu sú rozhodujúcimi faktormi pre ich lepšie uplatnenie na svetových trhoch.

Z nových členských štátov Európskej únie sú najúspešnejšími inovátormi, ktorí sa však nezaraďujú na skupiny vodcov, ale do druhej skupiny tzv. úspešných inovátorov Cyprus, Estónsko a Slovinsko. Do tretej skupiny miernych inovátorov patrí Česká republika, Maďarsko, Malta, Poľsko a Slovensko. Do poslednej skupiny slabších inovátorov patria Bulharsko, Lotyšsko, Litva a Rumunsko. Žiadna z nových členských štátov Únie nepatrí v inovačných vodcom.

Slovensko ako nový členský štát Európskej únie nemalo dlhodobo vypracovanú národnú inovačnú politiku. Zásadný materiál bol spracovaný pod názvom Inovačná stratégia na roky 2007 - 2013. Slovensko sa na základe hodnotenia Európskej únie v inovačnej úspešnosti umiestňuje na 21. mieste v rámci EÚ pred Bulharskom, Lotyšskom Litvou a Rumunskom. V rámci Visegrádskej štvorky je Slovensko najmenej inovatívnu krajinou¹⁷. Umiestnenie Slovenska v skupine tzv. dobiehajúcich krajín je spôsobené nízkymi výdavkami na výskum, vývoj a inovácie, slabým technologickým transferom, nízkym počtom patentov, nevyužívaním rizikového kapitálu a neefektívnym využívaním ľudských zdrojov.

¹⁶ <http://www.euractiv.sk/regionalny-rozvoj/clanok/kohezna-politika-vizia-vyskum-inovacie>

¹⁷ <http://www.euractiv.sk/verzia-pre-tlac/clanok/svedsko-a-dansko-vedu-rebricke-najlepsich>

V roku 2011 vynaložilo Slovensko na výskum a vývoj 0,48% z HDP z verejných a súkromných zdrojov. Priemer výdavkov členských štátov EÚ dosiahol 1,82%. Slovensko sa zaraďuje skupiny inovátorov, u ktorých inovačná úroveň dosahuje 50% až 90% priemernej úrovne Európskej únie.¹⁸ Slovensko patrí v rámci členských štátov Európskej únie k tzv. miernym inovátorom s podpriemernou inovačnou výkonnosťou. Najlepšie výsledky dosahuje Slovensko v sledovaných inovačných ukazovateľoch v počte nových doktorandov a v exporte vysoko technologických výrobkov. Výrazne pokleslo v ukazovateli výdavkov na inovácie a v licenčných a patentových príjmoch zo zahraničia.¹⁹ Ministerstvo hospodárstva SR má pre zlepšenie situácie v inováciách vypracovať Inovačnú stratégiu Slovenska na roky 2014 - 2020.

Záver

Inovácie sú neoddeliteľnou súčasťou moderných prosperujúcich ekonomík. V období hospodárskej krízy sú inovácie významným motorom rastu a prekonávania krízových javov. Podľa zverejnených výsledkov Komisie EÚ o výskume a inováciách za rok 2011 sa situácia v členských štátoch Únie v presadzovaní inovácií zlepšuje. Napriek tomu, keď si má Únia zachovať konkurencie schopnosť vo svetovej ekonomike, musí zintenzívniť stimulovanie inovácií a urýchliť ich zavádzanie do praxe. Jednou z ciest pre zmenšenie tzv. inovačnej medzery medzi najúspešnejšími inovátormi vo svete i v Európskej únii je okrem efektívnejšieho využívania zdrojov, napríklad organizovanou spoluprácou aj zvyšovanie finančných prostriedkov venovaných na vedu a výskum.

Popri rozširovaní členskej základne dochádza aj prehľbovaniu spolupráce v rámci Európskej únie. Snahou Európskej únie je zabezpečiť jej efektívne fungovanie a vysokú konkurencieschopnosť vo svetovej ekonomike. Vysokú konkurencieschopnosť vo svetovej ekonomike je možné dosiahnuť iba zavádzaním inovácií do výroby a služieb v členských štátoch Európskej únie. Treba konštatovať, že Európska únia začiatkom 21. storočia stráca svoje pozície vo svetovej ekonomike a znižuje sa jej konkurencieschopnosť.

Použitá literatúra:

1. BALDWIN, R. - Wyplosz, Ch.: (2008) Ekonomie evropské integrace, ISBN 978-80-

¹⁸ <http://www.euractiv.sk/lisabonska-strategia/clanok/na-plnenie-inovacnej-strategie-nam.....>

¹⁹ <http://euractiv.sk/verzia-pre-tlac/clanok/inovacie-na-slovensku-zaistavaju-za-eu.....>

- 247-1807-1. GRADA Publishing. Praha.
2. BARROSO, J.M. (2011) Európa 2020, Európska rada, 4.2.2011.
 3. BROCKOVÁ, K.: Nová európska investičná politika a jej dopad na osud bilaterálnych investičných dohôd členských štátov Európskej únie 1. časť. In: Medzinárodné vzťahy 3/2012, ISSN 1336 – 1562, str. 155 – 165.
 4. BROCKOVÁ, K.: Nová európska investičná politika a jej dopad na osud bilaterálnych investičných dohôd členských štátov Európskej únie 2. časť. In: Medzinárodné vzťahy 4/2012, ISSN 1336 – 1562, str. 27 – 35.
 5. FIALA, P. – PITROVÁ, M. (2003) Evropská unie. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, ISBN 80 – 7325-015-2.
 6. KONIG, P. –LACINA, L.: (2004) Rozpočet a politiky Evropské unie. C.H.Beck, Praha, ISBN 80- 7179 – 846-0.
 7. KEŘKOVSKÁ, A. – KEŘKOVSKÝ, M. (1999) Evropská unie. Computer Press, Praha, ISBN 80 – 7226 – 196 – 7.
 8. LIPKOVÁ, B.: (2011): Ekonomické slobody v Európskej únii po vytvorení jednotného trhu. Economic Freedoms in the European Union after the Creation of the single market, Ekonomický časopis/Journal of Economics 59, 2911, č.5, s.506 – 527.
 9. LIPKOVÁ, B.: (2011) Jednotný trh Európskej únie. Ekonóm. Bratislava. ISBN 978 – 80- 225 – 3241 – 9.
 10. LIPKOVÁ, B ET AL.: (2011) Európska únia. Bratislava, SPRINT, 446 s. ISBN 978-80-89393-33-6.
 11. OBERDORFF, H. : (2004) L'Union européenne, ISBN 2 24705840 X. ARMAND COLIN. Paris.

Internetové zdroje:

12. <http://www.cuni.cz/CUNI-4261.html>
13. <http://www.e-komerce.cz/ec/e.nsf/print/534660D6E79B2FBBC1256AFC004723AE>
14. <http://www.euractiv.sk/verzia-pre-tlac/clanok/svedsko-a-dansko-vedu-rebricke-najlepsich>
15. <http://www.euractiv.sk/lisabonska-strategia/clanok/na-plnenie-inovacnej-strategie-nam.....>
16. <http://euractiv.sk/verzia-pre-tlac/clanok/inovacie-na-slovensku-zaistavaju-za-eu.....>
17. <http://www.euractiv.sk/verzia-pre-tlac/van-rompuy-buduci-rozpočet-eu-bude.....>
18. <http://www.euractiv.sk/verzia-pre-tlac/na-plnenie-inovacnej-strategie-nam-chy.....>
19. http://www.mesr.public.lu/poitique-euro-inter/Politique_recherche_et_inn.....
20. <http://www.romansterly.com/inovacni-vykonnost-zemi-evropske-unie-%E2%80%93.....>
21. <http://www.euroactiv.sk/verzia-pre-tlac/clanok/vinovacnych-cieloch-eu-beznadejne-zaostava>
22. <http://vedomostnaspolocnost.vlada.gov.sk/4885/inovacie-v-europskej-unii.php>
23. <http://spravy.pravda.sk/inovacna-vykonnost-slovenska-je-nachvoste-eu-f>

24. <http://www.euractiv.sk/verzia-pre-tlac/clanok/hospodarstvo-eu-zasostava>
25. <http://www.euractiv.sk/regionalny-rozvoj/clanok/kohezna-politika-vizia-vyskum-inovacie>
26. <http://www.fsr.gov.sk/sk/aktuality/aka-bude-nova-generacia-programov-politiky-sudr>
27. <http://www.euractiv.sk/regionalny-rozvoj/clanok/kohezna-politika-vizia-vyskum-inovacie>
28. <http://www.fsr.gov.sk/sk/aktuality/aka-bude-nova-generacia-programov-politiky-sudr>

ANALÝZA SLOVENSKEHO AUTOMOBILOVÉHO PRIEMYSLU V KONTEXTE VÝVOJA PRODUKTIVITY PRÁCE NA SLOVENSKU

Milan Lukáč

Abstrakt

Cieľom príspevku je analýza slovenského automobilového priemyslu, ktorý je takmer celý vybudovaný prostredníctvom priamych zahraničných investícií a ktorý patrí k hlavným hybným silám slovenskej ekonomiky. V prvej časti príspevku identifikujeme ekonomické postavenie daného odvetvia, jeho ekonomickú výkonnosť v rámci priemyslu a taktiež jeho vplyv na zamestnanosť. V druhej časti sa príspevok zaoberá analýzou jednotlivých subjektov v odvetví – automobilkami operujúcimi v SR a ich dodávateľskou a subdodávateľskou štruktúrou, ako aj historickým zázemím skúmaného sektora. V ďalšej časti identifikujeme prílev priamych zahraničných investícií do automobilového priemyslu v súvislosti s vývojom produktivity práce v SR a v poslednej časti objasňujeme možné výskyty technologických efektov spillovers v slovenskom automobilovom priemysle v prospech domácich spoločností.

Kľúčové slová: automobilový priemysel, priame zahraničné investície, subdodávatelia, transfer technológií, produktivita práce.

Abstract

The aim of the paper is to analyse the Slovak automotive industry which is almost completely based on foreign direct investments and which is one of the main driving forces of the Slovak economy. The first part of this paper identifies the economic role of the industry, its economic performance within the whole Slovak industry and also its influence on employment. In the second part the paper deals with the analysis of particular subjects in automotive industry – automotive manufacturers in Slovakia and their suppliers, OEM (original equipment manufacturers). This part deals also with the historical background of the Slovak automotive industry. In the next part we are identifying foreign direct investments inflow to the Slovak automotive industry in connexion with the development of labour productivity in Slovakia. The final part is dedicated to the technological spillover effects in the Slovak automotive industry.

Key words: automotive industry, foreign direct investments, suppliers, technology transfer, labour productivity.

JEL klasifikácia : L62

Úvod

Automobilový priemysel disponuje v slovenskej ekonomike, ako aj v samotnom slovenskom priemysle významnou pozíciou. Dané odvetvie sa podieľa značnou mierou na tvorbe a vývoji základných makroekonomických ukazovateľov štátu, na čom má zásluhu vo veľkej miere aj rozsiahlosť jeho dodávateľského a subdodávateľského rámca v slovenskej ekonomike. Z uvedeného vyplýva taktiež značná závislosť odbytu iných priemyselných odvetví od automobilového priemyslu, ako napríklad elektrotechnického priemyslu, chemického priemyslu a naň nadviazaného gumárskeho, oceliarskeho a textilného priemyslu. Slovensko má dlhé skúsenosti s produkciou automobilov, čo pramenilo z priemyselného zamerania na ťažké strojárstvo. Československo malo najsilnejšiu tradíciu v produkcii automobilov z regiónu V4 vzhľadom na najväčšieho a najstaršieho producenta automobilov v regióne – Škoda. Ďalšími producentmi automobilov v Československu boli závody TAZ (ľahké úžitkové vozidlá), BAZ (vyrábali v licencií automobily Škoda), ako aj producent nákladných automobilov Tatra.

Cieľom nasledujúcej analýzy je oboznámiť čitateľa o význame automobilového priemyslu pre slovenskú ekonomiku, o výkonnosti daného odvetvia v rámci slovenského hospodárstva, ako aj zdôrazniť pozitívne externality skúmaného odvetvia na slovenskú priemyselnú oblasť a zvýrazniť jednotlivé špecifiká daného odvetvia v súvislosti s priesakom nových technológií do domácej ekonomiky. V rámci metód použitých pri spracovávaní príspevku sa vyskytovali najmä analýza, syntéza a komparácia jednotlivých relevantných údajov.

Postavenie automobilového priemyslu v slovenskej ekonomike

Silnú pozíciu automobilového priemyslu v rámci slovenskej ekonomiky vyjadruje fakt, že v roku 2010 sa vývozná produkcia výroby motorových vozidiel, návesov a prívesov spolu s výrobou ostatných dopravných prostriedkov (Divízie 29 a 30 v rámci klasifikácie SK NACE Rev. 2) podieľala na vývoze strojárskej produkcie 52,2 % a na celkovom slovenskom vývoze 23,6 %.¹ Automobilový priemysel je rovnako významným zamestnávateľom na

¹ MHSR: *Charakteristika strojárkeho priemyslu SR v roku 2010*. [cit. 2012-21-04]. Dostupné na internete: <<http://www.mhsr.sk/charakteristika-vyvoja-strojarskeho-priemyslu-v-roku-2010/136617s>> s. 20

Slovensku, pričom nasledujúca tabuľka znázorňuje podiel zamestnanosti v automobilovom priemysle na celkovej zamestnanosti v priemysle.

Tabuľka 1: Priemerný počet zamestnaných osôb v priemysle celkovo a v produkcii dopravných prostriedkov (v osobách)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Priemysel	558	560	578	569	582	585	497	479	499
spolu	931	279	051	027	668	993	833	052	760
Výroba dopr. prostriedkov	38 484	39 596	44 642	50 965	59 520	52 627	54 474	60 458	
Percentuálny podiel	6,89%	7,07%	6,86%	7,77%	8,75%	10,16%	10,57%	11,37%	12,10%

Zdroj: SLOVSTAT - On-line databáza štatistického úradu Slovenskej republiky

Odvetvie produkcie dopravných prostriedkov sa tiež vyznačuje vysokou pridanou hodnotou a značným podielom na produkcii tržieb priemyslu. Nasledujúca tabuľka zobrazuje vývoj tržieb za tovar v priemysle celkovo a v odvetví produkcie dopravných prostriedkov v mld. EUR.

Tabuľka 2: Tržby za tovar v priemysle celkovo a v odvetví produkcie dopravných prostriedkov (v mld. EUR)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Priemysel spolu	44,208	48,396	52,815	61,156	68,774	72,821	57,447	67,484	76,584
Výroba dopr. prostriedkov	8,492	8,615	8,009	10,166	13,883	13,965	10,248	13,903	16,985
Percentuálny podiel (v %)	17,80	17,80	15,16	16,62	20,19	19,18	17,84	20,60	22,18

Zdroj: SLOVSTAT - On-line databáza štatistického úradu Slovenskej republiky

Rok 2009 sa niesol v dopadoch svetovej finančnej a hospodárskej krízy, ktorá vypukla v roku 2008 a ktorou bola zasiahnutá aj produkcia automobilov. Finančná a hospodárske kríza sa avšak neprejavila do kritickej miery v automobilovom priemysle na Slovensku, pričom podľa Ministerstva hospodárstva SR (ďalej len MH SR) výroba motorových vozidiel, návesov a prívesov bola jedinou divíziou strojárkej výroby a zároveň aj celej priemyselnej výroby, v ktorej bol v období rokov 2008 - 2010 zaznamenaný rast zamestnanosti (v porovnaní rokov

2010 a 2008 vzrástol počet zamestnaných v tejto výrobe o viac ako 13 tis. osôb).² Rovnakú tendenciu bolo možné podľa MH SR sledovať v oblasti tržieb daného priemyslu, pričom zatiaľ čo v strojárskom priemysle bol v rokoch 2008 – 2010 zaznamenaný medziročný prepád tržieb vo výške 0,6 %, vo výrobe motorových vozidiel, návesov a prívesov v tom istom období vzrástli tržby medziročne o 7,1 % (2009/2008 pokles o 22,6 %, 2010/2009 rekordný nárast až o 36,8 %).³ Za jeden z dôvodov daného vývoja môžeme brať zavedenie šrotovného vo viacerých európskych štátoch vrátane Slovenska, pričom Slovensko produkuje v značnom množstve také automobily, ktoré spadali do cenovej kategórie určenej pre získanie podpory šrotovným.

K ďalším pozitívnym efektom rozvoja automobilového priemyslu na Slovensku založeného na báze priamych zahraničných investícií (ďalej len PZI) je už aj presun výskumných a vývojových aktivít niektorých zahraničných spoločností realizujúcich sa v SR v danom odvetví. K najvýznamnejším spoločnostiam podnikajúcim R&D aktivity v danej oblasti na Slovensku patria *Johnson Controls* – inžinierske centrum Trenčín (automobilové komponenty, systémy a moduly - sedadlá, interiéry, elektronika), *Leoni Autokabel Slovakia* – Trenčín (výrobca káblových zostáv pre automobilový priemysel), *ON Semiconductor* – vývojové centrum Bratislava (výrobca polovodičových súčiastok – na Slovensku vyvíja obvody určené na riadenie napájania pre zákazníkov primárne z oblasti automobilového, počítačového a telekomunikačného priemyslu) a *Continental Automotive Systems* - R&D centrum Zvolen (komponenty a komplexné riešenia pre automobily).

Automobilový priemysel vybudovaný na Slovensku prostredníctvom PZI

Na Slovensku bola produkcia automobilov a strojárstva rozbehnutá už pred rokom 1989. Osobné automobily sa produkovali v rámci produkčného reťazca vtedy československej značky Škoda. Automobily produkovali na Slovensku aj spoločnosti BAZ a TAZ a produkcia dielcov bola v danom období taktiež rozsiahla. Po prechode na trhovú ekonomiku nastal rozvoj odvetvia automobilového priemyslu najmä prostredníctvom investícií zahraničných spoločností.⁴ Zo začiatku deväťdesiatych rokov bolo prostredie pre prílev investícií do oblasti

² MHSR: *Charakteristika strojárkeho priemyslu SR v roku 2010*. [cit. 2012-21-04]. Dostupné na internete: <<http://www.mhsr.sk/charakteristika-vyvoja-strojarskeho-priemyslu-v-roku-2010/136617s>> s.20

³ MHSR: *Charakteristika strojárkeho priemyslu SR v roku 2010*. [cit. 2012-21-04]. Dostupné na internete: <<http://www.mhsr.sk/charakteristika-vyvoja-strojarskeho-priemyslu-v-roku-2010/136617s>> s. 19

⁴ Zo začiatku sa vyskytovali formy vstupu zahraničného kapitálu do automobilového priemyslu na Slovensku najmä na báze joint ventures a iných spôsobov spolupráce, neskôr ale väčšina z týchto spoločností prešla do

problematické vzhľadom na politickú a ekonomickú nestabilitu, ktorá bola spojená s privatizáciou. Následne sa ale situácia zmenila a Slovensko začalo pre prítiahnutie zahraničných investorov používať všetky svoje komparatívne výhody. Slovensko disponuje v rámci atraktivity pre investorov vzdelanou a lacnou pracovnou silou, relatívne dobrou infraštruktúrou (napr. s cieľom aby sa rozhodla kórejská Kia pre produkciu automobilov v Žiline sa vláda snažila o čo najrýchlejšie dobudovanie diaľnice z Bratislavy do Žiliny), ekonomickou stabilitou, výhodnou geografickou polohou (prístup k západoeurópskemu a aj k východoeurópskemu trhu; blízkosť Bratislavy k Viedni), atď. V záujme štátu je podporovať rozvoj investícií v oblasti automobilového priemyslu, čo sa odzrkadľuje v stanovovaní výhodných investičných podmienok pre zahraničných investorov (daňové prázdny, finančné stimuly a iné podporné nástroje), ako aj vychádzaním v ústrety investorom v budovaní infraštruktúry. Zo strany štátu je záujem taktiež o rozvoj výskumných a vývojových aktivít zahraničnými investormi v oblasti, aby sa v budúcnosti mohol montážny charakter produkcie transformovať na projekty R&D. Pre rozvoj vyspelosti ekonomiky je vhodné, ak sa ekonomický rast spojený s rastom produkcie v štáte spája s rastom výdavkov na vedu a výskum. To avšak nemožno konštatovať v prípade Slovenskej republiky. Hoci sa snažia mnohé univerzity technického zamerania (STU Bratislava, Žilinská univerzita, Technická univerzita v Košiciach) kooperovať s danými investormi v príprave odborníkov pre ich potreby, výdavky štátu na vedu a výskum sú nepostačujúce. Tie radia Slovensko na posledné priečky v rámci výdavkov na R&D v EÚ. K ekonomickým pozitívam štátu patria jednotná daň z pridanej hodnoty 20 %, ako aj adopcia Eura v roku 2009.⁵ Ako čiastočný problém v závodoch v Bratislave a Trnave sa začal vyskytovať nedostatok vyhovujúcej pracovnej sily, ako aj problém so zotrvaním zamestnancov na pracovnom mieste, kde sa tiež prejavuje intenzívnejší efekt odlevu kvalifikovanej pracovnej sily do zahraničia. V závode Kia v Žiline sa vyskytla napr. komplikovaná situácia so získavaním požadovanej pracovnej sily, čo ústilo do nevyhnutnosti upravenia miezd nahor.

Slovenskému automobilovému priemyslu dominujú tri automobilky, a síce Volkswagen v Bratislave, Kia Motors v Žiline a Peugeot Citroën v Trnave. Volkswagen rozbehol ako prvý svoju produkciu na slovenskom trhu v roku 1991 prevzatím fabriky BAZ

úplneho zahraničného vlastníctva a investície do automobilového priemyslu prichádzali na Slovensko vo forme priamych zahraničných investícií (PZI)

⁵ Prijatie jednotnej európskej meny bolo hlavným dôvodom, čo motivovalo nemeckého výrobcu automobilov Volkswagen pre produkciu svojho nového modelu Up! práve na Slovensku

v Bratislave, čo bol vlastne prvý významný krok k rozvoju slovenského automobilového priemyslu a tiež aj k rozvoju slovenského hospodárstva. Vstupom Volkswagenu na Slovensko sa začal budovať dodávateľský reťazec v rámci automobilovej produkcie. Produkcia v bratislavskom závode je zameraná na výrobu vozidiel vyššej kategórie – VW Touareg, Audi Q7 a Porsche Cayenne⁶. V súčasnosti ale smeruje trend produkcie v danom závode smerom k malým mestským vozidlám (VW Up!). Produkčná kapacita daného závodu je 400 000 automobilov za rok, pričom v roku 2010 sa vyprodukovalo 144 510 automobilov, z ktorých 99 % bolo určených na export.⁷ V máji 2007 prekročil VW v bratislavskom závode od spustenia výroby medzník 2 000 000 automobilov.⁸ Bratislavský produkčný závod VW zamestnáva 7000 osôb. Okrem výrobného závodu v Bratislave disponuje Volkswagen na Slovensku aj výrobným závodom komponentov a dielcov v Martine a prípravou vozidiel VW pre ruský trh v Košiciach. Ďalšou zahraničnou spoločnosťou produkujúcou automobily na Slovensku je spoločnosť PSA Peugeot Citroën, ktorá sa etablovala na Slovensku v roku 2003 (v roku 2003 bola podpísaná investičná zmluva a produkcia začala v roku 2006). Jej produkcia je zameraná na výrobu automobilov Peugeot 207 a Citroën C3 Picasso, pričom jej výrobný závod pri Trnave disponuje produkčnou kapacitou 300 000 automobilov za rok, v roku 2010 vyprodukoval 183 000 automobilov, z ktorých bolo na export určených 99 %.⁹ Počet zamestnancov závodu je 3000. V druhej vlnе investícií do automobilového priemyslu prišla na Slovensko aj kórejská automobilka Kia, ktorá sa etablovala na Slovensku v roku 2004 a vybudovala svoj výrobný závod pri Žiline.¹⁰ Jej sesterská spoločnosť Hyundai prevádzkuje produkčný závod v neďalekých českých Nošoviciach, pričom medzi danými závodmi dochádza k výmene vyprodukovaných dielov – Kia dodáva Hyundaiu do Nošovic motory a Hyundai dodáva Kii do Žiliny prevodovky. V rámci závodu v Žiline sú produkované automobily Kia Sportage, Kia Ceed a Hyundai ix35. Daný závod má výrobnú

⁶ Automobily Porsche Cayenne sa neprodukujú kompletne v Bratislave, finálna fáza produkcie prebieha v Nemecku.

⁷SARIO: *Automobilový priemysel*. [cit. 2012-17-01], Dostupné na internete: <http://www.sario.sk/userfiles/file/sario/pzi/sektorove/auto/automobilovy_priemysel.pdf> s. 3

⁸SARIO: *Automobilový priemysel*. [cit. 2012-17-01], Dostupné na internete: <<http://www.euroekonom.sk/download2/ekonomika-sr/Sektorova-analyza-Automobilovy-priemysel.pdf>> s. 2

⁹SARIO: *Automobilový priemysel*. [cit. 2012-17-01], Dostupné na internete: <http://www.sario.sk/userfiles/file/sario/pzi/sektorove/auto/automobilovy_priemysel.pdf> s. 3

¹⁰ Daný závod bol prvý výrobný závod automobilky KIA v Európe.

kapacitu 300 000 automobilov ročne, v roku 2010 vyprodukoval 229 505 automobilov, z ktorých 98 % bolo určených na export.¹¹ Závod zamestnáva taktiež 3000 zamestnancov.

Vzhľadom na vývoj v iných odvetviach sa situácia aj v automobilovom priemysle vyvinula do takej miery, že automobilky v rámci optimalizácie nákladov (a špecializácie) prenechávajú produkciu a vývoj jednotlivých komponentov (modulov) na dodávateľov s historicky silnou pozíciou v svojej produkcii, čo je výhodné pre obidve strany produkčného reťazca. Medzi svetovo známymi dodávateľmi komponentov v automobilovom priemysle patria spoločnosti, ako napr. ZF Friedrichshafen AG - výrobca prevodoviek a hnacieho ústrojenstva, spoločnosť Robert Bosch GmbH produkujúca mobilnú elektroniku a inú automobilovú techniku, ako aj spoločnosť Hella KGaA Hueck & Co. známa najmä produkciou systémov osvetlenia.

V mnohých produkčných odvetviach (ako napr. výroba elektroniky) sa v súčasnosti už zaviedol trend, že spoločnosť vyvíjajúca produkt zadá externému dodávateľovi objednávku na výrobu jej produktu, ktorý kompletne vrátane materiálových vstupov zrealizuje výrobu produktov. Tento trend môžeme pozorovať napr. pri americkej spoločnosti Apple, ktorá svoje mobilné telefóny (iphone) dáva kompletne vyrábať čínskej spoločnosti Foxconn. Daný trend má avšak malú pravdepodobnosť presadenia sa v automobilovom priemysle vzhľadom na vysokú kapitálovú náročnosť produkcie automobilov.

V nadväznosti na vyššie uvedený systém dodávateľov v automobilovom priemysle sa na Slovensku sa tiež rozvinula aj široká sieť dodávateľov dielov a komponentov v škále Tier-1, Tier-2, Tier-3, ktorá významne dopomáha k vzrastu podielu automobilového priemyslu na celkovom priemysle.¹² Tieto reťazce dodávajú výrobky nielen domácim producentom, ale ich aj exportujú a zásobujú nimi produkciu automobilov aj v zahraničí. Automobiloví dodávatelia zvyšovali svoje investície na Slovensku od roku 2002 až do roku 2008, pričom rok 2009 bol ovplyvnený dopadmi hospodárskej krízy. K dodávateľom dielcov a komponentov, ktorí

¹¹SARIO: *Automobilový priemysel*. [cit. 2012-17-01], Dostupné na internete: <http://www.sario.sk/userfiles/file/sario/pzi/sektorove/auto/automobilovy_priemysel.pdf> s. 3

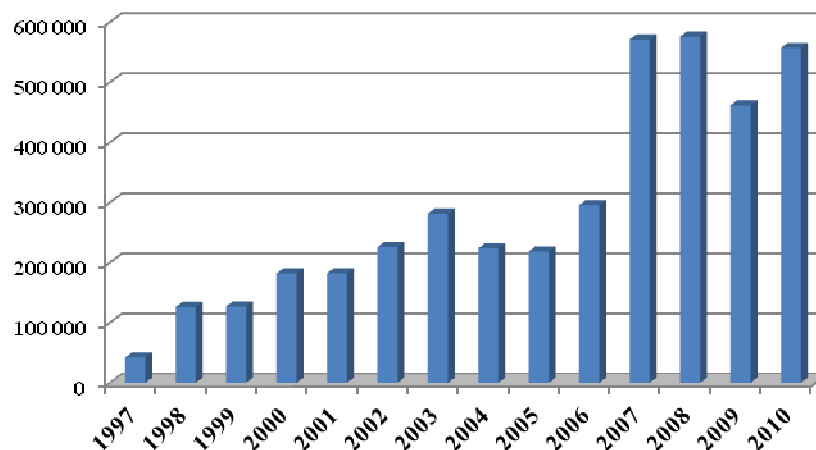
¹²Tier-1 sú systémoví dodávatelia s vlastnou etablovanou výrobou alebo montážou a JIT kapacitami (sedadlové systémy, prevodovky, interiérové systémy) + lokálne inžinierske a vývojové centrá (napr. Johnsons Control International). Dodávatelia radu Tier-2 disponujú vlastnou etablovanou lokálnou výrobou alebo montážou a JIT kapacitami (dodávatelia modulov alebo komponentov) alebo s vlastným etablovaným vývojom (napr. HBPO, Brose). Dodávatelia radu Tier-3 sú dodávatelia dielcov a komponentov, nespracovaného materiálu ako napr. kovové časti, plasty, hliníkové časti. Zdroj: SARIO: *Automobilový priemysel*. [cit. 2012-17-01], Dostupné na internete: <http://www.sario.sk/userfiles/file/sario/pzi/sektorove/auto/automobilovy_priemysel.pdf> s. 6

rozvinuli svoje investície na Slovensku, patria renomované svetové firmy ako napr. Bosch, BASF, Delphi, Faurecia, GetragFord, Honeywell, Hella, Hanil E-Hwa, Magneti Marelli, ArvinMeritor, Pilkington, Valeo, ZF, Johnsons Control, Visteon, atď. Pri daných spoločnostiach je do určitej miery možné sledovať už aj rozvoj výskumno-vývojových aktivít. Ako bolo už spomenuté, do dodávateľských reťazcov komponentov a dielov sa zapája aj automobilka Kia, ktorá sesterskej automobilke Hyundai dodáva do Čiech motory.

Na uvedenej štruktúre zahraničných investorov v automobilovom priemysle na Slovensku je možné vidieť veľmi rozsiahlu výrobnú, dodávateľskú, logistickú a distribučnú sieť spoločností v automobilovom priemysle, ako aj tri rozdielne rady dodávateľov (Tier-1, Tier-2, Tier-3), ktoré sa vzájomne úspešne prelínajú. Medzi najvýznamnejších vývozcov na Slovensku patria uvedené tri etablované automobilky, pričom spolu s najvýznamnejšími dodávateľskými a subdodávateľskými spoločnosťami patria medzi Top 10 vývozcov na Slovensku, ktorých export tvorí 39,22 % z celkového slovenské vývozu.¹³ Pri exportnej výkonnosti troch automobiliek na Slovensku je podstatné podotknúť, že takmer 100 % vyprodukovaných automobilov v SR je určených pre export. Produkcia automobilov je tiež vhodne kombinovaná, od automobilov vyššej triedy vyrábanej v závode Volkswagen, cez automobily strednej triedy až k automobilom najnižšej triedy. Orientácia Volkswagenu na produkciu malého mestského vozidla Up! je veľmi výhodná vzhľadom na cenovú dostupnosť daného vozidla, jeho kompaktnosť, ako aj rastúci trhový trend malých a úsporných vozidiel.

Nasledujúci graf zobrazuje vývoj množstva vyprodukovaných automobilov na Slovensku, pričom keď by sme zobrali do úvahy pre určenie pozície v produkcii automobilov v rámci štátov V4 rok 2008, ktorý ešte nebol do značnej miery ovplyvnený dopadmi krízy, tak Slovensko sa nachádza na treťom mieste po Česku a Poľsku v produkcii automobilov vo V4.

¹³ SARIO: *Automobilový priemysel*. [cit. 2012-17-01], Dostupné na internete: <http://www.sario.sk/userfiles/file/sario/pzi/sektorove/auto/automobilovy_priemysel.pdf> s. 2

Graf 1: Počet vyrobených motorových vozidiel v Slovenskej republike 1997 – 2010

Prameň: SARIO: *Automobilový priemysel*. [cit. 2012-17-01], Dostupné na internete: <http://www.sario.sk/userfiles/file/sario/pzi/sektorove/auto/automobilovy_priemysel.pdf>

Prílev PZI do automobilového priemyslu v súvislosti s vývojom produktivity práce

Ako už bolo skôr načrtnuté, automobilový priemysel na Slovensku je takmer celý vybudovaný prostredníctvom PZI. Po prechode na trhovú ekonomiku začali prichádzať zahraničné investície do odvetvia, pričom ich forma bola zo začiatku vo veľkom množstve prípadov založená na báze joint ventures a iných foriem spoločných podnikov. Následne bolo investovanie takmer vo všetkých prípadoch realizované formou priamych zahraničných investícií na „zelenej lúke“.

Významnými momentmi v príleve PZI do automobilového priemyslu na Slovensku boli roky 1991, 2003 a 2004, kedy oficiálne vstúpili zahraniční investori Volkswagen, PSA a Kia na slovenský trh so zámerom vybudovať na Slovensku závody pre produkciu niektorých zo svojich modelov automobilov. Dôležitejším, ako samotné dátumy oficiálneho vstupu zahraničných investorov do SR, sa stalo najmä obdobie po vstupe, kedy zahraniční investori začali na Slovensku preinvestovávať kapitál (a budovať kapitál) a ich rozhodnutie produkovať v SR bolo taktiež dôvodom pre rozvoj dodávateľskej a subdodávateľskej štruktúry založenej na báze PZI. Situáciu nadväzujúceho prílevu ďalších investícií do dodávateľskej štruktúry automobilového priemyslu identifikuje tiež Dudáš: „Na Slovensku je možno pozorovať [rozvoj dodávateľskej štruktúry automobilového priemyslu] na príklade podniku Volkswagen,

ktorý v okruhu cca 100 km vytvoril pomerne hustú sieť subdodávateľov so zahraničným vlastníctvom.“¹⁴

Tabuľka 3: Celkový prílev PZI do SR a do sektoru produkcie motorových vozidiel, prívesov a návesov v tis. USD

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Výroba motorových vozidiel, prívesov a návesov	71 055	458 929	823 539	490 305	160 863	443 788	-953 224
Celkový prílev PZI do SR	2 159 968	3 030 634	2 428 300	3 741 389	3 578 055	4 690 202	-6 104
Percentuálny podiel	3,29 %	15,14 %	33,91 %	13,10 %	4,50 %	9,46 %	-

Zdroj: spracované na základe on-line databázy Národnej Banky Slovenska¹⁵

V súvislosti s prílevom PZI do automobilového priemyslu je dôležitá skutočnosť rastu produktivity práce v automobilovom priemysle, ako aj v celej ekonomike, ktorá je spôsobená aplikáciou vysoko sofistikovaných postupov produkcie automobilov v SR. Hoci sa môže rast produktivity práce prejavovať aj v podobe zániku niektorých pracovných miest optimalizáciou efektivity práce, v konečnom dôsledku je rast produktivity práce v každej vyspelej ekonomike významným zdrojom ekonomického rastu. Hošková na základe svojho prieskumu konštatuje, že práve vstupom zahraničného partnera boli získané kapitálové zdroje, ktorými domáce spoločnosti nedisponovali a ktorými boli dosiahnuté pozitívne výsledky vo vývoji produktivity práce na Slovensku.¹⁶ Nasledujúca tabuľka odzrkadľuje vývoj produktivity práce z tržieb za tovar v priemysle celkovo a osobitne v automobilovom priemysle, ako aj ich percentuálny podiel.

¹⁴ Dudáš, T.: Priame zahraničné investície vo svetovom hospodárstve. 2006, s. 69

¹⁵ Spracované časové obdobie bolo stanovené na základe dostupnosti údajov o príleve PZI do oblasti výroby motorových vozidiel prívesov a návesov, ktoré NBS v rámci celkového prílevu PZI špecifikuje práve od roku 2003.

¹⁶ Hošková, A.: Vplyv priamych zahraničných investícií na ekonomiku Slovenska. [cit. 2012-24-04]. Dostupné na internete: <http://www.nbs.sk/_img/Documents/PUBLIK/hos56.pdf> s. 25

Tabuľka 4: Vývoj produktivity práce z tržieb za vlastné výkony a tovar v priemysle celkovo a osobitne v automobilovom priemysle

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Priemysel spolu	63 889	68 085	79 094	86 379	91 368	107 474	118 034	124 269	115 394	140 870	153 241
Výroba dopr. prostriedkov	132 756	147 466	220 652	217 574	202 036	229 876	272 403	234 626	194 728	255 219	280 937
Percentuálny podiel	207, 8%	216, 6%	279, 0%	251, 9%	221, 1%	213, 9%	230, 8%	188, 8%	168, 8%	181, 2%	183, 3%

Zdroj: SLOVSTAT On-line databáza štatistického úradu Slovenskej republiky

Z uvedenej tabuľky vyplýva, že produktivita práce v automobilovom priemysle je oveľa väčšia ako produktivita v priemysle celkovo. Pozitívny vývoj produktivity práce v automobilovom priemysle vplýva priaznivo aj na iné oblasti hospodárstva prostredníctvom tzv. efektov spillovers – prelievania produktivity do iných odvetví, čo súvisí s ich pozitívnym technologickým vplyvom. Technologické efekty zahraničných spoločností založených na báze PZI na slovenské spoločnosti sú rozobrané v štvrtej časti príspevku.

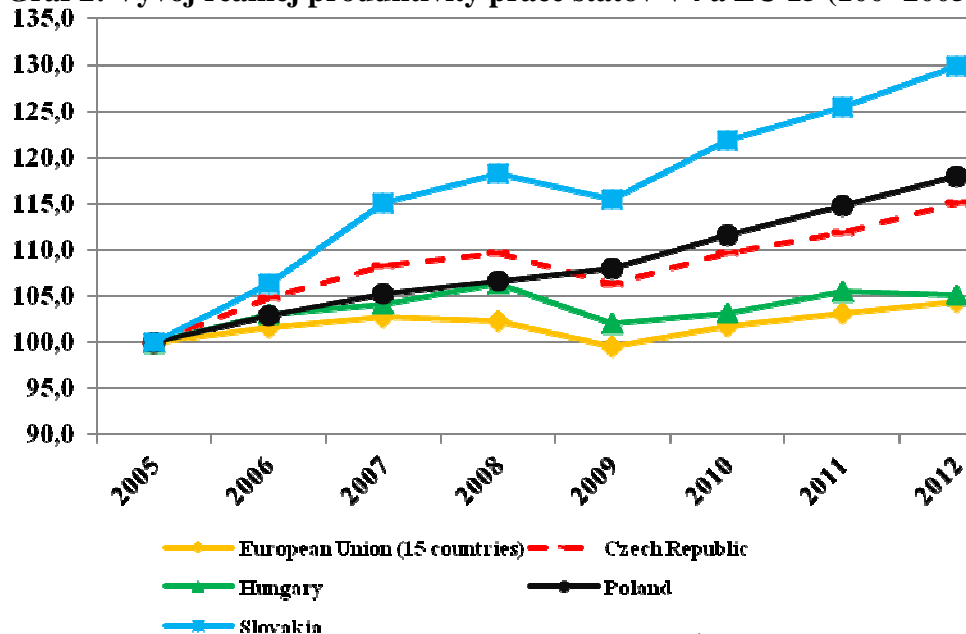
Produktivita práce v automobilovom priemysle sa taktiež vyznačuje tým, že vyššiu produktivitu práce vykazuje produkcia automobilov ako finálneho produktu, v porovnaní s výrobou jednotlivých dielcov a komponentov v rámci automobilového priemyslu.¹⁷ Z danej skutočnosti je možné konštatovať, že Slovensko nesie výhodu z rozsiahlej kompletnej produkcie automobilov, pričom tuzemská subdodávateľská sféra produkuje výrobky najmä pre tieto automobilky.

¹⁷ Ward, T. – Loire, P.: *Employment, Skills and occupational trends in the automotive industry*. [cit. 2012-29-04]. Dostupné na internete:

<https://ec.europa.eu/employment_social/anticipedia/document/showFile.do?id=380&idDigest=f296f8cd60b654297f470f656c9a57d90f49ce82> s.14

Pozitívny vývoj produktivity práce na Slovensku sa vyníma aj v rámci štátov V4 a tiež v porovnaní k pôvodným štátom EÚ (EÚ 15). Danú situáciu zobrazuje nasledujúci graf, ktorý zreteľne vyjadruje uvedenú situáciu.

Graf 2: Vývoj reálnej produktivity práce štátov V4 a EÚ 15 (100=2005)

Zdroj: Spravované na základe On-line databázy štatistického úradu EÚ Eurostatu.

Možné výskyty technologických efektov spillovers v slovenskom automobilovom priemysle založenom na zahraničných PZI

Efekty spillovers môžu mať rôzny charakter. Podľa toho, akým stupňom zainteresovanosti zahraničného investora v hostiteľskej ekonomike prenikajú technológie a know-how ich môžeme deliť na horizontálne a vertikálne. O horizontálnych spillovnoch môžeme hovoriť vtedy, keď lokálna spoločnosť nesie benefity z prítomnosti zahraničných spoločností v tom istom sektore. Vertikálne spillovre sa dejú dvoma spôsobmi, a sice spätnou väzbou (anglicky backward linkage) a priamou väzbou (anglicky forward linkage). Spätná väzba sa týka tých spillovrov, ktoré ovplyvňujú produktivitu domácich dodávateľov, ktorí dodávajú produkty zahraničným spoločnostiam operujúcim na domácom (hostiteľskom) trhu. Efekty spillovers prostredníctvom priamej väzby sa vyskytujú v tom prípade, ak je dodávateľom vstupov nadnárodná korporácia. Tu sa teda stretávame s opačným vzťahom ako pri predošlej skupine, a sice domácej spoločnosti sú dodávané lepšie a výhodnejšie vstupy nadnárodnou korporáciou v rámci dodávateľských vzťahov. Na načrtnuté spillovre sa avšak dá pozeráť aj z negatívneho hľadiska, pretože nadnárodné spoločnosti dosahujú v rámci veľkosti svojej produkcie značné výhody, pričom ich produkcia býva vo väčšine prípadov

lacnejšia, kvalitnejšia alebo sofistikovanejšia ako domáca. To sa automaticky odzrkadlí do poklesu dopytu po domácich produktoch a vytlačaniu domácich producentov z trhu.

Existencia technologických efektov spillovers je všeobecne známa, formovanie ich kvantitatívne podložených dôkazov je avšak komplikované. Danej problematike sa venovali v svojom výskume viacerí autori na slovenskej akademickej pôde. Ich výskum bol realizovaný prostredníctvom dotazníkov v rámci daného odvetvia, ako vnímajú kompetentné osoby z oblasti automobilového priemyslu skutočnosť transferu technológií do domácej ekonomiky. Na výskyt vertikálnych a horizontálnych spillovov, ako aj jednotlivých ich druhov, sa vyskytujú rôzne názory odborníkov. Napr. Smarzynskej výsledky výskumu neposkytujú dôkazy pre výskyt súhrnných horizontálnych spilloverov. Na základe svojho výskumu založeného na spracovávaní dát z litovskej ekonomiky avšak dospela k záverom, že dochádza iba k výskytu vertikálnych spilloverov cez spätnú väzbu.¹⁸ Kugler napr. rozlišuje horizontálne a vertikálne spillovery, vertikálne spillovery ale nedelí na priamu a nepriamu väzbu. Vo väčšine prípadov sa výsledky výskumov zhodujú na závere, že spillovery v rámci odvetví (vertikálne) sú oveľa častejšie ako horizontálne spillovery v odvetví.¹⁹

Z všeobecného hľadiska je na základe uvedeného množstva zahraničných investorov v oblasti produkcie komponentov a dielov pre automobilový priemysel v slovenskej ekonomike možné konštatovať, že podmienky pre výskyt technologických efektov spillovers sú v domácom prostredí vhodné. Danú skutočnosť rovnako podčiarkuje aj fakt, že mnohí zo spomenutých investorov rozvinuli v rámci Slovenska už aj vývojové aktivity, čo dokazuje aj nasledujúca schéma č.1 spracovaná Slovenskou agentúrou pre rozvoj investícií a obchodu (SARIO). Spoločnosti orientujúce sa na aktivity R&D v slovenskej ekonomike pochádzajú z nasledujúcich priemyselných odvetví: automobilový priemysel, strojárstvo, elektrotechnický priemysel, informačno-komunikačné technológie, ako aj farmaceutický priemysel a energetika. Medzi zobrazenými spoločnosťami realizujúcimi vývojové aktivity v rámci svojich R&D centier v SR sa nachádza viacero spoločností, ktoré sa angažujú práve v produkcii dielov a komponentov pre automobilový priemysel. K popredným spoločnostiam realizujúcim R&D aktivity v oblasti automobilového priemyslu patria Johnson Controls (automobilové komponenty, systémy a moduly - sedadlá, interiéry, elektronika), Leoni Autokabel Slovakia (výrobca káblových zostáv pre automobily), ON Semiconductor

¹⁸ Görg, H. – Greenaway, D.: Much Ado About Nothing? Do Domestic Firms Really Benefit from Foreign Direct Investment?. 2003. In: *The World Bank Research Observer*. s. 11

¹⁹ Ibid.

(výrobca analógových, logických a diskretných polovodičových súčiastok) a Continental Automotive Systems (komponenty a komplexné riešenia pre automobily). V strojárstve sa taktiež venuje výskumu na Slovensku v oblasti mobilnej hydrauliky spoločnosť Sauer Danfoss, ktorá vyvíja elektrohydraulické systémy mobilných pracovných strojov a hydromotorov pre stavebnú, ako aj poľnohospodársku mobilnú mechanizáciu. Tieto aktivity by sme do určitej miery rovnako mohli zaradiť do nami skúmanej oblasti.

Schéma č.1: Úspešne ukončené investičné projekty do výskumu a vývoja v SR podľa SARIO. V schéme môžeme identifikovať značné zastúpenie spoločností z oblasti automobilového priemyslu

Zdroj: SARIO: *Úspešné projekty R&D*. [cit. 2012-03-04], Dostupné na internete: <<http://www.sario.sk/?uspesne-projekty-rad>>

Vzhľadom na uvedenú skutočnosť výskytu spoločností ako v oblasti produkcie, tak aj v oblasti vývoja produktov pre automobilový priemysel na Slovensku je možné očakávať v danom odvetví priesak technológií do domácich spoločností najmä na vertikálnej úrovni v rámci dodávateľských a subdodávateľských vzťahov. Čo sa týka horizontálnych spillovov (a do určitej miery aj vertikálnych spillovov) otázne zostáva, či existujú v domácej ekonomike spoločnosti, ktoré by dokázali využiť vzniknuté technologické priesaky v svoj prospech. Výskyt spilloverov na vertikálnej úrovni je značne ovplyvnený tým, že automobilky zabezpečujú svoje vstupy prostredníctvom dlhodobých partnerov v danej produkcii s vlastným výskumom a vývojom, pričom a ich kooperácia je založená na uzavretej

báze spolupráce (nemožnosti vstupu nového partnera).²⁰ Nasledujúca schéma zobrazuje všetky spoločnosti koncentrujúce sa do dodávateľského reťazca troch zahraničných automobiliek produkujúcich automobily na Slovensku, pričom ak vychádzame z teoretických východísk spilloverov, môžeme pozorovať veľký potenciál ako pre horizontálne, tak aj pre vertikálne spillovery. Ako brzdiaci faktor je avšak potrebné zohľadňovať obmedzenú absorpčnú schopnosť mnohých domácich spoločností. Tá vychádza najmä z nedostatočnej kumulácie kapitálu domácich subjektov pre aplikáciu poznatkov zo zahraničných spoločností. To znamená, že hoci aj keby presiakli výrobné postupy zo zahraničných korporácií do domácich a domáci producenti by mohli aplikovať určité nové výrobné postupy, know-how zahraničných producentov, nedisponovali by dostatočným kapitálom na nákup takej technológie, prostredníctvom ktorej by mohli zúžitkovať získané vedomosti, postupy zo zahraničnej spoločnosti.

Schéma č.2: Znáznornenie dodávateľskej štruktúry automobiliek produkujúcich na Slovensku

Zdroj: SARIO: Automobilový priemysel. [cit. 2012-17-01], Dostupné na internete: <http://www.sario.sk/userfiles/file/sario/pzi/sektorove/auto/automobilovy_priemysel.pdf> s. 6

Z uvedenej analýzy vyplýva, že Slovensko sa realizuje nielen v produkčnej sfére, ale mnohé spoločnosti už podnikajú svoje aktivity aj v oblasti výskumu a vývoja. Daná skutočnosť je priaznivá z dlhodobého vývojového hľadiska domácej ekonomiky, ktoré by

²⁰ Danú skutočnosť je možné pozorovať aj na schéme č.2, z ktorej jasne vyplýva, že producenti automobilov na Slovensku disponujú na slovenskom trhu aj svojimi zahraničnými dodávateľmi vstupov, čo potvrdzuje uzavretosť daného kruhu a zložitosť vstupu nových, domácich spoločností do neho.

malo byť založené práve na znalostnej báze ekonomiky a s tým spojených aktivít. Slovensko je nielen vhodné prostredie pre realizáciu investícií do oblasti R&D, ale aj dobré prostredie pre výskyt efektov spillovers, ktoré môžu domácim spoločnostiam dodať impulz k zlepšeniu svojej konkurencieschopnosti, z čoho bude niesť pozitívne efekty v konečnom dôsledku celá slovenská ekonomika. Otázne avšak zostáva, do akej miery sú schopné domáce spoločnosti absorbovať know-how zahraničných spoločností a premeniť ho na reálnu trhovú hodnotu.

Záver

Na základe uvedenej analýzy je zrejmé, že automobilový priemysel disponuje v slovenskej ekonomike silnou pozíciou. Takmer kompletne na zahraničných investíciách (PZI) vybudované odvetvie priemyslu sa podieľa značne na tvorbe základných makroekonomických ukazovateľov štátu. Silné postavenie odvetvia je umocnené rozvinutou širokou dodávateľskou a subdodávateľskou štruktúrou pre produkujúce automobilky na Slovensku. Popri hlavných sociálno-ekonomických efektoch odvetvia na domácu ekonomiku môžeme pozorovať v danej oblasti aj určité neviditeľné efekty, ku ktorým patria napr. technologický transfer do domácich spoločností, ktorý sa odzrkadľuje v raste produktivity práce tuzemských spoločností. Daný efekt je veľmi zložitý kvantifikovať, z čoho vyplýva značná diskutabilnosť problematiky. K pozitívnym efektom rozvoja odvetvia automobilového priemyslu na Slovensku patrí orientácia sa zahraničných investorov už aj na výskumné a vývojové aktivity v SR. Tento efekt sa prejavuje aj v spolupráci zahraničných investorov s domácimi odbornými vzdelávacími inštitúciami, čo vplýva pozitívne na budovanie domácej znalostnej ekonomiky. Domáce investičné prostredie sa pre zahraničné spoločnosti z oblasti automobilového priemyslu javí ako priaznivé na základe rozširovania výrobných kapacít mnohých etablovaných producentov v SR

Pri posudzovaní prílevu PZI do štátu je potrebné brať do úvahy aj negatívne hľadisko problematiky, ktoré spočíva v tom, že nadnárodné spoločnosti dosahujú v rámci veľkosti svojej produkcie značné výhody, čo môže vplývať na elimináciu niektorých domácich producentov prostredníctvom cenového dampingu a vyššej efektivity produktov veľkých zahraničných korporácií. Z tohto hľadiska by sa malo poskytovanie výhod zahraničným investorom (resp. výhodnosť a reálne prínosy investície pre domácu ekonomiku) komplexne analyzovať na najvyšších politických úrovniach s cieľom zistenia, aký bude mať vplyv daný krok na domácu ekonomiku a či sa stimuly poskytnuté zahraničným investorom v skutočnosti odzrkadlia do pozitívnych (a nie krátkodobých) prínosov pre celú ekonomiku.

Použitá literatúra:

1. DUDÁŠ, T.: Priame zahraničné investície vo svetovom hospodárstve. 2006.
2. GÖRG, H. – GREENAWAY, D.: Much Ado About Nothing? Do Domestic Firms Really Benefit from Foreign Direct Investment?. 2003. In: The World Bank Research Observer.
3. HOŠKOVÁ, A.: Vplyv priamych zahraničných investícií na ekonomiku Slovenska. Dostupné na internete: <http://www.nbs.sk/_img/Documents/PUBLIK/hos56.pdf>
4. MHSR: Charakteristika strojárskoho priemyslu SR v roku 2010. Dostupné na internete: <<http://www.mhsr.sk/charakteristika-vyvoja-strojarskeho-priemyslu-v-roku-2010/136617s>>
5. SARIO: Automobilový priemysel. [cit. 2012-17-01], Dostupné na internete: <http://www.sario.sk/userfiles/file/sario/pzi/sektorove/auto/automobilovy_priemysel.pdf>
6. SARIO: Úspešné projekty R&D. [cit. 2012-03-04], Dostupné na internete: <<http://www.sario.sk/?uspesne-projekty-rad>>
7. WARD, T. – LOIRE, P.: Employment, Skills and occupational trends in the automotive industry. Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/employment_social/anticipedia/document/showFile.do?id=380&idDigest=f296f8cd60b654297f470f656c9a57d90f49ce82>

Komparatívna analýza ekonomiky Moldavskej republiky (vybrané ekonomické ukazovatele)

Leonid Raneta

Abstrakt

Osobitosti štátov s prechodnou ekonomikou. Moldavská republika vo svetovom hospodárstve. Komparatívna analýza Moldavskej republiky podľa vybraných ukazovateľov: HDP, index ekonomickej slobody a index ľudského rozvoja.

Kľúčové slova: Moldavská republika, efektívnosť ekonomiky, HDP, HDI, svetové hospodárstvo.

Abstract

Characteristics of transition economies. Republic of Moldova in the world economy. Comparative analysis of The Republic of Moldova by the means of GDP the human development index and the economic freedom index.

Key words: Republic of Moldova, the efficiency of the economy, GDP, HDI, the world economy.

Úvod

Moldavska republika ako tranzitívny štát prechádza procesom transformácie ekonomiky. Tento proces bol sprevádzaný podstatnými ekonomickými, politickými a sociálnymi zmenami. Ekonomické zmeny Ak hovoríme o makroekonomických ukazovateľoch tak z pohľadu hrubého domáceho produktu Moldavská republika zaznamenala razantný pokles tohto ukazovateľa v prvých desať rokoch nezávislosti (ako v absolútnom vyjadrení tak aj v prepočte na jedného obyvateľa). Zároveň transformačné procesy mali dopad nielen na ekonomiku štátu ale aj na sociálnu stránku života, ktorú sa pokúsime odraziť v našom výskume prostredníctvom indexu ľudského rozvoja.

Charakteristiky a výkonnosť jednotlivých národných štátov sú skúmané takými často využívanými ekonomickými ukazovateľmi, ako napríklad hrubý domáci produkt, ktoré do istej miery ukazujú na výkonnosť, ale majú svoje konceptuálne nedostatky.

Aby bolo možné analyzovať postavenie Moldavskej republiky vo svetovom hospodárstve, potrebujeme si zvoliť a definovať merateľné ukazovatele, pomocou ktorých budeme analyzovať.

Svetové hospodárstvo má veľmi heterogénnu štruktúru. Skladá sa rôznorodých celkov, ktoré sa navzájom líšia rozlohou, prírodnými podmienkami, počtom obyvateľov, ekonomickou úrovňou, štruktúrou výroby a štruktúrou spotreby atď.

Lipková (2006) zdôrazňuje heterogénny charakter súčasne reálneho svetového hospodárstva a uvádza metódy klasifikovania: „Rozdielnosť podmienok, ktorými jednotlivé krajiny disponujú, ovplyvňuje ich úlohu vo svetovom hospodárstve. Celky vo svetovom hospodárstve možno klasifikovať podľa rôznych kritérií, napríklad i týchto:

- dosiahnutá ekonomická úroveň daná tvorbou hrubého domáceho produktu na jedného obyvateľa a diverzifikovanou štruktúrou hrubého domáceho produktu;
- podľa dosiahnutej ekonomickej úrovne delíme štáty nasledovne: priemyselne vyspelé, štáty s priemernou ekonomickou úrovňou a hospodársky menej vyvinuté krajiny;
- podľa veľkosti územia - krajiny veľké, stredné a malé;
- podľa prevládajúceho charakteru hospodárskej činnosti v štáte - priemyselné, priemyselno-agrárne, agrárne.“¹

Analýzou kvantitatívnych a kvalitatívnych ukazovateľov môžeme určiť postavenie štátu vo svetovom hospodárstve. Berúc do ohľadu vyššie-uvedené členenie uvedieme údaje, ktoré by pomohli určiť postavenie Moldavska medzi inými štátmi. Údaje, podľa možnosti, budú znázornené ako v tabuľkách tak aj na grafoch pre lepšiu prehľadnosť vývoja. Čo umožní vymedzenie dominantných trendov a tendencií. V niektorých prípadoch pri nedostupnosti aktuálnych údajov budú uvedené prognózy ďalšieho vývoja.

Vzhľadom na uvedené členenie, podľa ktorého je môžeme analyzovať postavenie štátov vo svetovom hospodárstve prostredníctvom podielu ich HDP na svetovom HDP. Môžeme priviesť klasifikáciu vybraných štátov podľa veľkosti ich ekonomík a porovnávať údaje štátov navzájom (podľa bodu I. vyššie uvedeného členenia), zároveň analyzovať výsledky Moldavskej republiky prostredníctvom rôznych ukazovateľov.

Takým spôsobom môžeme sledovať dynamiku vývoja HDP jednotlivých štátov a porovnávať ich navzájom.

Vývoj HDP vybraných štátov (na komparáciu sme zvolili štáty BRIC², Moldavsko a susedné štáty východnej Európy) v období od roku 1993 do roku 2012 zvyrazňuje masívne oscilácie hrubého domáceho produktu. Obdobie poklesu je spojené s rozdelením ZSSR

¹LIPKOVÁ, E. A KOL.: *Medzinárodne hospodárske vzťahy*, Sprint 2006 Bratislava, ISBN 80-89085-55-5.

²BRIC je to akronym od: **B**razília, **R**usko, **I**ndia a **Č**ína.

a dezintegráciou, ktorá nasledovala. Počas uvedeného obdobia podiel Indie a Číny na svetovom HDP konštantne rástol bez vážnych prepádov. Zároveň vidíme, že spomedzi štátov SNŠ Bielorusko najrýchlejšie prekonal ekonomickú úroveň 1993 roku. Moldavská republika, počas skúmaného obdobia rokov 1993-2008 dosiahla fakticky pokles HDP. V roku 1993 HDP bol vyšší než v roku 2008, fakticky 15 rokov štrukturálnych reforiem a vývoja priviedlo k čistému poklesu HDP.

Spomedzi štátov SNŠ sa najrýchlejšie zastavil pokles HDP v Bielorusku, kde od roku 1996 zaznamenávajú rast HDP. Na druhej strane v Rusku, Ukrajine a Moldavsku HDP klesal od roku 1993 až do roku 2000. Pozoruhodné je to, že kríza v Rusku od roku 1998, ktorá sa odrazila poklesom HDP v Rusku (-5,3%), Ukrajine (-1,9%) a Moldavsku (-6,54%), sa neodrazila na ukazovateľoch Bieloruska, ktoré v roku 1998 zaznamenalo 8,4%-ný rast.

Podľa Lipkovej (2006) ďalším kritériom, ktorým by sme mohli skúmať postavenie Moldavskej republiky vo svetovom hospodárstve, je štruktúra tvorby hrubého domáceho produktu a dynamika makroekonomických štrukturálnych zmien.

Pod makroekonomickými štrukturálnymi zmenami rozumieme zmeny odvetvovej, resp. sektorovej štruktúry hrubého (čistého) národného (domáceho) produktu, zamestnanosti, investícií a kapitálu.

Makroekonomické štrukturálne zmeny, teda odvetvové resp. sektorové zmeny štruktúry národného resp. domáceho produktu, zamestnanosti a národného produktu, môžeme metodicky skúmať týmto spôsobom:

- ako podiely primárneho sektora, sekundárneho sektora a terciárneho sektora na hrubom domácom produkte, ktorý je ocenený v trhových cenách;
- ako podiely primárneho sektora, sekundárneho sektora a terciárneho sektora na zamestnanosti v národnom hospodárstve celkovo.

Sledovaním zmeny sektorovej štruktúry pridanej hodnoty brutto a štruktúry zamestnanosti v čase môžeme urobiť tieto závery:

Ekonomiku, ktorá má podiel primárneho sektora (poľnohospodárstvo, lesníctvo, rybolov) na pridanej hodnote brutto nižší a podiel terciárneho sektora (služby) na pridanej hodnote vyšší, hodnotíme ako ekonomiku, ktorá sa vyznačuje vyspelejšou, progresívnejšou makroekonomickou štruktúrou a naopak.

Takým spôsobom porovnáme štruktúry HDP vo vybraných štátoch s Moldavskou republikou. Za príklad priemyselne vyspelejšej ekonomiky zvolíme ekonomiku Japonska, čiže odvetvovú štruktúru jeho HDP a porovnáme ju s odvetvovou štruktúrou Moldavskej

republiky a Etiópie. Následne budeme porovnávať odvetvovú štruktúru zamestnanosti pri tvorbe HDP v spomínaných štátoch. Moldavská republika má pomerne veľké zastupiteľstvo poľnohospodárstvá v rámci štruktúry HDP (17,3%). Napríklad v ekonomike Japonska primárny sektor predstavuje len 1,5%-ný podiel na HDP. Pridaná hodnota v modernej ekonomike, ktorá je vytváraná v primárnom sektore, je pomerne nízka (pri porovnaní s pridanou hodnotou v priemysle a sektore služieb), práve preto vysoký podiel primárneho sektora na HDP svedčí zároveň o nízkej úrovni samotného HDP v skúmanom štáte.

Analogickým spôsobom hodnotíme aj makroekonomickú štruktúru zamestnanosti. Ekonomiku, ktorá má podiel primárneho sektora na celkovej zamestnanosti nižší a podiel terciárneho sektora na celkovej zamestnanosti vyšší, hodnotíme ako ekonomiku s vyššou, progresívnejšou makroekonomickou štruktúrou. Primárny sektor moldavskej ekonomiky sa podieľa 40,6% na celkovej zamestnanosti. Napriek tomu, že Moldavsko disponuje priaznivými prírodnými podmienkami na rozvoj poľnohospodárstva. Taký vysoký podiel zamestnaných v primárnom sektore ekonomiky svedčí o nízkej produktivite práce a nedostatočnej implementácii technológií a inovácií v tejto oblasti. Napríklad významný exportér poľnohospodárskych produktov Nový Zéland má zamestnaných v primárnom sektore len 7%³ pracovnej sily.

Porovnanie sektorovej štruktúry HDP a sektorovej štruktúry zamestnanosti v Moldavskej republike a vybraných štátoch, poukazuje na stále vysoký stupeň tvorby HDP v primárnom sektore hospodárstva a najmä je pozoruhodná vysoká miera zamestnanosti v rámci primárneho sektora Moldavskej ekonomiky.

Pre potrebu komparatívnej analýzy zvolili sme okrem spomínaných tradičných a ustálených ukazovateľov ako HDP aj iné ukazovatele ako: index ekonomickej slobody a index ľudského rozvoja.

Základným princípom, ktorým sa zostavovanie Indexu ekonomickej slobody riadi, je, že pravidlá, ktoré umožňujú vyšší rozsah osobnej slobody, dobrovoľnej výmeny, konkurencie na otvorenom trhu, vymožitelnosti práva a ochrany súkromného vlastníctva vedú k lepšiemu hodnoteniu ekonomickej slobody v tej - ktorej krajine.

Rebríček ekonomickej slobody vychádza z dostupných údajov porovnateľných pre všetky hodnotené krajiny. Podľa M. Chrena z nadácie F. A. Hayeka⁴: „Z analýzy a

³ Podľa údajov Ústrednej spravodajskej služby USA, CIA World Factbook.

⁴ CHREN, M. Index ekonomickej slobody, Nadacia F. A. Hayeka,

porovnania výsledkov Indexu ekonomickej slobody s inými ukazovateľmi zo zdrojov OSN, Svetovej banky, Európskej únie či Transparency International a iných jednoznačne vyplýva záver, že prosperita krajín závisí od ekonomickej slobody. Ekonomicky najslobodnejšie krajiny podľa Indexu ekonomickej slobody majú najvyššiu úroveň HDP na obyvateľa i rast reálneho HDP, najnižšiu mieru chudoby, najvyššiu mieru ľudského rozvoja, najnižšiu mieru korupcie a najvyššiu priemernú dĺžku života obyvateľov. Krajiny s najvyššou mierou ekonomickej slobody dosahujú priemernú úroveň HDP na obyvateľa vo výške 26 013 USD, zatiaľ čo krajiny s najnižšou mierou ekonomickej slobody iba 3 305 USD.⁵ Krajiny s najvyššou mierou ekonomickej slobody dosahujú priemernú úroveň dlhodobého rastu HDP tempom 2,3 percenta ročne, zatiaľ čo krajiny s najnižšou mierou ekonomickej slobody iba tempom 0,4 % ročne. Ekonomicky slobodné krajiny sú teda nielen bohatšie než tie neslobodné, ale svoje bohatstvo zvyšujú i rýchlejšim tempom. Priemerná očakávaná dĺžka života pri narodení je 78,7 roka v ekonomicky najslobodnejších krajinách, no iba 56,7 rokov v ekonomicky najmenej slobodných krajinách. V ekonomicky najslobodnejších krajinách je priemerný príjem 10 % najchudobnejšieho obyvateľstva 7 334 USD ročne, v porovnaní s 905 USD ročne v najneslobodnejších krajinách. Ekonomicky najslobodnejšie krajiny zároveň dosahujú o štvrtinu lepšie výsledky v ukazovateľoch kvality životného prostredia než krajiny ekonomicky najneslobodnejšie.“

Tradičným ukazovateľom je HDP, ktorý je bežne používaný na potreby analyzovania výkonnosti ekonomik a ich porovnávanie navzájom. Známe sú nedostatky ukazovateľa HDP. Nachádzame v literatúre protirečivé stanoviska, ako napríklad Žudel (2008): „Prvou oblasťou je orientácia HDP na príjmy, ktoré napriek ich dôležitosti nie sú jedinou zložkou ľudského blaha (Torrás, 2006) – ďalšími sú zdravie, voľný čas, sloboda (obťažne monetarizovateľná) a pod. Druhým nedostatkom je, že nie všetky zložky HDP vedú k rastu individuálneho blahobytu (Lisý, 1999) – napr. tzv. defenzívne výdavky na zmiernenie následkov environmentálnych a sociálnych externalít (napr. ropných havárií alebo vysokej miery zločinnosti). Tretím nedostatkom je, že niektoré hospodárske aktivity sa nerealizujú prostredníctvom trhu, a preto nie sú súčasťou HDP – napr. starostlivosť o deti, domáca práca alebo dobrovoľnícka práca (Lequiller, 2005). Bruyn-Hundt (1997) uvádza, že v Holandsku tvorila neplatená práca v r. 1990 36-58% HDP. Z tohto hľadiska je používanie HDP

<http://www.hayek.sk/content/view/356/34/>

⁵Tamtiež.

ako indikátora spoločenského blaha, resp. kvality života, silným zjednodušením.“⁶ Existujú aj iné nedostatky indikátora HDP. Uvedomujúc si uvedené skutočnosti sa pokúsime o prehĺbenie analýzy pomocou ďalších nástrojov, ako napríklad Index ľudského rozvoja (HDI - Human Development Index).

Takisto Žudel (2008) zdôrazňuje, že index ľudského rozvoja je ukazovateľ, ktorý spája a porovnáva očakávanú priemernú dĺžku života, gramotnosť, vzdelanosť a hmotnú životnú úroveň (meranú HDP p.c.). Jeho cieľom je upriamiť pozornosť vlád na trvalo udržateľný ľudský rozvoj. Tento index je štandardizovaný a medzinárodne porovnateľný. Dosahuje hodnôt v intervale (0;1>. Na jeho základe je možná kategorizácia krajín na rozvinuté a rozvojové, pričom využíva tri pásma podľa dosiahnutej hodnoty indexu a to nízke, stredné a vysoké. Index bol vyvinutý v roku 1990 Amartyom Senom, Mahbubom ul-Hagom, Gustavom Ranisom a Meghnadom Desaiom a po vytvorení sa začal používať v správach o ľudskom rozvoji Rozvojového programu OSN (United Nations Development Programme, UNDP). Je považovaný za prvý významnejší pokus o zvyšovanie vypovedacej hodnoty indikátorov rozvoja spoločnosti, čím prehľbuje samotné vnímanie rozvoja.⁷

Moldavská republika podľa indexu ľudského rozvoja dosahuje hodnotu 0,708 a je umiestnená na 111. priečke z celkového počtu štátov uvedených vo výskume „Human Development Report“. Úroveň gramotnosti obyvateľov v Moldavskej republike je dostatočne vysoký. Je to podmienené najmä úspechmi dosiahnutými systémom vzdelávania Sovietskeho zväzu, ktorý dokázal v pomerne krátkom období zaviesť takmer úplnú gramotnosť v prevažne negramotnom Rusku (do revolúcie v roku 1917 takmer 85 % obyvateľstva bolo negramotným⁸). Vysoká vzdelanostná úroveň obyvateľstva je dedičstvom,

⁶ Žudel, B. Kľúčové ekonomické, sociálne a environmentálne aspekty hospodárskeho rastu vo výbraných komplexoch svetového hospodárstva. Dizertačná práca, FMV 2008, str. 45.

⁷ HDI vykazuje nedostatky, ktoré vyplývajú hlavne z jeho zjednodušujúcej povahy. Pôvodný index neobsahoval environmentálnu dimenziu, a táto absencia bola korigovaná vydávaním doplňujúcich nezávislých environmentálnych indikátorov. Najčastejšie bola používaná tzv. ekologická stopa (ecological footprint), ktorá sa vyjadruje v jednotkách plochy, t.j. veľkosti územia potrebného na biogeologickú podporu danej územnej alebo organizačnej jednotky, či prípadne aj jednotlivca. Hodnoty ekologickej stopy s hodnotou HDI spojil Morse, pričom vytvoril súbor indikátorov označovaný ako HDI/EF (Morse, 2003).

Ďalším nedostatkom HDI je, že slabo pokrýva viaceré dimenzie ľudského rozvoja - napr. chudobu a spravodlivosť rozdelenia príjmov, rodovú rovnosť, bývanie, prístup k verejným službám alebo trhom, ľudské a politické práva, osobnú bezpečnosť a pod. Preto existujú sprievodné indexy ľudského rozvoja, napr. index rodového rozvoja (Gender-related Development Index, GDI), miera rodového posilnenia (Gender Empowerment Measure, GEM) alebo dva rôzne indexy ľudskej chudoby (HPI, Human Poverty Index 1 a 2). Ich štatistická spoľahlivosť je však stále otázná (Ivanov, 2006).

Žudel, B. Kľúčové ekonomické, sociálne a environmentálne aspekty hospodárskeho rastu vo výbraných komplexoch svetového hospodárstva. Dizertačná práca, FMV 2008, str. 45.

⁸ VP ZSSR: Mertvaja Voda I, od roku 2000, dostupná na internetovej stránke: vodaspb.ru

ktoré sa nedá rýchlo stratiť nekvalitným riadením, avšak nízka ekonomická úroveň pôsobí na kvalitatívnu stránku vzdelanostného procesu v dlhodobom časovom úseku. Podľa ostatných zložiek indexu ľudského rozvoja, ako je očakávaná dĺžka života a objem HDP/p.c., dosahujú nízku úroveň.

Nižšie porovnáme vývoj ukazovateľa HDP a vývoj indexu ľudského rozvoja v dynamike, aby sme mohli analyzovať súvzťažnosť tendencií týchto ukazovateľov.

Porovnanie vývoja HDP v čase s ukazovateľom indexu ľudského rozvoja poukázalo na to, že napriek tomu, že index ľudského rozvoja dava hlbší obraz o skutočnej situácii, v tom ktorom štáte. Jeho súvzťažnosť s vývojom HDP je vysoká. Prejavuje sa to najmä tým, že roky poklesu HDP v Moldavskej republike sú zároveň rokmi poklesu HDI a naopak. Pri porovnaní vývoja indexu ekonomickej slobody a indexu ľudského rozvoja, v prípade Moldavska je vidieť opačnú koreláciu, čo znamená že nárast indexu ekonomickej slobody bol sprevádzaný poklesom indexu ľudského rozvoja. Pravdepodobne opačná korelácia je to spôsobená transformačnými šokmi, ktoré prebehali v 90. rokoch 20. storočia.

Tabuľka 1 Moldavská republika a poradie najvyspelejších štátov podľa indexu ekonomickej slobody

Moldavska republika a poradie najvyspelejších štátov podľa indexu ekonomickej slobody												
	Štát	Celkový počet bodov	Sloboda podnikania	Sloboda obchodu	Daňová sloboda	Verejný sektor	Menová sloboda	Investičná sloboda	Finančná sloboda	Autorské práva	Sloboda od korupcie	Sloboda práce
1	Hongkong	90	92.7	95	93.4	93.1	86.2	90	90	90	83	86.3
2	Singapore	87.1	98.3	90	91.1	93.8	86.8	80	50	90	93	98.1
3	Austrália	82.6	90.5	84.8	61.4	64.3	84.7	80	90	90	86	94.7
4	Írsko	82.2	93	85.8	69.2	64.9	84.3	90	90	90	75	79.7
5	New Zéland	82	99.9	84.6	62.5	49.6	84.6	80	80	95	94	89.6
6	USA	80.7	91.9	86.8	67.5	59.6	84	80	80	90	72	95.1
7	Kanada	80.5	96.5	88.2	76.6	53.7	80.8	70	80	90	87	81.9
8	Dánsko	79.6	99.9	85.8	35.4	20.4	86.6	90	90	95	94	99.4
9	Švajčiarsko	79.4	82.9	85.4	67.5	65.3	83.9	70	80	90	90	79.2
10	Veľká Británia	79	89.8	85.8	61	40.3	80.4	90	90	90	84	78.5
120	Moldavská republika	54.9	70.1	81.6	85.3	51.3	67.6	30	50	40	28	45.1

Zdroj: The 2010 Index of Economic Freedom, <http://www.heritage.org/Index/Default.aspx>

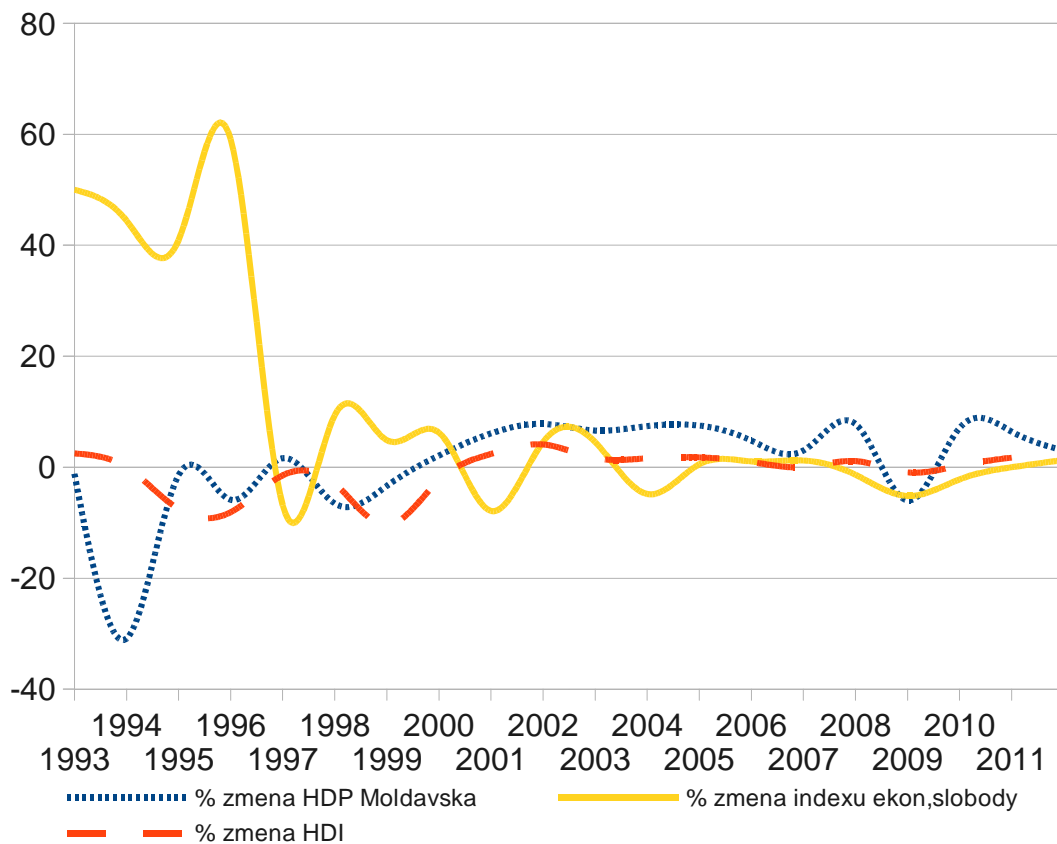
Nižšie budeme analyzovať Moldavskú republiku pri pomoci Indexu ekonomickej slobody a budeme ju porovnávať s vybranými štátmi. Pre potreby porovnávania zvolíme štáty

BRIC, pretože majú dynamicky rozvíjajúce ekonomiky a zároveň odzrkadlime pomocou grafu stav v susedných štátoch Moldavskej republiky v centrálnej a východnej Európe.

Ekonomická sloboda v tomto období výrazným spôsobom rástla v Rumunsku a Slovenskej republiky. V tom istom období v štátoch BRIC oscilovala v miernej stagnácii a v Moldavskej republike a na Ukrajine v poslednom období sa ustálil klesajúci trend v rámci tohto ukazovateľa.

Podľa nás je pozoruhodná štúdia, ktorá by porovnávala index ekonomickej slobody s jedným z tradičných ukazovateľov, takých ako je HDP. Na organizovanie tohto výskumu potrebujeme uviesť údaje HDP a indexu ekonomickej slobody do spoločného systému súradníc. Za týmto účelom môžeme použiť ukazovateľ percentuálnej zmeny HDP a percentuálnu zmenu ukazovateľa index ekonomickej slobody (každý predchádzajúci rok bude predstavovať 100% na výpočet dynamiky zmeny v nasledujúcom roku). Vypočítané údaje transponujeme na graf, aby sme pochopili súvislosti.

Graf 1 Komparácia dynamiky HDP, HDI a indexu ekonomickej slobody

Zdroj: samostatné vypracovanie

Záver

Hlavným výsledkom našej analýzy Moldavskej republiky prostredníctvom porovnávania dynamiky HDP a indexu ekonomickej slobody je očividná, nepriama proporcionalita súvzťažnosti týchto ukazovateľov. To znamená, že v prípade transformujúcej sa ekonomiky Moldavskej republiky v rokoch s najväčším rastom ekonomickej slobody bola najväčšia kontrakcia HDP, a naopak v rokoch poklesu ekonomickej slobody rástol HDP. Táto skutočnosť protirečí vyššie uvedenému stanovisku predstaviteľa nadácie F.A. Hayeka. Skutočnosť nekorelácie indexu ekonomickej slobody a vývoja HDP vyplýva z obrovských transformačných zmien, ktoré sa odohrávali v ekonomike Moldavskej republiky v rámci vybraného obdobia, pod ktoré zároveň spadá aj intenzívna etapa vývoja podnesteského konfliktu, čo pravdepodobne tiež dostatočne skresľuje štatistiky. Avšak je zrejmé, že ekonomická liberalizácia na začiatku transformačného procesu nevedie k ekonomickému rastu ale naopak. Prípad postupného transformačného procesu Bieloruska a ČĽR bol sprevádzaný ekonomickým rastom oproti liberálnemu prípadu Moldavskej republiky.

Analyzovali sme vývoj v Moldavskej republike podľa jednotlivých ukazovateľov takých ako je HDP, index ekonomickej slobody a index ľudského rozvoja. V rámci indexu ľudského rozvoja je používaný takzvaný GINI koeficient, ktorý je používaný na analyzovanie rozdielov v príjmoch medzi rôznymi vrstvami obyvateľov. Podľa tohto koeficientu Moldavsko je umiestnené na 29. mieste medzi štátmi sveta, pre ktoré bol uskutočnený výpočet koeficientu. Na druhej strane podľa indexu ľudského rozvoja Moldavsko je na 111. mieste a podľa objemu HDP/p.c. je na 126. mieste vo svete. Vidíme, že medzi umiestnením podľa HDP/p.c. a indexom ľudského rozvoja existuje rozdiel, ktorý však nie je taký razantný ako v prípade koeficientu GINI.

Použitá literatúra:

1. CHREN, M. Index ekonomickej slobody, Nadacia F. A. Hayeka, <http://www.hayek.sk/content/view/356/34/>
2. LIPKOVÁ, Ľ. a kol.: Medzinárodne hospodárske vzťahy, Sprint 2006 Bratislava, ISBN 80-89085-55-5.
3. VP ZSSR: Mertvaja Voda I, od roku 2000, dostupná na internetovej stránky: vodaspb.ru
4. ŽÚDEL, B. Kľúčové ekonomické, sociálne a environmentálne aspekty hospodárskeho rastu vo vybraných komplexoch svetového hospodárstva. Dizertačná práca, FMV 2008, str. 45.

Izraelské parlamentné voľby 2013

Martin Šálek

Abstrakt

Parlamentné voľby v Izraeli sú takmer vždy významnou udalosťou v rámci medzinárodných politických vzťahov. Ovplyvňujú totiž dianie v regióne, ktoré sa neraz premieta aj na globálnu úroveň. Izrael je fungujúcou parlamentnou demokraciou, preto kandidujú strany s rôznymi vnútro aj zahraničnopolitickými názormi.

Kľúčové slová: mierový proces, pravica, ľavica, náboženský, sekulárny

Abstract

Parliamentary elections in Israel are always important occasion for international relations. Its because they have a serious influence on situation in the region, witch many times influences also the global level. Since Israel is a parliamentary democracy, various parties have various internal and foreign political opinions.

Key words: peace proces, right-winged, left-winged, religious, secular

JEL klasifikácia: N45

Úvod

V januári 2013 sa v Izraeli uskutočnili parlamentné voľby. Ich pôvodný termín bol predpokladaný na jeseň tohto roku. V októbri 2012 sa však rozpadla koalícia vedená premiérom Benjaminom Netanyahuom. Sporným bodom, ktorý viedol k pádu koalíciej vlády bola otázka štátneho rozpočtu.

Súčasná koalícia je pri moci od roku 2009. Vtedy v (takisto) predčasných voľbách zvíťazila strana Kadima, ale nepodarilo sa jej sformovať vládnu koalíciu. Šance sa tak chopil druhý Likud a spolu so stranou Israel Beitenu („Náš domov Izrael“) vytvorili základ pre pravicovú koalíciu¹. V priebehu vlády tejto koalície sa udiali mnohé významné vnútro aj zahraničnopolitické udalosti. Vo vnútornej politike boli charakteristické najmä sociálne protesty proti vysokým životným nákladom (najmä drahému bývaniu, ale tiež potravinám) z leta 2011. Tie prebiehali predovšetkým na prelome júla a augusta vo viacerých mestách

¹ Súčasťou koalície bola aj formálne ľavicová Strana práce, ale dominovali jej pravicovo konzervatívne strany Likud, Israel Beitenu a Šas.

krajiny. Celoštátna demonštrácia 6.8.2011 dosiahla podľa izraelských médií účasť medzi 250 až 300 000 demonštrantov.² Ešte väčšia bola demonštrácia 3.9, ktorej sa malo zúčastniť až 450 000 ľudí.³ Aj keď demonštrácie v priebehu jesene 2011 stratili na sile a intenzite, protestné hnutie nezaniklo a bolo aktívne aj v roku 2012.

Mierový proces s Palestínčanmi uviazol na mŕtvom bode, aj kvôli vládnej podpore budovania nových osídlení na Západnom brehu a jediným výrazným pokrokom bola dohoda o výmene zajatého izraelského vojaka Gilada Šalita s hnutím Hamas z jesene 2011. Taktiež rezonovala problematika stále väčšieho počtu ilegálnych prisťahovalcov z afrických krajín, predovšetkým Sudánu a Eritrei. V zahraničnej politike dominovali okrem iránskeho jadrového programu aj udalosti v Arabskom svete, kolektívne pomenované „arabská jar“. Pre Izrael boli ako najvýznamnejšie vnímané pád egyptského prezidenta Husního Mubaraka a vypuknutie ozbrojeného konfliktu v Sýrii. Oba štáty totiž s krajinou priamo susedia a taktiež majú spoločnú históriu vzájomných vojenských konfliktov. Husní Mubarak bol izraelským spojencom a krajiny spolupracovali predovšetkým vo vojenskej a spravodajskej oblasti. Novozvolený prezident Muhamad Mursí, člen Moslimského bratstva sa vyjadruje neurčito. Hnutie, ktoré má väčšinu aj v parlamente presvedča Európu a Spojené štáty, že dohody z Camp Davidu z roku 1979 budú rešpektovať.⁴ Zatiaľ však vzájomné vzťahy ostávajú nejasné a egyptská vláda podmieňuje bližšie vzťahy s Izraelom pokrokom v palestínskej otázke.⁵ Čo sa týka Sýrie, tam je situácia ešte zložitejšia. Prezident Bašár Assad síce podporoval protiizraelské ozbrojené hnutia (predovšetkým libanonský Hizballáh, najmä počas vojny v lete 2006) a je blízkym spojencom Iránu, do priamej ozbrojenej konfrontácie s Izraelom sa nepúšťal. V rámci sýrskej ozbrojenej opozície fungujú aj radikálne islamistické organizácie (napríklad Jabhat al Nusra). Idea, že by sa dostali v Sýrii k moci, alebo, že by získali prístup k chemickým a biologickým zbraňam, ktoré podľa dohadov vlastní súčasný sýrsky režim, nie je pre Izrael vôbec lákavá.

Komplikovaná medzinárodná a vnútropolitická situácia teda čaká aj na vládu, ktorá vzíde z týchto volieb.

² Haaretz 6.8.2011, Yediot Ahronot 7.8.2011.

³ Haaretz 3.9.2011, Jerusalem Post 3.9.2011.

⁴ Sám Mursí sa tak vyjadril v rozhovore pre CNN 11.1.2013.

⁵ CNN 11.1.2013.

Základy politického systému Izraela

Izrael nemá písanú ústavu, preto je jeho politický systém je zadefinovaný v tzv. „základných zákonoch“. O ich postavení a vzťahu k ostatným zákonom sa v krajine vedú odborné spory, definovaním základných funkcií štátnych orgánov (prezident, vláda, parlament, ozbrojené sily atď.) však pripomínajú zákony ústavné. Izrael je možné definovať ako demokratickú republiku s parlamentným politickým systémom a klasickým trojdelením moci.⁶ Na čele krajiny je prezident volený v parlamente na jedno sedemročné volebné obdobie.⁷ Postavenie prezidenta je podobne ako v iných parlamentných systémoch viac menej ceremoniálne.⁸ Jednou z úloh prezidenta je aj poveriť jedného z politikov zvolených do Knesetu zostavením vlády. Väčšinou ide o predsedu víťaznej politickej strany. Následne musí novú vládu odobriť parlament. Vláda na čele s premiérom určuje vnútornú aj zahraničnú politiku krajiny.

Izraelský parlament Kneset tvorí 120 poslancov ktorí sú volení systémom pomerného zastúpenia na štyri roky. Celá krajina (vrátane osídlení na obsadených územiach) predstavuje jeden volebný obvod.⁹ Volebné kvórum je pomerne nízke (2%), takže sa do Knesetu dostáva viacero malých strán (s tromi alebo štyrmi poslancami) na ktorých sú odkázané väčšie strany v snahe vybudovať koalíciu. Toto vedie často k vytváraniu širších a menej stabilných koalícií. Taktiež je častým javom štiepenie a znovuspájanie strán. Kvôli týmto faktorom nie sú predčasné voľby v krajine ničím výnimočným.

Vymenovaním do exekutívy ostáva jednotlivcovi aj poslanecký mandát, takže sa zúčastňuje aj na hlasovaniach v Knesete. Jednania v Knesete sa môžu viesť v oboch úradných jazykoch, hebrejčine aj arabčine.

Prehľad kandidujúcich strán a koalícií

Likud-Israel Beitenu

Na jeseň prekvapivo oznámili vládne strany Likud a Israel Beitenu, že do nasledujúcich volieb pôjdu spolu ako volebná koalícia. Volebné koalície nie sú v Izraeli výnimočnosťou. Likud napríklad išiel do volieb v roku 1996 ako blok troch strán Likud-

⁶ Pojar, s.171.

⁷ knesset.gov.il/basiclaws/president

⁸ Pojar, s. 171.

⁹ Na hlasovacích lístkoch sú označené len názvy strán a nie kandidátka, preto nie je možné udeľovať preferenčné hlasy.

Gesher-Tzomet¹⁰. Likud sám vznikol v roku 1973 ako koaličný blok piatich strán a na klasickú stranu sa pretransformoval až v roku 1988. Za Likud boli vo funkcii štyria premiéri (Begin, Šamir, Šaron a Netanyahu). Strana je prakticky od svojho vzniku najsilnejším reprezentantom revizionistického sionizmu a sekulárnej pravice. Oficiálne deklaruje ochotu podieľať sa na mierovom procese, napriek tomu však podporuje výstavbu ďalších osídlení na Západnom brehu Jordánu (Likud tiež pre toto územie väčšinou využíva pojmy Judea a Samaria). Taktiež odmieta kompromis ohľadom Jeruzalema. Dôležitou časťou volebnej kampane je pre Likud aj iránsky jadrový program. Premiér Netanyahu sa snaží tlačiť na amerického prezidenta Obamu, aby v prípade vojnového zásahu proti Iránu Izrael vojensky podporil. Ten sa však v prípade vojenského riešenia zdráha. Taktiež vzťahy Obama-Netanyahu nie sú ideálne, za čo môže predovšetkým nulový pokrok vo vyjednávaniach s palestínskou stranou. Obama mal totiž od svojho zvolenia do funkcie zámer v procese pokročiť, ako vyhlásil aj pri svojom prejave v Káhire v roku 2009. Navyše, pred prezidentskými voľbami 2012 v Spojených štátoch Netanyahu inklinoval skôr k republikánom.

V priebehu svojich vlád presadil Likud mnoho ekonomických reforiem liberalizujúcich izraelské hospodárstvo. Za zmienku stojí napríklad dvojitá menová reforma (1980 a 1986) ako aj presadzovanie deregulácie a privatizácie niektorých sektorov hospodárstva.¹¹ Podieľal sa na nich aj Netanyahu ako premiér v období 1996-1999 a neskôr ako minister financií vo vláde Ariela Šarona. Tie však mali za následok zvýšenie nerovnosti v spoločnosti, čo viedlo aj k spomínaným protestom. Strana sama seba definuje ako národne-liberálna, okrem vlastenectva podporuje osobnú iniciatívu a trhové hospodárstvo.¹²

Jisrael Beitenu bola založená v roku 1999. Jedná sa o stranu, ktorú podporujú predovšetkým Izraelčania pôvodom z republík bývalého Sovietskeho zväzu. Jej predsedom je Avigdor Liberman, súčasný minister zahraničia. Strana býva vo svetových médiách vnímaná ako krajne pravicová. Paradoxne sa však stavia k prípadnému vytvoreniu Palestínskeho štátu menej odmietavo ako Likud. Strana podľa tzv. „Libermanovho plánu“ z roku 2005 navrhuje vymeniť veľké bloky osád za izraelské územia obývané Arabmi.¹³ Strana taktiež kritizuje arabských poslancov Knesetu za nedostatok lojality ku krajine, v ktorej žijú. Napriek svojej

¹⁰ Strana Gesher kandidovala v ďalších voľbách v rámci bloku Jeden Izrael spolu so Stranou práce.

¹¹ Senor, Singer, s. 132.

¹² jewishvirtuallibrary/Likudcharter1996.

¹³ Čejka, s. 220.

pravícovej orientácii strana inklinuje k sekularizmu. Dôvodom je, že mnohí jej voliči spĺňajú požiadavky izraelského zákona o návrate (stačí jeden židovský starý rodič a právo majú aj nežidovskí partneri Židov)¹⁴ ale rodinné právo, ktoré majú v rukách ortodoxní rabíni pripúšťa židovstvo len podľa ortodoxných kritérií (potomok židovskej matky alebo konvertita podľa ortodoxných predpisov). Toto znepríjemňuje mnohým voličom strany napríklad uzavretie manželstva. Pravícová koalícia pod vedením týchto dvoch strán podnikla v novembri 2012 vojenskú operáciu „Pilier obrany“ proti ozbrojencom z hnutia Hamas v Gaze. Keďže bezpečnosť je v izraelských voľbách vždy dôležitou témou, operácia zvýšila podporu oboch strán. Paradoxne, aj keď nedosiahla mienený účel a Izrael bol nakoniec nútený s hnutím uzavrieť prímerie. Prieskumy¹⁵ stavali tento koaličný blok ako favorita volieb.

Strana práce

Strana práce (Mifleget HaAvoda) alebo organizácie ktoré jej predchádzali (Mapai, 1948-1965, blok MAARACH: 1965-1991) majú v histórii štátu nezastupiteľné postavenie. Boli pri moci od vzniku štátu v roku 1948 až do prvého víťazstva Likudu v roku 1977 a teda bola určujúcou silou pri budovaní štátu. Spájajú sa s ňou mená ako Dávid Ben Gurion alebo Golda Meirová. Neskôr, v priebehu 90-tych rokov bola Strana práce, najmä pod vedením Jichaka Rabina hybnou silou mierového procesu. Po neúspechu mierovej iniciatívy premiéra a bývalého náčelníka generálneho štábu Ehuda Baraka v roku 2000 a následnom vypuknutí tzv. „druhej intifády“ však strana začala postupne upadať. Využila to hlavne pravica, ktorá jej vyčítala slabosť a naivitu vo vzťahu k Arabom. Vo voľbách v roku 2009 dokonca dosiahla historicky najhoršie umiestnenie, keď s 13 kreslami¹⁶ skončila až na štvrtom mieste. Strana vstúpila do koalície vedenej Likudom, na protest proti stagnácii mierového procesu však v januári 2011 jej ministri vo vláde rezignovali. Predseda strany Ehud Barak napriek tomu ostal vo funkcii a založil si vlastnú stranu Hatzamaut („Nezávislosť“). Na jeseň 2012 oznámil, že v ďalších voľbách už nebude kandidovať. Predsedníčkou strany sa po odchode Baraka stala novinárka Shelly Yachimovitz, ktorá chce stranu v reakcii na spomínané protesty priviesť späť k sociálno-demokratickým hodnotám. Strana vo svojom programe uvádza, že

¹⁴ jewishvirtuallibrary.org/lawofreturn

¹⁵ Prieskumy uverejňované v rôznych izraelských médiách: Haaretz, Jerusalem, Post, Yediot Ahronot v priebehu decembra 2012 a prvej polovici januára 2013.

¹⁶ knesset.gov.il/elections

„štát je zodpovedný za blahobyt svojich občanov“¹⁷ a bude klásť dôraz na ekonomický rast, progresívne zdaňovanie a obmedzenie privatizácie štátneho majetku. Strana vyjadrila zároveň nádej v návrat mierového procesu a kritizovala Likud za komplikovanie situácie. Uznáva právo Palestínčanov na sebaurčenie a je proti jednostranným krokom oboch aktérov.¹⁸ Podľa prieskumov ašpirovala Strana práce na druhé miesto, čo by znamenalo jej návrat medzi najvýznamnejšie politické subjekty.

Centristické strany

Centristické strany v Izraeli sú často zložené z bývalých členov pravicových aj ľavicových strán. Vo všeobecnosti presadzujú umiernenější prístup k Palestínčanom ako Likud a strany náboženskej pravice, na druhej strane sú v prístupe k nim opatrnejšie ako ľavicové strany. V ekonomických otázkach taktiež volia pragmatizmus.

Strana Kadima vznikla v novembri 2005 po odchode Ariela Šarona a jeho priaznivcov zo strany Likud kvôli sporom o evakuáciu židovských osadníkov z Gazy. Stiahnutie osadníkov bolo prekvapivým krokom od človeka dovedy považovaného skôr za jastraba¹⁹. Značná časť Likudu na čele s Benjaminom Netanjahuom to však rázne odmietala. Netanyahu vtedy dokonca na protest rezignoval z postu ministra financií. V súčasnosti to vyzerá tak, že čas dal za pravdu Šaronovým kritikom, keďže z Gazy sa po stiahnutí osadníkov nestala prosperujúca enkláva, ale dostala sa pod kontrolu hnutia Hamas. Ku Kadime sa zároveň pripojili aj odídenci zo Strany práce na čele so Šimonom Peresom. Kadima vyhrala voľby v roku 2006 a zostavila koalíciu so Stranou práce. Následne vyhrala aj voľby v roku 2009, ale nepodarilo sa jej zabezpečiť parlamentnú väčšinu. Vo voľbách 2006 odobrala hlasy najmä Likudu, ktorí skončil historicky najhoršie na 4. mieste s dvanástimi kreslami²⁰. V roku 2009 zase odobrala hlasy Strane práce. Kadima sa profiluje ako pragmatická strana, ktorá na rozdiel od Likudu má záujem na funkčnom riešení izraelsko-palestínskeho konfliktu. Po tom, čo Ariel Šaron upadol v januári 2006 do kómy, viedol stranu Ehud Olmert. Po jeho odstúpení pre podozrenia z korupcie sa šéfkou strany stala Cipi Livni. Strana ostala po voľbách 2009 v opozícii. Livni bola v marci 2012 vystriedaná na poste predsedu strany Šaulom Mofazom, ďalším bývalým členom Likudu. Následne sa vzdala poslaneckého mandátu a stranu opustila.

¹⁷ Shelly.org.il/socio-economic doctrine

¹⁸ Shelly.org.il/diplomatic-security doctrine

¹⁹ Izraelskí politici sa v prístupe k Arabom (palestínskym aj iným) dlho delili na tzv. „holubice a jastrabov“ prevažne podľa toho, či presadzovali rokovania alebo silu.

²⁰ knesset.gov.il/elections

Popri silnom Likude a opäť silnejúcej Strane práce popularita Kadimy klesá. Prieskumy jej odhadovali priemerne dve kreslá v Knessete.

Hatnuah²¹ je strana ktorú založila Cipi Livni po odchode z Kadimy. Spolu s ňou do strany vstúpili odídenci zo strany práce Amram Mitzna a Amir Peretz, obaja jej bývalí predsedovia. Jedná sa o ďalšiu centristicky orientovanú stranu, ktorá mala tendenciu uberať hlasy predovšetkým Kadime. Okrem obnovy mierového procesu strana presadzuje obmedzenie financovania výstavby osád a ultraortodoxných inštitúcií a poskytnutie financií na podporu bývania. Taktiež sa zasadzuje za ochranu životného prostredia.²²

Náboženské strany

Náboženské strany sa v Izraeli je možné deliť do dvoch základných prúdov: sionistické a nesionistické.²³

Medzi sionistické patrí spoločný volebný blok strán Národná únia a Židovský domov. Židovský domov vznikol v roku 2008 fúziou Národnej náboženskej strany a menších pravicových strán. Národná náboženská strana bola v minulosti najsilnejšou náboženskou stranou v Knessete a od svojho vzniku v roku 1956 bola súčasťou takmer všetkých vládnych koalícií.²⁴ Podporovala predovšetkým záujmy osadníkov na Západnom brehu a pred rokom 2005 aj v Gaze. Agendu osadníkov jej však postupne prebral sekulárnejší Likud, v ktorom záujmy osadníkov zastupuje najmä Moše Feiglin, bývalý kandidát na predsedu strany a sám osadník. Židovský domov aj Národná únia odmietajú ideu Palestínskeho štátu a podporujú osídľovanie Západného brehu. Na čele volebného bloku stojí politický nováčik Naftali Bennet. Napriek silnej náboženskej viere bol v minulosti úspešným podnikateľom. Blok presadzuje liberálny ekonomický model, zároveň je však konzervatívny v spoločenských otázkach. Presadzuje napríklad „silnejšie postavenie štátnych rabínov“ alebo „viac náboženskej a vlasteneckej výchovy“.²⁵

Nesionistické náboženské strany reprezentuje Zjednotený judaizmus Tóry. Strana vznikla fúziou menších strán (Agudat Jisrael a Degel HaTorah) a reprezentuje záujmy ultraortodoxných Židov. Ultraortodoxní Židia sa k existencii štátu Izrael z náboženských dôvodov stavajú odmerane. Pôvodne ideu štátu odmietali úplne, nakoniec však prevážil

²¹ V preklade „Hnutie“

²² Viac na hatnua.org.il/greenprograme

²³ Čejka, s. 126.

²⁴ Čejka, s. 165.

²⁵ Baityehudi.org.il/ourprinciples

pragmatizmus a možnosť vplyvať na chod spoločnosti. Zjednotený judaizmus Tóry prioritne presadzuje dotácie pre ortodoxné školstvo, sociálne dávky pre mnohohodné rodiny ultraortodoxných Židov²⁶ a zachovanie rodinného práva v rukách ortodoxných rabínov. O otázky zahraničnej politiky alebo palestínskeho problému sa strana prevažne nezaujíma. Odmieťa taktiež vojenskú službu pre ultraortodoxných mužov.

Kdesi uprostred stojí strana Šas. Vznikla v roku 1984 a jej názov znamená skratku pomenovania „Sefardskí strážcovia Tóry“. Podporu získavala hlavne od religióznych Židov pôvodom z Blízkeho východu a severnej Afriky (tj. Sefardov). V priebehu deväťdesiatych rokov sa stala najsilnejšou náboženskou stranou.²⁷ Zameriava sa predovšetkým na otázky sociálneho postavenia Sefardov a taktiež náboženskými otázkami. V prípade palestínskeho problému sa pôvodne neangažovali, neskôr argumentovali, že v záujme zachovali ľudského života, ako najvyššej hodnoty podľa Talmudu, je prípustné urobiť územný kompromis.²⁸ Napriek tomu však strana nesúhlasí s myšlienkou rozdelenia Jeruzalema. Poslanci za Šas sa často riadia nariadeniami rabínov, najvplyvnejším je „duchovný vodca“ strany a bývalý vrchný sefardský rabín Ovadia Josef. Rovnako ako Zjednotený judaizmus Tóry odmietajú povinnú vojenskú službu, niektorí členovia a sympatizanti však slúžili v armáde dobrovoľne.²⁹

Arabské strany

Arabské obyvateľstvo žijúce na území Izraela má taktiež vlastné politické strany. Keď si odmyslíme menšiny Drúzov a Beduínov, ktoré sú väčšinou lojálne štátu a podporujú Likud alebo prípadne Šas (kvôli „tradičným orientálnym hodnotám“) moslimskí a kresťanskí Arabi podporujú väčšinou tri strany. Spojená arabská kandidátka (Raam-Taal) sa vyznačuje nacionalizmom s dôrazom na náboženstvo (islam). Jej súčasťou je aj takzvané „južné krídlo“ Islamského hnutia v Izraeli.³⁰ Balad je sekulárne nacionalistickou stranou. Jej poslankyňa Haneen Zoabi sa v minulom volebnom období stala prvou arabskou ženou v Knesete zvolenou za arabskú stranu. Ústredná volebná komisia pred terajšími voľbami navrhovala jej

²⁶ Mnoho ultraortodoxných mužov má po celý život status študenta Tóry a nevykonávajú žiadne platené zamestnanie. Preto sú závislí na finančných dávkach od štátu.

²⁷ Čejka, s. 150.

²⁸ Čejka, s. 151.

²⁹ Izraelské ozbrojené sily dokonca zriadili špeciálny batalión „Nachal charedi“, kde sa výcvik kombinuje so štúdiom náboženských textov a denný režim je podriadený náboženským predpisom.

³⁰ Hnutie je podobné napríklad Moslimskému bratstvu v Egypte a mieša striktný výklad islamu s politikou. Jeho „severné krídlo“ je radikálnejšie a voľby v Izraeli bojkotuje.

vylúčenie z volieb. Dôvodom mali byť jej protištátne aktivity, napríklad účasť vo flotile do Gazy organizovanou tureckou islamistickou charitou IHH. Najvyšší súd však rozhodnutie zmenil. Ústredným bodom programu Baladu je zmena Izraela zo židovského štátu na „štát pre všetkých občanov“³¹. Hadaš je komunistická strana. Formálne je zmiešanou arabsko-židovskou stranou, ale dominujú v nej Arabi a tiež preberá arabské nacionalistické témy. Popri tom je kritická ku kapitalistickému systému a presadzuje zásahy do ekonomiky. Všetky tri strany požadujú vytvorenie Palestínskeho štátu, rozdelenie Jeruzalema, viac práv pre izraelských Arabov a umožnenie návratu utečencov z roku 1948. Od vzniku štátu sa arabské strany (ani komunistická) nepodielali na moci ako súčasť vládnych koalícií. Ich poslanci sú ostatnými stranami aj väčšinou židovských voličov vnímaní negatívne.

Ostatné strany

Do Knesetu ešte kandidovalo niekoľko menších strán. Za zmienku stojí hlavne Meretz, Strana sa dá charakterizovať ako naľavo od Strany práce a presadzuje hlavne mierový proces a sekularizmus. V spoločenských otázkach zastáva liberálne stanoviská. Taktiež strana Yeš Atid³² televízneho moderátora Yaira Lapida³³ mala šancu získať kreslá v Knesete. Ideologicky je viac menej nevyhranená, zameriava sa na témy ako je korupcia a reforma izraelského politického systému.

Výsledky volieb

Voľby z 22.januára 2013 vyhral podľa očakávaní blok Likud-Israel Beitenu, ktorí získal 31 kresiel v Knesete³⁴. Na druhom mieste skončil prekvapivo Yeš Atid Yaira Lapida, ktorí získal 19 kresiel. Závratný úspech tejto novej strany sa dá pripísať predovšetkým popularite a charizme jej predsedu a taktiež únave voličov s klasických politických strán. Tretia skončila Strana práce s 15-timi kreslami. Ani ekonomická situácia jej teda nepomohla k víťazstvu. Nasledovali náboženské strany. Židovský domov získal 12 kresiel, Šas 11 a nesionistický Zjednotený judaizmus Tóry 7. Do Knesetu sa dostala aj strana Cipi Livni Hatnuah so šiestimi kreslami, rovnaký počet získal aj sekulárny Meretz. Arabské strany si udržali svoj štandard (Spojená arabská kandidátka 4, Hadaš 4 a Balad 3). Posledná strana,

³¹ Z rozhovoru Haneen Zoabi pre electronicintifada.net 31.10.2010.

³² V preklade „Je budúcnosť“

³³ Lapid je synom politika Josefa Lapida, ktorý pôsobil v sekularistickej strane Šinui.

³⁴ Výsledky volieb z knesset.gov.il/elections

ktorá má zastúpenie v Knesete je Kadima, ktorá získala 2 poslanecké kreslá. Pre stranu, ktorá v rokoch 2006 aj 2009 vyhrala voľby to znamená obrovský prepad. Volieb do 19.Knesetu sa podľa výsledkov zúčastnilo 67,8% oprávnených voličov.³⁵ Prekvapivo vysoká súčasť bola aj medzi izraelskými Arabmi, kde napriek pesimistickým predpokladom³⁶ prišlo voliť 56% oprávnených voličov.³⁷ Prezident Šimon Peres následne po konzultáciach s politickými stranami poveril zostavením vlády Netanjahua. Ten začal rokovať so stranou Hatnutah s prísľubom kresla ministerky spravodlivosti pre Cipi Livni.³⁸ Taktiež prebiehali rokovania so stranou Yeš Atid. Netanyahu sa už pred voľbami vyjadril, že by rád zaviedol povinnú vojenskú službu aj pre študentov náboženských škôl tzv. ješív. To ale odmietajú Zjednotený judaizmus Tóry, aj Šas. Preto bolo pre neho najvýhodnejšie tieto strany do koalície nepriberať. Ideovo blízkym spojencom bloku Likud-Israel Beitenu je aj Židovský domov, hlavne v oblasti prístupu k Palestínčanom. Tieto štyri subjekty sa nakoniec dohodli na vládnej koalícii a 15. marca podpísali koaličnú zmluvu.³⁹ Netanyahu okrem úradu premiéra prevzal aj ministerstvo zahraničných vecí, ktoré má predať Avigdorovi Liebermanovi, až skončí súdne konanie proti jeho osobe kvôli obvineniam z korupcie. Yair Lapid má byť ministrom financií a Naftali Bennet má okrem priemyslu a obchodu dohliadať aj na záležitosti Jeruzalema. Strany zastupujúce záujmy ultraortodoxných Židov boli z novej koalície vynechané, čo dáva priestor pre reformovanie tzv. „ultrortodoxného sektora“ (financovanie, vojenská služba, školstvo atď.) ktoré ultraortodoxné strany vždy blokovali.

Záver

V článku pre denník Haaretz napísal bývalý minister obrany za stranu Likud Moše Arens⁴⁰, že výsledky volieb ilustrujú postupnú premenu izraelského stranického systému na základe zmien v preferenciách voličov. Od vzniku štátu až do roku 1973 bola v krajine dominantná jedna politická strana/blok Mapai/Maarach. Od roku 1973 do konca deväťdesiatych rokov to bola hlavne súťaž medzi ľavicou (reprezentovanou Mapai, Maarach alebo Stranou práce) a Likudom. Od konca deväťdesiatych rokov obe strany strácali podporu

³⁵ Jerusalem Post 25.1.2013.

³⁶ Arabská účasť na voľbách priebežne klesala od vypuknutia druhej intifády v roku 2000. Podľa časopisu The Economist bola pri parlamentných voľbách v roku 1999 arabská účasť 75%.

³⁷ Jerusalem Post 25.1.2013.

³⁸ Haaretz 20.2.2013.

³⁹ Times of Israel, 15.3.2013.

⁴⁰ Haaretz 12.2.2013.

v prospech najskôr silnejúcich náboženských strán a neskôr nových centristických subjektov. Toto však môže podľa Arensa priniesť ešte viac nestability do izraelskej politiky. Likud však naďalej ostáva najsilnejšou pravicovou stranou a bude mať aj naďalej hlavné slovo v domácich aj zahraničných záležitostiach. To môže znamenať ďalšiu stagnáciu mierového procesu s Palestínčanmi. To pre Izrael znamená vážnu dilemu. Pokiaľ si chce ponechať kontrolu nad Západným brehom, bude musieť vyriešiť právny status Palestínčanov. Pokiaľ by pristúpil na kompromis, problémom bude stále väčší počet osadníkov, ktorí za podpory Likudu budujú stále viac osídlení. Komplikovaná ostáva aj medzinárodná situácia, hlavne pokiaľ ide o Irán. Spojené štáty ostávajú zdržanlivé (aj pod vplyvom nového ministra obrany Chucka Hagela) a tak bude Izrael musieť ešte viac akcelerovať svoje diplomatické úsilie. Otázna je aj stabilita ďalšieho blízkeho spojenca Izraela, hášimovského Jordánska a taktiež, či sa revolučná vlna z Arabského sveta neprenesie aj na Západný breh. V procese globalizácie a vzájomnej prepojenosti ekonomík sa ani Izraelu nevyhli problémy. V prípade Izraela to však viac ako na štátny dlh a výkony ekonomiky dopadá na bežných občanov. Nová vláda má preto pred sebou mnoho výziev a bude zaujímavé sledovať, ako sa s nimi vysporiada.

Použitá literatúra:

1. ČEJKA, M.: *Judaizmus a politika v Izraeli*, Barrister and Principal, Brno 2009, ISBN 978-80-87029-39-8.
2. POJAR, M.: *Izrael (Stručná historie států)*, Libri, Praha 2009, ISBN 978-80-7277-435-7.
3. SENOR D., SINGER S.: *Start-up nation (Příběh izraelského hospodářského zázraku)*, Aligier, Praha 2011, ISBN 978-80-904895-0-9.
4. SHINDLER, C.: *A History of Modern Israel*, Cambridge University Press, New York 2008, ISBN 978-0-521-61538-9.

Elektronické zdroje:

5. baityehudi.org.il
6. bbc.co.uk
7. cnn.com
8. electronicintifada.net
9. english.aljazeera.net
10. guardian.co.uk
11. hatnua.org.il
12. jewishvirtuallibrary.org
13. haaretz.com

14. jpost.com

15. knesset.gov.il

16. nytimes.com

17. shelly.org.il

18. timesofisrael.com

19. ynetnews.com

Informácie o autoroch

PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Rudolf.kucharcik@euba.sk

Ing. Beata Lipková, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Beata.lipkova@euba.sk

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
rusinak@euba.sk

Ing. Mikuláš Černota, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Mikulas.cernota@euba.sk

PhDr. Simona Chuguryan, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Simona.chuguryan@euba.sk

plukovník Ing. Radoslav Ivančík

Odbor rozpočtu a financovania
Generálny štáb Ozbrojených síl SR
radoslav.ivancik@gmail.com

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
mraz@euba.sk

Dr.h.c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
lipkova@euba.sk

Ing. Milan Lukáč

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Milan.lukac@euba.sk

Ing. Leonid Raneta, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Leonid.raneta@euba.sk

PhDr. Martin Šálek

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Martin.salek@euba.sk

Pokyny pre prispievateľov

Názov príspevku
(14b. Times New Roman - hrubé)
Meno a priezvisko autora
(12b. Times New Roman – hrubé, kurzíva)

Abstrakt (12b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman, kurzíva) (maximum 200 slov)
Kľúčové slová: maximum šesť pojmov

1 Úvod (14b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman)

2 Jadro článku

Text článku (12b. Times New Roman) zarovnaný na pravý aj ľavý okraj, **nadpisy častí textu** (14b. Times New Roman, hrubé), **podnadpisy** (12b. Times New Roman, hrubé)

Riadkovanie: 1,5

Veľkosť strany: A4 (21cm x 29,7cm)

Okraje: štandardné 2,5cm pre všetky strany

Bez hlavičiek a číslovania strán.

Dĺžka príspevku: minimálne 8 strán bez referencií a abstraktu

Označenie tabuliek, obrázkov a grafov:

Tab. 1 Názov (12b. Times New Roman, hrubé, zarovnanie na stred)

Obr. 1 Názov

Graf 1 Názov

Zarovnanie obrázkov a tabuliek na stred.

3 Záver (14b. Times New Roman, hrubé)

Použitá literatúra:

Podľa príslušnej normy. Riadkovanie jednoduché, zarovnanie na oba okraje (12b. Times New Roman)

Alfabetické zoradenie referencií.

Informácie o autorovi (12b. Times New Roman, Hrubé)

Text (12b. Times New Roman), jednoduché riadkovanie (Meno vrátane titulov, meno inštitúcie a jej adresa, kontaktné informácie, mail

ISSN 1337-0715